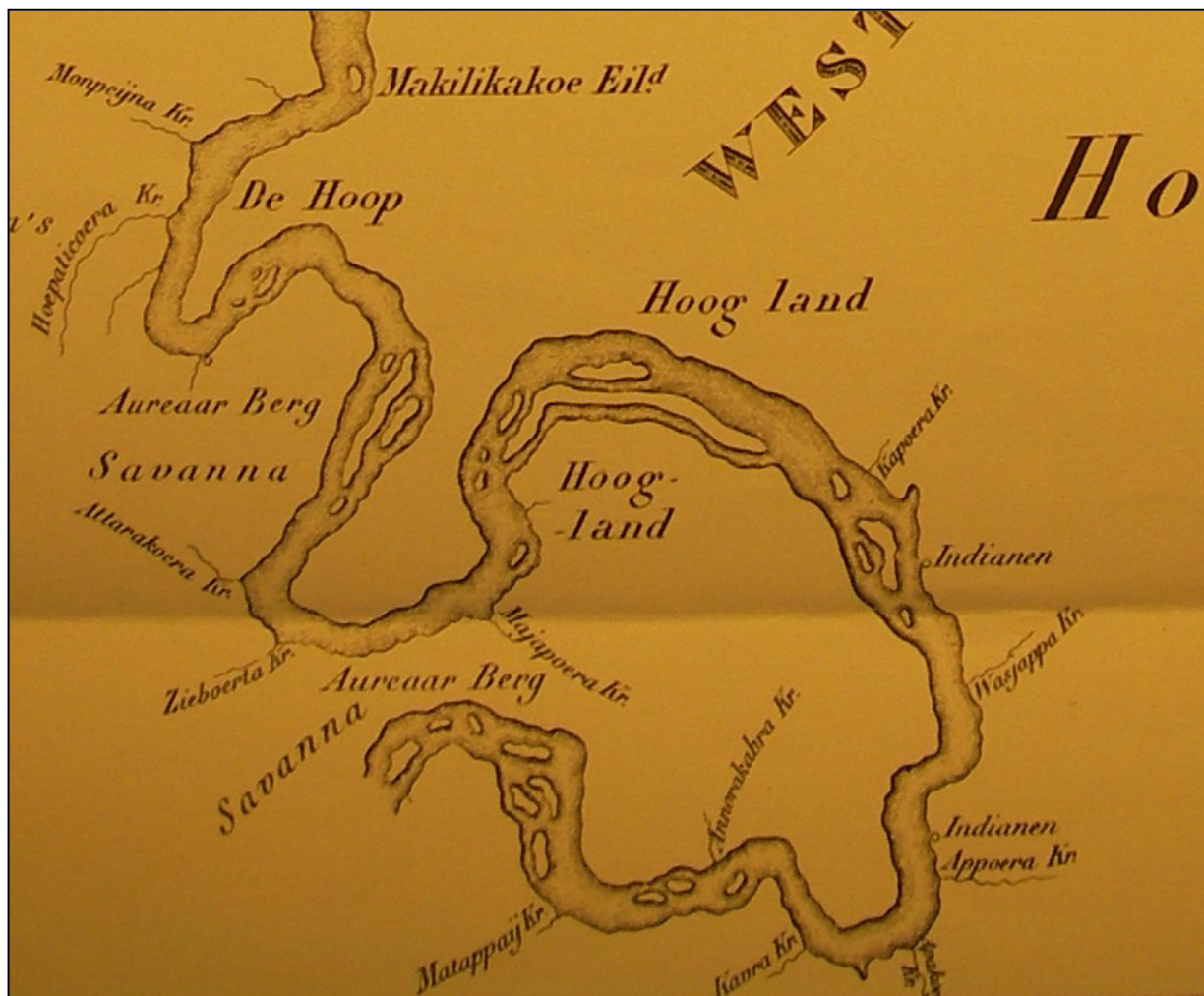

Inheemsen aan de Corantijn 1900 voor Chr.- 1900 na Chr.

De historische inheemse bewoning van de
Corantijnrivier in West-Suriname

Eindrapport
1 augustus 2007

Caroline de Jong

Inheems en aan de Corantijn 1900 voor Chr.- 1900 na Chr.

De historische inheemse bewoning van de Corantijnrivier in West-Suriname.

Caroline de Jong, 1 augustus 2007

Deze studie is mogelijk gemaakt door een gezamenlijk project van de Vereniging van Inheemse Dorpshoofden in Suriname (VIDS) en het North-South Institute (NSI), Canada, onder supervisie van Dr. Ellen-Rose Kambel.

Plaatje voorzijde: deel van de kaart van Jonkheer C.A. van Sijpesteijn (1849), waarop inheemse woonplaatsen staan aangegeven in de omgeving van 'Kapoerakreek', 'Wasjappakreek', en 'Appoerakreek' (Kaboerikreek, Washabokreek en Apoerakreek).

["Kaart van de Kolonie Suriname, een gedeelte van Guijana, Nederlandsche bezitting op het vasteland van Zuid Amerika, uitgegeven in het jaar 1784, door den Ing. J.C. Heneman, verbeterd, naar den tegenwoordigen toestand der Kolonie gewijzigd, en daarop alle bestaande Plantagiën aangeduid" (1849).]

Inhoudsopgave

Samenvatting

Inleiding	1
Achtergrond en doel van deze studie	1
Afbakening	2
Opbouw, hoofdstukindeling en focus	2
Kanttekeningen	3
Hoofdstuk 1. De Pre-Columbiaanse periode (±1900 v. Chr – 1500)	7
Inleiding	7
De komst van jagers-verzamelaars naar het Amerikaanse continent en Suriname	7
De ontwikkeling van landbouw culturen	8
Aardewerk	9
Saladoïde Traditie (± 1000 v. Chr. - ± 200 na Chr.)	9
Oudste nederzetting van Landbouwers in Suriname: Kaurikreek (± 2200 v. Chr - ± 550 v. Chr)	10
Andere zeer oude nederzetting: Wonotobo (jaar 0)	12
Latere Tradities (± 200 na Chr - ± 1250 na Chr)	13
Culturen van het binnenland (± 1000 na Chr - ± 1500 na Chr.)	16
Rotstekeningen	18
Onderzoekers van de rotstekeningen in het verleden	20
Slijpgroeven	22
Verschillende inheemse groepen in de pre-Columbiaanse periode	22
Afsluitend	24
Hoofdstuk 2. Europese ontdekkingsreizigers (1560-1613)	25
Inleiding	25
Spaanse manuscriptkaart van Guyana (circa 1560)	26
Reisverslag Walter Raleigh (1595)	26
Reisverslag Lawrence Keymis (1596)	27
Reisverslag Leonard Berrie en Thomas Masham (1596-1597)	29
Reisverslag A. de Cabeliau (1598)	32
Kaart van J. Hondius (1599)	33
Reisverslag Charles Leig (1604)	36
Reisverslag Robert Harcourt (1609 – 1613)	38
Afsluitend	38
Hoofdstuk 3. Handelsposten en eerste Europese kolonisatiepogingen (1613-1669)	41
Inleiding	41
Eerste Nederlandse nederzetting in Suriname: aan de Corantijn (1613)	42
Beschrijving Johannes de Laet en kaart van Hessel Gerritsz (1625)	43
Tiende kolonie: Fransen aan de Corantijn (1639)	44
Engelse kolonisten aan de Corantijn o.l.v. Captain Marshall (1643)	45
Kaart van Pierre Du Val d'Abbeville (1654)	46
Kaart van Nicolas Sanson (1656)	48
Beschrijving George Warren (1667)	49
Beschrijving John Scott (1669)	49
Afsluitend	50

Hoofdstuk 4. Nederlandse kolonisatie (1667-1784)	
Inleiding	51
De oorlogen tegen de Europeanen (1678-1786)	52
Reisverslag Adriaan van Berkel (1670 – 1689)	57
Beschrijving J.D. Herlein (1718)	60
Reisbeschrijvingen en kaart Gerrit Jacobs & Salomon Sanders (1718 – 1720)	60
Kaart van J.C. Heneman (1774-1784)	68
Afsluitend	71
Hoofdstuk 5. De Evangelische Broedergemeente (1748-1816)	73
Inleiding	73
Post Ephrem (1757-1763)	74
Post de Hoop (1765 – 1816)	84
Afsluitend	89
Hoofdstuk 6. Kartering van de Beneden-Corantijn (1805-1885)	91
Inleiding	91
Reisverslag Albert von Sack (1805-1812)	92
Brief van missionaris Bernau (1836)	93
Verslag verkenningstocht Robert Hermann Schomburgk (1835-1839)	93
Brief van M.J. de Wolff, toezichthouder van de Boven-Corantijn (1848)	100
Kaart C.A. van Sijpesteijn (1849 -1850)	100
Opmetingen door J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge (1860-1879)	102
Katholieke missie (1884)	104
Verslag onderzoekingsreis K. Martin (1885)	105
Verslag onderzoekingsreis Dr. Ten Kate (1885)	105
Afsluitend	106
Hoofdstuk 7. Kartering van de Boven-Corantijn (1850-1913)	109
Inleiding	109
Verslag expeditie Robert Hermann Schomburgk (1840-1844)	111
Verslag expeditie Charles Barrington Brown (1871)	122
Nederlandse wetenschappelijke expedities naar het binnenland van Suriname (1901-1910)	128
Verslag Corantijn-expeditie door C.C. Käyser (1910-1911)	131
Kaart van Spirlet (1913)	139
Afsluitend	140
Conclusie: Bewoning van de Beneden- en Boven-Corantijn	143
Bronnenoverzicht	147
Appendix 1: Tijdbalk	
Appendix 2: English Summary	

Kaders

1.1.Tradities en culturen	9
1.2. Barrancoïde aardewerk	13
1.3. De Buckleburg terpen	14
1.4. De Prins Bernhard Polder site	15
2.1. Masham's beschrijving van de "Rivier Coretine" en de bewoners van deze rivier	29
3.1. Engelsen in Suriname: Willoughby Land	46
4.1. Strategische bondgenootschappen tussen Europeanen en rivaliserende inheemse groepen	53
4.2. De Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname	55
4.3. Slavenopstanden in de kolonie	68
5.1. De slavenopstanden en de zending	80
6.1. Kaarten uit de jaren 1840 – 1890: bovenloop Corantijn nog niet bekend in Suriname	102
7.1. De grenskwestie (I): Achtergrond	109
7.2. De grenskwestie (II)	128

Samenvatting

Inleiding

Dit rapport geeft een overzicht van de geschiedenis van de inheemse bewoning van de Corantijnrivier, op basis van geschreven bronnen en kaarten daterend uit de 16^e tot de 20^e eeuw, en archeologisch materiaal van voor die tijd. De inheemsen van de Corantijn (nu wonend in de dorpen Washabo, Apoera en Section aan de Beneden-Corantijn en Wanapan aan de Boven-Corantijn) weten dat zij altijd in dit gebied hebben gewoond. Hun eigen, mondeling overgedragen, informatie over het verleden, aangevuld met de geschreven informatie afkomstig van voornamelijk Europeanen, laat zien dat dit gebied inderdaad historisch is bewoond en gebruikt door inheemsen.

De Pre-Columbiaanse periode (±1900 v.Chr – ±1500 n.Chr)

De oudste nederzettingen die in Suriname zijn gevonden, liggen in West-Suriname. Tot hier reikte de grens van de vroegste 'Tropisch Regenwoud Cultuur' die vanuit het westen (het Orinoco gebied) naar Suriname kwam. Kaurikreek, een kreek circa 10 kilometer ten zuiden van Apoera, is voor zover nu bekend het oudste bewoonde gebied. Archeologen weten niet precies hoe oud de *site* is en hoe lang er mensen gewoond hebben, maar er zijn een paar houtskoolmonsters genomen waarvan de meest betrouwbare te dateren is tussen 2200 en 1750 v. Chr. Een andere zeer oude nederzetting lag bij de Wonotobovallen, waar nu het Trio-dorp Wanapan is gevestigd. Het ontstaan van dit dorp is gedateerd omstreeks het begin van onze jaartelling (± 2000 jaar geleden). Vanuit Wonotobo trokken deze mensen, die aan landbouw deden, vanaf 300 na Chr. in de richting van de kust. Op al deze plaatsen zijn ook aardewerkresten gevonden die door deze mensen gebruikt zijn.

Bij Kabalebo, Matappikreek, de Avanaverovallen, en de Frederik Willem IV vallen (thans ook Anoravallen genoemd) zijn er tevens aardewerken overblijfselen gevonden van de Koriabo Cultuur waarvan de wortels in het oosten (Frans-Guyana en Brazilië) lagen. Deze cultuur kwam omstreeks 1200 v. Chr. naar Suriname en was nog aanwezig ten tijde van de komst van de Europeanen. In het stroomgebied van de Corantijn zijn, behalve de aardewerkvondsten, vooral de pre-Columbiaanse rotstekeningen van belangrijke archeologische waarde. Langs de Corantijn en haar zijtakken zijn zeer veel van deze rotstekeningen aangetroffen, terwijl deze, behalve in de Marowijne, nergens anders in Suriname zijn gevonden. Ook slijpgroeven in de rotsen langs de rivier zijn belangrijke aanwijzingen van de pre-Columbiaanse menselijke bewoning van dit gebied.

Europese ontdekkingsreizigers (1560-1613)

In de laatste helft van de 16^e eeuw en gedurende de hele 17^e eeuw exploreerden de eerste Europese ontdekkingsreizigers (vooral goudzoekers) de Corantijn. Zij hebben in hun verslagen en op hun kaarten regelmatig melding gemaakt van de oorspronkelijke bewoners van het gebied en de plaatsen waar zij woonden. Op de oudst bekende Spaanse kaart van Guyana¹ (±1560) zouden 'Caraïben' het binnenland bewonen terwijl 'Aruacas' de kuststreek zouden bevolken. Uit de verslagen van drie scheepstochten naar het binnenland van Guyana georganiseerd door de Engelsman Walter Raleigh (1595-1597), blijkt dat er in de Corantijn verschillende inheemse steden zouden zijn: 'Warawalle' (mogelijk het huidige Orealla), 'Mawranama' (Mawronama), 'Maapuere', 'Maccharibi', 'Yohoron', 'Vaperon', 'Owaripoore', 'Maiapoore', 'Cariwacka', 'Aneta', 'Manacobeec',

¹ De kuststreek tussen de Orinoco en de Amazone (het tegenwoordige Venezuela, Guyana, Suriname, Frans-Guyana en een deel van Brazilië).

'Eppera' (mogelijk het huidige Epira), en 'Parawianos' (wellicht zitten hier dubbele namen tussen). Volgens Raleigh woonden hier de volgende volkeren: de 'Carepini' (een stam van 'Charibes'), 'Arwaccas', en 'Parawianni'. Boven de grote watervallen leefde volgens deze informanten de 'vijandige' stam der 'Waccawayans' (mogelijk de WaiWai?). Op een kaart uit 1599 van J. Hondius staan er aan de Corantijn vooral 'Arwaccas' weergegeven, en in de '*Relation of a voyage to Guyana*', het verslag van de Engelsman Robert Harcourt uit 1613, wordt aangegeven dat de Corantijn en Berbice bewoond worden door 'Arwaccas' en 'Charibs'.

Handelsposten en eerste Europese kolonisatiepogingen (1613-1669)

In de loop van de 17^e eeuw kreeg het contact tussen de oorspronkelijke bewoners en de Europeanen een wat structureler karakter. Er werd ruilhandel gedreven en Fransen, Engelsen en Nederlanders probeerden blijvende kolonies of handelsfactorijen te stichten. Na perioden van vrede kwamen de inheemsen uiteindelijk overal in opstand en doodden en verjoegen de buitenstaanders. In juni 1613 hadden Nederlanders een kolonie gesticht aan de Corantijn. Ze handelden er met de inheemsen en hadden een tabaksplantage. Na de Nederlanders volgden de Fransen (1639) en de Engelsen (1643). Een Nederlandse kaart uit 1625 toont twee inheemse dorpen aan de Corantijn. Op twee Franse kaarten (1654 en 1656) staan de steden uit de verslagen van Raleigh's bemanning opgetekend en zijn beide oevers van de Corantijn rivier bewoond door 'Caraïben'. Uit de beschrijvingen van de Engelse edelman George Warren (1667) blijkt het gebied bewoond door 'Charibes'. Volgens de eveneens Engelse majoor John Scott (1669) zouden er in totaal 5000 'Careeb' families, en 1200 'Sapoyes' aan de Suriname, Commewijne, Saramacca, Coppename en Corantijn leven, en vanaf de west oever van de Corantijn tot aan de 'Wina' (de rivier Waini in Guyana) ongeveer 8000 'Arawahgoes'.

Nederlandse kolonisatie (1667-1784)

In 1667 werd Suriname een kolonie van Nederland. Volgens de Nederlandse koloniale bronnen kwamen de 'Caraïben' uit Centraal-Suriname (met name de Coppename, Suriname en Saramacca) in opstand tegen de Europeanen. Uit de bronnen is te vernemen hoe gouverneur Heinsius (1678-1680) geprobeerd heeft om 'vriendschappelijke betrekkingen' aan te knopen met de 'Caraïben' aan de Corantijn. De 'Caraïbische hoofdman Amasabo' zou bereid zijn gebleken zich met de regering te verzoenen en toe hebben gestemd in een verbond. Andere groepen 'Caraïben' breidden hun territorium echter uit en toen gouverneur Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck aantrad, zouden zich ook concentraties tegenstanders van het Europese bewind in het gebied langs de Para-, Coppename- en Corantijn Rivier hebben bevonden. Op 25 januari 1684 vertrok de gouverneur zelf op een tocht tegen de inheemsen in de Corantijn. In de beschrijving over Van Sommelsdijck, gebaseerd op Van Sommelsdijck's eigen brieven, wordt tevens een verhaal beschreven over opperhoofd 'Tararica' uit de Corantijn, die naar Paramaribo zou zijn gekomen, en een moord zou hebben gepleegd. De gouverneur zou hem meteen hebben laten veroordelen en de volgende dag ter dood hebben laten brengen, wat volgens de gouverneur zo'n schrik inboezemde bij de inheemsen dat hij vanaf dat moment een einde kon maken aan wat later bekend zou staan als 'de indiaanse oorlogen'. Op het nippertje werd hierdoor het eind van de kolonie afgewend.

Overigens blijkt uit de bronnen uit deze periode ook dat er veelvuldig oorlog woedde tussen de verschillende inheemse stammen onderling. Zo schrijft Adriaan Van Berkel (1670 – 1689), die werkzaam was op fort Nassau in de rivier Berbice, dat de 'Arowakken' uit deze rivier regelmatig werden aangevallen door de 'oorlogszuchtige en vijandige' 'Caraïben' uit de Corantijn. In zijn

overzichtswerk "Beschryvinge van de Volksplantinge Zuriname" (1718) schrijft J.D. Herlein over de 'Karibes' of 'Karaïbanen', 'doodsvijanden der Arouágas', die onder andere wonen aan de Corantijn.

In 1720 maakte Salomon Sanders een reis naar de Boven-Corantijn, nadat een inwoner van Paramaribo, Gerrit Jacobsz, er melding van had gemaakt in één van de inheemse dorpen belangrijke aanwijzingen te hebben gekregen over de aanwezigheid van goud in het brongebied. Uit Sanders' kaart en verslag blijkt dat hij op acht plaatsen 'naties' ontmoet heeft. Het eerste dorp van deze 'boven-naties' lag iets voorbij Wonotobo en hier zouden 'Waties' wonen. Een ander dorp dat door hem beschreven werd, zou bewoond worden door 'Intoniaanen', en weer een ander dorp, 'Macrubo' genaamd, door 'Weij-Weij's' (Wai Wai's?). Ook ontmoette hij 'Taruma's'. Op een kaart van J.C. Heneman uit 1784, tot slot, staan door middel van zwarte stipjes verschillende inheemse woonplaatsen aangegeven in de omgeving van de grote bocht in de rivier, waaronder 'Appoera' aan de 'Appoera kreek'. Ook staan op verschillende plekken "Indiane" of "India. grond", of "lande pl." aangegeven.

De Evangelische Broedergemeente (1748-1816)

In de periode 1748-1816 zijn de missionarissen van de Evangelische Broedergemeente werkzaam geweest onder de inheemsen aan de Corantijnrivier. Zij hebben vele verslagen, rapporten, en brieven met informatie over de bewoners van het gebied nagelaten. Uit deze documenten blijkt dat in de omgeving van de Corantijn vele 'Arowakken', 'Kalepina' en 'Warauwen' zouden wonen. Veel van hen woonden volgens de broeders langs de zijkreken van de Corantijn, zoals de 'Mepenna', 'Aporokreek' (waarschijnlijk Apoerakreek), 'Wussiapurnam' (mogelijk Washabokreek), en 'Attalikulikreek'. Dagelijks werd er opgetekend welke inheemsen (van welke stam, uit welke kreek of rivier) bij de broeders langskwamen of door de broeders zelf bezocht werden in hun dorpen. In het beginstadium van de missie in Suriname werd het aantal inheemsen in de omgeving van de Corantijn door hen geschat op meer dan 6000. Tegen het eind van de missieperiode, in het jaar 1792, was dit aantal enorm gedaald. Er werden toen nog ongeveer 350 'Arowakken', 300 'Warauren' en 150 'Caraïben' geteld. In 1816 werd de missiepost aan de Boven-Corantijn voorgoed verlaten.

Kartering van de Beneden-Corantijn (1805-1885)

In 1799 kwam Suriname een tijd in Engels bezit. Het bleef onder Engels gezag tot 1816. Daarna werd Suriname weer bezit van Nederland en ontstond ten westen van Suriname Brits-Guyana. De Corantijn werd de grensrivier tussen de Nederlandse en Engelse territoria. In deze periode schrijft Baron von Sack in zijn "Reize naar Surinamen" (1821) dat hij met 'Arowakken' elders in Suriname gesproken heeft over andere stammen die, volgens hen, in de omgeving van de Corantijn zouden wonen, zoals de 'Addaraja', en aan de Boven-Corantijn de 'Akulyu' en de 'Pianokote'. Missionaris Bernau schrijft in een brief uit 1836 dat er maar weinig inheemsen zijn in de Corantijnrivier die behoren tot de stam der 'Arawaak'; veruit het grootse deel is 'Carabeese'.

In 1836 maakte de Duitse geograaf en natuuronderzoeker Robert Hermann Schomburgk vanuit Brits-Guyana een verkenningsreis naar de Corantijnrivier. Hij heeft een uitgebreid dagboek bijgehouden en een kaart gemaakt. Hij maakt melding van inheemse dorpen 'Wasiappo' (Washabo?), 'Pärurú', en de stroom 'Epira', welke door 'vele Arowakken' bewoond zou worden (ongeveer 150). Verder naar het zuiden liggen volgens Schomburgk 'Caraïbse' dorpen. Het dorp 'Kai'iwa', dat aan de Britse zijde ligt, zou volgens hem nauwelijks meer dan 30 inwoners tellen,

terwijl 'Tomatai, Pacuima' en 'Maijari', die alle drie aan de Nederlandse oever liggen, ongeveer 100 inwoners zouden hebben.

M.J. de Wolff, toezichthouder van de Boven-Corantijn, schrijft in een brief uit 1848 over een bezoek dat hij samen met de bisschoppen van Brits-Guyana en Barbados bracht aan de inheemsen van de Corantijn rivier die, sinds het vertrek van de Evangelische broeders, niet meer met Christelijke leer te maken hadden gehad. Vooral 'Arowakken' zouden zijn gedoopt. Op een kaart uit 1850, gemaakt door jonkheer C.A. van Sijpesteijn, welke gebaseerd is op de kaart uit 1784 van J.C. Heneman, staan aan beide oevers verschillende cirkeltjes die dorpen aangeven, waarbij 'Indianen' staat, waaronder tussen de 'Kapoerakreek' (zeer waarschijnlijk de Kaboerikreek) en de 'Wasjappakreek' (Washabokreek) en bij de 'Appoerakreek' (Apoerakreek).

Ook op een latere kaart van de hand van J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge waarvoor ze tussen 1860-1879 opmetingen hebben verricht, worden dorpen bij de monding van de 'Wassiabokreek', en bij de 'Apoerakreek' genoemd. Verder werd er in het laatste kwartaal van de 19^e eeuw een begin gemaakt met de Rooms-katholieke missionering onder de inheemsen in Suriname. In 1884 gaf de RK gemeenschap een "Beknopte geschiedenis der Katholieke missie in Suriname" uit. Uit enkele voorbeelden die hierin te lezen zijn, valt op te maken dat 'Arowakken' en 'Warrauen' zich volgens de missionarissen verplaatsten tussen de Maratacca en de Corantijn. In de Corantijn waren ze voor de RK missionarissen niet te bereiken. Dr. Ten Kate ten slotte, die tussen 1885 en 1886 een onderzoekingsreis maakte naar de Corantijn, beschreef dat hij in de omgeving van Orealla 'Warrauen' aantrof.

Kartering van de Boven-Corantijn (1850-1913)

Vanaf de jaren 1840 werd er, eerst vanuit buurland Brits-Guyana en pas een hele tijd later vanuit Suriname zelf, onderzoek gedaan naar de bovenloop van de Corantijn rivier en werd er geschreven over de bewoning van dit gebied, hoewel verslagen van expeditie naar dit gebied ook nieuwe informatie gaven over de bewoning van de Beneden-Corantijn. In 1843 verkende Robert Hermann Schomburgk de bovenloop van de Corantijnrivier vanuit het brongebied van de Rupununi en de Essequibo. Na een tocht richting het oosten en daarna het noorden, en het oversteken van de waterscheiding, arriveerde hij uiteindelijk in de Koetari. Hier kwam hij bij een 'Pianoghotto' dorp. Deze 'Pianoghottos' zouden Schomburgk hebben gewezen op diverse andere stammen die in de omgeving woonachtig zouden zijn, zoals de 'Orokoyanna' of 'Papagaai indianen'; de 'Tschikianas' ("de schrik van de vredelievende andere stammen"); de 'Drios', "een broederstam van de Pianoghottos"; "de gevreesde Maipurischiannas of Tapir indianen"; de 'Tunayannas' ("water indianen"), 'Caarawayannas'; en 'Barakutyos' of 'Barokotos'. Toen Schomburgk de naam 'Arawaaks' en 'Warraus' liet vallen, zouden de informanten richting het noorden hebben gewezen. In de omgeving van dit dorp bezocht het gezelschap tevens een 'Trio'-dorp, eveneens aan de Koetari. Op de kaart die naar aanleiding hiervan gemaakt is staan in het Beneden-Corantijn gebied de 'Caraïbse' dorpen 'Kaiyiwa' en 'Tomatai', 'Apuur' en de 'Apuurkreek', 'Wassiappo' (dorp), 'Caburi kreek' (daarachter staat: "dorpen van Warrauen"). Net als op zijn vorige kaart geeft Schomburgk op deze kaart aan dat de 'Arowakken' noordelijker zouden wonen dan de 'Caraïben'.

In 1871 maakte Charles Barrington Brown een expeditie naar de Boven-Corantijn, maar via een andere route dan Schomburgk; hij begon namelijk bij de monding in plaats van in het binnenland.

Hij schrijft dat hij de op de heen- en terugweg de nacht doorbracht in een "Arowaak dorp" genaamd 'Apuru'. Brown noemt ook 'Tomatai', het 'Caraïben dorp' waar Schomburgk eerder was. In de buurt van de "Sipariwini-zijtak" (de Sipaliwini) ontdekte hij een inheems dorp bestaande uit drie huizen waarvan de bewoners tijdelijk afwezig waren. Niet ver ten zuiden hiervan zag hij enkele kampen waar duidelijk gewerkt was aan nieuwe boten. Ook bij de Raleighval zag hij sporen van de bewoners van het gebied, onder andere 'een boot waarin drie peddels lagen, een paar achtergelaten rijpe bakbananen, en een aardewerken pot'. Ook vond hij het oude 'Triodorp', aan de Koetari.

Vanaf het begin van de 20^e eeuw werden er ook vanuit Suriname zelf expeditieën georganiseerd om het binnenland, dat nog voor een groot deel onbekend was, in kaart te brengen. De Corantijn was de laatste rivier die in deze context onderzocht werd tussen 1910 en 1911. Het gezelschap onder leiding van C.C. Käyser reisde via de Lucierivier, tot aan de Corantijn, om hier vervolgens het brongebied te verkennen en daarna de rivier tot aan de zeemonding af te varen. In de Coeroeni ontmoeten ze inheemsen die zichzelf 'Trio's' zouden noemen, en in de Sipaliwini brachten ze een bezoek aan het dorp 'Sikima'. Naast 'Trio dorpen' zouden er daar in de omgeving ook verscheidene 'Saloema dorpen' zijn. Op de terugweg bezochten ze ook het dorp 'Ajoewa', gelegen aan een zijkreek niet ver van de Coeroeni. De inheemsen uit de kuststreek werden hier volgens Käyser aangeduid met de algemene term "Kalinja's", waarvoor grote angst zou bestaan. Toen men weer bij het lagergelegen deel van de rivier kwam bezocht men nog de dorpen 'Epira' en 'Orealla', waar Engelse leerkrachten werkzaam waren onder de inheemsen. De gegevens die tijdens deze expeditie zijn verzameld zijn vastgelegd op de kaart van Spirlet (1913).

Conclusie: Bewoning van de Beneden- en Boven-Corantijn

Deze opsomming van informatie uit verschillende tijdsvakken laat duidelijk zien dat de inheemse bewoning van het gebied zeer ver terug gaat én een aaneengesloten, ononderbroken geheel vormt. Vóór onze jaartelling, bij de "ontdekking" van het continent en in elke periode daarna; altijd hebben er inheemse groepen geleefd langs en in de omgeving van de Corantijnrivier.

Inleiding.

Achtergrond en doel van deze studie

De Corantijnrivier is de meest westelijk gelegen rivier van Suriname en vormt de grens met het naburige Guyana (voormalig Brits-Guyana). Van oudsher worden beide oevers van deze rivier, de zijarmen en kreken, en de nabijgelegen bossen, savannes en andere gronden, bewoond en gebruikt door inheemse groepen. Dit rapport beschrijft deze historische bewoning. De informatie hierover is verkregen uit diverse bronnen, zoals archeologisch werk, reisjournaals van (ontdekkings-)reizigers, verslagen van expedities, geschriften van missionarissen, documenten (zoals brieven) uit de koloniale periode, en werk van kaartenmakers door de eeuwen heen.

Dit rapport is geschreven op verzoek van de dorpschoude van Washabo, Section, Apoera en Wanapan, en is mogelijk gemaakt door een gezamenlijk project van de Vereniging van Inheemse Dorpschoude in Suriname (VIDS) en het North-South Institute (NSI), Canada. Een eerste versie van dit rapport is in augustus 2006 gepresenteerd in de inheemse dorpen Washabo, Section en Apoera.

Apoera, Section en Washabo liggen naast elkaar langs de Corantijnrivier op ongeveer 150 km van de kust. De bewoners van de drie dorpen zijn van oorsprong overwegend Arowak (Lokono), maar er wonen ook Caraïben (Kariña) en Waraos en mensen van gemengde afkomst. Volgens een telling van de VIDS, in samenwerking met de dorpsbewoners in februari 2005, was het aantal inwoners van de drie dorpen 1023, hoewel kinderen die op internaten in Nickerie of Paramaribo zitten, en de inwoners van Apoerastad, grotendeels niet zijn meegerekend². Wanapan is een Trio-dorp dat een eind verder stroomopwaarts ligt.

De inheemse gemeenschappen van West-Suriname zijn sinds enkele jaren bezig met activiteiten die moeten leiden tot het verkrijgen van wettelijke erkenning van hun collectieve landrechten van de Surinaamse overheid. Men is begonnen met het maken van een kaart, waarop staat aangegeven welke gebieden men gebruikt en voor welke doeleinden. De bewoners van West-Suriname hebben te maken met verschillende grote (geplande) ontwikkelingen binnen hun grondgebied, zoals mijnbouw. Hierdoor wordt de landrechten-kwestie urgenter. Op grond van internationale wetgeving hebben inheemse volken recht op gronden, territoria en natuurlijke hulpbronnen die zij traditioneel en historisch hebben bewoond en gebruikt.

Door middel van onder meer interviews met ouderen kan bewijsmateriaal van de traditionele inheemse bewoning en gebruik worden verzameld. Echter voor perioden die zo lang geleden zijn dat er geen gebruik meer gemaakt kan worden van verklaringen van (levende) ooggetuigen is het moeilijk om de historische bewoning aan te tonen. Daarom is gebruik gemaakt van geschreven bronnen van derden (zoals Europese ontdekkingsreizigers, kolonisten en zendelingen), die op papier hebben vastgelegd dat er in het verleden inheemse bewoners aanwezig waren langs de Corantijn. Dit rapport bevat een weergave van de bronnen die tot dusverre bewaard zijn gebleven in de Nederlandse archieven. Het bronnenonderzoek is verricht in de Universiteitsbibliotheken van

² *Traditionele bewoning, gebruik en beheer van de inheemse gebieden aan de Corantijnrivier, West Suriname, VIDS rapport (concept mei 2007, eindrapport verwacht augustus 2007).*

de Universiteit van Amsterdam, de Universiteit van Leiden, en de Universiteit van Utrecht, met name de kaartenzaal en de afdeling Oude Drukken van de laatste.

Afbakening

De mondelinge geschiedenis van het gebied gaat ongeveer honderd jaar terug. Dit blijkt uit de mondelinge overleveringen die betrekking hebben op het gebied, die recentelijk zijn vastgelegd in een VIDS-rapport over de traditionele bewoning en gebruik van het gebied³, en de memoires van Joseph Augustus Jeffrey, een van de ouderen van Apoera.

Aangezien dit rapport moet worden gezien als een aanvulling op de eigen, inheemse geschiedenis, gaat dit rapport door tot de periode dat de mondelinge geschiedenis gebruikt kan worden als meest betrouwbare bron (omstreeks 1900). De oudste vondsten van menselijke bewoning aan de Corantijn zijn gedateerd tussen 2200 en 1700 v. Chr.

Uit de bronnen die hierna aan de orde zullen komen, blijkt zeer duidelijk dat de huidige inwoners van West-Suriname deel uitmaken van inheemse groepen die van oudsher het gebied bewonen, en tonen aan dat dit gebied altijd bewoond is geweest, vanaf ver voor de komst van de Europeanen, zelfs voor de jaartelling, tot aan de dag van vandaag, in een aaneengesloten periode. Hoewel de komst van de kolonistoren grote impact gehad heeft, zijn de inheemse groepen altijd aan de Corantijn blijven wonen.

Opbouw, hoofdstukindeling en focus

Het rapport is opgedeeld in verschillende hoofdstukken. De hoofdstukken volgen in principe een chronologische lijn, maar aangezien in ieder hoofdstuk bronnen gegroepeerd zijn die een bepaalde 'gemene deler' hebben, overlappen sommige hoofdstukken elkaar enigszins. Het rapport is een weergave, geen betoog. De geschiedenis van de Corantijn is gereconstrueerd op basis van min of meer toevallig bewaard gebleven en teruggevonden bronnen, die iets met de inheemse bewoners te maken hadden. Het uitgangspunt is niet geweest om een zo volledig mogelijke geschiedenis van de Corantijnrivier te maken: het uitgangspunt is geweest om zoveel mogelijk bronvermeldingen over de inheemse bewoners te verzamelen, en voor de leesbaarheid van het verslag is daar een zekere historische lijn in aangebracht, door steeds wat achtergrondinformatie te geven over de behandelde bron.

Het eerste hoofdstuk beschrijft de pre-Columbiaanse bewoning van de Corantijn en is gebaseerd op archeologisch materiaal, zoals vondsten van aardewerk, rotstekeningen en slijpgraven. Hoofdstuk twee beslaat de periode na de "ontdekking" van het Amerikaanse continent tot 1613. In deze periode vonden de eerste ontmoetingen plaats tussen de oorspronkelijke bewoners en vroege Europese reizigers (met name goudzoekers) die naderhand verslagen hebben geschreven over hun ervaringen en hun bezoek(en) aan de Corantijnrivier. Hoofdstuk drie bestrijkt de periode tussen 1613 en 1669, en behandelt bronnen die informatie geven over de inheemsen in een periode dat het contact met de buitenlanders een structurelere vorm aannam. Er werd ruilhandel gedreven, en Fransen, Engelsen en Nederlanders probeerden blijvende kolonies of handelsfactorijen te stichten. Na perioden van vrede kwamen de inheemse bewoners uiteindelijk overal in opstand en doodden en verjoegen de buitenstaanders.

³ *Traditionele bewoning, gebruik en beheer van de inheemse gebieden aan de Corantijnrivier, West Suriname, VIDS rapport* (concept mei 2007, eindrapport verwacht juli 2007).

Nadat de Engelsen er in 1650 in geslaagd waren een permanente kolonie te stichten, werd Suriname na verovering op de Engelsen in 1667 een Zeeuwse kolonie. Deze gebeurtenis is het begin van het vierde hoofdstuk, waarin onder andere de oorlogen tussen de verschillende inheemse groepen onderling en de strijd van de inheemsen tegen de Zeeuwen een grote rol spelen. In het vijfde hoofdstuk wordt de informatie besproken die is verkregen uit de verslagen, rapporten, en brieven van de missionarissen van de Evangelische Broedegemeente die in de periode 1748-1812 werkzaam zijn geweest bij de inheemsen aan de Corantijnrivier.

Hoofdstuk 6 en 7 beslaan beide de 19^e en het begin van de 20^e eeuw. Pas vanaf de jaren 1840 is er, eerst vanuit buurland Brits-Guyana en pas een hele tijd later vanuit Suriname zelf, onderzoek gedaan naar de bovenloop van de Corantijnrivier en werd er geschreven over de bewoning van dit gebied. Hoofdstuk 6 behandelt alle informatie uit deze periode over het Beneden-Corantijn gebied. Hoofdstuk 7 beschrijft de bronnen die informatie geven over de Boven-Corantijn en het brongebied, waaronder de bewoning van dit deel van de rivier. De verslagen van expedities naar dit gebied geven ook nieuwe informatie over de bewoning van de Beneden-Corantijn.

De focus van deze studie ligt dus duidelijk op het gebied van de Corantijn dat is gelegen tussen de monding en de Wonotobovallen (het huidige Triodorp Wanapan). Deze focus werd min of meer afgedwongen door de beperkte informatie over het stroomgebied boven de Wonotobovallen omdat bezoekers lange tijd niet verder kwamen dan daar. Dat alleen in hoofdstuk 7 het brongebied van de Corantijn aan bod komt, wil natuurlijk niet zeggen dat dit gebied pas sinds de 19^e eeuw bewoond is. Integendeel, uit verschillende archeologische vondsten, bronnen en kaarten die in dit rapport aan de orde komen, blijkt dat dit gebied ook reeds lang bewoond was. De informatie hierover is grotendeels afkomstig van verhalen die de auteurs verkregen zouden hebben van inheemse groepen uit de lager gelegen delen. Niet zelden zouden deze groepen in de Boven-Corantijn geschetst zijn als 'vijandig', 'machtig', of 'afschrikwekkend', hoewel tijdens bijvoorbeeld de Corantijn- expeditie in 1910-1911 bleek dat de inheemsen uit de Boven- Corantijn net zo angstig waren voor de 'Karaiben', waarmee in het algemeen de inheemsen uit de kuststreek bedoeld zouden worden.

Aangezien de focus ligt op de gebeurtenissen onder de inheemsen in Suriname wordt er in dit rapport niet in detail getreden over de (politieke) gebeurtenissen in Europa. Hoewel veel gebeurtenissen in de 'Nieuwe Wereld' voortkwamen uit Europese ontwikkelingen en/of conflicten, wordt hier slechts kort aandacht aan besteed. Om dezelfde reden wordt er in elke periode die dit rapport beslaat gesproken over 'Nederland', in plaats van bijvoorbeeld 'de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden', 'de Bataafse Republiek', of 'Het Verenigd Koninkrijk'.

Kanttekeningen

De informatie in dit rapport is een weergave van de situaties die zijn waargenomen en opgetekend door de Europeanen. Dit is dus een geschiedenis van de Corantijnrivier, waarvan delen door de inheemse gemeenschappen zelf zeker in twijfel getrokken (kunnen) worden. De Europeanen hebben ongetwijfeld zaken niet opgemerkt, verward, of verkeerd begrepen. Personen, plaatsen, handelingen en gebeurtenissen zijn beschreven door de bril van de buitenstaander en zijn onderhevig aan een interpretatie die waarschijnlijk niet altijd overeenkomt met die van de inheemsen.

Wat betreft de vermelding van woonplaatsen waaruit moet worden afgeleid waar de oorspronkelijke bewoners leefden: dorpen langs krekken, die niet direct zichtbaar waren vanaf de Corantijn zijn mogelijk niet altijd opgemerkt. Vaak werd alleen de hoofdrivier geëxploreerd en werden de zijkreken voorbij gevaren. Echter uit de mondelinge geschiedenis van het gebied komt duidelijk naar voren er in de zijkreken veel mensen waren.

De inheemsen verstopten zich bovendien in het verleden ook vaak voor de Europeanen, vertellen zij. Ze hielden zich schuil voor de blanken omdat ze wisten dat die problemen met zich meebrachten. *“De bakra’s (blanken) waren op zoek naar goud. Daarom zagen de bakra’s in de tijd van de expedities, de indianen zelden of nooit”* (Vincent Lingaard en Alwin Sabajo, januari 2007). De Kaboerikreek was bijvoorbeeld zo’n plek die de inheemsen vroeger bescherming bood tegen de blanken. Overigens beschermde het de inheemsen van West-Suriname ook tegen de aanvallen van de Caraïben. *“Dat was in de tijd dat de Arowakken en Caraïben strijd met elkaar leverden. De Arowakken en Waraus woonden in de Kaboeri kreek en hun piyaimannen zorgden er met hulp van de geestenwereld voor dat zij beschermd werden”*. (Alwin Sabajo en Vincent Lingaard, januari 2007). Degenen die langs de krekken en zijtakken teruggetrokken waren zijn waarschijnlijk nooit opgemerkt, laat staan geteld, door de Europeanen.

Tevens moet in overweging genomen worden dat de inheemsen niet altijd op één plek woonden, maar rondtrokken en soms kampen maakten waarvan de sporen snel na het verlaten ervan weer verdwenen. *“Vroeger gingen de oudere mensen overal naar toe, ze trokken van plaats tot plaats (...). Ze kwamen hier, dan gingen ze naar Orealla, dan weer Wayambo en weer terug”* (Alfred Lewis, januari 2007). Ook de personen die aan het rondtrekken waren in het bos voor de jacht, visvangst of het verzamelen van bosproducten, zijn mogelijk niet opgemerkt vanuit de hoofdrivier(en). Vanwege al deze oorzaken moeten schattingen over bevolkingsaantallen kritisch benaderd worden. Ze zijn waarschijnlijk altijd aan de lage kant.

Ook met de namen van stammen en inheemse groepen die de auteurs van de documenten geven moet voorzichtig worden omgegaan. N. Whitehead (1996) toont aan dat de Europeanen geen of weinig kennis hadden van de verschillende groepen en de verbanden tussen hen⁴. Ze zullen zeker in verwarring zijn geraakt door de verschillende namen die de groepen zichzelf en elkaar gaven. Verschillende interpretaties en schrijfwijzen van de uitgesproken namen maken de verwarring soms nog groter. Hierbij komt nog het strategische belang om bepaalde groepen onder een bepaalde noemer te scharen (zie hierover hoofdstuk 1), en de vele migraties en vermengingen die in de loop der eeuwen hebben plaatsgevonden⁵. Tel daarbij op het gebruik van de Europeanen in het verleden om de onbekende gebieden op kaarten en in beschrijvingen te baseren op fantasie en / of geruchten en verhalen van andere inheemse stammen, die in veel gevallen ook weer verkeerd geïnterpreteerd of begrepen kunnen zijn, en je komt tot de conclusie dat je voorzichtig moet omspringen met de informatie.

Desondanks zijn de geschreven bronnen waarop dit rapport gebaseerd is van groot belang. Weliswaar ontberen zij afzonderlijk wellicht precisie en waterdichtheid, het feit dat de meer dan

⁴ N. Whitehead, “Etnogenesis end ethnocide in the European Occupation of Native Suriname, 1499-1681”, in: J. Hill (ed.), *History, power and Identity. Ethnogenesis in the Americas, 1492-1992* (Iowa City, 1996), 26.

⁵ Idem.

vijfendertig bronnen die voor deze studie gebruikt zijn allemaal verwijzen naar de inheemse bewoning van steeds ongeveer dezelfde plekken vergroot de betrouwbaarheid van de afzonderlijke beschrijvingen. De continuïteit van de beschrijvingen over de inheemsen aan de Corantijnrivier vormt de kracht van deze studie. Niet een enkele bron, maar het geheel aan bronnen toont aan dat het gebied altijd bewoond is geweest. Bovendien is de vraag om welke groep het destijds precies ging, en hoeveel mensen er precies waren, minder relevant. De inheemse bewoning gedurende de verschillende perioden staat vast.

In dit rapport worden de namen van de inheemse groepen zo overgenomen zoals het in de betreffende bron geschreven is, zonder uitgebreide analyse. Dit geldt overigens ook voor de inheemse namen van andere plaatsen, rivieren, krekken, bergen, en dorps hoofden. Al deze namen worden tussen aanhalingstekens geplaatst om aan te geven dat dit de weergave van de betreffende auteur is. In sommige gevallen wordt hier ter verduidelijking de huidige naam tussen haakjes achter gezet.

Drie namen moeten hier afzonderlijk genoemd worden. Ten eerste de Caraïben (in hun eigen taal: *Kalin'a* of Kariña) en de Arowakken (*Lokono*). Dit zijn de twee inheemse groepen die gedurende de hele periode die dit onderzoek beslaat veruit het vaakst genoemd zijn, en waar tevens de meest uiteenlopende schrijfwijzen van bestaan⁶. 'Arowakken' komen in dit rapport voor onder de volgende namen: Aruacas, Arwaccas, Arwaccus, Arwakos, Arweke, Arwaccae, Arawahgoes, Arewakken, Arouágas, Arwakkas, Arrawauken, Arawaak, Arrowack, en Aruaka. 'Caraïben' wordt op de volgende manieren geschreven: Caribes, Charibes, Geribus, Karibes, Charibs, Canibalen, Caribanen, Careebs, Kariben, Karaïbanen, Caryben, Carabeese, en Caraibi. De derde naam die apart genoemd dient te worden, is de Corantijnrivier. Ook hiervoor zijn in de geschiedenis zeer veel verschillende namen in omloop, namelijk: Curitini, Coritine, Curetini, Coreteny, Corretine, Coretine, Coretini, Curetiny, Curetine, Currianteen, Courantijn, Corretyne, Courantijn, Corantain, Corentyne. Deze namen voor de Caraïben, Arowakken, en de Corantijnrivier worden in het gehele rapport weergegeven tussen aanhalingstekens zonder de toelichting ('Arowakken'), ('Caraïben'), of ('Corantijn') er achter.

Tot slot: in de tijd waaruit de Europese bronnen stammen, was de term 'indianen' gangbaar. Tegenwoordig geven de bewoners echter de voorkeur aan de term 'inheemsen'. Deze term wordt in dit rapport aangehouden tenzij er sprake is van een letterlijk overgenomen citaat waarin de uitdrukking 'indianen' voor komt. Hetzelfde geldt voor het gebruik van de naam 'marrons' in plaats van de term 'bosnegers', die in het merendeel van de bronnen gebruikt wordt.

⁶ Hierbij moet opgemerkt worden, dat er gebruikt is gemaakt van bronnen in de (oud-) Engelse, Duitse en Nederlandse taal. Dit is gedeeltelijk een oorzaak van de variatie in schrijfwijzen.

Hoofdstuk 1.

De Pre-Columbiaanse periode (±1900 v.Chr. – ± 1500 n.Chr.)

Inleiding

Lang voordat de eerste Europeanen naar Suriname kwamen, werd het land al bewoond door mensen, die later werden aangeduid met de term "Indianen". Verspreid over vrijwel heel Suriname zijn er vele overblijfselen aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van pre-Columbiaanse bewoners (wat wil zeggen: mensen die er woonden in de tijd voordat Columbus naar Amerika kwam), in de vorm van aardewerk, stenen werktuigen en wapens, zoals pijlpunten, sieraden, beenderen, rotstekeningen, begroeiingsvormen en aardwerken, zoals terpen.

Dit hoofdstuk behandelt de bewoning van het gebied in de omgeving van de Corantijnrivier in deze pre-Columbiaanse periode, waarbij gebruik gemaakt wordt van resultaten van archeologisch onderzoek en andere vondsten die dateren uit deze tijd. Dit hoofdstuk leunt sterk op het werk van Aad Versteeg, die met recht de autoriteit van Suriname op het gebied van archeologie mag worden genoemd en de meest recente publicatie hierover op zijn naam heeft staan⁷. Na een korte uitleg over de komst van de eerste groot wild jagers naar het vaste land van Amerika, de ontwikkeling van een nieuwe landbouwcultuur, en de verspreiding hiervan naar Suriname, worden achtereenvolgens voor de Corantijn belangrijke aardewerk vondsten, rotstekeningen en slijpgroeven besproken.

De komst van jagers-verzamelaars naar het Amerikaanse continent en Suriname

De eerste bewoners van Suriname waren jagers. Oudheidkundigen zoals Versteeg en Just Wekker hebben beschreven hoe de eerste groot wild jagers omstreeks 9000 tot 10.000 jaar geleden aankwamen in Zuid-Suriname, na een tocht van meer dan 1000 jaren vanuit Siberië, over de tegenwoordige Beringstraat, dwars door Alaska, Canada, de Verenigde Staten en Midden-Amerika. Als het wild op een plek schaars werd, trok men verder. De tochten gingen in verschillende richtingen en overal bleven groepen achter die inheemse gemeenschappen ontwikkelden⁸.

Route via de Beringstraat naar Amerika

De open savannes in het zuiden van Suriname waren het eerste leefgebied waar de jagers-verzamelaars rond 8000 v. Chr (10.000 jaar geleden) gebruiksvoorwerpen en sporen hebben achtergelaten. Zij werden aangetrokken tot de Sipaliwini savanne door het wild dat er voorkwam en het steen materiaal, waarvan zij speer- en pijlpunten, messen en andere werktuigen konden maken. Door deze stenen werktuigen en pijlpunten die gevonden zijn op de Sipaliwini weten

⁷ Aad Versteeg, *Suriname voor Columbus* (Paramaribo 2003).

⁸ Aad Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 36-37, 215., en Just Wekker, "Het indiaans erfgoed", in: J. Wekker, M. Molendijk en J. Vernooij eds., *De eerste volken van Suriname* (Paramaribo 1992), 1-49, aldaar 1-2.

archeologen dat dit zo lang geleden was. In de savannes stichtten de bewoners eeuwenlang branden. Op grazend wild dat afkwam op vers uitgelopen gras na de brand werd gejaagd.⁹

De ontwikkeling van landbouw culturen

Omstreeks 4000 voor Chr (6000 jaar geleden) vond in het Midden-Amazone gebied een belangrijke ontwikkeling plaats waarvan de precieze locatie, details en tijdsduur nog niet goed bekend zijn: de ontwikkeling van de typisch Zuid-Amerikaanse 'Tropische Regenwoud Cultuur'. Deze cultuur werd gekenmerkt door nieuwe economische activiteiten: landbouw en alles dat min of meer tegelijkertijd met de ontwikkeling daarvan mee kwam. Ten opzichte van de voorgaande cultuur van jager-verzamelaars vonden in relatief korte tijd ingrijpende veranderingen plaats op economisch, cultureel en materieel gebied.

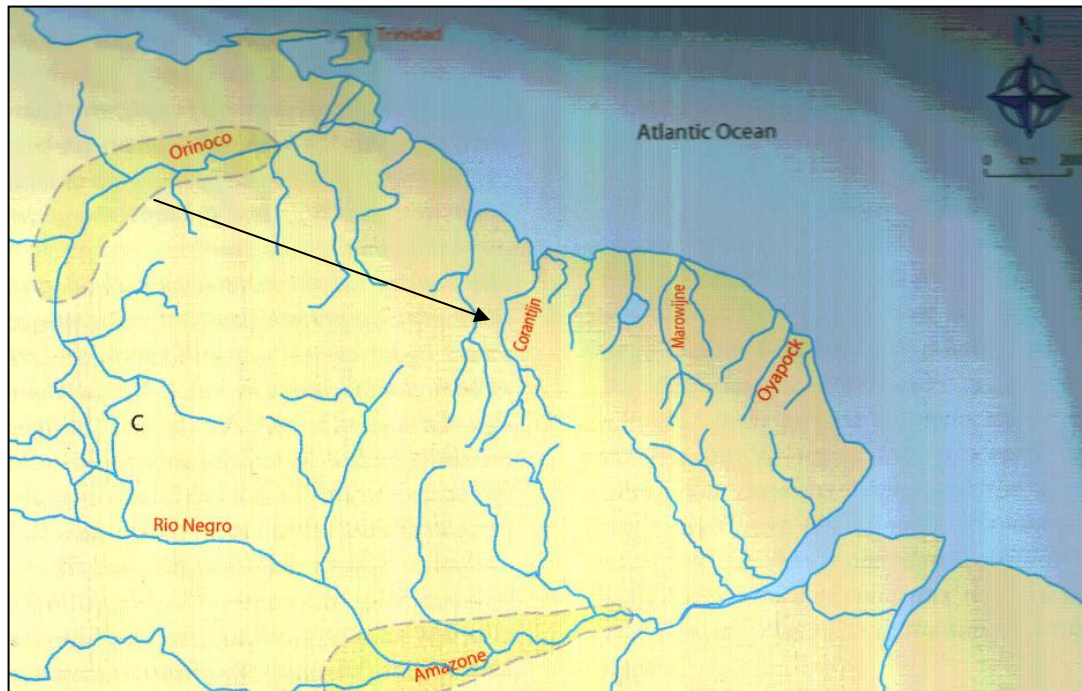
Een voorbeeld hiervan is dat een belangrijk deel van het voedsel werd verkregen uit de verbouw van gewassen. Het belangrijkste gewas was cassave, dat verbouwd werd in een wissellandbouwsysteem. Voor het verwerken van het nieuwe voedsel ontstonden ook nieuwe voorwerpen (rasp, pers, bakplaat, bijvoorbeeld). Voor cassaveproducten zoals *cassiri* zijn waterdichte vaten van aardewerk nodig; de beginnende landbouw ging dus hand in hand met de aardewerkproductie en met het begin van de geavanceerde vlecht- en pottenbak techniek. Bovendien veranderde de wooncultuur. Er ontstonden meer permanent bewoonde dorpen met grotere complexere huizen. Een groot aantal 'nieuwe' taken werd door de vrouw verricht; cassavebereiding en aardewerk fabricage bijvoorbeeld. Typisch mannelijke activiteiten binnen deze cultuur waren het openhakken van *kostgrondjes*, het bouwen en onderhouden van gecompliceerdere huizen, en het bouwen van boten. In deze tijd werden ook voor het eerst de uitgeholde, uitgebogen boomstamkano's (*korjalen*) gebruikt, die in staat zijn stroomversnellingen te bevaren. De houtbewerking werd complexer en er werd voor het eerst gebruik gemaakt van de geslepen stenen bijl.¹⁰

Het oudste ontwikkelingscentrum van de Zuid-Amerikaanse 'Tropenwoud Cultuur' bevond zich in het Centraal-Amazone gebied (zie afbeelding op de volgende pagina). Hier was het succes van de landbouw zo groot, dat de groepen er zeer talrijk werden en er spoedig behoefte bestond aan nieuwe landbouwgronden. Er ontstond een nieuwe migratiestroom, ditmaal niet op zoek naar wild maar naar goede landbouwgronden, die in de Guyana's vooral gevonden werden in de smalle stroken grond langs de rivieren en in de vlakke kuststrook. Eerst verspreidde de cultuur zich naar de Orinoco, naar alle waarschijnlijkheid via de Rio Negro. Via de Rio Negro en het Casiquiarekanaal (aangeduid met "c" op het kaartje) bestaat er een directe verbinding tussen de Amazone- en Orinoco gebieden. Hier werd de landbouwcultuur verder ontwikkeld. Vanuit het gebied van de Orinoco kwam deze cultuur vervolgens naar Suriname: het opgegraven archeologische materiaal maakt duidelijk dat Suriname zijn impulsen in de prehistorie vooral uit het Orinoco gebied kreeg, stelt de archeoloog Aad Versteeg.¹¹

⁹ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 36-37, 215, en Wekker, "Het indiaans erfgoed", 1-2.

¹⁰ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 65-74.

¹¹ *Idem*, 76-77.

Aardewerk

Deze verspreiding naar Suriname verliep in verschillende fasen. De fasen worden ingedeeld op basis van het soort aardewerk dat in die fase gemaakt werd, en worden door archeologen *tradities* genoemd (zie kader).

In Suriname zijn er drie van deze tradities geweest:

- de Saladoïde Traditie,
- de Barrancoïde Traditie,
- en de Araunquinoïde Traditie.

Deze namen zijn afgeleid van plaatsnamen in Venezuela, waar het aardewerkmateriaal van die specifieke traditie voor het eerst ontdekt werd.¹²

Saladoïde Traditie

De oudste traditie in Suriname was de Saladoïde Traditie. De Saladoïde Traditie was de pionier die de 'Tropisch Regenwoud Cultuur' omstreeks 1000 voor Chr. (±3000 jaar geleden) vanuit het Midden- Orinoco gebied naar Suriname bracht. Het aardewerk uit deze traditie kwam voor in een enorm gebied, en gedurende een lange periode (zie kaartje hieronder om te zien hoe de traditie zich verspreidde).

De meest oostelijke grens van deze traditie bevond zich ter hoogte van de Corantijnrivier in West-Suriname. In de rest van Suriname is deze traditie niet geweest. De oudste

¹² Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 78-79.

1.1. Tradities en culturen

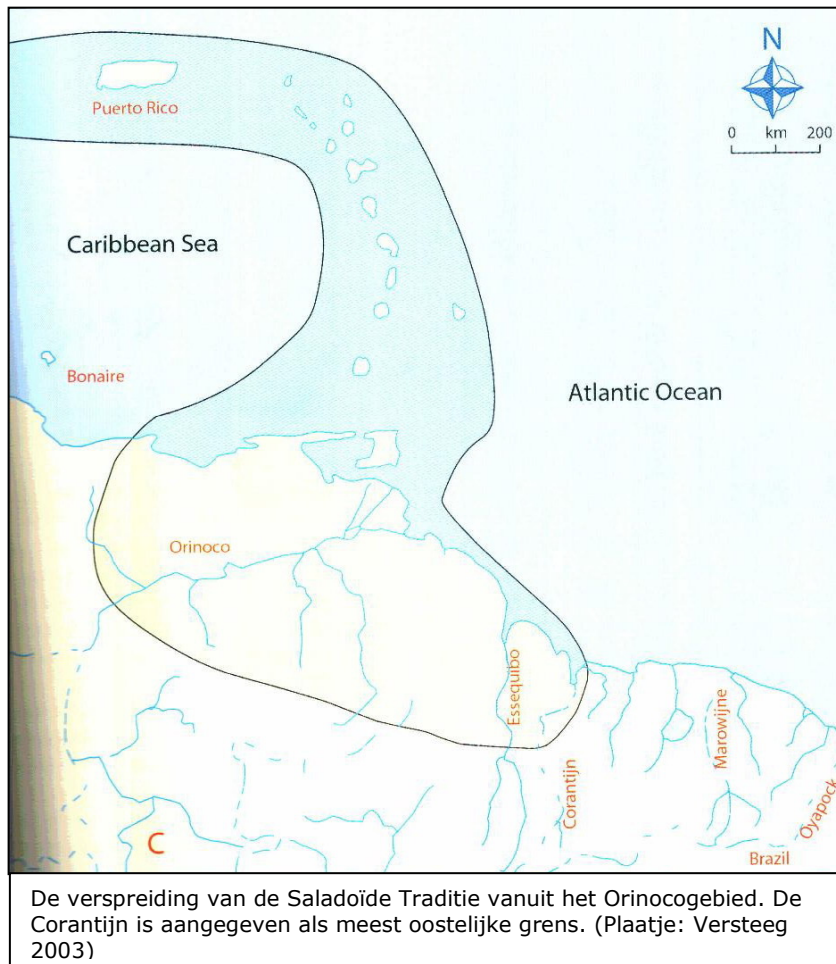
De pre-Columbiaanse culturen die zich ontwikkelden aan de Amazone, de Orinoco en in de Guyana's (Guyana, Suriname, Frans Guyana, en Venezuela), worden ingedeeld aan de hand van het aardewerk dat zij hebben nagelaten. In het noorden van Zuid-Amerika zijn er kenmerken binnen het aardewerk te ontdekken, vaak een speciaal soort versiering, die over een lange tijdsperiode en over een grote afstand onveranderd bleven. Door zo'n duidelijk cultuurgoed, dat niet aan mode onderhevig was en dus kennelijk heel belangrijk was voor de groep en haar identiteit, kunnen archeologen indelingen maken. Als een bepaald fenomeen wat betreft de aardewerkversiering over een grote afstand en tijd gelijk bleef, wordt dit een *traditie* genoemd.

Binnen deze drie tradities worden weer culturen onderscheiden.

(Bron: Aad Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 78-79).

nederzettingen die in Suriname zijn gevonden, liggen dus in West-Suriname.

Omdat de mensen van deze cultuur immers landbouwers waren en in vaste dorpen woonden, kunnen er nog steeds overblijfselen gevonden worden van hun nederzettingen, in tegenstelling tot de eerdere jagers en verzamelaars, die rondtrokken en geen vaste woonplaatsen hadden.

Oudste nederzetting van landbouwers in Suriname: Kaurikreek

Opgravingen bij Kaurikreek, 1977
(plaatje: Versteeg 2003)

De oudste nederzetting in Suriname waar ooit landbouwers woonden, voor zover tot nu toe bekend is, lag aan de Kaurikreek in West-Suriname, circa tien kilometer ten zuiden van Apoera. De Kaurikreek "site" (zo noemen archeologen een plek waar vondsten zijn gedaan) ligt op een lage zandige heuvel, juist ten zuiden van de moerassige vlakte die in de richting van Apoera ligt. De site werd ontdekt in 1976 bij het aanleggen van de spoorlijn van Bakhuis naar Apoera. Het hoogste deel van de heuvel zou ooit het centrum van de bewoning zijn geweest. Maar

omdat het gebied in 1976 een zandwinningput was voor de spoorlijnaanleg, was het grootste deel van de zanderige woonheuvel toen men in februari 1977 begon met opgravingen, al verdwenen. Het afval van het dorp zou buiten het woongebied van het dorp hebben gelegen, en daarvan was nog wel een belangrijk deel over in 1977.

Aardewerkscherven afkomstig van de Kaurikreek-site.
(Plaatje: Versteeg 2003)

Tot de 'opvallendste vondsten' van Kaurikreek behoort het aardewerk. Het heeft 'bijzondere versieringspatronen'; dunne klei strips zijn op de buitenkant van de potwand gedrukt in geometrische patronen, die volgens Versteeg soms doen denken aan inheems vlechtwerk. De aardewerkmagering (het materiaal dat met de pottenbakkersklei is vermengd om te voorkomen dat de pot

tijdens het bakken uit elkaar barst) is uniek voor Suriname en het decoratie patroon is nergens anders in de Guyana's bekend. Ook werden er enkele zogenaamde 'gestileerde adornos' gevonden bij Kaurikreek; dierkoppen die kikker-, kat-, en vogelachtig lijken te zijn¹³.

Het aardewerk dat gevonden werd bij deze site, vertoont volgens Versteeg veel overeenkomsten met het aardewerk dat gevonden werd bij andere Saladoïde sites, maar niet al het aardewerk vertoont deze overeenkomst. Hij denkt daarom dat de site waarschijnlijk stamt uit een tijd nog voor het begin van de Saladoïde traditie in Suriname. Hoe lang achter elkaar deze nederzetting bewoond is geweest, is niet bekend. Althans, Versteeg doet hier geen uitspraken over. Het precieze jaartal dat hier mensen woonden kent men eveneens niet. Er zijn een paar houtskoolmonsters genomen. De oudste monsters zijn te dateren tussen de 2200 en 1750 v. Chr., hoewel er ook een houtskoolmonster is dat een jongere periode aangeeft: tussen de 800 en 550 v. Chr.¹⁴.

Versteeg schrijft: "*Zelfs wanneer het jongste monster de werkelijke ouderdom van de bewoning zou aangeven, blijft dit de oudste site met aardewerk van Suriname en de oudste landbouwersnederzetting met versierd aardewerk in de Guyana's. Dat er gewoond is in Kaurikreek – bij uitstek een geschikte plaats om te wonen- lijkt geen twijfel. Naast een grote hoeveelheid vondsten is er ter plaatse een dikke zwarte laag (terra preta), de weerslag van langdurige aanrijking met organisch materiaal van het terrein daar. Zo'n laag is typisch het resultaat van jarenlange afvaldump op een vaste locatie. Er is dus een dorp geweest, dat, gezien de spreiding van het afval over ca 100 x 100 m, uit enkele huizen bestond, of misschien zelfs uit één hele grote maloca¹⁵. Het is ook ecologisch en geografisch een gunstige plaats voor een indianen-nederzetting: op de grens van twee of drie habitats met goede landbouwgronden, en op niet te*

¹³ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 82-84.

¹⁴ Idem, 84.

¹⁵ Een Maloca is een huis voor een *extended family*: een kerngezin met een groot aantal verwanten, zoals broers of zusters (met partners en kinderen), ooms, tantes, ouders, etc. erbij.

grote afstand van een grote rivier, de Corantijn. De Kaurikreek toont aan dat er in Suriname al ver vóór onze jaartelling een dorp met een echte Tropenwoud Cultuur was".¹⁶

Dat de Kaurikreek tot nu toe de enige site is waar dit unieke aardewerk gevonden is, zegt overigens niet dat het de enige site is waar dit voor zou zijn gekomen, is Versteeg van mening. Dit heeft meer te maken met gebrek aan archeologische kennis. Er liggen waarschijnlijk nog meer dergelijke sites verscholen onder de vegetatie, hoewel vermoed wordt dat dorpen waar dit aardewerk gemaakt werd, niet zeer talrijk geweest zullen zijn.¹⁷

Kaurikreek ligt in de omgeving van de tegenwoordige inheemse dorpen Apoera, Washabo en Section en behoort nadrukkelijk tot het voorouderlijk grondgebied, omdat het een oude woonplaats is en nog steeds een veelgebruikt jacht- en visgebied. *"Vroeger was de Kauri kreek een heel belangrijke kreek want daar gingen we jagen en vissen. Daar hadden we ook onze kostgronden en haalden er medicinale planten. Tot nu toe gaan wij daar nog jagen en vissen. Vroeger woonden inheemsen hier aan de kreek"* (Carlo Lewis, jan 2007)¹⁸.

Andere zeer oude nederzetting: Wonotobo

Wonotobo, ook in West-Suriname, was een andere zeer oude nederzetting, die geheel binnen de Saladoïde traditie viel (de enige nederzetting in Suriname waarbij dit het geval is). Het lag aan de oostelijke oever van de Corantijn, bij de Wonotobovallen. Hier is nu het Trio-dorp Wanapan gevestigd.

Het ontstaan van dit dorp wordt door deskundigen gedateerd omstreeks het begin van onze jaartelling (± 2000 jaar geleden). Wonotobo zou duidelijk aan de rand van de grote Saladoïde spreiding en invloed hebben gelegen, in het uiterste oosten van dat gebied, en daardoor de meest oostelijk gelegen archeologische site in Zuid-Amerika zijn waar dit Saladoïde aardewerk gevonden is. Versteeg noemt het opmerkelijk dat Wonotobo niet aan een kleine kreek ligt, zoals Kaurikreek, maar aan de grote van zuid naar noord stromende Corantijnrivier, en wel op een significante plaats; precies daar waar de eerste grote stroomversnellingen (vanaf de zee gezien) bereikt worden. De Saladoïden zouden goede zeevaarders zijn geweest (ze bevolkten volgens Versteeg ook de Antillen tot Cuba toe), en het is volgens hem waarschijnlijk dat zij Wonotobo over zee bereikten.

De site werd ontdekt in 1959 en in de decennia daarna werd er door verschillende archeologen gegraven. Uit de gegraven putten kwam aardewerk tevoorschijn en een houtskoolmonster dat gebruikt kon worden voor datering; dit duidde op een periode tussen 70 en 200 na Chr., goed in overeenstemming met de verwachte ouderdom van de Saladoïde bewoning van de site. Het Saladoïde aardewerk kenmerkt zich vooral door wit en rode beschildering en fijnlijnjige kruislings ingekraste patronen. De klei is gemagerd met wit zand. Er is zijn behalve aardewerk ook andere vondsten gedaan, zoals stenen werktuigen.¹⁹

¹⁶ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 84-86.

¹⁷ *Idem*, 86.

¹⁸ *Traditionele bewoning, gebruik en beheer van de inheemse gebieden aan de Corantijnrivier, West Suriname*, VIDS rapport (concept mei 2007, eindrapport verwacht augustus 2007).

¹⁹ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 87-90.

Latere tradities

De Saladoïde traditie werd opgevolgd door de Barrancoïde traditie. Deze traditie was ook ontstaan in het Orinoco gebied. In Suriname begon deze nieuwe fase waar de vorige eindigde: bij Wonotobo.

Het Barrancoïde aardewerk dat bij Wonotobo gevonden werd, wordt aanzienlijk later gedateerd dan het Saladoïde, hoewel uit recent onderzoek blijkt dat de Barrancoïde bewoning van Wonotobo aansluitend of zelf overlappend met de Saladoïde bewoning zou kunnen zijn. In Wonotobo, schrijft Versteeg, heeft aansluitend op de Saladoïde bewoning, of misschien een aantal eeuwen later, dus nog eens een groep inheemsen gewoond; de Barrancoïde groep²⁰

Versteeg: *"Het Saladoïde en Barrancoïde aardewerk maakt Wonotobo tot een archeologisch terrein met twee componenten. [...] De hoge zandige locaties die goed afwateren zijn typisch de plaatsen die steeds weer uitgezocht werden en worden voor bewoning en voor kostgrond-activiteiten. Soms niet twee keer, maar vaker."*²¹ Naast de aardewerkvondsten zijn er overigens ook grote hoeveelheden 'diervormige adornos' gevonden, die met de Barrancoïde bewoning van de site in verband worden gebracht. Dit zijn afbeeldingen van dieren uit de mythische wereld.

Vanuit Wonotobo zou de Barrancoïde traditie vanaf 300 na Chr. in de richting van de kust zijn getrokken. Het was volgens Versteeg voor het eerst in de geschiedenis dat het Surinaamse kustgebied bewoond werd. Hier werden terpen aangelegd, woonheuvels van klei, die konden dienen als droge vestigingsplekken. Er werden ook kunstmatige landbouvveldjes aangelegd, akkertjes die uit de klei werden opgeworpen, met een geavanceerd bevoeiingssysteem met afwateringsslootjes, waardoor permanente landbouw mogelijk was, in tegenstelling tot het wissellandbouw systeem waarbij de bodem het slechts enkele seizoenen uithoudt. In het *'raised fields'* systeem kon de vruchtbaarheid op peil worden gehouden door periodiek de veldjes te bemesten door het bezinksel uit de slootjes op de velden te scheppen.²²

De Barrancoïde traditie werd vanaf 700 na Chr. opgevolgd door de Araunquinoïde Traditie, de derde en laatste fase waarin de 'Tropisch Regenwoud Cultuur' over (delen) van Suriname verspreid werd. De mensen van de Araunquinoïde Traditie maakten volgens Versteeg ook terpen in het kustgebied en namen het landbouwsysteem over van Barrancoïden. Wellicht heeft deze nieuwe groep de oude vervangen of verjaagd en is meer naar het westen eigen terpen gaan bouwen. Daar werden, volgens archeologen die dateringen hebben kunnen vaststellen, precies rond die tijd namelijk enkele andere terpen opgeworpen, met landbouvveldjes van een meer langwerpige vorm.

1.2. Barrancoïde aardewerk

Het Barrancoïde aardewerk (Mabaruma Cultuur) heeft als algemeen kenmerk inkrassingen die met een breed afgerond voorwerp gemaakt zijn. Het Barrancoïde aardewerk is meer oranje dan het roodachtige Saladoïde aardewerk. De magering is hetzelfde; wit zand. Kenmerkend voor het Barrancoïde aardewerk in Wonotobo zijn de verdikte, naar buiten omgeslagen randen met een of meer incisies, maar er zijn ook verschillende andere types aardewerk uit deze cultuur.

Bron: Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 91-92.

²⁰ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 91.

²¹ Idem, 91-95.

²² Idem, 98.

1.3. De Buckleburg terpen

Archeologische data tonen aan dat omstreeks 300 na Chr. twee terpen, Buckleburg 1 en 2 genoemd, gelegen aan één kreek in het West-Surinaamse kustgebied, bestonden (zie kaartje op de volgende pagina). De Buckleberg terpen worden gekenmerkt door aardewerk van de vroeg-Mabaruma stijl (Barrancoïde traditie). De terp Buckleburg 2 is de meest oostelijke dergelijke site in Zuid-Amerika.

Versteeg vermoedt dat deze Buckleburg terpen pioniernederzettingen waren; de gevonden materialen wijzen op een groep nieuwkomers die elders gemaakt aardewerk meenam, of de potklei aanvankelijk nog magerde met materialen die afkomstig waren van de vorige woonplaats, in een ander ecologisch gebied. Er is hier aardewerk gevonden dat lijkt op het Barrancoïde aardewerk bij Wonotobo, diervormige adornos in de typische Mabaruma-stijl, en een bakplaatfragment, met vlechtwerkafdrukken aan de onderzijde. Deze vlechtwerkafdrukken in klei zijn de enige archeologische overblijfselen van het vlechtwerk dat de Buckleburg-bewoners 1600-1700 jaar geleden maakten en gebruikten. Door de gevonden dierbotten weet men dat er gejaagd werd op hert en kaaiman, katvisbotten tonen aan dat er ook gevestigd werd. Botten van verschillende vogelsoorten suggereren het gebruik van pijl en boog, hoewel van deze werktuigen niets is gevonden tijdens opgravingen. De laatste dateringen, in de bovenste woonlaag van Buckleburg 1 vallen omstreeks 700 na Chr. Aangenomen wordt, dat de terpen toen verlaten werden en men meer naar het westen toe ging wonen.

(Bron: Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 100-105).

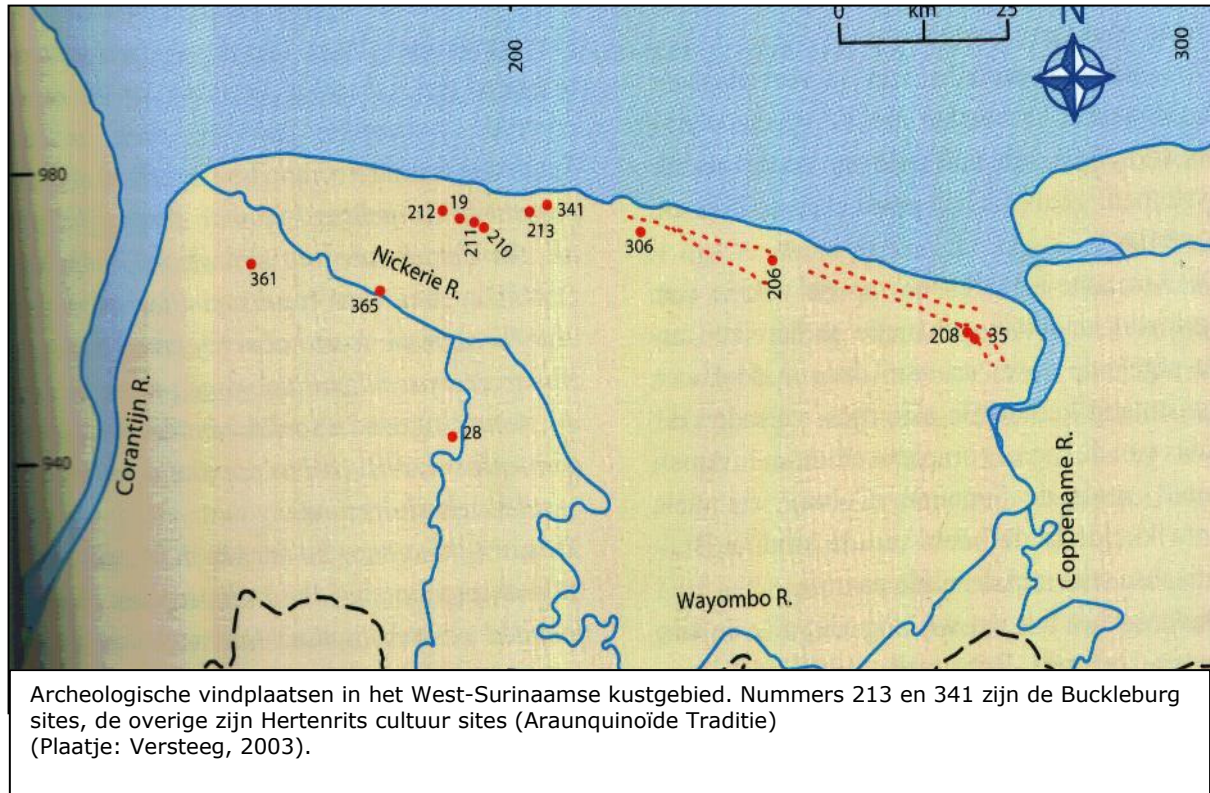
Deze terpen werden echter gekenmerkt door een totaal andere aardewerkstijl; de Herttenrits cultuur, een cultuur van de Arauquinoïde Traditie.²³

Bij de verspreiding van de Saladoïde en Barrancoïde tradities in Suriname lag de grens van de invloed van deze Orinoco culturen & tradities bij West-Suriname. De terp Buckleburg-2 is de meest oostelijke site die behoort tot de Barrancoïde traditie. Eerder werd al besproken dat de Wonotobo site de meest oostelijke site was van de Saladoïde traditie. Pas in de laatste fase verschoof de grens van de Orinoco tradities naar het oosten. Versteeg meldt dat de Arauquinoïde traditie in enkele eeuwen na haar aankomst in West-Suriname geleidelijk de grens van haar invloedssfeer vijf- tot zeshonderd kilometer naar het oosten verlegde, tot aan Cayenne in Frans-Guyana.

De grootste van zuid naar noord stromende rivieren markeerden territoria van de verschillende culturen binnen de Arauquinoïde traditie. Tussen de Corantijn (of meer waarschijnlijk de Berbice) en de Coppename zijn uitsluitend Herttenrits sites gevonden (de eerste of vroegste cultuur binnen deze traditie). Tussen 800 en 1200 na Chr. werd die grens geleidelijk aan verder naar het oosten verplaatst door de Kwatta cultuur in Centraal-Suriname, tussen de Coppename en de Suriname rivier. Later breidde de Arauquinoïde traditie zich nog verder uit tot de Marowijne tijdens de fase van de Barbakoeba cultuur in Oost-Suriname. Het begin van deze cultuur, circa 1000 na Chr, is iets later gedateerd dan dat van de Kwatta cultuur. Tussen 1000 en 1200 na Chr. bereikten de Orinoco tradities / culturen hun grootste expansie. Vooral van deze derde traditie, de Arauquinoïde traditie, bestaan er veel archeologische sites in Suriname.²⁴

²³ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 105.

²⁴ Idem, 79, 132-133, 136, 160 en 215-220.

Belangrijke sites aan de kust van West-Suriname uit de Hertenrits cultuur zijn (zie afbeelding hierboven): de sites Hertenrits (nummer 19), Wageningen 1, 2, en 3 (nummers. 210, 211, en 212), de Burnside terp (nummer 306), de Nickerie 2 site (nummer 365), en de Prins Bernhard Polder site (nummer 361). Op het kaartje staat ook nog de site Cupido, aan de Maratakkakreek (nummer 28). Cupido is nog steeds een inheems dorp. Bij al deze sites is Hertenrits materiaal gevonden, op basis waarvan archeologen hebben vastgesteld dat het gebied bewoond werd rond 700 na Chr.

Een einddatering voor de Hertenrits cultuur hebben archeologen en andere deskundigen niet. De aanwijzingen voor de aanwezigheid van deze cultuur gaan door tot circa 1250 na Chr. Het is mogelijk, schrijft Versteeg, dat de dorpen omstreeks 1250 verlaten zijn. Er zijn allerlei aanwijzingen dat vanaf 1250 na Chr. inheemse groepen van het vasteland zich op de Caribische eilanden gevestigd hebben; wellicht ook de mensen uit West-Suriname. Maar het zou ook kunnen dat na 1250 de bewoning nog lange tijd heeft voortgeduurd. In geen van de sites zijn koloniale artefacten aangetroffen. Als de Hertenrits dorpen nog

1.4. De Prins Bernhard Polder site

De site Prins Bernhard polder ligt westelijk van het gebied waar terpen voorkomen; tussen de Nickerie en de Corantijn. Hier is aardewerk gevonden uit de laat-hertenrits periode (ca 1000-1250 na Chr.), dat rijke decoratiepatronen bevat. Verder is hier is een enorme hoeveelheid fraaie andere vondsten gedaan, niet alleen aardewerk, maar ook artefacten van bot, steen en schelp, alsook een spade (werktuig) van hardhout, en sieraden van schelp, bijlen, polijsters, een priem van dierbot, een fluit, en een schraper van kaaimanschildjes. De vondsten zijn gedaan in en naast kleine ronde heuveltjes, waarvan men vermoedt dat die louter ceremoniële functies hadden. Er werd hier ook menselijk skelet materiaal gevonden. Twee complete, primair begraven (dus niet eerst verbrand en toen met urn en al begraven) individuen werden in de heuveltjes aangetroffen.

(Bron: Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 119-132).

bewoond waren in die tijd, is het volgens Versteeg waarschijnlijk dat zij snel na 1499 verlaten zijn.
25

Culturen van het binnenland

De wortels van de hierboven beschreven culturen lagen in het gebied van de Orinoco, nu Venezuela, dus in het westen. Daarnaast beschrijven archeologen ook zogenaamde "culturen van het binnenland". Deze hadden, in tegenstelling tot de kustculturen, hun wortels niet in het Orinoco gebied, maar in het oosten: Frans-Guyana en Brazilië. Het centrum van hun ontwikkeling bevond zich in het Beneden-Amazone gebied.²⁶

In het Surinaamse binnenland zijn veel archeologische terreinen te vinden, vooral op de hoge, zandige oevers van rivieren en kreken. Op veel van de pre-Columbiaanse sites in het binnenland is onversierd, grof aardewerk gevonden, en ook stenen voorwerpen of de restanten ervan, maar niet veel meer dan dat. Het is volgens deskundigen duidelijk dat al de inheemse groepen uit het binnenland wissellandbouw bedreven. De hoeveelheid bruikbaar materiaal is hier kleiner dan in andere gebieden, onder andere door de zuurdere bodem waardoor materialen zoals bot snel verdwenen zijn, en omdat het aardewerk nauwelijks versierd is waardoor het moeilijk is om groepen te onderscheiden. Desondanks noemen de deskundigen het 'duidelijk' dat de sites qua nederzetting vallen in het patroon van de typische 'Tropisch Regenwoud Cultuur'. De dorpjes waren relatief klein, cassave was het belangrijkste voedselproduct, er werd gejaagd met pijl en boog en gevist met speer, pijl en boog, visvallen en vergif (*nekoe*). Door de wissellandbouw werd het dorp nogal eens verplaatst. Bovendien wordt een ruilhandelssysteem met andere groepen verondersteld, waarbij iedere groep zich in een bepaald product specialiseerde²⁷.

Een van deze culturen van het binnenland was de Koriabo cultuur. Er bevinden zich tweeënvijftig archeologische sites van deze Koriabo cultuur in Suriname, die gekenmerkt wordt door wat de 'Koriabo aardewerkstijl' wordt genoemd. De 'Koriabo mensen' kwamen omstreeks 900 of 1000 tot 1200 na Chr. naar Suriname en verspreidden zich over heel Suriname, zowel het binnenland als het kustgebied, met één belangrijke uitzondering: het kustgebied tussen Coppename en Corantijn in West-Suriname. De deskundigen denken dat dit waarschijnlijk te maken had met het feit dat in het West-Surinaamse kustgebied in de dertiende en veertiende eeuw de laat-Hertenrits cultuur nog steeds zo'n machtsfactor was dat de Koriabo mensen zich daar niet vestigden.

Koriabo sites komen wel in het binnenland van West-Suriname voor. De Koriabo dateringen in het stroomgebied van de Boven-Corantijn zijn ouder dan die in het kustgebied. Dit wijst er volgens archeologen zoals Versteeg waarschijnlijk op dat deze groepen vanuit het zuiden over de waterscheiding van de Sipaliwini savanne kwamen en zich uiteindelijk vooral in het kustgebied vestigden. Op basis van hun aardewerk plaatsen deskundigen de 'Koriabo mensen' qua herkomst in het Beneden-Amazone gebied. Hun steen materiaal omvat bijlen, die zij onder andere nodig hadden om bomen om te hakken in hun wissellandbouwsysteem. Een opvallende karakteristiek van de 'Koriabogroep' is dat ze zich vaak vestigden op terreinen die al eerder bewoond waren. Ten tweede lijkt de Koriabo cultuur zich over de grens van de koloniale periode uit te spreiden, terwijl

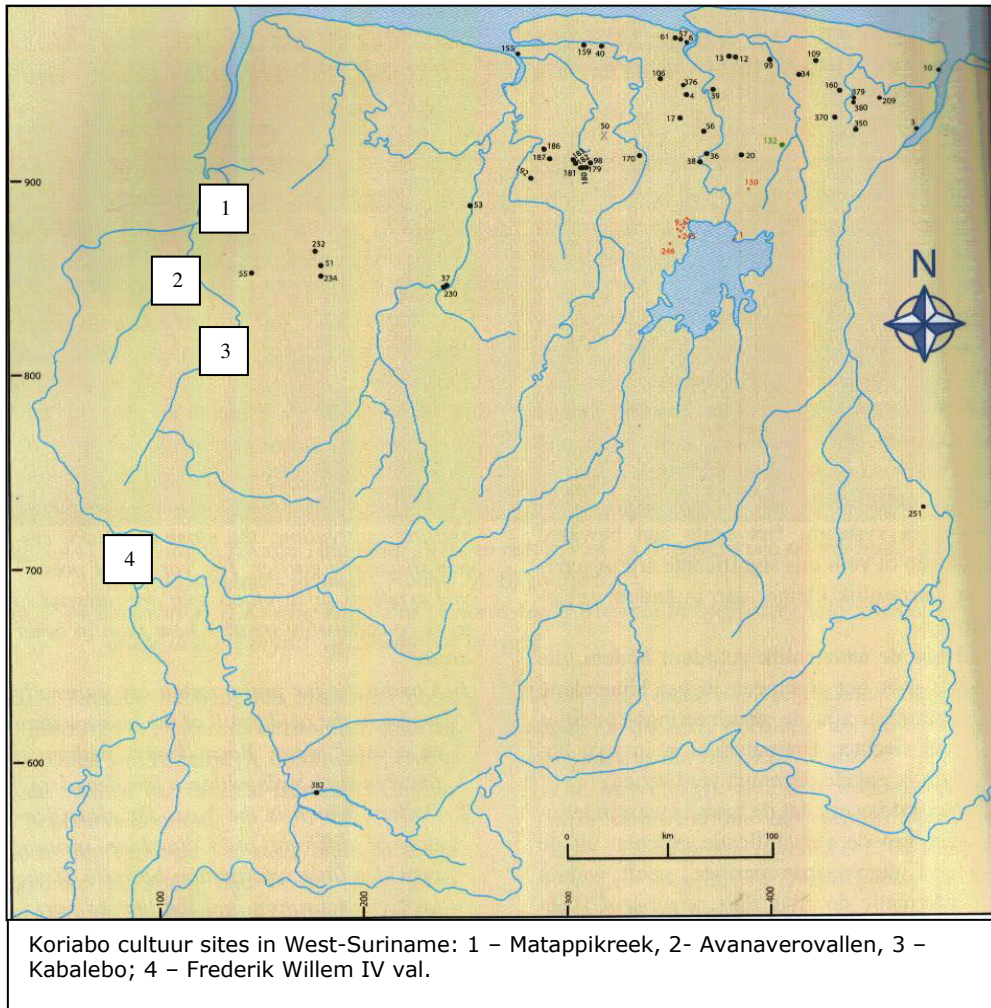
²⁵ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 113-119

²⁶ Idem, 77, 180-182, 218.

²⁷ Idem, 177-180.

geen enkele van de andere hiervoor besproken culturen nog lijkt te hebben bestaan na de kolonisatie.²⁸

Koriabo cultuur sites in West-Suriname zijn (zie kaartje): de sites Kabalebo, Matappikreek, Avanaverovallen, en Frederik Willem IV val.

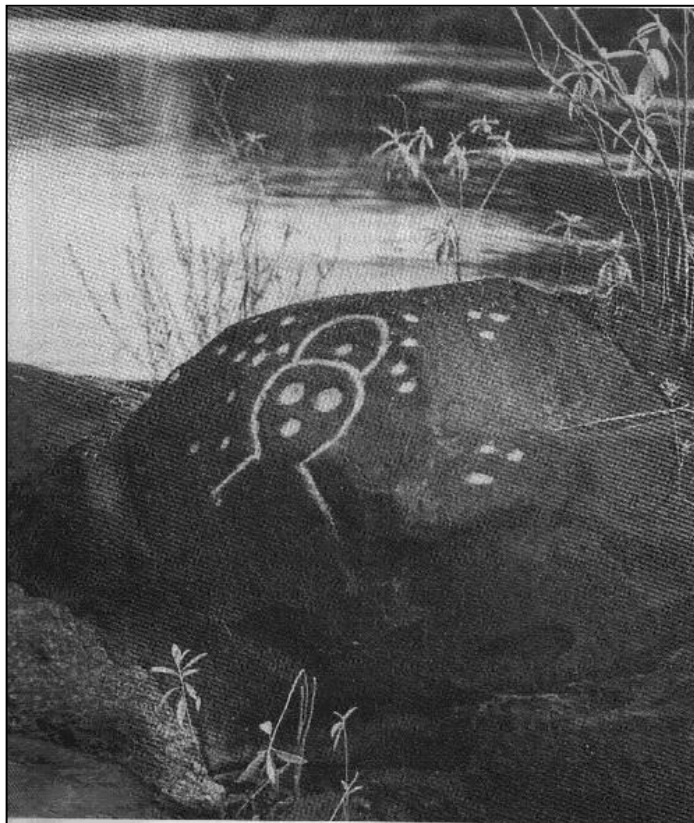
De twee andere Surinaamse culturen van het binnenland waren de Brownsberg cultuur en de Pondokreek cultuur. De Brownsberg cultuur werd aangetroffen op en onder de Brownsberg, aan de middenloop van de Surinamerivier. Deze cultuur wordt in tijd op één lijn gesteld met de Kwatta cultuur en de Koriabo cultuur, dat wil zeggen 900 of 1000 na Chr. tot ten minste laat in de pre-Columbiaanse periode. De Pondokreek cultuur is vernoemd naar het archeologische terrein bij Pondokreek in Oost-Suriname. Hiervan bestaat maar één site in Suriname²⁹.

²⁸ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 182-187.

²⁹ Idem, 189-192.

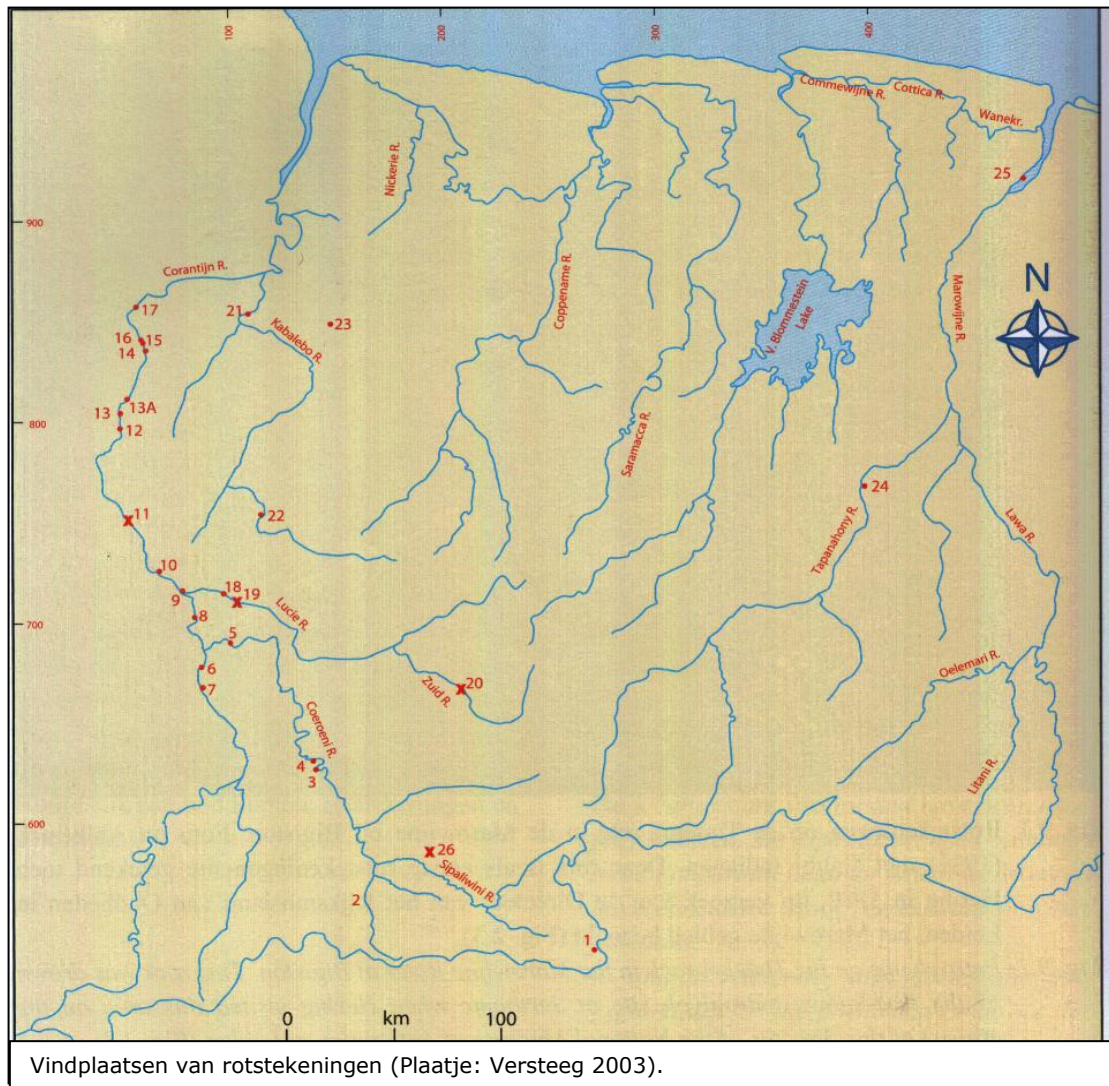
Rotstekeningen

In het stroomgebied van de Corantijn zijn, behalve de aardewerkvondsten, vooral de rotstekeningen van belangrijke archeologische waarde. Rotstekeningen zijn in stenen oppervlakten gegraveerde figuren. Ze zijn zeker gemaakt door Inheemsen in de pre-Columbiaanse periode, laat Versteeg weten, want dit is overtuigend aangetoond door C.N. Dubelaar, die de Surinaamse rotstekeningen geïnventariseerd heeft.³⁰ Maar verder is het een probleem, vervolgt Versteeg, onder welke cultuur of traditie de rotstekeningen besproken moeten worden. Ongetwijfeld onder de culturen van het binnenland, maar, hoewel hij meent dat er veel houvast is voor de toeschrijving van in ieder geval een gedeelte van de rotstekeningen aan de 'Koriabo groep', is het niet bekend welke en hoeveel culturen de makers van de rotstekeningen in Suriname zijn. De tekeningen verschillen onderling van voorstelling, sommige zijn simpel, andere complex; sommige zijn diep en andere niet diep ingesleten. Er is dus in ieder geval niet één 'Rotstekeningen cultuur'. Tot nu toe kunnen rotstekeningen niet gedateerd worden. Ook daardoor is het nog niet mogelijk ze aan een bepaalde groep of periode toe te schrijven. De functie ervan weten de specialisten eveneens niet, maar aangenomen wordt dat deze in de magisch-religieuze sfeer zal liggen.

Rotstekening bij de Fred. Willem VI vallen
(plaatje: Versteeg 2003)

³⁰ C.N. Dubelaar, *The petroglyphs in the Guianas and Venezuela: an Inventory*. (Los Angeles 1986), verwijzing in Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 198-199.

Archeologen noemen het 'opvallend', dat rotstekeningen in Suriname alléén voorkomen in de stroomgebieden van beide grensrivieren, de Corantijn en de Marowijne, hoewel in de Marowijne alleen de Timehrirots bij Bigiston dergelijke rotstekeningen vertoont, terwijl in en langs de Corantijn zeer veel van dit soort rotsen te vinden zijn (zie kaart hierboven).³¹ In het stroomgebied van de Corantijn komen de rotstekeningen ook veel dieper in het binnenland voor.

Langs de Corantijn rivier zelf zijn op de kaart van Versteeg rode stipjes te zien die vindplaatsen van rotstekeningen aanduiden. Van noord naar zuid zijn dit : 17) Pikin Timehri, 16) Bigi Timehri, 15) een site ten oosten van Bigi Timehi, 14) bij Bigi Berevallen, 13a) bij Oema Eiland, 13) Wonotobovallen, 12) 3 kilometer stroomopwaarts van de Wonotobovallen, 11) bij de Aritapuvallen, 10) 12 km van Sisakreek, 9) bij de monding van de Lucierivier, 8) bij de Fredrik Willem IV vallen. In de Boven-Corantijn staan de volgende sites weergegeven: 6) Boven-Corantijn, 7) de Zarumavallen (Boven-Corantijn). Ook de zijrivieren van de Corantijn kennen rotstekeningen: In de Lucierivier 18) 7 broedersvallen en 19) site Lucierivier, en in het stroomgebied verder naar het zuiden site Coeroeni 1, 2 en 3, en site Aramatau. Ook in de Kabaleborivier bevinden zich rotstekeningen: 21) bij de Avanaverovallen, en verder stroomopwaarts 22) bij "Grote Belgiëvallen".

³¹ Versteeg, *Suriname voor Columbus, 195-202*.

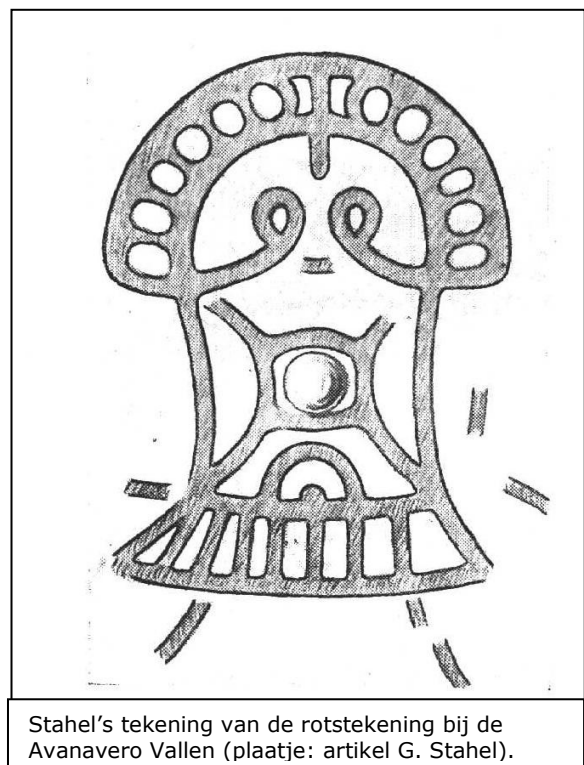
Onderzoekers van de rotstekeningen in het verleden

Rotstekeningen zijn de eerste dingen uit de pre-Columbiaanse periode die als zodanig herkend zijn. In de loop der eeuwen hebben vele personen rotstekeningen ontdekt, bezocht, bestudeerd, beschreven en / of nagetekend. Vele werden niet ontdekt door archeologen die speciaal met dit doel ernaar op zoek waren, maar door reizigers, geografen of missionarissen die er bij toeval op stuitten. De tekeningen spreken tot de verbeelding van velen en er is onder de onderzoekers van de tekeningen veelvuldig gespeculeerd over de makers, de methode, en de functie ervan. Veel rotstekeningen in West-Suriname werden 'ontdekt' door E. Im Thurn omstreeks 1880. Hij schreef hierover in zijn "Among the Indians of Guiana" (1883). In de Corantijnrivier zijn de rotstekeningen verder bestudeerd en beschreven en/of op kaarten gezet door onder andere Robert Schomburgk (1840-1844), Charles Barrington Brown (1871), J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F. van Lansberge (kaart 1879), en de leden van de Corantijn-expeditie (1910-1911).

Ook Dr. Gerold Stahel bracht in maart 1920 een bezoek aan de Avanaverovallen in de Kabalebo en schreef hierover een artikelje genaamd "Een Indiaansche Rotsteekening aan de Kabalebo-Rivier (Corantijn)". Hij schrijft: "ik kon hier op een groot steenblok een indiaansche rotstekening opmerken die, zooals later bleek, reeds omstreeks 1880 door E. J. Im Thurn werd ontdekt".

Im Thurn had destijds een tekening gemaakt van de rotstekening. Volgens Stahel, die de tekening ook aan een zorgvuldig onderzoek onderwierp, was Im Thurn's tekening echter niet geheel volledig. Stahel maakte gebruik van de fotografie, en kon hiermee lijnen die met het oog niet of nauwelijks te herkennen zijn op duidelijker maken (zie plaatje hiernaast). Stahel vermeldt dat het motief van deze rotstekening vrijwel overeenkomt met dat van twee anderen rotstekeningen aan de Corantijnrivier (die van Big Timehri en van Timehri Eiland).³²

Enkele jaren eerder, in 1916, bezocht Dr. G. Stahel samen met J.W. Gonggrijp al verschillende rotsen met beeldenschrift in de Corantijnrivier en Gonggrijp wijdde hier in 1921 ook een artikel aan³³. Hij gaat daarin in op een mogelijke verklaring voor het ontstaan van de rotstekeningen van een eerdere onderzoeker genaamd Koch-Grünberg: "de Indiaan, zoals hij in verloren ogenblikken met houtskool alle mogelijke figuren op de wand van zijn hut krabbelt, [wordt] door de gladde rotswanden geprikkeld, daar zijn kunst op te beproeven. Als tekenstift gebruikt hij een steen die van de grond wordt opgeraapt. Na enige tijd komt een tweede indiaan daarlangs; hij ziet de figuur die helder op de donkere rots uitkomt en, de neiging om na te doen gehoorzaamend, raapt hij een steen op om daarmee de lijnen van de figuur na te trekken; een

Stahel's tekening van de rotstekening bij de Avanavero Vallen (plaatje: artikel G. Stahel).

³² G. Stahel, "Een Indiaansche rotsteekening aan de Kabalebo-Rivier (Corantijn), *West-Indische Gids* Vol 3 (1921-1922), afl. 4, 100-102.

³³ J.W. Gonggrijp, " Sporen van voorhistorische bewoners van Suriname", *West - Indische Gids* 2 (1921), 1-16.

*derde, een vierde volgen zijn voorbeeld, totdat de lijnen in de loop van de tijd zo diep zijn ingeslepen dat latere onderzoekers, de diepe groeven ziende, en menende met het werk van een enkele man te doen hebben, zich verbaasd afvragen, met welke middelen die in de harde rots kunnen zijn aangebracht.”*³⁴ Barrington Brown sprak in 1871 zijn vermoeden uit dat de rotstekeningen waren gemaakt met een puntig ijzeren voorwerp.

Wat betreft de makers en de functie, meldt Gonggrijp dat sommige onderzoekers, zoals Richard Andree en Humbolt, menen dat de rotstekeningen hun ontstaan te danken hebben aan een volk van 'hogere beschaving' dan de tegenwoordige inheemsen, die zij niet tot dit soort kunst in staat achtten.³⁵ Stahel en Gonggrijp gaan beiden ook in op de verklaring voor de tekeningen van Koch-Grünberg, die meent dat het afbeeldingen zijn van dansmaskers van een type zoals ze nog steeds in de omgeving van de Rio Negro gedragen worden; uit witte stroken boombast vervaardigd en met bonte kleuren beschilderd. Tot op de dag van vandaag (in de tijd van de auteurs) worden volgens de auteurs deze maskers in dat gebied door de inheemsen gebruikt bij demonische dodendansen. De overeenkomsten tussen deze maskers en de rotstekeningen in de Corantijn wordt omschreven als 'treffend'. Onder de inheemsen in Guyana komen deze maskers in de tijd van Stahel en Gonggrijp echter niet meer voor, en ook vroegere reizigers hebben er nooit melding van gemaakt. Stahel en Gonggrijp trekken hieruit de conclusie dat de rotstekeningen óf van een reeds sinds eeuwen uitgestorven volksstam afkomstig zijn, óf, 'waarschijnlijker', getekend zijn door een stam die al voor de komst van de Europeanen verhuisd is en nu aan de Rio Negro woont.³⁶

Gonggrijp is overigens wel van mening dat Koch Grünberg de totstandkoming van de tekeningen als te onbeduidend afschildert. Koch Grünberg achtte het waarschijnlijk dat de makers ervan van een maskerdansfeest kwamen en vrij onbewust deze afbeeldingen, als een herinnering aan het feest, op een steen krasten, waarna ze door volgende generaties getrouw verder gegroefd werden. Gonggrijp acht het echter aannemelijker dat de inheemsen, mogelijk de *piais*, de afbeelding van een dergelijke demon niet louter gedachteloos, maar toch wel degelijk met een of ander mystiek doel aanbracht. Dit maakt het zijns inziens ook aannemelijker dat dergelijke figuren door opeenvolgende generaties inheemsen verder werden 'onderhouden'.³⁷ Zoals al eerder werd aangegeven, tast men ondanks al deze speculaties tegenwoordig nog steeds in het duister over de vragen wie de tekeningen precies gemaakt heeft, hoe de tekeningen gemaakt zijn en waarom.

Stahel en Gonggrijp spraken in hun tijd over de tekeningen met 'Arowakken' en 'Warraus' van de Beneden-Corantijn, uit de dorpen Epira en Orealla. Zij zouden de onderzoekers geen andere verklaringen hebben kunnen geven dan dat de rots vanzelf zo gegroeid was, of dat God de tekeningen had gemaakt. Stahel en Gonggrijp vonden dit opmerkelijk omdat de 'Caraïben' aan de Marowijne de tekeningen wel zouden hebben toeschreven aan hun voorvaderen. Tijdens hun tochten stroomopwaarts zouden zij de tekeningen als aanwijzingen aan stamgenoten, die de rots passeerden, hebben achtergelaten, om aan te geven dat zij de rots reeds voorbij waren.

³⁴ Gonggrijp, "Sporen van voorhistorische bewoners", 6-7.

³⁵ Idem, 7-8.

³⁶ G. Stahel, "Een Indiaansche rotsteekening aan de Kabalebo-Rivier", 100-102 en Gonggrijp, "Sporen van voorhistorische bewoners", 10.

³⁷ Gonggrijp, "Sporen van voorhistorische bewoners", 10-11.

Gonggrijp stelt in zijn artikel (1921) dat belangrijker dan de vraag naar de bedoeling achter de tekeningen, de gevolgtrekkingen zijn die de wetenschap uit de tekens kan halen: namelijk, dat zij met de slijpgroeven (zie hieronder) wijzen op een veel talrijkere bevolking van de Corantijn (en de Marowijne) dan 'tegenwoordig'. Het deel waar de tekeningen zijn aangetroffen zou in Gonggrijps tijd 'vrijwel onbewoond' zijn geweest.³⁸

Slijpgroeven

In de Corantijnrivier zijn niet veel slijpgroeven aangetroffen. Slijpgroeven zijn plaatsen, waar volgens onderzoekers inheemsen waarschijnlijk hun stenen bijlen slepen. Barrington Brown vermeldt dat hij deze slijpgroeven heeft gezien, maar er zijn er lang zoveel niet als aan de Marowijne, waar deze slijpgroeven zeer talrijk zijn. Gonggrijp krijgt uit dit laatste feit de indruk dat er in het Marowijne gebied op zeer grote schaal werktuigen werden gefabriceerd, vermoedelijk niet alleen voor henzelf, maar ook voor 'stammen die meer naar het Westen' woonden. Het talent van de bewoners van de Marowijne ("*naar alle waarschijnlijkheid Trio's of Akoeri's en mogelijk ook andere stammen*") voor het slijpen van stenen werktuigen geeft volgens Gonggrijp een verklaring voor het vrijwel ontbreken daarvan aan de Corantijn: "*ook de stammen daar, welke blijkbaar meer artistiek waren aangelegd en de Timehri's vervaardigden, kregen hun wapens door ruilhandel van de Marowijne*".³⁹

Verschillende inheemse groepen in de pre-Columbiaanse periode

Tot nu toe is er nog niets gezegd over de namen, die pre-Columbiaanse inheemse groepen hadden, en over de verwantschap met de inheemse bewoners van nu. Dat heeft er mee te maken dat het heel moeilijk is om, aan de hand van archeologisch onderzoek, te bepalen met welke "stammen" men te maken heeft gehad. In wetenschappelijke kringen wordt hier nog steeds over gedebatteerd.

Just Wekker noemt in zijn artikel uit 1992 wel bepaalde groepen bij hun naam, hoewel hij geen duidelijke onderbouwing geeft van zijn veronderstellingen. De 'stam die in het centrale Amazonebekken de nieuwe bestaansvorm, de landbouw, ontwikkelde toen de periode van grote jachtpartijen voorbij was', duidt hij aan de hand van de taal die deze stam sprak aan als 'Arowakken'. Dit was volgens zijn beschrijving de groep die via de Rio Negro en het Casiquairekanaal naar de Orinoco kwam, en van daaruit, omstreeks 500 v. Chr. naar de Surinaamse kust. Onder de 'Arowakse' stam zouden verschillende 'sub-stammen' vallen, zoals de 'Taruma's'⁴⁰. De 'Caraïben' kwamen volgens Wekker's redenering pas later, ongeveer 900 jaar geleden; toen er een invasie van 'deze oorlogszuchtige stam' plaatsvond, waardoor de 'Arowakken' van hun permanente woonplaatsen en bloeiende landbouwondernemingen werden verdreven waardoor ze terugvielen op meer primitievere, maar veiligere, *kostgronden* landbouw⁴¹.

Omdat door de vroege migraties van de 'Arowakken' de beste landbouwgronden reeds bezet waren, vervolgt Wekker, moesten de 'Caraïben' wel oorlog voeren om landbouwgrond te verkrijgen. Hun migratie en veroveringstochten volgde weer voornamelijk de grote rivieren, vanuit de benedenloop van de Amazone in de richting van de Atlantische Oceaan. Van daaruit trokken de door Frans-Guyana naar Suriname. Wekker brengt hier de 'Caraïben' in verband met de Koriabo

³⁸ Gonggrijp, "Sporen van voorhistorische bewoners", 11.

³⁹ Idem, 8-16.

⁴⁰ Wekker, "Het Indiaans erfgoed", 1-2.

⁴¹ Idem, 2.

cultuur fase. Vanuit de kust zouden ze dan zijn doorgedrongen richting het zuiden. Volgens Wekker kregen zij zeer waarschijnlijk contact met andere 'Caraïbse stammen', die over de waterscheiding met het Amazonestroomgebied Suriname vanuit het zuiden binnenkwamen en bewoonden, zoals de 'Trio's' en de 'Wayana's'.⁴²

Ook Koch Grünberg, aangehaald in de artikelen van Gonggrijp en Stahel naar aanleiding van zijn beschrijvingen van de rotstekeningen, gebruikt een dergelijke naamgeving. Volgens hem is het niet onwaarschijnlijk dat alle dansmaskers afkomstig zijn van de 'meer beschaafde Arowakkenstammen', die vóór de 'inval' van de 'Caraïben' het hele kustgebied tussen de Orinoco en de Amazone zouden bevolken. Ze trokken volgens Koch Grünberg na de komst van de 'Caraïben', op kleine resten na, naar het westen en verbreidden zich aan de Rio Negro en de rechter zijrivieren. Latere stammen die aanvielen zouden van de overwonnen 'Arowakken' de beschaving en de dansmaskers over hebben genomen.⁴³

Of Wekker en anderen het juist hebben, als zij voor deze vroege perioden de 'Arowakken' en 'Caraïben' noemen, valt te bezien. Versteeg onthoudt zich er bijvoorbeeld bewust van, omdat het volgens hem niet met zekerheid valt te zeggen en achterhalen of dit onderscheid wel klopt. Dit heeft ook te maken met de verwarring die na de komst van de kolonisten is ontstaan, door het door elkaar halen van groepen, verhuizingen en migraties van groepen, het in elkaar op gaan van groepen, en het verdwijnen door ziektes.

Aad Versteeg benadrukt dat Columbus de Inheemsen indeelde in 'Caraïben' (of Cariben/Caribes), die de naam hadden 'woest en oorlogszuchtig' te zijn, en 'Arowakken' of 'Arowakken' die 'vreedzaam en vlijtig' zouden zijn en graag katholiek zouden willen worden⁴⁴. Het was volgens Versteeg een handzame manier om de groepen die de Spanjaarden al dan niet naar hun hand konden zetten, in te delen. Intussen is duidelijk dat vele groepen die de Spanjaarden 'Caraïben' noemden, in feite een 'Arowakse' taal spraken, stelt hij. Als een dorp of eiland zich te weer stelde tegen de Spanjaarden, werden zij stevast benoemd tot 'Caraïben'. Ook zat er in het begin van de 16^e eeuw een ander voordeel aan vast om zoveel mogelijk inheemsen in te delen bij de 'Caraïben': die mocht je tot slaaf maken, 'Arowakken' niet.

Taalkundigen kunnen volgens Versteeg ook niet altijd uitkomsten bieden om uit te vinden om welke groep het ging. Woorden en uitdrukkingen die zijn overgeleverd door een bepaalde groep geven niet altijd een eenduidig antwoord op de vraag welke taal gesproken werd en bovendien blijkt volgens hem dat in de tijd na Columbus soms groepen met dezelfde materiële cultuur en gewoonten 'Caribs' én 'Arowaks' spraken. In de eerste honderd jaar na Columbus is er voor de inheemsen bovendien zó veel zó ingrijpend veranderd dat de pre-Columbiaanse situatie nooit helemaal precies gereconstrueerd kan worden, stelt Versteeg. Om de reden dat nooit met volle zekerheid gesteld kan worden, of de eerste groepen een 'Arowakse' of een andere taal spraken, gebruikt Versteeg in zijn boek de indeling die gebaseerd is op het aardewerk van de groepen, en niet op hun taal.⁴⁵

⁴² Wekker, "Het Indiaans erfgoed", 2-3.

⁴³ Gonggrijp, "Sporen van voorhistorische bewoners", 11-12.

⁴⁴ Versteeg, *Suriname voor Columbus*, 79.

⁴⁵ Idem, 79-80.

Ook andere recente studies gaan in op dit verwarrende terminologische vraagstuk, en tonen aan dat hoewel er culturele overeenkomsten bestaan, het te simpel is om de Caraïben en Arowakken van tegenwoordig gelijk te stellen aan de 'Caraïben' en 'Arowakken' uit de eeuwen die volgden op de kolonisatie. In zijn studie uit 1996 maakt N. Whitehead duidelijk dat de termen 'Caribes' en 'Aruacas' door de Europeanen werden gebruikt om twee rivaliserende en cultureel verschillende inheemse groepen aan te duiden. De Europeanen hadden volgens hem echter niet veel kennis van de subtielere etnische verschillen en politieke oriëntatie tussen en binnen deze groepen. Whitehead beschrijft bijvoorbeeld dat bepaalde etnische groepen, waarvan de leiders geen strategische verbonden wisten te sluiten met de Europeanen (zoals de 'Yao's') verdwenen. Ofwel omdat ze vaak een 'Caraïbsche' of 'Arowakse' identiteit aannamen of werd gegeven, ofwel omdat ze de turbulente periode na het arriveren van de Europeanen fysiek niet overleefden, omdat ze het doel werden van slavenhandel.⁴⁶

Afsluitend

Op basis van de vondsten die in dit hoofdstuk werden beschreven, kan geconcludeerd worden dat de Corantijn voor de komst van de Europeanen op verschillende plekken en in verschillende perioden in het verre verleden bewoond was. Hier liggen de oudste nederzettingen die in Suriname zijn gevonden. Kaurikreek, nog steeds een vis- en jachtgebied van de inheemsen uit West-Suriname, was waarschijnlijk al bewoond tussen 2200 en 1750 v. Chr. Een andere zeer oude nederzetting lag omstreeks het begin van onze jaartelling bij de Wonotobovallen. Vanuit Wonotobo trokken de mensen vanaf 300 na Chr. in de richting van de kust. Bij Kabalebo, Matappikreek, de Avanaverovallen, en de Frederik Willem IV vallen (Anoravallen) zijn er tevens aardewerken overblijfselen gevonden van de Koriabo Cultuur die omstreeks 1200 v. Chr. naar Suriname is gekomen. Langs de Corantijn en haar zijtakken zijn bovendien zeer veel pre-Columbiaanse rotstekeningen, en enkele slijpgroeven aangetroffen. Hoewel het soms moeilijk is de bewoning en activiteiten van de toenmalige bewoners toe te schrijven aan een bepaalde groep, staat één ding vast, namelijk dat de eerste bewoners in ieder geval géén Europeanen waren, maar inheemsen, die hun voetafdrukken op vele plaatsen in het gebied hebben achtergelaten.

Het volgende hoofdstuk begint met de komst van de eerste Europeanen naar het Amerikaanse continent. Vanaf dit moment zijn er geschreven documenten beschikbaar over de inheemsen in Suriname en hoeft niet langer volstaan te worden met archeologisch materiaal. De eerste Europeanen die de Corantijn bezochten, waren ontdekkingsreizigers die met name op zoek waren naar grondstoffen zoals goud. In hun verslagen en op hun kaarten hebben zij regelmatig melding gemaakt van de oorspronkelijke bewoners van het gebied en de plaatsen waar zij woonden.

⁴⁶ N. Whitehead, "Ethnogenesis and ethnocide in the European Occupation of Native Suriname 1499-1681" (1996), geciteerd in: Ellen-Rose Kambel, *Resource conflicts, gender and indigenous rights in Suriname. Local, national and global perspectives* (Leiden 2002), 24.

Hoofdstuk 2. Europese ontdekkingsreizigers (1560-1613)

Inleiding

In 1499, enkele jaren na Columbus' "ontdekking" van het Amerikaanse continent, maakte Alonso de Hojeda een verkenningstocht langs de noordoost kust van Zuid-Amerika. De Hojeda en zijn bemanningsleden waren waarschijnlijk de eerste Europeanen die de kust van Guyana⁴⁷ zagen. De Hojeda's gezelschap bereikte de kust ongeveer ter hoogte van de Marowijne en volgde die in noordwestelijke richting. Aangezien de Spanjaarden, die zich vooral concentreerden op het winnen van edelmetalen, eerst op de Caribische eilanden en na verloop van tijd op het vasteland, aan de kusten van Guyana niets waardevols konden ontdekken, lieten de Europeanen het gebied lange tijd met rust. Ook andere aspecten speelden hierbij een rol. De Europeanen vonden de natuur en de bewoners 'vijandig en ontoegankelijk'. Niet voor niets noemden men dit deel van Zuid-Amerika de "Wilde Kust".

Sinds ongeveer 1530 ontstonden echter geruchten dat er grote goudschatten te vinden zouden zijn in het land van 'El Dorado'. Dit zou een koning in het Zuid-Amerikaanse binnenland zijn die zich elke dag met een laagje goudstof zou bedekken en het 's avonds weer af zou wassen. Door de ontdekking in 1545 van enorme zilvervoorraden in het tegenwoordige Bolivia werd het gemakkelijker om geloof te hechten aan de verhalen hierover die door inheemsen verteld werden. Eerst werd El Dorado in Colombia en Venezuela gezocht (op een wereldkaart uit 1529 van D. Ribeiro wordt het hier geplaatst), maar na veel navragen bij 'stammen dieper in het oerwoud' meende men het gebied verder naar het oosten te kunnen situeren; in het binnenland van Guyana. Zo kwamen de eerste tochten naar dit gebied op gang met als doel het opsporen van de rijkdommen en de plaatsen waar het goud te halen viel; met als eerste de Spaanse en Portugese expeditie die zonder veel succes het gebied van de Orinoco en van de Amazone onderzochten⁴⁸.

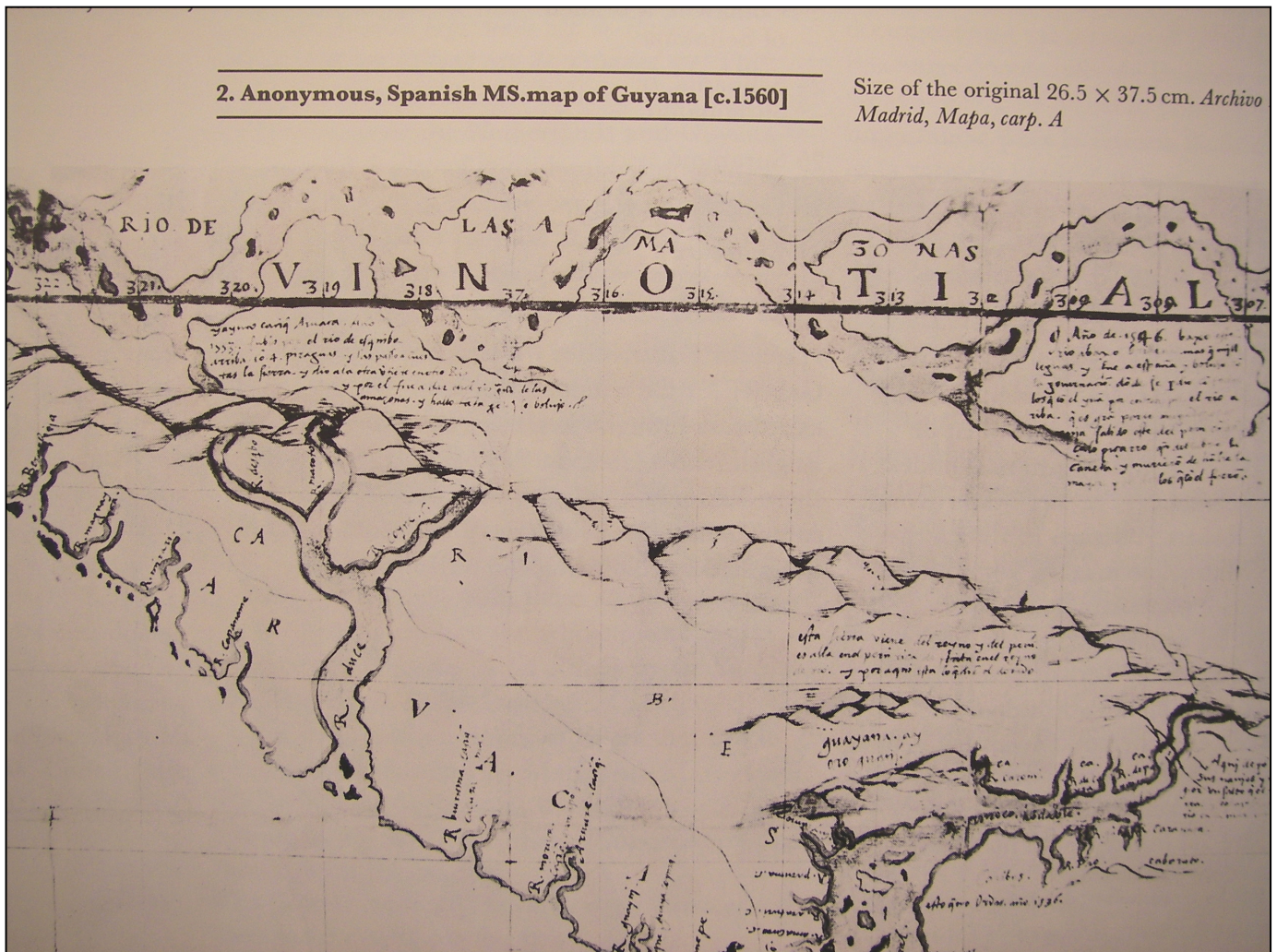
In deze tijd zijn de eerste reisverslagen en kaarten verschenen waarop informatie te vinden is over de inheemse groepen die de "Wilde Kust" bewoonden. Gelukkig is een deel van deze documenten bewaard gebleven. In dit hoofdstuk worden verschillende bronnen beschreven die ons iets vertellen over de inheemse bewoning van (de omgeving van) de Corantijnrivier in deze vroege periode. Ze zijn van Spaanse, Engelse en Nederlandse afkomst.

⁴⁷ Guyana was vroeger de naam voor het gehele noordoostelijke deel van Zuid-Amerika: de kuststreek tussen de Orinoco en de Amazone (het tegenwoordige Venezuela, Guyana, Suriname, Frans-Guyana en een deel van Brazilië). Tegenwoordig wordt de naam 'de Guyana's' nog wel gebruikt om dit gebied aan te duiden.

⁴⁸ Eveline Bakker et. al., *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat* (Zutphen 1998), 19.

Spaanse manuscriptkaart van Guyana (circa 1560)

Uit de Spaanse expedities van goudzoekers komt de oudste bekende Spaanse detailkaart van Guyana voort. Op deze anonieme kaart uit ± 1560 zijn de Orinoco, Essequibo (als 'R.(io) Duce') en de Amazone volledig getekend, en bij de topografische gegevens staan telkens uitvoerige historische en geografische gegevens. Volgens deze kaart (zie hieronder) zouden 'Caribes' het binnenland van Guyana bewonen, terwijl 'Aruacas' de kuststreek bevolken. Verder wordt de kust tussen de Corantijn en de Amazone 'land der Paragotos, vrienden van de Aruacas' genoemd.⁴⁹

Reisverslag Walter Raleigh (1595)

De geruchten over het goud in de binnenlanden van Guyana verspreidden zich snel onder de verschillende zeemachten in Europa. Ook de Engelse edelman en avonturier Walter Raleigh kreeg de Spaanse berichten over het nieuw ontdekte goudland Guyana te horen en hij besloot om zelf een expeditie te maken naar Zuid-Amerika om op zoek te gaan naar de verborgen rijkdommen. Op 22 maart 1595 kwam Raleigh aan op Trinidad, met zijn kapiteins Whiddon en Keymis. Trinidad was op dat moment door de Spanjaarden bezet maar de Engelsen namen het fort ter plekke over en

⁴⁹ C. Koeman ed., *Links with the past. The history of the cartography of Suriname 1500-1971* (Amsterdam 1973), illustratie 2 (p.9), beschrijving p. 26.

namen gouverneur De Berrio gevangen, die hen onder geweld zijn beschrijvingen van zijn reizen naar de Orinoco gaf.

Sir Walter Raleigh.
Plaatje: A. Helman,
*Avonturen aan de
Wilde Kust* (1982).

Onder de indruk van de (overdreven) verhalen van Berrio, begaf Raleigh zich ook in de omgeving van de Orinoco. Tijdens deze eerste reis die Raleigh organiseerde, werd veel informatie verzameld en zijn beroemde reisverslag verscheen in 1596 onder de titel: "The discoverie of the large, rich and bewtiful empyre of Guiana, with a relation of the great and golden citie of manoa (which the Spaniards call El Dorado [...])". Echter in de buurt van de Corantijn is Raleigh tijdens deze tocht niet geweest.

Omdat Raleigh na deze eerste reis nog enkele onderzoekingsstochten naar Guyana organiseerde is deze reis in 1595 de boeken ingegaan als de "Eerste scheeps-togt" van Raleigh.

Reisverslag Lawrence Keymis (1596)

In 1596 zond Raleigh zijn kapitein van zijn eerste reis, Lawrence Keymis, weer naar Guyana. Raleghs eigen onderzoeken waren beperkt gebleven tot de Orinoco en haar zijtakken, maar Keymis voer langs de hele kust van Guyana tot aan de monding van de Orinoco. Hij onderzocht de hele kustlijn en gaf, teruggekeerd in Engeland, in zijn boek "Relation of the second voyage to Guiana" een systematisch overzicht van de veronderstelde locaties van de verschillende inheemse groepen en rivieren. Aan het einde van zijn verslag geeft Keymis een 'tabel met de namen van de rivieren en steden, die gedurende deze tweede reis ontdekt werden. Samen met de volkeren en *Cassiques* of Kapiteins, die deze bewonen'.⁵⁰

Nummer 39 in deze lijst is de 'Curitini' waarachter Keymis een 'g' zette, een afkorting van *great* (groot). De naties die deze rivier volgens Keymis' informatie bewoonden, waren de 'Carepini' (elders geeft hij aan dat dit een stam van 'Charibes' zou betreffen), 'Arwaccas', en 'Parawianni'. Plaatsen in de Corantijn zouden zijn: 'Owaripoore', 'Mawronama'; 'Maiapoore', 'Cariwacka', 'Aneta', 'Manacobeec', 'Eppera [Epira?]', 'Parawianos'.

Keymis kende geen namen van kapiteins uit deze rivier. Wel geeft hij extra informatie over de Corantijn: "Deze rivier, zoals ook de meeste andere, is niet verder dan zes dagreizen te bevaren wegens de rotsen. Het is tien dagreizen tot aan de oorsprong, waar de mensen van Guyana wonen; honing, katoendraad, zijde, balsem en Braziliaanse kralen zijn hier genoeg te krijgen en eveneens

⁵⁰ Lawrence Keymis, *A relation of the second voyage to Guiana, performed and written in the yeare 1596* (Londen 1596), ongewijzigde herdruk Amsterdam en New York 1968, zonder paginanummering. [Nederlandstalig verslag van deze reis: "Tweede Scheepstogt na het goudrijke Koninkrijk Guiana In Amerika gelegen, door den Engelssen Ridder Walther Raleigh, gedaan in het Jaar 1596", onderdeel van: "Drie Scheepstochten na het goudrijke Koninkrijk Guiana, in Amerika geleegeen, door den Engelssen ridder Walther Raleigh, gedaan in de jaren 1595, 1596, 1597, etc, in: Pieter van der Aa, *Naaukeurige versameling der gedenkwaardigste Reyssen na Oost en West Indiën, mitsgaders andere gewesten gedaan, zedert het jaar 1593 tot 1599*, 21:3, (Leiden 1706), 36-48].

langs de gehele kust opwaarts". Elders schrijft hij ook over de inwoners: "in de bossen aan de Boven-Corantijn verzamelen ze grote hoeveelheden honing". Volgens Keymis zouden de inheemse bewoners van de Corantijn hun goudstukken via ruilhandel verkrijgen, met kano's in verschillende maten als ruilmiddel. Ze zouden ook verschillende soorten medicinale middelen hebben, en kruiden die giftig zijn zowel als kruiden die tegen vergiftiging werken. Op 29 juni kwam het schip van Keymis terug uit de Corantijn, na 5 maanden te hebben besteed aan het invaren, verblijven, en terug varen.⁵¹

In dit verhaal van de tweede scheepstocht wordt ook verteld hoe Keymis met de inheemsen zou hebben gesproken over de rivier Parime, een 'groot water in het midden van Guyana'. De inheemsen noemen volgens Keymis de rivier de 'Dissekebe' (een grote rivier en vol met eilanden in de monding) 'de broer van de Orinoko'. De rivier zou een zuidelijke loop hebben en vanaf de monding tot de oorsprong zou het volgens de inheemsen twintig dagen varen zijn. Vanaf daar moesten zowel de kano's als de bepakking een dag lang gedragen worden, beschrijft Keymis, tot aan de oever van een meer, dat de 'Iaos' 'Roponowini' noemden, en de 'Charibes' 'Parime'. Dit meer zou van dusdanige grootte zijn, dat zij geen onderscheid konden maken tussen dit meer en de zee. Er zouden oneindig veel kano's op dit meer varen. Keymis zegt hierop: "ik denk dat dit geen ander meer is, dan het meer waaraan Manoa ligt".⁵² ⁵³ Hij kwam dus tot de conclusie dat het mythische meer, en ook de mythische stad, gesitueerd moesten worden in de omgeving van de hoofdwaters van de Essequibo en de Rupunnuni. Zo deed 'het meer Parime' zijn intrede in de vroege kaarten van dit gebied. In werkelijkheid betrof het waarschijnlijk de Rupunnuni Savanne, een uitgestrekt moerassig gebied dat in de regentijd onder water komt te staan, zodat het inderdaad bevaren kan worden.

⁵¹ Lawrence Keymis, *A relation of the second voyage to Guiana*.

⁵² De Spanjaarden noemden El Dorado ook wel "Manoa". De inheemsen gebruikten de naam Manoa voor een groot meer, maar de Spanjaarden dachten dat ze er een provincie of stad mee bedoelden, gelegen aan een groot meer.

⁵³ Lawrence Keymis, *A relation of the second voyage to Guiana*.

Reisverslag Leonard Berrie en Thomas Masham (1596-1597)

In een reactie op de aanwijzing van kapitein Keymis zond Raleigh zijn kapitein Leonard Berrie er op uit met de sloep "Watte". De opdracht aan de bemanning van deze derde scheepstocht die Raleigh organiseerde, was om de mogelijke toegangswegen naar Manoa te zoeken. Verschillende mogelijke toegangswegen werden nauwkeurig geëxploreerd. Het verslag hiervan werd geschreven door bemanningslid Mr. Thomas Masham, "een der geene, die de selve heeft bygewoont".⁵⁴ Men voer van het oosten naar het westen, langs de kust, en nadat de Oyapock (nu in Frans Guyana) en de Marowijne geëxploreerd waren, kwamen ze op 10 april 1597 bij de monding van de rivier de 'Coritine'. Ze voeren de rivier op tot aan de eerste stroomversnellingen. Uit het verslag blijkt dat er langs de rivier verschillende inheemse steden zouden zijn.

Een dag varen vanaf de monding lag volgens het verslag het stadje 'Warrawalle' [het tegenwoordige Orealla?]. De "bewoonders" van deze stad zouden inheemsen zijn. In de rivier vonden ze een bark uit Londen, de John genaamd. De kapitein van dit schip was een andere Engelsman, Leigh genaamd, waarmee de bemanning van de sloep Watte gezamenlijk de rivier verder opzeilde. Dit op aanraden van "Marracon" (een inheemse man die een tijd met hen meegevaren was). Hij zou hen verteld hebben dat de 'Rivier Dessekebe' (de Essequibo) zo diep het land in liep, dat men vanaf de oorsprong binnen een dag het meer Parima, waaraan Manoa zou liggen kon bereiken. Bovendien zou deze informant hebben laten weten dat de Corantijnrivier zich verder stroomopwaarts verenigde met de Essequibo.⁵⁵ Hierop dacht men dus de toegangsweg ontdekt te hebben.

2.1. Masham's beschrijving van de 'Rivier Coretine' en de bewoners van deze rivier.

"Deze rivier is in breete de Marrawine gelijk / heeft 50 mijlen langte van des selfs mond tot aan den eersten water- val / en is even als de andere / vol eylanden / ontvangt in sig de rivieren Mano, Tapuere en Tabuebbi, of wel Tapuellibi, en heeft aan sijne oevers de steeden Warawalle, Mawranama, Maapuere, Maccharibi, Yohoron en Vaperon." De lucht is er gezond en fris; ze verloren er geen één man, en iemand die mee was en al ziek was, werd niet zieker, maar werd juist weer gezond. " En my aangaande / ik was nooit frisser dan terwijl ik daar op was / gelijk ook al ons volk / want waarlijk ten is'er so overmatig heet niet / als hen veele inbeelden".

Wat betreft de bevolking schrijft hij: " de bewoonders van de laagste deelen van dit Landschap / gaan beyde Mannen en vrouwen naakt / zijn van verscheyde talen / seer gedwee / schrander / en den Engelssen in het algemeen vriendelijk en toegedaan / so als wy selfs als ooggetuygen hebben bevonden".

Bij de bovenlandse bevolking zou het een ander verhaal zijn: zij gaan volgens Masham opgetoid, lijken meer manieren te hebben, en zijn rijk aan goud. Wat het huwelijk betreft, hebben zij 'geen regels', ze hebben 'zo veel vrouwen als ze kunnen kopen', " of met geweld hunne vyanden (de gemeene oorzaak van hunne oorlogen) kunnen afnemen". Ze hebben levensmiddelen in overvloed; Masham beschrijft het cassave brood en "Guineese tarw of Maiz", en de overvloed aan goede vis die de rivier levert. Verder is er volgens Masham veel gevogelte, en schildpaddenvlees en – eieren zijn ook ontelbaar. Er was meer wild vlees dan zij konden gebruiken (herten, konijnen, zwijnen, etc.) en het hele jaar door waren er allerlei vruchten te vinden; de zeldzaamste van de wereld. Hij beschrijft ook nog de fijne boomwol (katoen) waarvan de vrouwen garen spinnen.

Bron: "Derde scheeps-togt door Walter Raleigh na Guiana", 62-64.

⁵⁴ "Derde scheeps-togt door Walter Raleigh na Guiana, met de pinas de Watte, gedaan in 't Jaar 1596 en 1597, beschreeven door Mr. Thomas Masham, een der geene, die de selve heeft bijgewoont", onderdeel van: "Drie Scheepstochten na het goudrijke Koninkrijk Guiana, in Amerika geleegen, door den Engelssen ridder Walther Raleigh, gedaan in de jaren 1595, 1596, 1597, etc", in: Pieter van der Aa, *Naaukeurige versameling der gedenkwaardigste Reyzen na Oost en West Indiën, mitsgaders andere gewesten gedaan, zedert het jaar 1593 tot 1599*, 21:3, (Leiden 1706), 49-64.

⁵⁵ "Derde scheeps-togt door Walter Raleigh na Guiana", 59-60.

Volgens Masham kwamen ze op 24 april te 'Warrawalle', en lieten daar hun schepen achter totdat zij Marracon in 'Mawranama' (wat een andere inheemse stad zou zijn) zouden hebben gesproken, om de waarheid over dit verhaal te achterhalen. Marracon bevestigde het verhaal nogmaals, beweert Masham, en op de grond werd een kaartje getekend van de beide rivieren waarop werd aangewezen, waar de ene rivier in de andere uitkwam. Daarop ging men terug naar hun schepen en zeilde de rivier verder op totdat ze de 26^e bij 'Mawranama' kwamen, zo blijkt uit het verslag. Daar werd de reis vervolgd; met twintig man in twee sloepen en twee kano's plus twintig inheemsen. Ze zouden nog langs verschillende andere inheemse steden zijn gekomen, zoals 'Macharibi', aan de kleine zijrivier van de Corantijn, de 'Tapuere', die ze een stukje waren ingevaren in de hoop zich in 'Macharibi' van 'mondkost' te kunnen voorzien. Maar ze vonden er geen voorraad die ze konden kopen omdat de mensen uit 'Macharibi' niet voor meer eten zorgden, dan zij per dag nodig hadden en de meeste mensen van vis leefden, schrijft Masham.

Die avond zou men echter de stad 'Vaperon' bereikt hebben, waar ze de hele zaterdag vertoefden om "*casabi*" te verkrijgen waarvan ook een deel gelijk werd gebakken. Masham merkt op dat er maar weinig mensen waren; "*wij vonden de meeste huysen ledig en onbewoond*". Dit zou komen doordat nog geen maand geleden de 'Waccawayans', die boven de watervallen woonachtig zouden zijn, de stad waren binnen gevallen en "*eenige der Inwoonders hadden gedood, andere de vlugt doen nemen*". Op 1 mei vertrokken de twee kapiteins met hun gezelschappen uit 'Vaperon', meldt Masham. Ze vorderden 12 mijl, onderweg "*alle bewoonde oorden*" voorbij varende, en kwamen uiteindelijk aan bij de watervallen. Masham schrijft dat ze daar gezelschap kregen van inheemsen verdeeld over negen kano's, die met de Engelsen 'naar boven' wilden om de 'Waccawayans' om te brengen (zoals de Waccawayans dat ook bij hun stam zou hebben gedaan).

De kapiteins Leigh en Berrie en de schipper gingen in beraad, en besloten uiteindelijk om niet verder te gaan, vanwege twee redenen: ten eerste omdat ze het bericht zouden hebben gekregen, dat er vijf dagen reizen verderop een niet overkomelijke waterval was, en ten tweede omdat de 'Waccawayans' ook hun 'vijanden' zouden kunnen worden. En dit zou weer nadelig zijn voor Raleigh, die binnenkort die kant ook op wilde komen om het goud op te halen. Hoewel Masham naar eigen zeggen probeerde verschillende argumenten tegen het besluit in te brengen, werd toch rechtsomkeert gemaakt. Op 3 mei was men volgens Masham terug in 'Vaperon', en 5 mei bij hun schepen in 'Mawranama'. Van daaruit zeilden ze de rivier weer af, kwamen in zee en zetten koers naar de eilanden van West Indië, en na een terugreis van een paar maanden kwamen zij op 28 Juni weer in Engeland aan, aldus het verslag van deze reis.⁵⁶

Met Walter Raleigh liep het overigens niet goed af. Hij werd verdacht van een samenzwering tegen de koning en werd opgesloten van 1603 tot 1616. In 1617 maakte hij nog eenmaal een reis naar Guyana, maar hij deed geen ontdekkingen en eindigde op het schavot, omdat hij het Spaanse Santo Tomé aan de Orinoco verwoest had.

⁵⁶ "Derde scheeps-togt door Walter Raleigh na Guiana", 60-62, 64.

Van deze eerste tochten zijn geen verslagen of kaarten overgebleven. Het eerste bewaarde uitgebreide verslag is dat van A. Cabeliau. Dit verslag is terug te vinden in de bijlage van het eerste werk van De Jonge over de opkomst van het Nederlands gezag in Oost-Indië.⁵⁹ De Jonge: *“dit verslag of reisjournaal is zoowel belangrijk om den inhoud als omdat dit het eenige is, hetwelk voor ons bewaard is gebleven van de verschillende reisgeschriften betreffende de togten naar West-Indië, welke in die dagen zijn ondernomen”*.

Het is inderdaad een waardevol document over het begin van de Nederlandse handelsbetrekkingen met Guyana, en sowieso het eerste Nederlandse verslag over dit gebied dat nog beschikbaar is. Tevens is dit het eerste Nederlandse verslag van een reis waarbij de Corantijnrivier is aangedaan.

Op 5 december 1597 was Cabeliau, de commissiegeneraal van deze tocht, uit Den Briel naar Guyana vertrokken met de schepen de Zeeridder en de Jonas. In 1598 kwam hij bij de monding van de Amazone aan wal. Terwijl hij in de monding van de Cayenne voor anker lag en ruilhandel dreef met de inheemsen, kwam een andere expeditie aan vanuit Amsterdam. Cabeliau sloot zich bij deze expeditie aan om gezamenlijk de hele kust te bezoeken tot aan de Orinoco. Verschillende rivieren werden aangedaan, waaronder de 'Curetini'. Hij leverde bij terugkomst in 1598 een verslag hiervan in bij de Staten-Generaal.

Volgens zijn verslag verkende hij met zijn schip niet minder dan 24 rivieren en stromen. Hij heeft dus zo ongeveer de gehele kust van Guyana bezield. Hij zou op verschillende plaatsen met de inheemsen gehandeld hebben, (waaronder 'Geribus', 'Jau' [Jayo's?], 'Hebaio' en 'Arwaccus') die hij 'goed behandelde' en verscheidene kwamen bij hem aan boord, zo blijkt uit het verslag. Cabeliau schrijft dat er tussen de 'Curetini' en de 'Worinoque' (Orinoco) meerdere rivieren zijn, waaronder de 'Berbice', 'Demirara', 'Dessekebe' en 'Pauroma', maar dat ze die niet hebben bezocht omdat de inheemsen (wellicht die uit de Corantijn?) hun "wijs hebben gemaakt" (wat wil zeggen; hun hebben verteld) dat daar niet veel te halen was. In zijn verslag schrijft hij in algemene termen over het handelen met de inheemsen, maar hij gaat niet specifiek in op iedere aparte rivier. Helaas schrijft hij hierdoor verder ook geen concrete dingen over de inheemsen uit de Corantijn.

Kaart van J. Hondius (1599)

Cartograaf Jodocus Hondius vervaardigde in 1599 de eerste gedrukte (gepubliceerde) kaart van Guyana, genaamd *“Nieuwe Caerte van het wonderbaer ende goudrijcke landt Guiana...”*. Hondius, een Amsterdamse cartograaf, baseerde zijn kennis over de kustlijn van Guyana op het ontwerp voor een kaart, waaraan hij in Londen, via een stuurman van het schip van kapitein Keymis, wist te komen. Zijn kennis van het binnenland was afkomstig van de boeken van Raleigh en kapitein Keymis, en hij vervaardigde zijn kaart dan ook compleet op basis van hun gegevens, zoals ook alle volgende kaartmakers van deze tijd. Zo vulde hij het eigenlijk volledig onbekende achterland met gefantaseerde verhalen en tekeningen⁶⁰. (zie afbeelding op pagina 35).

⁵⁹ “ Verslag van eene reis naar Guyana en het eiland La Trinidad in de jaren 1597 en 1598, overgeleverd aan de Staten-Generaal door den commissies-generaal A. Cabeliau”, in: Jhr. J.K.J. de Jonge, *De opkomst van het Nederlands gezag in Oost-Indië* (1595-1610), eerste deel, onuitgegeven stukken en bijlagen 1, 153-160.

⁶⁰ C. Koeman ed., *Links with the past*, 27.

Overal op de kaart staan dieren afgebeeld en verhalen over de inheemsen weergegeven. Manoa oftewel El Dorado ("de grootste stad die men vindt inde gansche werelt") ligt volgens deze kaart aan het grote meer genaamd Parime. Ook andere fantastische beschrijvingen van Raleigh worden door Hondius over genomen op de kaart, zoals een 'Iwaipanoma-Indiaan' zonder hoofd en met de ogen tussen de schouders.

Van de meeste rivieren staat alleen een heel klein beginnetje ingetekend, maar de rivier 'Coreteny' loopt iets verder het land in. Hierachter staat: 'Arwaccas'. In de zeer brede monding van de Corantijn zou volgens de kaart een heel groot eiland ('Ichona') liggen, waardoor het eigenlijk meer lijkt alsof er twee rivieren zijn die later bijeen komen. Langs de rechteroever staan twee woonplaatsen getekend die te herkennen zijn uit de beschrijving van Lawrence Keymis en Thomas Masham, zoals 'Mauronama' en 'Maapore', en aan de linkeroever 'Aneta'.

Overigens heeft Hondius niet alle aanwijzingen uit de drie scheepstochten overgenomen; zo staan bijvoorbeeld de bij naam genoemde zijrivieren niet op de kaart. Ten oosten van de 'Coreteny' heeft Hondius 'Arwaccas' op de kaart aangegeven tot aan de Marowijne (herkenbaar door het dorpje 'Farimappo', het huidige Yalima'po). Vanaf daar tot aan de 'Wiapago' (Oyapock), zouden volgens deze kaart van west naar oost 'Paracuttos' 'Charibes' (bij de 'Amonna' [Mana]), 'Arwaccas', 'Iaos', 'Ipaïos', en 'Piraos' leven. Ten westen van de Corantijn heeft Hondius de volgende inheemse groepen aangegeven: 'Shebaios' en 'Arwaccas', en tussen de 'Coreteny' en 'Essekebe' en aan de 'Essekebe' of 'Devoritia' zelf 'Iaos' en 'Arwaccas'.⁶¹

⁶¹ Jodocus Hondius: "Nieuwe Caerte van het wonderbaer ende goudrijcke landt Guiana" (1599), herdruk in: C. Koeman ed., *Links with the past*, kaart 1.

Reisverslag Charles Leig (1604)

In 1604 maakte de Engelse Kapitein Charles Leig (die in 1597 met kapitein Berrie de Corantijn bevaren had) weer een zeetocht naar Guyana. In het verslag van deze tocht wordt uitvoerig geschreven over de interacties met de inheemsen aan de rivier 'Wiapogo' (Oyapock, Frans-Guyana); volgens Leig 'Jayos' en 'Sapayos'. Met deze groepen zouden de mannen een zeer vriendschappelijke relatie hebben gehad.⁶²

Leig zou een verdrag met hen hebben gesloten: de inheemsen zouden hem "getrouw wezen", en de Engelsen zouden bij de inheemsen, die de Engelsen woningen en kostgronden aanboden, blijven wonen, op voorwaarde dat zij de inheemsen zouden helpen en bijstaan tegen de 'Karibes' en andere 'vijanden'.⁶³

In de tekst staat niet vermeld waar deze 'Karibes' vandaan kwamen, maar er is wel een kaartje bijgevoegd:

Deel van de kaart bij Leig's verslag.

⁶² "Zee-Togt van Kapiteyn Charles Leig, gedaan na Gujana, en des selfs Volk-plantinge aldaar begonnen, mitsgaders de ongelukkige Reyse van het schip de Olijf-bloesem, tot des selfs onderstand derwaards gesonden. In het jaar 1604. Door een der reizigers, die dezen togt heeft by-gewoont, en de handen van de Wilden gelukkig is ontkoomen, in het Engels beschreeven, en nu alder-eerst uyt die Spraak vertaalt. Met een volkoomen register en Konst-print verrijkt". In: *Naaukeurige versameling der gedenk-waardigste Zee- en Landreysen na Oost en West-Indiën, Mitsgaders andere gewesten, ter eerster ontdekking en soo vervolgens van verscheydene Volkeren, meerendeels door Vorsten, of Maatschappyyen, derwaarts gesonden, gedaan; zedert het jaar 1601 tot 1605, etc.* Deel 22 (6), (Pieter van der Aa, Leiden 1707).

⁶³ "Zee-Togt van Kapiteyn Charles Leig", 2-3

In het gebied waar Leig en zijn bemanning zich bevonden, in de omgeving van Cayenne, staan inderdaad aan de westzijde 'Yayos' ingetekend, en aan de oost zijde 'Sapayos'. Ook 'Arwakos' zouden zich in de omgeving bevinden, bij de rivieren 'Courwo' en 'Caliane'. Hier zou volgens de kaart een plaats liggen, 'Urake', bewoond door 'Arweke', die soms koopwaren zouden ruilen met de manschappen van Leig.

De 'Caribes' echter, bevinden zich op de kaart veel verder westelijk. Zij staan namelijk aangegeven bij de rivieren 'Corretine' en Berbice. Dit kunnen dus de 'oorlogvoerende stammen' geweest zijn waar Leig in zijn verslag op doelt. Later in de tekst wordt ook geschreven over "*de rivier van Caliane (zie kaartje), waar van de Kariben, vijanden der Wiapogosen Indianen ("onse vrienden"), woonden*".⁶⁴ Op de kaart staan op deze plaats geen 'Caribes' aangegeven; het is wellicht mogelijk dat de 'Caliane' een tijdelijke verblijfplaats was van rondtrekkende Caraïben uit westelijker streken, zoals de omgeving van de Coorentijn.

Op een dag verschenen er, zo wordt in het verslag verhaald, 'oorlogszuchtige Kariben' ten tonele (waarvandaan wordt niet verteld; misschien was dit niet bekend), met acht gewapende kano's, die van plan zouden zijn geweest de plaatselijke inheemsen bij verrassing te overvallen, aldus de auteur van het verslag. Zij verzochten kapitein Leig om hen bij te staan. Zodra de 'Kariben' de Engelse trompetten en "muskuetten" hoorden, zouden ze het op een lopen hebben gezet en zouden ze ver de zee op zijn verdwenen. Zij lieten in hun haast een van hun kano's achter, "*bequaam om 20 mannen met mond-kost voor 10 dagen te voeden*".⁶⁵

In 1605 zou er vanuit de Oyapock zelf een tocht georganiseerd zijn tegen de 'Caraïben'. Dit was volgens een afspraak die de Engelse manschappen met de plaatselijke inheemsen zouden hebben gemaakt. De generaal en 38 mannen voegden zich volgens het verhaal bij de honderd inheemsen, in de acht kano's, gevuld met eten en drinken. Aangekomen bij de rivier 'Wia' zou men wel enkele kano's hebben aangetroffen, maar de bijbehorende 'Kariben' zouden het woud zijn ingetrokken. Dieper de rivier in waren wel enkele huizen te zien maar ook hier was niemand te bekennen. Men wilde doorvaren naar de rivier 'Caliane', echter daar lag het schip van een andere Engelsman, Johnson van Plymyen. De generaal vreesde dat er "*twist en oneenigheid*" zou ontstaan tussen henzelf en de mannen van Johnson (omdat zij veertien dagen eerder aan de 'Wiapoco' geweigerd hadden handel met hen te drijven) en om deze reden keerden zij terug naar 'Wiapoco', zonder met de 'Kariben' gevochten te hebben.⁶⁶

In 1605 werd kapitein Leig ziek (zoals vele van zijn bemanningsleden) en stierf. In het verslag is te lezen dat de inheemsen de Engelsen op 3 oktober 1605 nogmaals verzochten te helpen bij hun oorlog tegen de 'Kariben'. Wederom werden enkele kano's uitgerust. Ditmaal troffen zij de 'Kariben' wel aan in de Caliane. De Engelsen en hun "*makkers, de indianen*" uit de 'Wiapoco' verbrandden enkele huizen en doodden enkele 'Kariben' en keerden toen terug naar Wiapoco⁶⁷. Overigens wordt in dit verslag ook beschreven dat de inheemsen dikwijls over Walter Raleigh spraken en dat hij bij hen in groot aanzien stond.

⁶⁴ "Zee-Togt van Kapiteyn Charles Leig", 33.

⁶⁵ Idem, 4.

⁶⁶ Idem, 34.

⁶⁷ Idem, 37-38.

Reisverslag van Robert Harcourt (1609 – 1613)

Een andere vroege avonturier was Engelsman Robert Harcourt. Hij verkreeg in 1608 een licentie voor zijn ontdekkingsreis naar Guyana. Harcourt arriveerde in 1609 aan de Oyapock. Na een verkenning van de omgeving nam hij het land 'in bezit'. Daar liet hij zijn broer achter om toezicht te houden over hun nederzetting, en vertrok zelf richting het westen, om via de kust andere delen van Guyana te ontdekken. Zijn neef, luitenant Unton Fisher, stationeerde hij in Wia Wia, met de speciale instructie om vanuit daar de Marowijne te exploreren, en te trachten Manoa te vinden⁶⁸. In 1613 publiceerde hij zijn '*Relation of a voyage to Guyana*', gericht aan de Prins van Wales, een openbaar verzoek om steun voor zijn kolonisatie project in Guyana. Hierbij voegde Harcourt een tabel met de namen van de rivieren die tussen de Amazone en de 'Dessequebo' (Essequibo) in zee uitkomen, en van de 'verschillende volkeren' die langs die rivieren zouden wonen. In dit rijtje staan, onder nummer 28 en 29 de 'Coretine' en 'Berebisse'. De 'naties' die hier zouden wonen zijn volgens deze tabel 'Arwaccas' en 'Charibs'.⁶⁹

Harcourt heeft deze tabel in ieder geval gedeeltelijk gebaseerd op de informatie die Fisher wist te verzamelen. In Fisher's rapport komt ook een dergelijke tabel voor, die echter als titel heeft: "Rivieren van Berbice tot aan de Amazone". Fisher lijkt zijn gegevens over de gebieden ten westen van de Marowijne grotendeels te hebben gekregen van 'een Yaio', genaamd 'Weepackea'. Dit zou een oude man geweest zijn die met een klein kano helemaal vanuit de Surinamerivier was gekomen en hij zou een groot reiziger zijn geweest. Hij zou Fisher hebben verteld over de verschillende 'stammen' en woonplaatsen aan de rivieren in Guyana, waar Fisher zelf niet geweest was.⁷⁰

Afsluitend

In dit hoofdstuk is een beschrijving gegeven van enkele van de oudste bronnen (1560-1613) die informatie bevatten over de inheemse bewoners en woonplaatsen aan de Corantijnrivier en omgeving. De Europeanen hadden toen nog geen vaste voet aan de grond in Suriname. De kaarten en verslagen zijn totstandgekomen tijdens particuliere scheepstochten; handelsreizen en/of ontdekkingsreizen (voornamelijk zoektochten naar goudmijnen) georganiseerd en gefinancierd door ondernemers en avonturiers uit Europa. Er werd vooral contact gezocht met de inheemsen vanwege hun (vermoede) kennis van de toegangswegen naar de goudgebieden, en het ruilen van goederen. De inheemsen zochten naast mogelijkheden voor handel ook contact vanwege de bescherming en steun van 'bevreende' Europeanen bij conflicten met andere inheemse groepen.

Op een Spaanse kaart van Guyana uit deze tijd (±1560) staan 'Caraïben' in het binnenland en 'Aruacas' in de kuststreek aangegeven. Uit de verslagen van drie scheepstochten naar het binnenland van Guyana georganiseerd door de Engelsman Walter Raleigh (1595-1597), blijkt dat er in de Corantijn verschillende inheemse steden zouden zijn: 'Warawalle' (mogelijk Oralla), 'Mawranama' (Mawronama), 'Maapuere', 'Maccharibi', 'Yohoron', 'Vaperon', 'Owaripoore',

⁶⁸ C. Alexander Harris ed., *A relation of a voyage to Guiana by Robert Harcourt 1613, with Purchas' transcript of a report made at Harcourt's instance on the Marrawini District*, Hakluyt Society Series II Vol 60 (1926), (herprint Liechtenstein 1967), 7-37.

⁶⁹ Idem, 132

⁷⁰ "The Fisher Report", Appendix II in Harris ed., *A relation of a voyage to Guiana by Robert Harcourt 1613*, 177-185. [In Purchas his Pilgrims Vol IV genoemd *Relation of the habitations and other observations of the river Marwin and adjoining regions*].

'Maiapoore', 'Cariwacka', 'Aneta', 'Manacobeec', 'Eppera' (mogelijk Epira), en 'Parawianos' (wellicht zitten hier dubbele namen tussen). Volgens Raleigh woonden hier 'Carepini' (een stam van 'Charibes'), 'Arwaccas', en 'Parawianni'. Boven de grote watervallen leefde volgens deze informanten de 'vijandige' stam der 'Waccawayans' (mogelijk de WaiWai). Op een kaart uit 1599 van J. Hondius staan er aan de Corantijn vooral 'Arwaccas' weergegeven, en in de '*Relation of a voyage to Guyana*', het verslag van de Engelsman Robert Harcourt uit 1613, wordt aangegeven dat de Corantijn en Berbice bewoond worden door 'Arwaccas' en 'Charibs'.

In de loop van de 17^e eeuw kreeg het contact tussen de oorspronkelijke bewoners en de Europeanen een wat structureler en blijvender karakter. Er werd meer ruilhandel gedreven naarmate de tijd, waarin vrijwel geen goud werd aangetroffen, voortschreed. Vanaf het begin van de 17^e eeuw ontstond er langs de grote rivieren een druk handelsverkeer tussen inheemsen en Europeanen. Fransen, Engelsen en Nederlanders probeerden blijvende kolonies of handelsfactorijen (versterkte handelsposten waar ook gewassen verbouwd werden) te stichten.

Het volgende hoofdstuk behandelt bronnen die afkomstig zijn uit deze periode (1613 – 1669). De eerste bron stamt uit juni 1613, toen de Nederlanders een kolonie gesticht hadden aan de Corantijn. Ze handelden er met de inheemsen en hadden een tabaksplantage.

Hoofdstuk 3.

Handelsposten en Europese kolonisatiepogingen (1613-1669)

Inleiding

De situatie in Europa was inmiddels drastisch veranderd. Spanje, dat tot dan toe oppermachtig was geweest in Europa, kreeg concurrentie van andere sterke staten, met name Engeland en Frankrijk. Samen met Nederland begonnen ze zich te verzetten tegen de alleenheerschappij van Spanje. In de "Nieuwe Wereld", zoals de 'ontdekte' gebieden in Noord-, Zuid-, en Midden-Amerika genoemd werden in Europa, lagen de beste mogelijkheden om Spanje te treffen. Spanje slaagde er niet in voldoende weerstand te bieden en moest terrein prijsgeven. In Amerika beperkte Spanje zijn gezag tot het zuidelijke deel van het continent, op Guyana na, en tot enkele strategische eilanden. In de overige gebieden kregen de andere landen vrij spel.

Ook Engeland, Frankrijk en Nederland begonnen aan hun expansie. Deze had vooral een economisch karakter. Er werden handelscompagnieën opgericht (zoals in de Nederland de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) en West-Indische Compagnie (WIC)) om handel te drijven met de 'nieuw ontdekte gebieden', maar deze handelscompagnieën hadden veel meer bevoegdheden dan alleen handelen; de kooplieden konden een gebied veroveren en besturen, een leger houden en belasting innen. Door deze ontwikkelingen maakte de samenwerking tussen Engeland, Frankrijk en Nederland tegen Spanje plaats voor een onderlinge machtsstrijd. In Suriname waren vooral de Nederlanders uit de provincie Zeeland actief. Nederland was in de 17^e eeuw een republiek waarbinnen zeven provincies elk een zeer verregaande autonomie hadden. De sterkste provincie, het gewest Holland, was meer geïnteresseerd in de Caribische eilanden en in Noord-Amerika dan in Guyana.

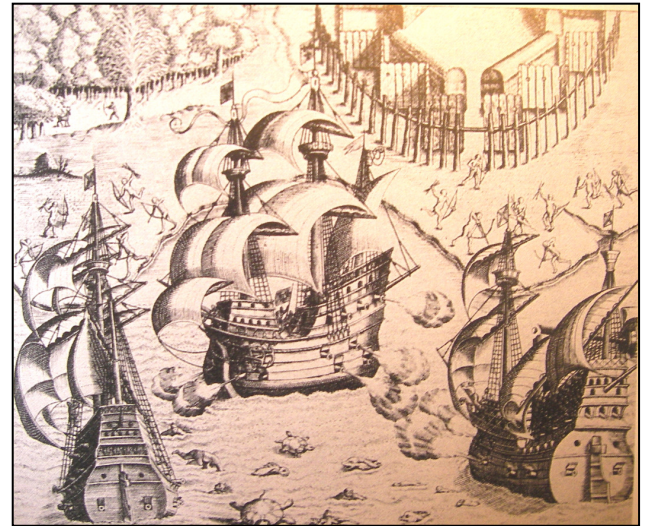
Omstreeks 1600 maakten veel West-Europese schepen reizen naar Guyana, nog altijd op zoek naar El Dorado of althans goud- of zilvermijnen. Maar omdat er vaak helemaal geen goud gevonden werd draaiden deze reizen in de praktijk echter uit op het handel drijven met de inheemsen. Vanaf het begin van de 17e eeuw ontstond er langs de grote rivieren een levendig handelsverkeer tussen de inheemsen en de Fransen en de Engelsen, en ook de Zeeuwen. Dit blijkt uit reisverslagen en kaarten uit die tijd. De inheemsen leverden letterhout, *anatto* (kusuwé), tabak, vruchten, cassave, cacao, schildpadden en vis, verfstoffen zoals Indigo, houtsoorten, huiden, oliën en balsem, in ruil voor textiel en ijzeren voorwerpen zoals bijlen en messen⁷¹.

Wat opvalt uit de verslagen, is dat de verhouding tussen de inheemsen en de Zeeuwse, Engelse, en Franse handelaars volgens de Europeanen 'vrij goed en vriendschappelijk' was. Alleen de Spanjaarden zouden de inheemsen vijandig gezind zijn, vanwege de gepleegde gewelddadigheden (zij vielen de inheemsen aan en voerden ze weg naar hun ondernemingen op de grote eilanden om als slaaf te werken). Zodra bleek, dat de "indringers" geen Spanjaarden waren, zouden de inheemsen over het algemeen gastvrij zijn en ze worden dan ook regelmatig beschreven als "onze vrienden" of "onze makkers". De inheemsen mochten ook graag de hulp van de Europeanen inroepen bij hun onderlinge oorlogen met andere inheemse groepen, zo blijkt uit de Europese overleveringen.

⁷¹ J. Wekker, "het Indiaans erfgoed", 9; Stan Verschuren, *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen* (Den Haag, 1994; 3^e geheel herziene druk), 15; Eveline Bakker et. al., *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat*, 20-21.

Sommige handelsposten veranderden langzamerhand in versterkte nederzettingen, waar kolonisten op kleine schaal gewassen gingen verbouwen. De ruilhandel met de inheemsen kreeg een meer permanent karakter - vanuit de min of meer vaste handelspunten werd handel gedreven met de inheemsen in het binnenland. De meeste van deze handelsposten lagen aan de riviermond. Deze plekken waar de kolonisten zich probeerden te vestigen werden factorijen genoemd; versterkte handelsposten met een eigen voedselvoorziening op kostgronden en kleine plantages voor de teelt van tropische gewassen die in Europa veel geld opbrachten (zoals katoen, suikerriet, tabak en indigo). Naast enkele administrateurs en soldaten waren er op deze factorijen vaak inheemse slaven werkzaam.

Hoewel de meeste factorijen bedoeld waren als permanente vestigingen, was het merendeel van de posten en nederzettingen geen lang leven beschoren. De West-Europeanen stierven aan ziekten, er was vaak gebrek aan kennis en/of discipline en aan toereikende bevoorradings. Veel kolonisten werden verdreven door de Spanjaarden en Portugezen, die zich aan de mondingen van de Orinoco en Amazone gevestigd hadden en geen indringers wilden. Aanvallen door inheemsen kwamen ook voor, en tot slot beconcurrerden en bestreden de Nederlanders, Engelsen en Fransen elkaar en vielen elkaars factorijen aan. Verschillende pogingen om het gebied, dat nu Suriname is, te koloniseren, mislukten tot 1651 onder andere vanwege deze redenen⁷².

Zeegevecht tussen Fransen en Portugezen nabij een factorij aan de monding van een rivier in Guyana (Plaatje: A. Helman, *Avonturen aan de Wilde Kust*)

In deze periode werden enkele nieuwe kaarten van het gebied geproduceerd. Hierop zijn verschillende dorpen langs de Corantijn weergegeven. Tevens zijn er geschriften bewaard gebleven die een beschrijving geven van de diverse kolonisatiepogingen van Europeanen aan de Corantijnrivier. Hieruit blijkt dat er weliswaar gehandeld werd met de inheemsen, maar dat na perioden van 'vriendschap' de inheemsen uiteindelijk vaak in opstand kwamen en de buitenstaanders met geweld verjoegen uit hun gebieden.

Eerste Nederlandse nederzetting in Suriname: aan de Corantijn (1613)

De oudste Nederlandse nederzetting in Suriname dateert uit 1613. Uit Spaanse verslagen is te vernemen dat de Nederlanders in juni 1613 aan de Corantijn een kolonie gesticht hadden⁷³. Ze zouden er gehandeld hebben met de plaatselijke inheemsen en een tabaksplantage gehad hebben. In een brief d.d. 25 juni 1613 bericht Antonio de Muxica, luitenant in Santo Thomé de Guiana, dat Vlamingen en 'Caraïben' andere inheemsen vangen, deze naar hun nederzetting slepen en hen hier op tabaksplantages laten werken. Aan de Corantijn zouden meer dan 50 getrouwde Hollanders wonen en aan hun 'brutale plunderingen' moest een eind gemaakt worden.⁷⁴ Deze nederzetting aan de Corantijn wordt verder slechts vermeld in de "*Nieuwe Wereld*" van Johannes de Laet uit

⁷² J. Wekker, "het Indiaans erfgoed", 9; Verschuren, *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen*, 15; Bakker et. al., *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat*, 20-21.

⁷³ Koeman, *Links with the past*, 14.

⁷⁴ Idem: verwijzing in noot naar Blue Book, Venezuela, deel 3, 203-205.

1625 (zie hieronder): 'Op dese riviëre Coretini hebben ons Nederlanders gehandelt ende oock volck gehouden veel jaren geleden, de Hog. Mog. Heeren Staaten Generaal hadden daar Octroy van verleent'.⁷⁵

In een brief d.d. 30 mei 1614 wordt de ondergang van deze Nederlandse kolonie beschreven. Een Spaanse strijdmacht was vanuit Santo Thomé naar de Corantijn getrokken en had de overgave van het Nederlandse fort geëist. Aanvankelijk werden de Spanjaarden bespot en gehoond door de Hollanders, waarop de Spanjaarden het fort in brand staken en alle Nederlanders verbrandden.⁷⁶

Beschrijving Johannes de Laet en kaart van Hessel Gerritsz (1625)

In 1625 verscheen het beroemde werk van Johannes de Laet, *Nieuwe Wereldt ofte Beschrijvinge van West-Indien*. Dit is een belangrijk standaardwerk over West-Indië in de eerste helft van de 17^e eeuw. Voor dit werk heeft de Laet zich gebaseerd op een zeer groot geheel aan geschriften en aantekeningen uit verschillende landen over dit deel van de wereld. Het veertiende boek bevat een beschrijving van "de Wilde Kust, ofte Guiana". Bij de beschrijving van de 'Coritini' baseert hij zich op de informatie uit de verslagen van Thomas Masham en Lawrence Keymis en geeft geen nieuwe informatie over de inheemsen.

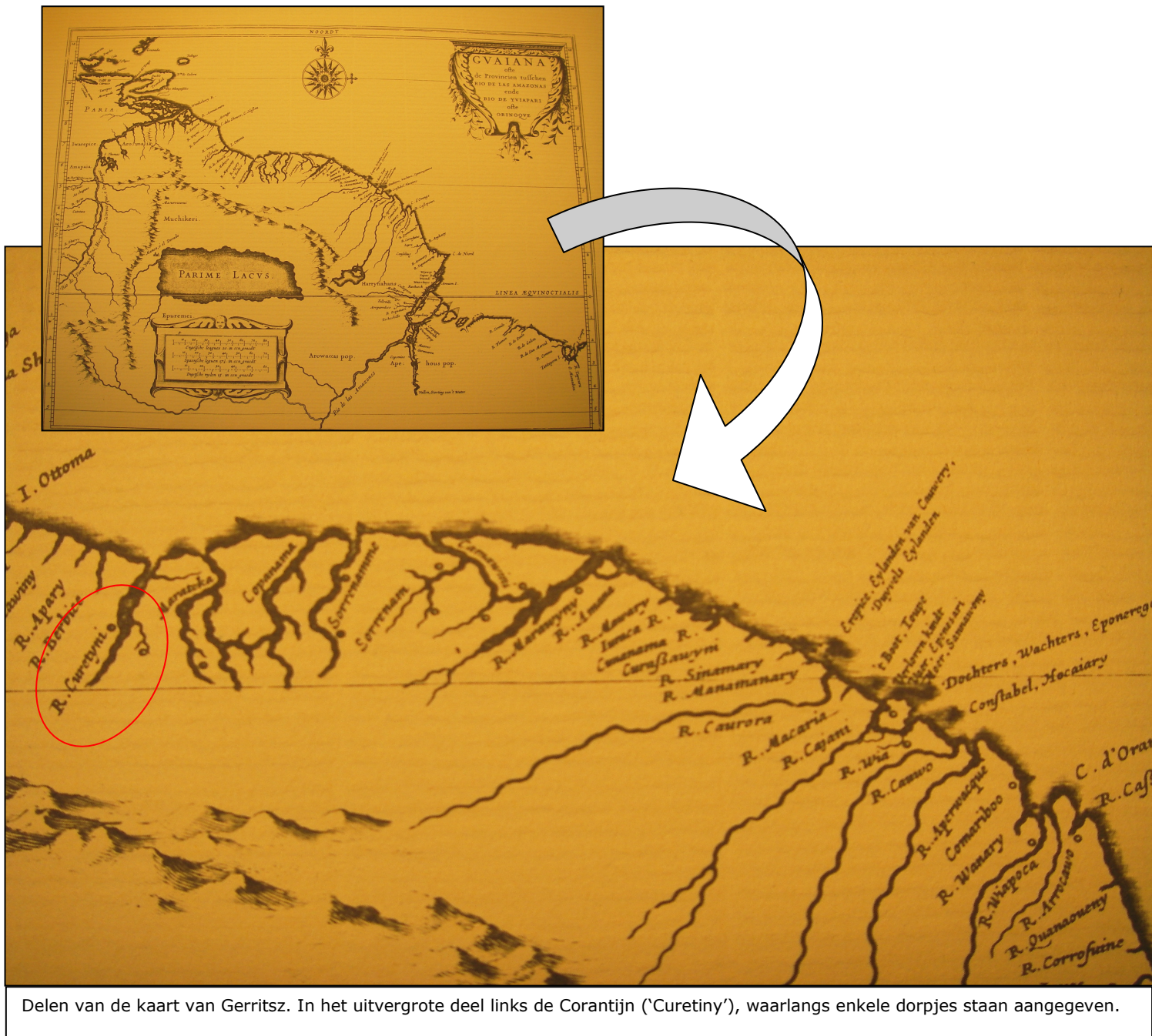
Aan het boek zijn 10 kaarten toegevoegd, die voor de Laet gemaakt zijn door kaartenmaker Hessel Gerritsz., een ervaren cartograaf met een aanzienlijke reputatie. Ook de beschrijving van "de Wilde Kust, ofte Guiana" gaat gepaard met een kaart, getiteld "Guaiana ofte de provincien tusschen Rio de las Amazonas ende Rio de Yuiapari ofte Orinoque" (zie kaart op volgende pagina).⁷⁷

Deze kaart laat ten opzichte van de voorgaande kaarten veel verbeteringen zien. De Laet kon in zijn functie als bewindhebber van de WIC over de beste informatiebronnen beschikken en kon Hessel Gerritsz voor het vervaardigen van zijn kaart alle beschikbare gegevens over de kust van Guyana meedelen. In het kustgebied komen naast de 'R. Curetyni', ook de 'Marateka' (Maratakka), 'Copanama' (Coppename), 'Sorrenamme' (volgens Koeman de Saramacca), 'Sorrenam' (Suriname), 'Comawini' (Commewijne) en de 'Marawyny' (Marowijne) voor.

⁷⁵ Ioannes de Laet, *Nieuwve wereldt ofte Beschrijvinghe van West-Indien, uit veelderhande Schriften ende Aen-teeckeninghen van verscheyden Natien by een versamelt* (Leyden 1625). 474.

⁷⁶ Koeman, *Links with the past*, 14: verwijzing in noot naar Blue Book, Venezuela, deel 3, 203-205.

⁷⁷ de Laet, *Nieuwve wereldt ofte Beschrijvinghe van West-Indien*, Kaart tussen pagina 454 en 455.

Delen van de kaart van Gerritsz. In het uitvergroete deel links de Corantijn ('Curetiny'), waarlangs enkele dorpjes staan aangegeven.

Op de kaart staat de 'Curetyni' afgebeeld met twee zijtakken. Op de linkeroever staat langs de hoofdriever een dorp afgebeeld en ook aan een van de zijtakken (waarschijnlijk de Kabalebo) staat een dorp afgebeeld. In het totale gebied tussen de Corantijn en de Marowijne zijn acht dorpen afgebeeld, op de Franse oever van de Marowijne nog een dorp.⁷⁸

Tiende kolonie: Fransen aan de Corantijn (1639)

Majoor John Scott (zie 1669) beschrijft in zijn "*Description of Guiana*" alle eerste pogingen van de Europeanen om voet aan de grond te krijgen in Guyana en om met de inheemsen te handelen. Hij noemt dit "kolonies". De eerste was volgens hem een Spaanse aangelegenheid, in 1530, aan de 'Parema'. In alle gevallen, zo blijkt uit Scott's weergave, is het de kolonisten niet gelukt langdurig vrede en handel met de inheemsen stand te laten houden. Keer op keer zouden ze zijn weggejaagd, of dood gemaakt.

⁷⁸ H. Gerritsz., "Gviana ofte de Provincien tusschen Rio de las Amazonas ende Rio de Yviapari ofte Orinoqve"(1625), ook herdrukt in: C. Koeman ed., *Links with the past*, kaart 4.

De tiende kolonie bestond volgens Scott uit twee schepen en een kleine 'vessel' uit Frankrijk, waarvan de 370 man tellende bemanning zich anno 1639 vestigde aan de 'Suramaca' (Saramacca). In de jaren daarna kwamen hun familieleden uit Frankrijk bij hen. Ze leefden 'in vrede' tot het jaar 1642. Tegen die tijd hadden ze een grote voorraad provisie en ammunitie uit Frankrijk en ze werden, volgens Scott, 'steeds zorgelozer, achtelozer', en verspreidden zich ook naar de Suriname en de Corantijn. Daar kregen ze 'moeilijkheden' met de inheemsen, en alle Fransen werden binnen één dag dood gemaakt.⁷⁹

Engelse kolonisten aan de Corantijn onder leiding van Captain Marshall (1643)

De Engelse kapitein Marshall had in 1630 al geprobeerd met zestig man een definitieve Engelse nederzetting aan de Surinamerivier te stichten, wat mislukte. Hij waagde in 1643 een nieuwe poging, onder andere aan de Corantijnrivier. Twee jaar leefden en handelden de Engelsen volgens Scott 'in vrede' met de inheemsen, totdat de inheemsen 'om onbekende redenen' ineens in opstand kwamen en de Engelsen doodden. Dit wordt door Scott beschreven: "De elfde kolonie bestond uit een zekere Mr. Marshall met 300 gezinnen van Engelsen, die in dienst waren van de Earl of Warwick & Cr., die zich in 1643 aan de Suriname, de Saramacca en de Corantijn vestigden, er vredig leefden tot 1645, toen ze de strijd met de Fransen aangingen en door de inboorlingen afgeslacht werden".⁸⁰ Hierna volgden nog enkele mislukte kolonisaties, tot de veertiende kolonisatie, aan de Surinamerivier, die wél standhield (zie kader 3.1 op de volgende pagina).

⁷⁹ Major John Scott, "The description of Guyana" (1669) herdruk in: V.T. Harlow ed., *Colonising expeditions to the west Indies and Guiana 1623 – 1667*. Hakluyt Society second series No. 56 (1924; herdruk Liechtenstein 1967), 132-148, 138-141.

⁸⁰ Scott, "The description of Guyana", 141.

3.1. Engelsen in Suriname: Willoughby Land

De Europeanen slaagden er, mede dankzij het gewapende verzet van de inheemsen, tot 1650 niet in om permanente handelsposten en plantages te vestigen in Suriname. De eerste succesvolle kolonisatiepoging in Suriname was een Engelse aangelegenheid. Lord Francis Willoughby, graaf van Parham, zond vanuit Barbados, waarvan hij gouverneur was, en waar niet genoeg landbouwgrond beschikbaar was, in 1650 een expeditie onder leiding van sergeant-majoor Anthony Rowse naar Suriname, om de mogelijkheden voor een vestiging te bekijken. Rowse slaagde erin vrede te sluiten met inheemse opperhoofden aan de Surinamerivier en er een kolonie te stichten. Doordat de kolonie werd gesticht met ervaren suikerplanters uit Barbados, had Rowse onmiddellijk succes met zijn onderneming. Willoughby ging er in 1652 persoonlijk heen en hield zich bezig met de verdediging van de nieuwe kolonie. Ter verdediging van de belangrijkste waterweg van de kolonie liet hij het houten fort afbouwen waaraan de Fransen in 1643 begonnen waren nabij de monding van de Suriname, en noemde het Fort Willoughby. Willoughby zou de 'Caraïben' tot bondgenoot hebben gemaakt door hen wapens te geven voor hun strijd tegen de 'Arowakken'. Door de 'vrede' met de 'Caraïben' konden de Engelsen diep het binnenland indringen, zonder groot gevaar voor aanvallen. Dit was nodig omdat de kuststreek en de moerassen erachter door wateroverlast niet bebouwd konden worden. Zo was het mogelijk om plantages te vestigen langs Suriname, Para, Commewijne, en Cotika, waar slaven het werk deden. Ook werd de toenmalige hoofdstad Torarica gesticht, veertig kilometer stroomopwaarts aan de Surinamerivier. Gedurende het grootste gedeelte van de Engelse kolonisatieperiode was niet Paramaribo, maar Torarica de belangrijkste vestiging in Willoughby land. In 1665 werd de zetel van de regering verlegd naar het fort.

Het betrof een "wilde kolonisatie"; want Willoughby had geen wettige titel om de grond in bezit te nemen. Deze wettige titel over "Willoughby Land", het land tussen de Saramacca en de Marowijne, kreeg hij in 1662 van Engelse Koning Karel II bij wijze van een giftbrief. Na Rowse had gouverneur William Byam de leiding over de kolonie.

Willoughby trok veel nieuwe bewoners aan, waaronder veel (Portugese) Joden, die wegtrokken uit Brazilië toen de Portugezen dit in 1654 terugveroverden op de Republiek, dat het sinds 1635 in handen had en de Joden, oorspronkelijk afkomstig uit Spanje, hartelijk ontvangen had en vrijheid van godsdienst geboden had. In 1667 telde de bevolking van Suriname ongeveer 4000 personen, inclusief slaven. Volgens een oude Engelse kaart waren er toen al 178 plantages. Met de komst van de Engelsen en Joden werd landbouw in plaats van handel de belangrijkste economische activiteit, met suikerriet als belangrijkste gewas.

De Engelse kolonie werd in 1667 veroverd door de Nederlanders.

Bronnen:

Ellen-Rose Kambel en Fergus MacKay, *De rechten van inheemse volken en marrons in Suriname* (Leiden 2003), 2-3; Bakker et. al., *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat*, 21; Wekker, "Ons Indiaans erfgoed", 10-11, Verschuuren, *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen*, 15-17.

Kaart van Pierre Du Val d'Abbeville (1654)

Pierre Du Val d'Abbeville maakte in 1654 de eerste gegraveerde Franse detailkaart van Guyana: *La Guayane ou Coste Sauvage*. Deze kaart doet moderner aan dan kaarten van voor die tijd. Hij bevat veel details. Wel zijn de rivieren aan de kust op veel plekken nog niet correct getekend en blijft Du Val vooralsnog vasthouden aan het bestaan van Manoa en het Parime-meer (zie kaart op de volgende pagina).⁸¹

⁸¹ C. Koeman ed., *Links with the past*, 31.

Deze kaart noemt de Corantijn de 'Corretine', tekent deze rivier ook ver het binnenland in tot aan de vermeende oorsprong in een gebergte. Het gehele kustgebied dat loopt ten westen van de 'Essekebe' tot aan de 'Cayana' (Cayenne) wordt aangeduid met de term 'Caribana' (dit zou het land zijn van de 'Cariben'). Het woord 'Caribes' staat door de rivier 'Corretine' heen geschreven, om aan te duiden dat dit volk aan weerszijden zou wonen. 'Arwaccae' zouden volgens deze kaart aan beide kanten van de Berbice wonen. Verder is het gedeelte van de kaart van de Corantijn, net zoals die van Du Val, gebaseerd op de berichten van Berrie en Masham. De namen van de zijrivieren en plaatsnamen heeft Sanson hier en daar echter anders geschreven zijn en sommige heeft hij ook een andere ligging of locatie gegeven dan zijn neef Du Val.⁸⁵

Beschrijving George Warren (1667)

In 1667 verscheen van de hand van de Engelse edelman George Warren 'An impartial description of Surinam'. Dit is een verslag over 'Willoughby-land' (zie kader 3.2) vóór de verovering door de Nederlanders. Hij bezocht de Suriname rivier in 1667 en gaf zijn indrukken weer in dit boekje, dat in 1669 in het Nederlands verscheen onder de titel 'Een onpartydige beschrijvinge van Surinam'.⁸⁶ Hierin geeft hij een overzicht van de rivieren, het klimaat, het voedsel, de vogels, vruchten, en de 'waaren en koopmanschappen' van het land. Ook beschrijft hij de bevolking. Bij zijn hoofdstukje over de inheemsen noemt hij de 'Charibes', of 'Canibalen'. Zonder specifieke woonplaatsen te geven, vermeldt Warren dat zij het hele gebied tussen de Amazone en de Orinoco zouden bewonen.⁸⁷

Beschrijving John Scott (1669)

De Engelse majoor John Scott, een militair en planter, werd in 1668 benoemd tot geograaf van de Engelse koning. Hij beschikte over een uitgebreide en accurate kennis van de Engelse nederzettingen in West-Indië. Hij had de uitgestrekte gebieden in Guyana leren kennen tijdens expedities die hij er maakte en hij had zijn kennis aangevuld door uitvoerige studie van bronnen en literatuur in verschillende talen.

In zijn 'Description of Guiana' uit 1669, afkomstig uit een verzameling handschriften van zijn hand berustend in het Brits Museum, bekend als Sloane MMS 3662, beschrijft Scott het land Guyana en de verschillende (pogingen tot) kolonisaties die vanuit Europa zijn ondernomen, waarvan enkele in dit hoofdstuk al aan de orde kwamen. Verder beschrijft hij de verovering van Suriname door Abraham Crynssen, de herovering door de Engelsen en ten slotte de teruggave van deze kolonie aan de Staten van Zeeland op 30 April 1668 (zie volgend hoofdstuk).⁸⁸

In de 'Description of Guiana' wijdde Scott ook een paragraaf aan 'Numbers, and the Habitations of ye natives' (aantallen en woonplaatsen van de oorspronkelijke bewoners). De grootste 'natie' van

⁸⁵ Deze kaart is terug te vinden bij het artikel van Dr. H.J. Benjamins, "De grenzen van Nederlandsch Guiana", *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch aardrijkskundig genootschap* (2^e serie deel XV, 1898), 797 – 862, en als illustratie in C. Koeman ed., *Links with the past*, pag. 17.

⁸⁶ C. Koeman ed., *Links with the past*, 24.

⁸⁷ George Warren, *Een onpartydige beschrijvinge van Surinam, gelegen op het vaste land van Guiana in Africa Mitsgaders een verhael van alle vreemde beesten, vogels, visschen, slangen ende wormen; gelijk mede van de gewoonteden ende manieren van dese colonie*. (Amsterdam 1669), 17-18. Vertaling van : An impartial description of Surinam upon the continent of America, with a history of several strange birds, beasts, fishes, serpents, insects and customs of that colony (Londen 1667).

⁸⁸ Fred. Oudschans Dentz., "Suriname vóór de verovering door Abraham Crynssen", *Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap*, Deel 39 (1918), 173-213, 173-176.

inheemsen in Guyana zou volgens hem de 'natie' van 'Careebs' zijn. In de 'Suranam', 'Commowina', 'Suramaco', 'Copenham' en 'Currianteen' zouden ongeveer 5000 'Careeb' families wonen. En in de 'Currianteen' ook ongeveer 1200 'Sapoyes'. Vanaf de westoever van de 'Currianteen' tot aan de 'Wina' (rivier Waini in Guyana) zouden ongeveer 8000 'Arawahgoes' families leven, volgens Scott de "bestgehumeurde Indianen van Amerika, een zowel eerlijk als genereus volk".⁸⁹

Afsluitend

In dit hoofdstuk zijn bronnen aan de orde gekomen uit de periode tussen 1613 en 1669. In tegenstelling tot de periode hiervoor bleven de Europeanen langer op één plek aan de rivieren van Guyana en probeerden met hun families een woonplaats te stichten waar gewassen werden verbouwd en waar producten geruild werden met de lokale bevolking. Ook aan de Corantijnrivier werden hiertoe pogingen ondernomen. In juni 1613 hadden Nederlanders een kolonie gesticht aan de Corantijn. Ze handelden er met de inheemsen en hadden een tabaksplantage. Na de Nederlanders volgden de Fransen (1639) die 'moeilijkheden' met de inheemsen kregen, en de Engelsen (1643) die na twee jaar 'in vrede' met de inheemsen aan de Corantijn gewoond te hebben, te maken kregen met een inheemse opstand met dodelijke afloop.

Er verschenen in deze periode ook enkele nieuwe kaarten. Een Nederlandse kaart van Hessel Gerritsz uit 1625 toont twee inheemse dorpen aan de Corantijn. Op twee Franse kaarten (van Pierre Du Val d'Abbeville uit 1654 en Nicolas Sanson uit 1656) staan de steden uit de verslagen van Raleigh's bemanning opgetekend en zijn beide oevers van de Corantijn rivier bewoond door 'Caraïben'. Uit de beschrijvingen van de Engelse edelman George Warren (1667) blijkt het gebied bewoond te zijn door 'Charibes'. Volgens de eveneens Engelse majoor John Scott (1669) zouden er in totaal 5000 'Careeb' families, en 1200 'Sapoyes' aan de Suriname, Commewijne, Saramacca, Coppename en Corantijn leven, en vanaf de west oever van de Corantijn tot aan de 'Wina' (de rivier Waini in Guyana) ongeveer 8000 'Arawahgoes'.

In 1667 werd Suriname een kolonie van Nederland. Deze gebeurtenis is het begin van het volgende hoofdstuk. Niet lang na het begin van de kolonie kregen de Nederlanders 'problemen' met de 'Caraïben', die onder het bewind van de Engelsen veel vrijheden hadden gehad, en een groeiende weerstand kregen tegen het Nederlandse koloniale bewind. In 1678 kwamen de 'Caraïben' in opstand en verdreven veel blanken, vielen plantages aan en richtten verwoestingen aan. Deze oorlogssituatie vormde een grote bedreiging voor het voortbestaan van de jonge plantagekolonie.

Over de strijd tussen de Nederlanders en de inheemsen, waar ook inheemsen uit de Corantijnrivier bij betrokken waren, is vrij veel informatie beschikbaar, die in het volgende hoofdstuk aan de orde komt. Ook de veelvuldige oorlogen tussen de verschillende inheemse stammen onderling, waaronder groepen uit de Corantijn, worden beschreven in bronnen uit deze periode en worden tevens in het volgende hoofdstuk behandeld. Daarnaast werden in deze periode de eerste vastgelegde reizen naar de Boven-Corantijn gemaakt, waar Nederlanders ontmoetingen hadden met 'boven-naties'. Ook deze beschrijvingen komen in het volgende hoofdstuk aan de orde.

⁸⁹ Scott, "The description of Guyana", 136-137.

Hoofdstuk 4. Nederlandse kolonisatie (1667-1784)

Inleiding

Zoals eerder beschreven werd, bestreden de Europese zeemachten elkaar voortdurend. Zo ook Engeland en Nederland. Tussen hen speelden zich verscheidene oorlogen af, die vrijwel geheel op zee werden uitgevochten. Tijdens de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) zond de provincie Zeeland een vloot uit met de opdracht om de Engelsen te verdrijven uit Guyana, het Caribische gebied en zelfs Virginia in Noord-Amerika. De vloot, onder leiding van admiraal Abraham Crijnssen, voer op 26 februari 1667 de Surinamerivier op. De Engelse bezetting van het fort bij het stadje Paramaribo gaf zich spoedig over, waarna het fort herdoopt werd in "Fort Zeelandia". Paramaribo kreeg (kortstondig) de nieuwe naam "Nieuw Middelburg", het werd versterkt en werd het nieuwe bestuurscentrum. Zo werd 'Suriname' veroverd op de Engelsen.

Crijnssen slaagde er niet in veel meer gebieden van de Engelsen over te nemen. In 1667 werd de Vrede van Breda gesloten, waarbij bepaald werd dat beide landen hun veroveringen mochten behouden. Suriname viel dus aan Nederland toe, en Nieuw-Amsterdam (het latere New York) dat in 1664 door de Engelsen was veroverd, bleef Engels. In het westen vormde de Coppename de grensrivier met de andere Nederlandse kolonies Essequibo, Berbice en Demerara, de grens met Cayenne (in 1664 veroverd door de Fransen) werd gevormd door de Marowijne.

In hetzelfde jaar 1667 vond er nog een inval plaats door de zoon van Francis Willoughby, die nog niet op de hoogte was van de vrede. Het gezag van Nederland werd in 1668 weer hersteld, maar Willoughby jr. had vele verwoestingen onder de plantages aangericht. Een groot aantal Engelse, Ierse en Joodse planters en hun slaven, die Crijnssen had geprobeerd over te halen in de kolonie te blijven, werd gedwongen of overgehaald Suriname te verlaten. Het aantal blanken in de kolonie liep sterk terug. Na het vertrek van de Engelsen was de Europese aanwezigheid verzwakt. Er waren nog slechts enkele soldaten en enkele honderden burgers over⁹⁰.

Suriname kwam onder Zeeuws bestuur, maar er heerste wel verdeeldheid in Nederland over Suriname. Omdat Nederland bestond uit zeven afzonderlijke provincies, die een grote mate van soevereiniteit hadden en onderling nogal eens concurreerden, was de vraag vooral wie met Suriname mocht handelen: alleen de Zeeuwen, of alle inwoners van Nederland. De provincie Zeeland eigende zich dit recht toe, omdat zij de kolonie veroverd hadden en Guyana als eigen terrein beschouwden, hoewel de Staten-Generaal (de regering van Nederland) officieel soevereiniteit had over het gebied.

Zeeland kreeg echter al snel te maken met problemen. De inheemsen vormden in hun visie 'het grootste probleem'. In het begin zouden zij volgens de Europeanen niet onwelwillend hebben gestaan tegenover de komst van de blanken, omdat ze hun producten goed konden gebruiken. Maar hun weerstand tegen de blanken zou zijn gegroeid door de Europese expansie, hun militaire expedities, de moordpartijen en doordat de Zeeuwen veel 'Caraïben' tot slaaf zouden hebben gemaakt. De 'Caraïben' zouden het niet leuk vinden dat ze niet dezelfde mate van vrijheid kregen als onder de Engelsen. Zij zouden altijd aan de kant van de Engelsen hebben gestaan en hadden

⁹⁰ Bakker et. al., *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat*, 21-22; Verschuuren, *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen*, 18-19.

hen destijds geholpen bij de verdediging tegen de Zeeuwen, en zij werden, nu de kolonie was overgenomen door de Zeeuwen, 'zeer onhandelbaar'.

In 1678 kwamen de 'Caraïben' in opstand. De kolonie had te maken met een voortdurende afname van de blanke bevolking (door ziektes en het vertrek van met name Engelsen en Joden), waardoor haar weerbaarheid afnam. De 'Caraïben' maakten van dit moment gebruik. In de Nederlandse overleveringen is te lezen dat blanken werden verdreven, plantages werden aangevallen en verwoest, slaven aanvankelijk werden vermoord maar later aangezet tot wegllopen. Veel planters kwamen om het leven. De blanken moesten zich terugtrekken in Nieuw-Middelburg en velen verlieten het land. Torarica werd verlaten. Tot 1680 heerste er een oorlogssituatie, waarbij het maatschappelijke en economische leven van de plantagekolonie vrijwel stil kwam te staan. Er ontstond voedselschaarste en er dreigde een hongersnood. Uit een plakkaat van 1679 blijkt duidelijk wat een ernstige bedreiging de 'Caraïben' vormden voor de kolonie. Zij werden aangeduid als "*Ons barbarisse vijanden, in een bloedigen, onmenschelycken ende schier onversoenlicken oorloge ingewikkelt sijnde*"⁹¹.

Uit deze periode dateren de bronnen die in dit hoofdstuk aan de orde komen. De vroeg-koloniale periode heeft een hoeveelheid brieven voortgebracht; correspondentie van de gouverneurs van Suriname bijvoorbeeld, waarin zij hun visie gaven op de strijd met de inheemsen. Hoewel deze bronnen slechts de Nederlandse kant van de strijd bewoorden, geven ze toch interessante informatie over de inheemsen uit de Corantijn. Ook andere Nederlanders die in deze periode tijd doorbrachten en in Suriname en naburige kolonies werkzaam waren, hebben verhalen achtergelaten. Deze bronnen benadrukken vooral de onderlinge strijd die de verschillende inheemse groepen zouden voeren. Ondertussen bleef de regering van de kolonie Suriname in het binnenland zoeken naar grondstoffen, mineralen en edele metalen. Hiertoe werden in deze periode verschillende reizen ondernomen naar de Boven-Corantijn, wat het eerste reisverslag en kaart over dit gebied opleverde. Ook dit materiaal wordt in dit hoofdstuk beschreven. De regering van Suriname gaf in deze periode tevens opdracht tot het maken van een grote en zeer gedetailleerde kaart van de kolonie. Hierop is de Corantijnrivier te zien, inclusief verschillende inheemse plaatsen. Deze kaart wordt aan het eind van dit hoofdstuk besproken.

De oorlogen tegen de Europeanen (1678-1686)

Gouverneur Johannes Heinsius

Om 'orde op zaken te stellen' in de kolonie waar de inheemsen 'problemen' veroorzaakten, kwam Johan Heinsius als nieuwe gouverneur naar Suriname. Hij was door de Staten van Zeeland benoemd vanwege zijn ervaringen met opstandige inheemse groepen in Brazilië en men hoopte dat hij een oplossing zou kunnen brengen.

Heinsius strategie was, om gebruik te maken van de 'vriendschap' tussen de Nederlanders en de 'Arowakken' van Berbice, en hun 'traditionele vijandschap' met de 'Caraïben' van Suriname (zie kader 4.1). In juli 1679 trokken er ongeveer 200 'Arowakken' uit Berbice naar het Surinaamse plantagegebied om de strijd aan te binden met de 'Caraïben' daar. De Europeanen vonden de hulp

⁹¹ Bakker et. al., *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat*, 21-22; Verschuuren, *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen*, 18-19; R. Buve, "Gouverneur Johannes Heinsius. De rol van Van Aerssen's voorganger in de Surinaamse Indianenoorlog, 1678-1680", *Nieuwe West-Indische Gids* 45 (1966 no 1), 14-26; 14-17.

van de 'Arowakken' echter nogal 'teleurstellend'. Reeds op de heenweg naar Suriname zou de 'Arowakse' hoofdman 'Warray' geweigerd hebben om de 'Caraïben' aan de Coppename aan te vallen, en ook de expedities langs de Parakreek en bij Torarica zouden om deze reden mislukt zijn. Hierop gooide Heinsius het over een andere boeg en gaf zijn patrouilles de opdracht te trachten vriendschappelijke betrekkingen aan te knopen met de 'Caraïben' aan de Corantijn en de Marowijne, opdat de 'Caraïben' in het centrale deel van Suriname geïsoleerd konden worden.⁹²

In het voorjaar werd het eerste contact gelegd met de 'Caraïbse' hoofdman 'Amasabo' aan de Corantijn, die 'bereid bleek' zich met de regering te verzoenen. Hij zou hebben toegestemd in een verbond en beloofd hebben binnen drie maanden met hulptroepen naar de stad te komen. Hij zou vast enkele 'Caraïben' mee met de Nederlandse afgevaardigden mee hebben gezonden, waar ze bijna in handen zouden zijn gevallen van de 'Arowakse' hulptroepen uit Berbice en net op tijd in het fort in bescherming genomen konden worden. De

'Arowakken' werden teruggestuurd naar Berbice. Zij waren volgens het koloniale regime "onbruikbaar gebleken". 'Amasabo' zou zich aan zijn woord hebben gehouden en naar de stad gekomen zijn. Een van de aanvoerders van de 'vijandige Caraïben', 'Tonay', zou echter hebben geprobeerd om het zojuist gesloten bondgenootschap weer te verbreken. Om dit te voorkomen stuurde Heinsius 'Amasabo' volgens de Nederlandse bronnen terug naar de Corantijn met vaandrig Pieter de Chuys, om de plannen van 'Tonay' te verijdelen. Tevens zouden er nieuwe hulptroepen worden opgehaald. In maart 1680 arriveerden volgens de bronnen de nieuwe hulptroepen (twintig inheemsen in twee kano's). Ze zouden een brief mee hebben gebracht van Pieter de Chuys waaruit Heinsius kon opmaken dat de Corantijn 'in zijn geheel voor de Nederlanders behouden kon worden'. In zijn correspondentie met de Staten van Zeeland schreef hij: "Veel indianen zijn onze vrienden, maar er zijn er enkelen die contacten onderhouden met de vijand, hetgeen moet worden verhinderd". Hij liet zijn kapitein Plijster een geschikte plaats zoeken voor een fort aan de Corantijn, dat de 'westelijke Caraïben' in de gaten zou kunnen houden.⁹³

4.1. Strategische bondgenootschappen tussen Europeanen en rivaliserende inheemse groepen

Het kwam op het Zuid-Amerikaanse continent vaak voor dat Europese kolonisators gebruik maakten van de, wat zij noemden, 'traditionele onderlinge vijandschap' van inheemse volken, door met één van de partijen een bondgenootschap te vormen.

De Spanjaarden hadden de 'Arowakken' als hulptroepen gebruikt en de Zeeuwen in Essequibo en Demerary bestreden op hun beurt de Spanjaarden en de 'Arowakken' met de hulp van de 'Caraïben'. In de Engelse kolonie ten tijde van Willoughby hadden de 'Caraïben' de status van "vrije Indianen". Ze werden volgens de Engelsen niet in slavernij gebracht, maar leverden zelf slaven van hun tijdens 'stamoorlogen' gevangen genomen tegenstanders aan Europese handelaren. De 'Arowakken' hadden juist Crijnssen flink geholpen tegen de Engelsen en hun 'Caraïbische vijanden'.

De Engelse gouverneur Byam achtte het nodig om in de voorwaarden van de overgave in 1667 een apart artikel op te laten nemen om de 'Caraïben', die altijd hadden geholpen om de kolonie te verdedigen, nu te beschermen tegen de "wraak" van de Zeeuwen en 'Arowakken'.

Wat ook wel gebeurde, was dat de Europeanen leden van dezelfde inheemse groep, maar uit verschillende gebieden, tegen elkaar probeerden uit te spelen.

⁹² Buve, "Gouverneur Johannes Heinsius", 14-26, 14-20.

⁹³ Buve, "Gouverneur Johannes Heinsius", 20-21. Buve baseert zich grotendeels op de correspondentie van de Surinaamse gouverneurs met de Staten van Zeeland, die te vinden zijn in het Algemeen Rijksarchief in Zeeland.

Ook slaagde Heinsius er volgens de Nederlandse correspondentie in, om de inheemsen aan de andere flank van de kolonie, de Marowijne, tot een 'bondgenootschap' te brengen, onder de voorwaarde dat bepaalde blanke handelaren zich niet meer bij hen zou vertonen. Heinsius zou hebben ingezien dat misdragingen van de blanke handelaren of "*bokkenruylders*" de hoofdoorzaak waren van de hele oorlog. Hij meende dat de blanken aan de inheemsen "*genoegsame reeden van offentie*" hadden gegeven door "*tal van afpersingen en knevelarijen bij de Indiaanse ruilhandel*". In tegenstelling tot zijn voorganger Thisso geloofde Heinsius volgens R. Buve dan ook niet dat de inheemsen zonder een enkele reden uit pure jaloezie en wraaklust tot de oorlog waren overgegaan, maar vond dat beide partijen schuld hadden.

Heinsius overleed plotseling in 1680, maar zijn werk werd voortgezet door zijn militaire leiding. Vanuit de Corantijn meldde De Chuys dat alle inheemsen aldaar de Nederlanders 'goed gezind' zouden zijn. Het plan was verder als volgt: er werden expedities uitgezonden naar het gebied dat een 'haard van verzet' bleef; de Coppename en de Saramacca. De expedities bestonden uit tientallen blanke militairen, begeleid door inheemse hulpstroepen die voor het merendeel afkomstig waren uit de 'gepacificeerde' grensrivieren. Nederzettingen en kostgronden werden verwoest, bezittingen werden geconfisqueerd, gevangenen werden opgehangen of uitgeleverd aan de inheemsen. Zo werd getracht de 'Caraïben' uit het Coppename-, Saramacca- en Suriname gebied te verslaan.⁹⁴

⁹⁴ Buve, "Gouverneur Johannes Heinsius", 21-22.

4.2. De Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname

Na de dood van Heinsius bleef de onrust in de kolonie bestaan. De lasten voor de verdediging drukten zwaar op de provincie Zeeland, terwijl de inkomsten uit de kolonie terug liepen door de oorlog. Een toenemend probleem was bovendien het feit dat meer en meer slaven wegliepen en zich aansloten bij het verzet van de inheemsen tegen de Europeanen.

In 1682 werd Suriname door de het bestuur van Zeeland verkocht aan de West-Indische Compagnie (WIC). Omdat de WIC het risico niet alleen wilde dragen, werd het beheer en gebruik van de kolonie ondergebracht in de nieuw opgerichte Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname (deze bleef bestaan tot 1795). De aandelen werden verdeeld tussen de WIC, de stad Amsterdam en de familie van Aerssen van Sommelsdijck. De directeurs van de Sociëteit besloten dat ze de kolonie zelf wilden gaan beheren, wat betekende dat ze zelf de wetten en regelingen voor de kolonie konden opzetten.

Anders dan de VOC, die in Oost-Indië slechts handelsposten oprichtte, wilde men in Suriname een volksplanting vestigen. Daarom moesten er planters worden aangetrokken. De vestiging werd aantrekkelijk gemaakt door grond gratis uit te geven, mits de planters die grond inderdaad voor landbouw gebruikten, in kaart brachten, de infrastructuur verbeterden en hielpen bij de verdediging van de kolonie, en gewassen afzetten op de stapelmarkten van de Republiek.

De eerste gouverneur na de oprichting van de Sociëteit was Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck, voor een derde eigenaar van de sociëteit. Door zijn tirannieke optreden en impopulaire regels, en handelingen die puur in zijn eigen belang waren en in strijd waren met de regels, wist hij iedereen tegen zich in het harnas te jagen. In 1688 sloegen zijn eigen, ontevreden, soldaten aan het muiten en doodden de gouverneur. Ondanks alle politieke perikelen slaagde van Sommelsdijck er wel in de Surinaamse export-economie weer wat te laten opbloeien, hij versterkte de verdediging en trok nieuwe kolonisten aan. Door de geringe belangstelling voor Suriname in de Republiek richtte hij zich op Duitsland en dissidente groeperingen zoals Hugenoten en Labadisten, voor wie het tolerante religieuze klimaat in Suriname aantrekkelijk was.

Bron:
Verschuuren, *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen*, 19-21.

Gouverneur C. Van Aerssen van Sommelsdijck

De nieuwe gouverneur Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck (zie kader 4.2) trok vanaf zijn aantreden ook persoonlijk ten strijde tegen de inheemsen en wist een einde te maken aan de voortdurende oorlog en aanvallen.

De inheemse tegenstanders van het Europese bewind waren inmiddels zo machtig geworden, dat zij onder andere de gehele linkeroever van de Suriname bezet hadden, en er zouden zich volgens het bewind ook 'concentraties vijandige groepen' in de Para-, Coppename- en Corantijn Rivier bevinden.

F. Ouschans Dentz schrijft in zijn werk over van Sommelsdijck: "*De plunderingen van plantages ... deden Van Sommelsdijck al spoedig na zijn komst in de kolonie besluiten militaire expedities tegen de Indianen, de feitelijke bewoners en eigenaars van het land uit te rusten, hun dorpen en vestigingen te verwoesten en ze tot vrede te dwingen...*". Om de inheemsen te laten merken dat hij in Suriname was aangekomen, beval hij in 1684 al een eerste tocht tegen 'de plundersaars', maar kennelijk waren zij van de expeditie op de hoogte gesteld, want ze hadden zich in het binnenland terug getrokken en er konden alleen vijf kostgronden aan de Coppename verwoest worden. Dit bleek uit de eerste brief die van Sommelsdijck schreef aan de Directeurs der Sociëteit, op 16 januari 1684.

Op 25 januari 1684 vertrok de gouverneur met drie vaartuigen en acht inheemse korjalen op een tweede tocht tegen de inheemsen in de Corantijn. De expeditie, waarvan Van Aerssen zelf aan het hoofd stond, duurde tien weken. Men had volgens Van Sommelsdijck "*tal van ontmoetingen met de vijand*", en het resultaat zou zijn geweest

dat er dertig inheemsen werden gedood, zestien gevangen genomen en veertien dorpen verbrand werden. Alle kostgronden zouden zijn verwoest. Drie van de voornaamste inheemse kapiteins zouden naar de Orinoco zijn gevlucht. Van Sommelsdijck kwam alleen met een bark uit de Corantijn terug op 16 maart, omdat hij het in het belang van de kolonie achtte in Paramaribo aanwezig te zijn, want de tocht schoot maar langzaam op en volgens hemzelf belemmerde zijn aanwezigheid de overigen.⁹⁵

In de beschrijving over Van Sommelsdijck, gebaseerd op Van Sommelsdijck's eigen brieven, wordt tevens een merkwaardig verhaal beschreven over een kapitein uit de Corantijn. Het verhaal was, dat er een zeker opperhoofd of 'kapitein der indianen', genaamd 'Tararica uit de Corantyn', naar Paramaribo zou zijn gekomen om zijn vrienden op te zoeken. Na anderhalve maand zou hij met enige kapiteins van bevriende inheemsen aan het fort zijn aangekomen, en zich die avond bedronken hebben. Volgens het verhaal sloeg hij die avond een Indiaanse vrouw dood en wierp het lijk in de rivier. Toen de Gouverneur hiervan hoorde, zou hij het lichaam van de vrouw uit het water hebben laten halen en de moordenaar laten arresteren. De volgende dag zou het vonnis, de doodstraf, zijn voltrokken.⁹⁶

Volgens Van Sommelsdijck pakte deze daad boven verwachting uit: "Sijnde onse Indianen hier door soodanigh geintimideert, dat by maniere van spreekken om de vinger soude cunnen werden gewonden" (de 'indianen' zijn door deze daad dusdanig geïntimideerd, dat ik ze om mijn vinger kan winden). Tal van inheemsen zouden zich tot de gouverneur gewend hebben om hun instemming met het gebeurde te betuigen en hem verzocht hebben om onderwijs voor hun kinderen, om hen te leren lezen en schrijven, zodat zij meer kennis van alles konden krijgen, aldus van Sommelsdijck in een brief.⁹⁷

Er werden vanuit het koloniale bestuur nog meer tochten ondernomen tegen 'vijandelijke stammen', waarbij 'bevriende' inheemse groepen aan de zijde van Van Sommelsdijck mee vochten. Oudschans Dentz schrijft in zijn monografie over Van Sommelsdijck: "hij liet niets na om de Indianen tot vrienden te maken en een blijvende vrede met hen te sluiten. Meer en meer kwamen er Indianen die zich bij de blanken aansloten." In 1684-1684 sloot hij een aantal verdragen met de inheemsen. Begin 1686 kwam de vrede tot stand: "Den hemel heeft ons begunsticht met het schoonste en beste jaer, dat men soude kunnen desireren, als mede het tracteren, ende sluyten van de vrede met onse gewesene Indiaensche vyanden", schrijft van Sommelsdijck op 10 januari 1686. Op 23 februari schrijft van Sommelsdijck over "de continuatie van de vrede met de Indianen".⁹⁸

⁹⁵ Fred. Oudschans Dentz, *Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck. Een belangwekkende figuur uit de geschiedenis van Suriname*. (Amsterdam 1938; in de serie Patria, vaderlandse cultuurgeschiedenis in monografiën, deel XIV), 78-80.

⁹⁶ Dit verhaal wordt overigens bevestigd door J.D.Herlein, *Beschryvinge van de Volksplantinge Zuriname* (Leeuwarden 1718), p.52.

⁹⁷ Fred. Oudschans Dentz, *Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck*, 81-82.

⁹⁸ Idem, 82-84

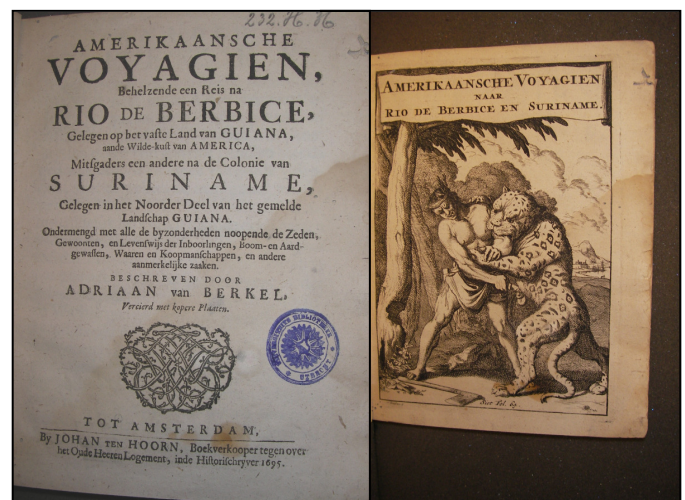
Bij de vrede kwam er tevens een verbod op slavernij van inheemsens. Dat beide partijen de overeenkomsten serieus namen, blijkt uit het feit dat gouverneur Van Sommelsdijck gedwongen werd te trouwen met de dochter van één van de inheemse leiders, omdat zij zonder dit verbond de blanken helemaal niet zouden kunnen vertrouwen.⁹⁹

Sindsdien zouden volgens verschillende auteurs 'ernstige onenigheden' met inheemsens niet meer zijn voorgekomen. Toen eenmaal de vrede gesloten was, deed van Sommelsdijck er veel aan om de vriendschap te onderhouden, zoals het uitdelen van geschenken. Ook nam de overheid maatregelen om hen te beschermen tegen de blanken. Zo mochten blanken de inheemse dorpen niet meer bezoeken om er handel te drijven en werd ten strengste verboden "vleeslijke conversatie te plegen" met de "Indianinnen". Alle grondbrieven uit die tijd hielden voortaan de bepaling in, dat "de toekomstige eigenaren niets mochten ondernemen ten nadele van de Indianen, onze vrienden".¹⁰⁰ Volgens Oudschans Dentz zou tijdens de periode van Van Sommelsdijck ook een einde zijn gekomen aan de 'voortdurende twisten en oorlogen' tussen de 'Arowakken' en de 'Caraïben'.¹⁰¹

Reisverslag Adriaan van Berkel (1670 – 1689)

De Nederlander Adriaan van Berkel reisde in de tweede helft van de 17^e eeuw veelvuldig in Berbice en Suriname, en in zijn reisbeschrijvingen "Amerikaanse Voyagien naar Rio de Berbice (1670-1674) en Suriname (1680-1689)" komt deze door veel Europeanen genoemde 'vijandschap' tussen de verschillende inheemse groepen in de tijd vóór Heinsius en van Sommelsdijck inderdaad regelmatig naar voren. Van Berkel schrijft dat de inwoners van de Corantijn 'Caraïben' waren die 'nogal oorlogszuchtig' waren en 'vijanden' waren met de inheemsens ('Arowakken') uit de Berbice.¹⁰²

In het jaar 1670 kreeg Adriaan van Berkel, die volgens zijn eigen beschrijvingen "aangeprikkeld [is] door een edelmoedige begeerte om vreemde gewesten en landen te bezichten", de gelegenheid om zijn wens te vervullen. De heren Van Ree en Van Peere, patronen van de rivier en de kolonie Berbice, namen hem aan om naar de rivier Berbice te gaan en lieten een schip uitrusten. Op 24 oktober 1670 vertrok hij vanuit Vlissingen richting het vaste land van Guyana. Aangekomen bij de Berbice werd de rivier opgevaren naar de eindbestemming bestemming Fort Nassau.

Titelpagina van Van Berkel's reisbeschrijving.

⁹⁹ Ellen-Rose Kambel en Fergus Mackay, *De rechten van inheemse volken en marrons in Suriname*, 32-33.

¹⁰⁰ Wekker, "Ons Indiaans erfgoed", 14-15.

¹⁰¹ Fred. Oudschans Dentz, *Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck*, 87.

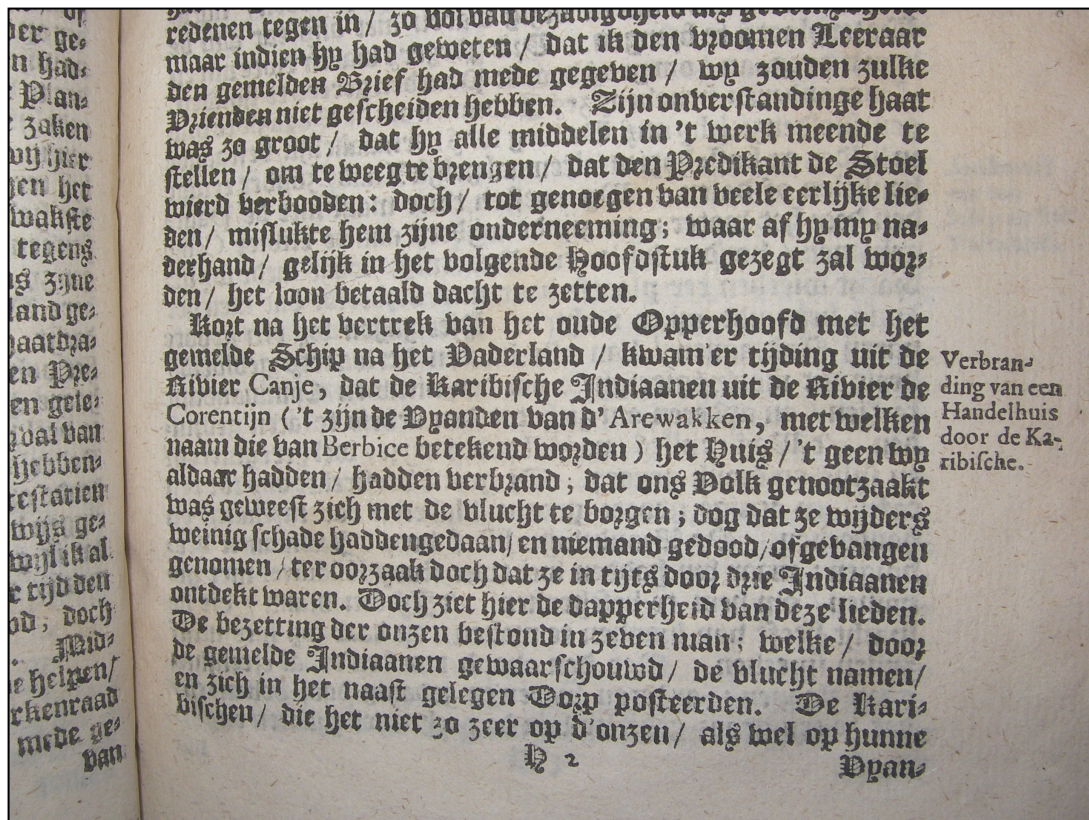
¹⁰² Adriaan van Berkel, *Amerikaansche Voyagien, behelzende een reis na Rio de Berbice, gelegen op het vaste land van Guiana, aande Wilde Kust van America, mitsgaders een andere na de Colonie van Suriname, gelegen in het noorder deel van het gemelde landschap Guiana. Ondermengd met alle bijzonderheden noopende de zeden, gewoonten, en levenswijs der inboorlingen, boom- en aardgewassen, waaren en koopmanschappen, en andere aanmerkelijke zaken* (Amsterdam, 1695).

In zijn verslag van zijn verblijf schrijft Van Berkel uitgebreid over de inheemsen uit de Berbice. Bijvoorbeeld over hun 'onnozelheid in het tellen' ("*als ze tien willen wijzen, toonen ze alle de vingeren, en twintig wordt door de vingeren ende de tenen beduid*"), of hun "*langweiligheid' in hunne redevoerigen ('t geen wij in een half quartier uurs zouden verhaalen, daar hebben zij ten minsten een halven dag toe van nooden)*". Diefstal wordt volgens Van Berkel gehaat en godsdienst speelt geen rol bij ze. Verder beschrijft hij hun uiterlijk, bezigheden, manier van trouwen en vrolijk wezen.¹⁰³ Tevens beschrijft hij tal van grappige anekdotes over de wederzijdse kennismaking. Zo maakte hij kennis met de peper van de inheemsen, waaraan hij hevig zijn mond brandde.

Op een gegeven moment zou Van Berkel en de anderen in het fort een bericht uit de Rivier Canje (een zijtak van de Berbicerivier) bereikt hebben over de "*Karibische Indiaanen*" uit de rivier de Corantijn, waarover Van Berkel schreef: "*'t zijn de vijanden van d'Arewakken, met welken naam die van Berbice betekend worden*". Deze 'Karaiben' zouden een handelshuis dat de Nederlanders daar hadden, verbrand hebben, en het volk van het huis zou zijn gevlucht. Er zou echter maar weinig schade zijn aangericht en niemand zou zijn gedood of gevangen genomen. De gevluchte bezetting van het handelshuis posteerde zich in een naastgelegen dorp. De "*Karibischen*" ("*die het niet zozeer op d'onzen, als wel op hunne vijanden gemunt hadden*", schrijft Van Berkel) zouden ook "*met een afgrijselijk getier*" op dit dorp zijn komen aanstormen, maar toen ze zagen dat de zeven Christenen zich bij de inheemsen uit dat dorp gevoegd hadden, zouden ze de moed hebben laten zakken en zonder iets te ondernemen teruggekeerd zijn, hoewel ze driemaal zo sterk waren. Van Berkel en de commandant van het fort togen er heen en er werd volgens Van Berkel uiteindelijk een akkoord gemaakt tussen hen en de inheemsen, dat de inheemsen binnen vijf dagen het huis zouden herbouwen en dat men in de toekomst niet meer overrompeld mocht worden.¹⁰⁴

¹⁰³ Van Berkel, *Amerikaanse Voyagien*, 1, 9-23.

¹⁰⁴ *Idem*, 59-62.

Fragment uit het verslag van Van Berkel waarin bovenstaand verhaal verteld wordt.

Van Berkel beschrijft ook de 'stam van de Warouwen'. Deze wonen volgens hem aan de kant van het bos, waar ze veiliger wonen dan aan de rivier omdat het onmogelijk is om bij hun huizen te komen. Ze maken wegen, die voor andere mensen (zelfs andere inheemsen) volkomen onbegaanbaar zijn. De 'Warouwen' zouden de 'Arewakken' wel kunnen verstaan, maar omgekeerd zouden de 'Arewakken' de 'Warouwen' niet volkomen begrijpen. De 'Warouwen' zouden de Nederlanders verschillende diensten verlenen, zoals het bezorgen van brieven in de 'Temerary' (Demerara) en 'Ysekebe' (Essequibo).¹⁰⁵

Op een gegeven moment ontving men aan de Berbice het bericht dat Frankrijk en Engeland de oorlog hadden verklaard aan de Republiek en dat reeds vele steden en forten veroverd waren. Sinds men hiervan op de hoogte was, had men een Brandwacht gevestigd aan de zee kant. Iedere heer van het fort zou er veertien dagen verblijven en dan afgelost worden door de volgende. De tweede die deze taak op zich nam was Van Berkel. Met "vier Christenen, drie negers en vijf indianen" ging hij richting de post, 'in 't gezicht van de zee, omtrent een uur binnen de rivier, dertien a veertien mijl beneden het fort'. Daar werd hij 's nachts gewekt door de schildwacht, die hem meldde dat hij een kano had gezien. Van Berkel schrijft dat hij de kano in het maanlicht duidelijk kon zien. "Ondertusschen", schrijft hij, "ging de vijandelijke kanoo (want het waren Indianen van de rivier de Corentijn, vijanden van d'onzen) zachtjes te rug na haare vloot, daar wij nog geen kennis af hadden". De achtervolging werd (met geladen geweren) ingezet. Na ongeveer een half uur varen kregen ze de 'Caribischen', ("aldus worden die van de Corentijn bij ons enoemd",

¹⁰⁵ Van Berkel, *Amerikaanse Voyagien*, 66-69.

zegt Van Berkel) in het oog. Er werd geteld met hoeveel ze waren; in iedere kano zouden het minstens vierentwintig zijn geweest. Tot een gevecht kwam het uiteindelijk niet.¹⁰⁶

Beschrijving J.D. Herlein (1718)

In 1718 publiceerde J.D. Herlein zijn "*Beschryvinge van de Volksplantinge Suriname*".¹⁰⁷ Dit is geen reisverslag of dagboek, maar een overzichtswerk, dat Herlein aanbood aan de Directeuren van de Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname, als bron van informatie over hun kolonie. Herlein heeft zelf in Suriname gewoond en heeft een deel van wat er in zijn boek staat, zelf onderzocht en aanschouwd; gedeeltelijk heeft hij ook gebruik gemaakt van de informatie van anderen. Hij beschrijft de stad, het reilen en zeilen op de plantages, de slaven, de 'Caraïben', de landdieren, vogels, vissen, bomen, de natuurlijke gesteldheid van de kust en de gematigdheid van de lucht, en de seizoenen.

In het tweede hoofdstuk, getiteld '*Van de natuurlijke gesteldheid der Karibaanse kust*', beschrijft hij de rivieren van de landstreek, waar '*onze Zurinaamse Planting gelegen is*'. Hij noemt hier ook de 'Courantín' of 'Corretyne', waarvan hij weet te vertellen dat de stroom tussen de vierde en vijfde breedtegraad belemmerd wordt door watervallen ('*verscheide water-stortingen*'). Aan het einde van dit hoofdstuk schrijft Herlein ook over de 'volkeren Arouágas en Karaïbanen'. Hij schrijft: "*Dit vruchtbaar land is ook niet minder voorzien van Menschen en rijkelijk bevolkt van eige Landzaten, verdeelt in verscheide Volkeren, die in vele opzichten zonderling van elkander verschillen. De voornaamste dezer Landaarden zijn de Arouágas of Arwakkas, die zig meest ten westen van onze Surinaamsche Volk-Planting beneden langs de Vlieten Essekebe, Tamarari en Berbice onthouden, hoewel men ook eenige Dorpen van de zelve Natie vindt aan de Oost-kant langs de Vlieten Caurora, Wia, Cauwo en Capurwaka; de Karibes of Karaïbanen, dood-vyanden der Arouágas, zijn ter wederzijde de naaste Gebuuren van onze Nederlandsche Bevolking, wonende meerendeels aan de Stroomen Corretyn of Courantín, Cupanama, Suriname, Cotteca, Pierica of Cottera, Maruwyne, en verder ten Oosten aan de Vloed Cajane, als mede ten Westen boven aan de Essekebe tusschen de Armadille Bergen*". Verder schrijft Herlein dat er naast deze twee 'belangrijkste volken' er ook nog andere volken zouden zijn, die minder machtig zouden zijn en "*met welker barbaarsche namen wij den Lezer niet willen vervelen*"...¹⁰⁸

Reisbeschrijvingen en kaart Gerrit Jacobs en Salomon Sanders (1718 – 1720)

De zoektocht naar grondstoffen, mineralen en edele metalen ging natuurlijk nog steeds door. Het gouvernement in Suriname was hierover zeer optimistisch. J.W. IJzerman trof in 1911 in het Rijksarchief (Den Haag) een reisjournaal aan van een zekere S. Sanders, die in opdracht van gouverneur Jean (Johan) Courtier in 1720 een verkenningsstocht naar de Boven-Corantijn (het brondbed van de Corantijn) ondernam. IJzerman publiceerde hierover in het Tijdschrift van het

¹⁰⁶ Idem, 94-98.

¹⁰⁷ J.D. Herlein, *Beschryvinge van de Volksplantinge Suriname, vertonende de opkomst dier zelve Colonie, de Aanbouw en Bewerkinge der Zuiker-Plantagien. Neffens den aard der eigenlijke natuurlijke Inwoonders of Indianen; als ook de Slaafsche Afrikaanse Mooren; deze beiden Natien haar levens-manieren, Afgoden-dienst, regering, zeden, gewoonten, en dagelijks bezigheden. Mitsgaders een verhoog van Boschgrond water- en Pluingediertens; de veel vuldige heerlijke Vrugten, Melk-agtige Zappen, Gommen, Olyen, en de gehele gesteldheid van de Karaïbaanse kust* (Leeuwarden 1718).

¹⁰⁸ J.D. Herlein, *Beschryvinge van de Volksplantinge Suriname*, 15-19.

Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, onder de titel: "Twee reizen van Paramaribo, een naar de Parima in 1718 en een naar de Boven-Corantijn in 1720."¹⁰⁹

Gerrit Jacobsz (1718)

IJzerman vond een in kleur getekend kaartje van de Corantijn in het archief, van de hand van Salomon Herman Sanders. Dit document bevatte ook het verslag van een eerdere reis, die een zekere handelaar Gerrit Jacobsz op eigen gelegenheid zou hebben ondernomen vanuit Paramaribo naar de Parima, een zijtak van de Amazonerivier, op zoek naar het legendarische goudland Eldorado. In het verslag, dat door IJzerman volledig is overgenomen, is te lezen dat Gerrit Jacobsz, een "*joods ingeseten en handelaar alhier in Paramaribo*", van Johan Coutier een paspoort verkreeg en zich op 21 december 1718 met enkele inheemsen op reis begaf in een '*priague*', een uit een boomstam gemaakte boot. Hij bleef 14 maanden weg en deed bij terugkomst op 26 februari 1720 verslag.

IJzerman geeft dit verslag weer. Nadat hij uit de Surinamerivier vertrokken was, is Jacobsz via de zee kust, de '*Sammeca*' en '*Copename*' in de '*Waioma*' (Wayambo) terecht gekomen. Hier hadden de Nederlanders een buitenpost van vier man. Daar zou hij zijn doorgevaren tot aan de rivier '*Nikeri*', en via deze rivier zou hij in de '*Courantijn*' zijn beland, waar ook een buitenpost was. De Corantijn is hij volgens zijn verslag vervolgens tot aan de vallen opgevaren, daar hebben ze de vaartuigen over heen moeten trekken, en toen zijn ze nog 16 dagen verder gevaren en vervolgens nog drie dagen over land voort gereisd. Toen kwamen ze bij een stilstaand water, dat door de inheemsen '*Tacouta*' genoemd zou worden, waarover hij schreef: "*dat wij niet sonder gevaar hebben gepasseert door de menigte van Crocodillen of Kaajmans, die daar in waren van een extraordinaire groote en lengte*". Toen men hier voorbij was, is men wederom over land verder gereisd tot aan de boven rivier van '*Essegueba*'.¹¹⁰ Na twee dagen varen in deze rivier kwamen ze volgens het verslag in de grote rivier de '*Aporime*' (Rupunnuni), die men ook drie dagen opvoer, en ten slotte kwamen ze bij een hoge berg genaamd '*Makrapre*', "*daar de rivier een seer grooten inham van omtrent twee uren groot om den voet van den berg in de ronte maakte*", is in het verslag te lezen.

Toen Jacobsz hier aan was gekomen zou hij aan de inheemsen hebben gevraagd of zij wel eens op die hoge berg waren geweest en zij zouden bevestigend hebben geantwoord. Ze zouden Jacobsz echter wel verteld hebben dat het hen vier dagen had gekost om op de top te komen, en dat er boven op de berg een meer of stilstaand water was, dat net zo zout was als zeewater. Volgens de verhalen had de duivel in de tijd van de voorouders de zee zo hoog doen worden dat ze boven op de berg kwam, en toen het water weer gezakt was, bleef het meer achter. Vanaf die plek voer Jacobs nog verder, en zou in een gebied zijn gekomen waar de inwoners '*Drijanen*' (Trio's?) genoemd werden.

Van daaruit ging hij nog verder; langs de rivier '*Parime*' (Rio Branco) en verder, totdat de inheemsen in de omgeving van de Amazone hem erop attent gemaakt zouden hebben dat hij niet

¹⁰⁹ J.W. IJzerman, "Twee reizen van Paramaribo, een naar de Parima in 1718 en een naar de Boven-Corantijn in 1720", *Tijdschrift van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap* Nr 28 (1911), 648-661.

¹¹⁰ Jacobs zou een pad gevolgd hebben, dat al in de 17^e eeuw bekend was, volgens de kaart van Richard Schomburgk in zijn *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844* (1848) begint dit pad bij de Aritapu of Ld. Stanleysvallen. Barrington Brown volgde het pad ook, in omgekeerde richting van Essequibo naar de Berbice (zie; *Canoe and Camp Life in British. Guiana.*, (1877) p. 319).

ver meer van de Portugezen verwijderd was, die van tijd tot tijd in de inheemse dorpen huishielden. Hierop besloot Jacobs volgens zijn verslag terug te keren, om niet gevangen te worden.

Uiteindelijk zou hij zijn teruggekeerd in de 'Courantijn', waarover hij schrijft: " [ik] *bleef daar eenige dagen op een Indiaans dorp uitrusten, en vraagde aan den Opperste van dat dorp, die een stukje goud door de neus hadde hangen, hoe dat hij daaraan quam*". De inheemsen zouden de versierselen 'platen' noemen en de 'Opperste' zou geantwoord hebben dat die in hun eigen land te vinden zouden zijn, maar wel met gevaar. Vier dagen reizen boven de bron van de Corantijnrivier zou een berg zijn, die van verre zeer glinsterde [...]. Daar zou men de platen zoals hij die aan de neus had hangen, kunnen vinden. Verder zou de hoofdman volgens Jacobsz verteld hebben dat ze hadden gehoord dat de Gouverneur liet graven naar zulke 'platen' in de Parnassusberg, maar dat hij niet begrijpen kon, waarom dat gedaan werd, omdat er in zijn gebergte zonder moeite genoeg gevonden kon worden.¹¹¹

Natuurlijk waren de verwachtingen ten aanzien van mogelijke goudvondsten hooggespannen. De gouverneur, Coutier, schreef onder dit deel van Jacobsz' verslag de aantekening: "*het ware te wenschen geweest dat deze jood die anders schrander genoeg schijnt te zijn, hadde konnen schrijven om van alles wat nauwkeuriger en omstandiger berigt te konnen doen*". Hij schreef dat hij niet zou nalaten om de zaak te onderzoeken en binnen drie maanden Jacobsz met enkele anderen wederom naar de Corantijn zou zenden om nadere informatie te verzamelen, met onder meer een exactere aanduiding van waar het goud te vinden was. Dit voornemen voerde hij ook uit en hij droeg Salomon Herman Sanders op, om Jacobs naar de Corantijn te vergezellen.¹¹²

Salomon Sanders (1720)

Sanders was in 1718 in opdracht van het gouvernement begonnen te graven naar goud in het Parnassusgebergte en was in 1719 officieel aangesteld als directeur bergwerken aldaar. Nadat Gerrit Jacobsz het bericht naar Paramaribo had gebracht over de veronderstelde aanwezigheid van goud en zilver bij de inheemsen in West-Suriname, lag het voor de hand dat Sanders de opdracht kreeg om samen met Jacobsz een tweede reis naar de Corantijn te maken om de verhalen te verifiëren.¹¹³

Ook het verslag van deze uitgevoerde reis bevindt zich bij het kaartje in het Rijksarchief. Sanders schrijft: "*Hier is een ingezetene jood, zoo te gelijk een indiaanze rijlder, derselvs naam is Gerrit Jacobsz, die heeft zich anno 1720 in de maand jan. bij den overleden gouvern. Joan Coetier schriftelijk aangegeven, als dat hij uijt de Corentine rivier waar aangekomen, aldaar van een Indiaanze Capn. of uijl zich verzekeren laaten, dat boven in die zelve rivier een berg lag daar platen van zilver en goud op waaren, hetwelke men dagleijks koonen zien en eenige mirakelen daarbij verteld [...]*". "*Hierop den gouverneur mij heeft laaten roepen en dit voorgedraagen, dat hem goed gedachten, dat ik eene reizje met dezelve jood daar naar toe deden, en hetzelve onderzochte of het waarheid is of niet*".

¹¹¹ J.W. IJzerman, "Twee reizen van Paramaribo", 648-651.

¹¹² Idem, 651.

¹¹³ F.C. Bubberman, "De Boven-Corantijn in Suriname al in 1720 in kaart gebracht", *K.N.A.G. Geografisch Tijdschrift* VI (1971) Nr. 2, 177-185, 177.

Zijn opdracht was om het relaas van Jacobsz na te trekken, de gehele reis met kompas af te peilen en het bereisde gebied in kaart te brengen, en een dagelijks journaal bij te houden voor de gouverneur. Hij maakte inderdaad een kaart en een verslag en stuurde deze bij terugkomst naar de nieuwe gouverneur Hendrik Temming (Coutier was inmiddels overleden).

Het resultaat van de reis viel tegen. De mineralen die hij onderweg naar de bron van de Corantijn tegenkwam, waren wel wit als zilver en geel als goud, maar niet van waarde en niet te gebruiken. Aangekomen bij de bron van de Corantijn zou Sanders met de daar wonende 'natie' de bergen in zijn getrokken. Na negen weken in het gebergte zou hij zeker hebben geweten dat hij goud en zilver in zicht had, maar door gebrek aan kleding en voedsel zag hij zich genoodzaakt terug te keren naar de Corantijn. Daar werd hij ziek en bleef zes weken ziek, en zo "dreef hem de nood" om hem over land na *Barbisies* (Berbice) te laten brengen.

Wat Sanders beschrijft over zijn bevindingen, moet in het daglicht worden gezien van de hooggespannen verwachtingen ten aanzien van de aanwezigheid van waardevolle mineralen in het binnenland. Teleurstellingen werden gebagatelliseerd en tegenover de superieuren werd de hoop hoog gehouden (ook vanwege de eigen positie); maar ook de verschillende gouverneurs toonden zich zeer vasthoudend. Ook Sanders had de gewoonte bedrieglijk optimistisch te zijn. Al tijdens zijn werkzaamheden in de Parnassusberg probeerde hij gouverneur Coutier een zo gunstig mogelijke indruk te geven. Hij stuurde ertsmonsters naar het moederland, die een bewijs zouden zijn van de aanwezigheid van edel metaal op grotere diepte en werd als gevolg hiervan benoemd tot directeur. Zijn monsters bleken echter geen erts, maar "*niets dan vuyligheid*" te bevatten. Sanders liet zich niettemin niet van zijn stuk brengen; zei, dat het een vergissing was en verzamelde nieuw materiaal, en bleef de gouverneur optimistische en hoopvolle berichten sturen.

Maar de nieuwe gouverneur Temming was minder goedgegelovig. Hij vertrouwde Sanders niet en ondervroeg hem zo snel mogelijk. Hij kwam tot de conclusie dat er in de nabije toekomst niet veel te verwachten viel van de Parnassus en geloofde dat hij in deze kwestie beter op het oordeel van de deskundigen in Holland, die zijn monsters tot modder hadden verklaard, kon afgaan. Temming kwam tot de conclusie dat Sanders' kaart en verslag van de Corantijn expeditie geen waarde hadden. Hij zou een komedie hebben opgevoerd, nooit werkelijk de tocht gemaakt hebben, en alles uit zijn duim gezogen hebben. Een klacht van marrons die mee waren op de expeditie over een barbaarse behandeling en onthouding van hun voedsel, gesteund door de commandant van de militaire post bij het werk in de bergen, deed de maat overlopen. Met een brief op zijn borst, waarop "bedrieger" stond, verdween Sanders voor 3 jaar in het fort Zeelandia.

De conclusie van IJzerman, die de documenten in 1911 terug vond, is niet anders dan het oordeel van Sanders' tijdgenoten. Hij schrijft: "*De bespreking van de kaart en relaas kan kort zijn. Sanders heeft niet aan de hem gegeven opdracht voldaan; hij heeft geen journaal gehouden en geen opmetingen verricht. Voor het eerste gedeelte van de reis stonden waarschijnlijk reeds kaarten te zijner beschikking, die hij eenvoudig heeft kunnen copieëren. [...]. Verderop, boven de Wonotobovallen, kon hij zijn verbeelding vrij spel laten, en dat heeft hij dan ook in ruime mate gedaan. De mededeeling, dat hij tot 2° N.B. in het brongebied der Corantijn zou zijn doorgedrongen, zonder voldoende toelichting neergeschreven, verdient geen vertrouwen [...]."*¹¹⁴

¹¹⁴ J.W. IJzerman, "Twee reizen van Paramaribo", 659-660.

Hiermee werd het materiaal van Sanders afgedaan als (grotendeels) verzinsel, totdat Ir. F.C. Bubberman in 1972 in het Geografisch Tijdschrift een artikel publiceerde, waarin hij de kaart en het verslag van Sanders er nogmaals bijhaalt en zich afvraagt, of de conclusie van Temming en IJzerman wel terecht is. Aan de hand van de besprekingen van zowel IJzerman en Bubberman worden hieronder de delen van de kaart en het verslag, die voor dit rapport van belang zijn, besproken. Hier en daar wordt hun commentaar op de aantekeningen van Sanders gegeven. Het gezelschap van Sanders vertrok volgens de verslagen op 8 juli 1720 en op de kaart (zie afbeelding hieronder) is te zien welke route men volgde (de nummers op de kaart verwijzen naar het bijbehorende verslag).

Kaart bij het verslag van Salomon Sanders

Legenda volgens Sanders:

- Nº.1 is de mond van de Suriname
- Nº.2. de mond van de Coppename
- Nº.3. is de monding van de 'Surameka' (Saramacca)
- Nº.4. is de 'Wajoemen' (Wayombo), met bij Nº.5 de post waar twee militairen gestationeerd waren;
- Nº.6 is dan de "doorsnijdinge om in de Nickere te komen"
- Nº.7 is de 'Nickere'.
- Nº. 8 is de 'Correntynze rivier', en bij Nº.9 is een post, waarop een korporaal met twee militairen liggen, "om onder de Indiaanen een oog in 't zijl te houden". Dit is het tegenwoordige Oreala.
- Bij Nº.10 zou Sanders een kreek hebben gevonden, de 'Arzike', dat is de huidige Kabalebo.
- Bij Nº 15 is volgens Sanders een val met de naam 'Carune' (de Wonotobovallen).

Tot hier was IJzerman bereid, om Sanders' kaart te vertrouwen, omdat hij veronderstelde dat Sanders gebruik heeft gemaakt van vroegere kaarten. Bubberman stelt echter, dat dit nooit

bewezen is en merkt bovendien in zijn eindnoot hierover op, dat oudere kaarten van Suriname naast de plantagegebieden hoogstens de kust en de benedenloop van de belangrijkste rivieren tonen. Verder is men onlangs gestart met een onderzoek voor een Surinaamse kartobibliografie, schrijft Bubberman, en men heeft geen kaarten van de Boven-Corantijn vroeger dan 1720 gevonden. Hierdoor mag volgens hem worden aangenomen dat Sanders' kaart de eerste is. Daarnaast, zegt Bubberman, is Sanders' beschrijving van de vallen met de "4 valeijen" en het kolkende water, voor iedereen die de Wonotobovallen kent, toch wel frappant.¹¹⁵

Volgens Sanders' kaart zou de Corantijn in 1720 veel dichter met inheemsen bevolkt zijn dan thans, vervolgt Bubberman. Bij de nummers 17, 22, 28, 31, 32, 33, 34, en 35 tekent hij op "booven-nacies" te hebben ontmoet. Bij 17, iets voorbij de Wonotobovallen, zou zich de eerste "booven nacie" bevinden, de 'Waties' genoemd. "Dese zyn degeenen zo de jood Gerrit Jabobsz hebben wijs gemaakt, de plaats aan te toonen, daar het zilver en goud boven op het gebergte zoude leggen, en daarbij noch zulke miraakelen verteld", schreef Sanders. Er kwamen nog meer inheemse dorpen voor op de kaart en in het verslag:

Nummer 27 zou een kreek zijn met de naam 'Irewau', 'daar Indiaanen in wonen, en bij deze kreek hebben de zwaare vallen geejndigt, en is de kreek wel te bevaaren zonder de minste prijckel, ook trek zich deze kreek zeer wel na de rivier van Suriname toe. IJzerman voegde de vraag toe, of dit, gelet op de wijze waarop de oorsprong getekend is, de Lucie-rivier kon zijn; Bubberman verwerpt deze suggestie, omdat de Lucierivier overwegend een oostelijke richting heeft en niet die typische slingerbocht vertoont die Sanders op zijn kaart heeft aangegeven. Hij redeneert dat het de Coeroeni zijn moet, waarvan de bovenloop stroomopwaarts een zuid-oostelijke richting heeft, en bovendien beantwoordt de benedenloop van de Coeroeni met zijn grote bocht beter aan Sanders' voorstelling¹¹⁶.

Nummer 28 zou 'een dorp waar Intoniaanen wonen' zijn. Nummer 30 zou een kreek zijn 'met naame Ittaie' (IJzerman vraagt zich in de voetnoot af of dit de Kutari kan zijn; maar Bubberman let wederom op de stroomrichtingen van de zijtakken en komt door de zuidoostelijke richting tot de conclusie dat de Oronoque bedoeld wordt). Over deze kreek 'Ittaie' schreef Sanders verder: 'daar in zijn 3 dorpen, als 31, 32, 33. Het is van de Intoniaanen Nacie bewoond, dezen nacie zijn zeer goedhertig en behulpzaam in alles'. Nummer 34 zou zijn 'een dorp genaamd Macrubo' waarvan de inwoners zich 'Weij Weij' (Wai Wai's?) zouden noemen. Nummer 35 is volgens Sanders 'het laatste dorp over Macrubo aan de spruijt van de Correntijnze rivier'. Hij voegde in zijn verslag toe: 'Van hier ben ik met deze nacie de gebergten in gegaan.'

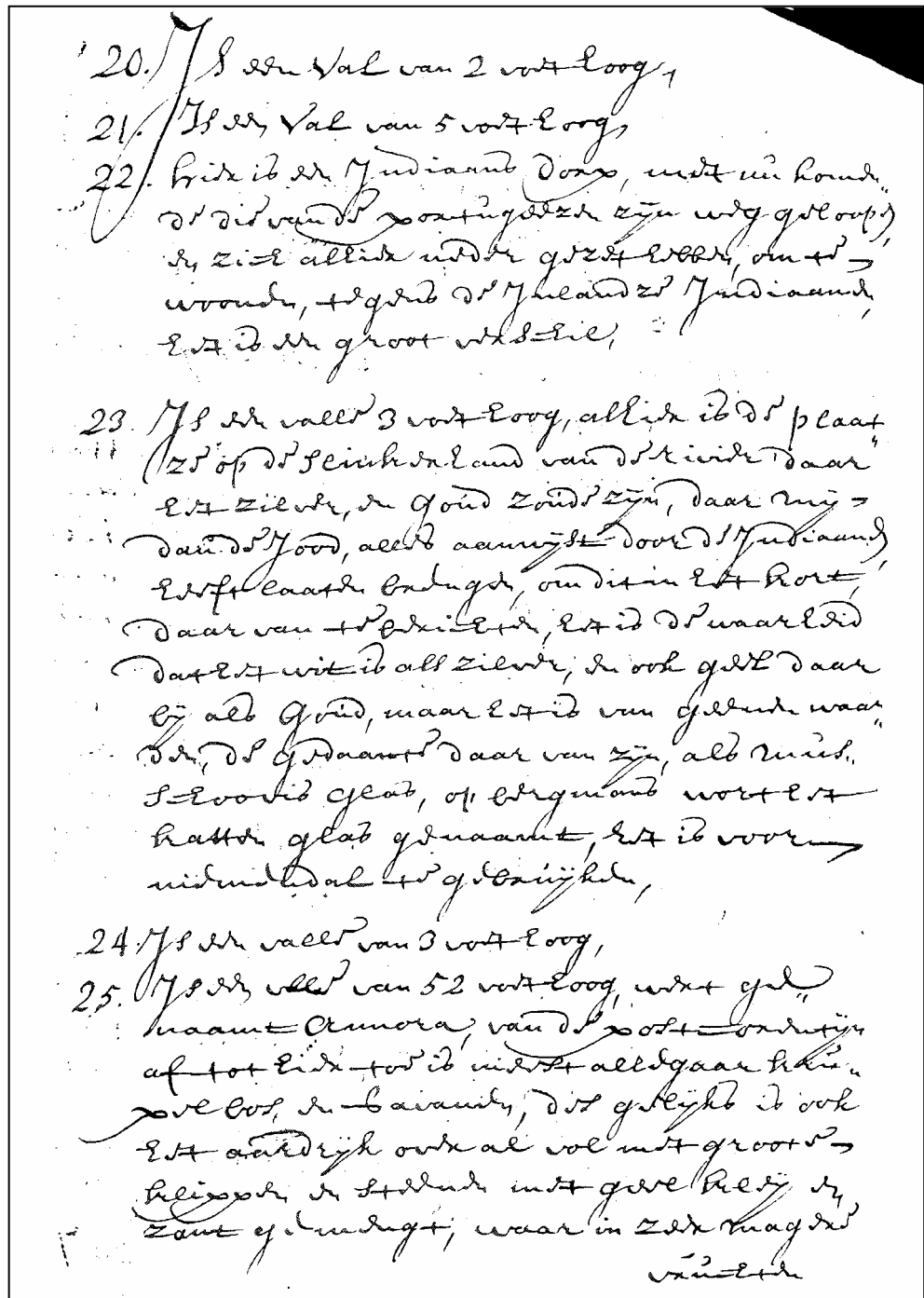
¹¹⁵ Bubberman, "De Boven-Corantijn in Suriname al in 1720 in kaart gebracht", 180 en noot 10.

¹¹⁶ Dat Sanders de monding van de Lucierivier voorbij is gevaren zonder deze op te merken, is heel goed mogelijk volgens Bubberman, omdat deze vanuit het oosten de Corantijn in komt bij een dicht tegen de Surinaamse oever aanliggend eiland, en de kans groot is dat hij het breedste deel van de rivier heeft gevolgd. Bovendien schrijft Sanders dat hij een zware stroomversnelling achter zich heeft, terwijl in de Lucierivier de huidige Frederik Willem IV vallen nog zouden wachten.

Sanders' opmerking over het dorp bij nummer 22 (zie plaatje hiernaast), is volgens Bubberman 'aanleiding de kaart met geheel andere ogen te bezien'. Sanders schrijft: "Hier is een indiaans dorp met nu komende die van de Portugeezen zijn weggelopen en zich alhier neder gezet hebben, om te wonen; tegens de inlandsche Indiaanen, het is een groot verschil".

Bubberman merkt op, dat historisch bekend is, dat de Portugeezen in 1668 bij de bouw van *Fortaleza da Barra*, waar nu Manaos ligt aan de monding van de Rio Negro in de Amazone, de daar levende Taruma inheemsen in slavernij trachtten te brengen, en dat een gedeelte van deze groep door emigratie zich hieraan wist te onttrekken. Robert Hermann Schomburgk (zie later dit rapport) beschreef deze Taruma's, die hij aantrof in de bronrivieren van de Essequibo, als eerste in 1837, en ook latere reizigers troffen hen aan, zij het in snel afnemend aantal. De dragers van deze cultuur,

komende uit een geheel andere streek, zullen zich volgens Bubberman zeker van de hen omringende inheemsen in allerlei vaardigheden hebben onderscheiden. Ook Schomburgk bevestigde dit. Bubberman verwijst daarnaast naar recente archeologische vondsten van Taruma aardewerkfragmenten, bijvoorbeeld op het eiland in de Coeroenie, waar IJzerman nog niet over kon beschikken. Wat IJzerman in 1911 nog niet kon weten is thans, door archeologische gegevens wel duidelijk, stelt Bubberman; Sanders ontmoette Taruma inheemsen. En dit betekent volgens

Een bladzijde uit het verslag van Sanders
(plaatje uit Bubberman's artikel, 1972)

Bubberman, dat zijn kaart van de Corantijn boven de Wonotobovallen wel degelijk aanspraak kan maken op betrouwbaarheid.¹¹⁷

Een andere reden waarom Bubberman wel wil geloven, dat Sanders echt zelf de Corantijn onderzocht heeft, is dat zijn kaart qua richtingen zeer goed overeenkomt met een moderne kaart van de Corantijn. In zijn artikel legt hij beide kaarten naast elkaar. Herkenbaar is de grote bocht ten zuiden van Oreala bij nummer 9, de westelijke koers bij 12 en de zuidzuidwestelijke koers tussen nummers 13 en 17. Door verder te vertrouwen op de kompasfeiten van Sanders, kwam Bubberman erachter welke zijrivieren Sanders bij 27 en 30 bedoeld zou hebben. Ook de manier waarop Sanders deze heeft ingetekend, kloppen volgens Bubberman vrij goed. De uitmonding van de Oronoque in de hoofdriever wordt aangegeven met een scherpe bocht, wat treffend overeen komt met de werkelijkheid, aldus Bubberman

Ook de manier waarop Sanders de watervallen en eilanden in de rivier beschrijft, zijn voor Bubberman aanleiding om te geloven dat Sanders geen bedrieger was, maar echt ter plekke het gebied in kaart heeft gebracht. Hij geeft enkele treffende beschrijvingen. Bijvoorbeeld bij nummer 12 herkent Bubberman duidelijk de Cowval. Bij 18 beschrijft Sanders een waterval, die de Tjigervallen 'moeten zijn'. Jacobs zou namelijk, nadat hij door de inheemsen bij nummer 17 opmerzaam zou zijn gemaakt was op het voorkomen van goud en zilver, het binnenland zijn ingetrokken en zou ten slotte de Rupunnuni en Rio Branco bereikt hebben. Hij zal toen volgens Bubberman 'zeker' gebruik hebben gemaakt van het inheemse pad, dat van de Corantijn in zuidwestelijke richting voerde. Dit pad, dat volgens Robert Hermann Schomburgk al in de 17^e eeuw bekend was, begon bij de Stanley- of Tjigervallen. De woorden van Sanders lijken dus te kloppen, zegt Bubberman.

Ook de plekken waar wel of geen eilanden in de rivier voorkwamen, zijn door Sanders zeer waarheidsgetrouw overgenomen. Bubberman vindt het ook vreemd, dat IJzerman voorbij is gegaan aan Sanders opmerking over zijn vondst van "Dikkas-bomen", waarvan de noten naar amandelen smaakten bij nummer 26 (waar ook Barrington Brown 150 jaar later veelvuldig "*large groves of Brazilnuttrees*" aantrof), of waarom IJzerman geen aandacht besteedde aan Sanders' melding van 'Wey-Wey' inheemsen bij nummer 34 op zijn kaart. Over de 'Woyawai', of Wai Wai inheemsen, die het waterscheidingsgebied tussen de Essequibo, Corantijn en Mapuera bewoonden, was in 1911 al voldoende bekend, stelt Bubberman, onder andere naar aanleiding van het werk van R. H. Schomburgk en E.F. Im Thurn (1840 en 1883). Het is volgens hem niet waarschijnlijk dat Sanders deze informatie had gekregen zonder er zelf te zijn geweest. Tot slot is Sanders' bewering dat hij "*twee graaten van de Linie equinoktaal te zijn*" een teken dat hij de waarheid sprak; het brongebied van de Corantijn bevindt zich inderdaad op 2° N.B, argumenteert Bubberman verder.

Bubbermans conclusie is dan ook, dat het "*met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid*" kan worden gesteld, dat Sanders' kaart wel degelijk echt en verbluffend betrouwbaar is, en dat het dus de oudst bekende kaart van het gehele stroomgebied van de Corantijn is. Sanders heeft volgens Bubberman als eerste de totale loop van de Corantijn vastgelegd, vóór Schomburgk en Barrington Brown. Hij meent dan ook dat men zich niet meer moet laten misleiden door 's mans oneervol afgesloten carrière, en dat Sanders Suriname een grotere dienst bewees dan hij zelf vermoedde;

¹¹⁷ Bubberman, "De Boven-Corantijn in Suriname al in 1720 in kaart gebracht", 180-182.

een vroege waardering voor zijn kaart had het probleem dat later tot een grenskwestie uitgroeide in de kiem kunnen smoren. Deze kwestie wordt in hoofdstuk 7 besproken.

Kaart van J.C. Heneman (1774-1784)

Alle kaarten die na de verovering van Crijnssen gemaakt werden van de kolonie (behalve die van Sanders), waren gericht op de landbouw, ofwel de ligging van de plantages. Aan de Corantijn waren destijds geen plantages en daardoor komt deze rivier op de verschillende kaarten uit deze tijd dan ook niet voor. Met uitzondering van de kaart van Salomon Sanders gingen de kaarten uit deze periode niet verder westwaarts dan de Saramacca of de Coppename. Hierin kwam in de jaren 1740-1780 verandering als indirect gevolg van de strijd met de weggelopen slaven in de kolonie.

De oorlogen tussen de regering en de marrons (zie kader 4.3 hiernaast), die zich verschanst hadden in goed verdedigde vestingen, gelegen in haast ondoordringbare wouden en temidden van moeilijk doorwaadbare moerassen, was in de jaren 1770 op zijn hoogtepunt, en de aanvallen bleven ook in de jaren 1780 voortduren. In die tijd werden in alle richtingen de bossen doorkruist, tijdens zoektochten naar de marrons. Voor de kartering van Suriname hebben deze tochten tot gevolg gehad, dat de kennis van het binnenland zeer sterk toenam. Ook de gebieden die voor die tijd buiten het gekarteerde gebied vielen omdat er geen plantages waren, zoals de Corantijn en het Wayambogebied, kwamen nu in beeld.¹¹⁸

Een kaart uit 1784, gemaakt in opdracht van de directeurs van de sociëteit van Suriname, door de cartograaf in dienst van de WIC, ingenieur J. C. Heneman, is hier een goed voorbeeld van. Het is een grote en zeer gedetailleerde kaart, waaraan Heneman met veertien landmeters van 1774 tot 1784 werkzaam is geweest en wordt 'een bekroning van de cartografie in het Suriname van de 18^e eeuw' genoemd. Op deze kaart geeft

4.3. Slavenopstanden in de kolonie

Bijna vanaf het moment dat Afrikaanse slaven vervoerd werden naar Suriname, bevrijdden zij zich en zochten een veilige schuilplaats in de bossen die zich rondom de plantages bevonden. Ze werden marrons of bosnegers genoemd. Toen hun aantallen toenamen, begonnen de marrons de plantages te plunderen, op zoek naar proviand en rekruten, waarbij soms de plantage-eigenaren gedood werden. De Nederlanders reageerden met talloze militaire expedities tegen marronnederzettingen. De gevangengenomen marrons werden buitengewoon wreed behandeld om andere slaven te weerhouden van verdere ontsnappingspogingen. De marronage bracht enorme schade toe aan de plantage-economie, ook vanwege de grote uitgaven aan de militaire expedities.

Dit dwong het koloniaal bestuur in de jaren 1760 om met drie groepen marrons te onderhandelen over vrede. Het eerste marronverdrag werd gesloten met de Aukaners, of Ndyuka. In 1762 werd een tweede vredesverdrag gesloten, ditmaal met de Saramakaners van de Boven-Surinamerivier. In 1769 werd een nieuw verdrag gesloten met de Matawai. Zij hadden het verdrag in 1762 al ondertekend maar hadden sindsdien nieuwe aanvallen ondernomen op de plantages. Rond 1830 werden de vredesverdragen vernieuwd. De Boni of Alukumarrons bleven echter een zodanige bedreiging vormen voor het plantagegebied dat de Nederlanders zich gedwongen zagen om rondom het plantagegebied militaire posten te plaatsen, de zogeheten Cordon Linie. In 1860, bijna honderd jaar na het eerste marronverdrag, werd ook vrede gesloten met deze laatste groep marrons.

Bron: Ellen-Rose Kambel en Fergus MacKay, *De rechten van inheemse volken en marrons in Suriname*, 37-44.

¹¹⁸ Koeman ed., *Links with the past*, 44-45.

Heneman naast de plantages ook veel topografische gegevens uit het binnenland weer, mogelijk gemaakt door de vermeerdering van terreinkennis als gevolg van de krijgstochten tegen de Marrons.¹¹⁹

Ook de 'Corantain' staat voor het eerst sinds lange tijd weer met details op de kaart (zie afbeeldingen op de volgende pagina's). In het binnenland loopt de rivier na een bocht, die bijna een cirkel vormt, dood, omdat de bovenloop nog niet bekend was. De kaart is getekend vanuit de richting van de zee, de zee zit dus aan de 'onderkant' van de kaart. De monding is breed getekend en in de monding liggen zandbanken. Er liggen volgens de kaart verschillende eilandengroepen in de rivier, zoals de *Papagaije Eijlande* en de *Paviaane Eijlande*. Ter hoogte van de tweede eilandengroep is een 'Lande Plaats' aangegeven, waar een landingsplaats van inheemsens mee

wordt bedoeld. En er staan aan het begin van de rivier een paar zijkreken op, met name aan rechterzijde, waarvan er twee bij naam genoemd worden; 'Inanakreek' en 'Krabbekreek'.

Bij de eerste grote bocht naar rechts komen op de kaart weer enkele zijkreken de Corantijn in. ('Koejawa' en 'Amatica' links en 'Kajoewana' rechts). Dan volgt er een bocht naar links, waar zich wederom een eilandengroep in de rivier zou bevinden (*Kokoerro- of Pawisie Eijl*). Daarna staan er weer drie kreken aangegeven op de kaart: links 'Takoerepa' en 'Biesiomoppom', en rechts 'Sarenapokreek'.

Ook missiepost van de Herrnhutters, de Hoop (zie volgend hoofdstuk) staat op de kaart, en Aureaar (Oreala). Deze plaatsen zijn aangegeven met een zwart stipje. Hier in de buurt liggen meer van deze zwarte stipjes. Op deze plaatsen zouden waarschijnlijk inheemse woonplaatsen liggen. Deze inheemse plaatsen zouden volgens Heneman in de omgeving van de 'Mompeijnakreek' en de

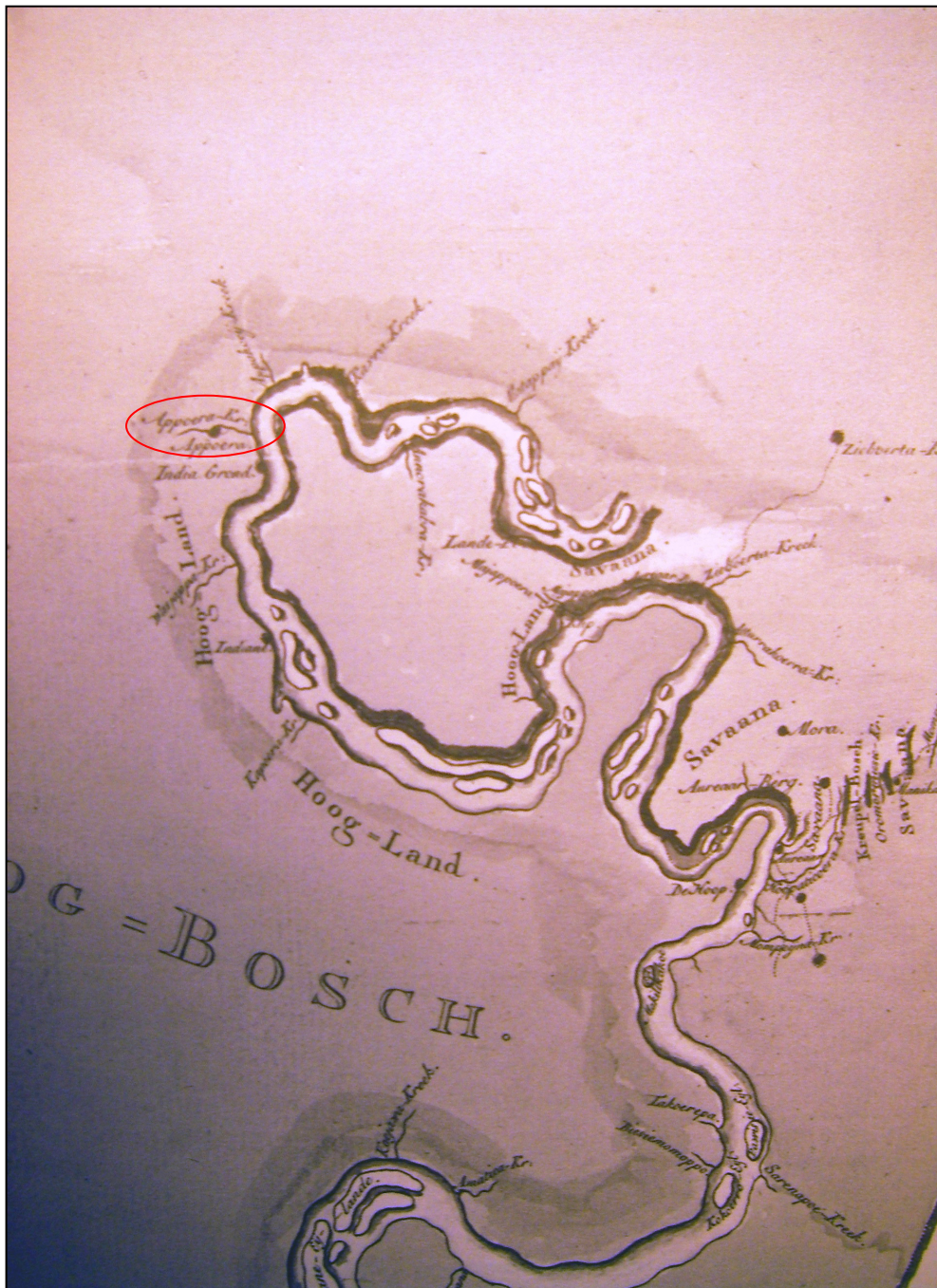

Deel van Heneman's kaart. Zie volgende pagina voor een uitvergroting.

¹¹⁹ Koeman ed., *Links with the past*, 65-66.

'Moepaticoerakreek' (beide aan de rechter zijde) liggen. Deze dorpen zijn op de kaart aan elkaar en aan 'Aureaar' verbonden met een dun lijntje, wellicht een voetpad. Ook in de savannen aan de Engelse kant van de Corantijn, waar vele kreekjes lopen, zijn verschillende zwarte stipjes te zien.

In de grote bocht, die bijna zo rond loopt als een cirkel, zijn weer allerlei zijkreken getekend en staat op verschillende plekken "Indiane" of "India. grond", of "lande pl.". 'Appoera' aan de 'Appoerakreek' (het huidige Apoera) is ook te zien.¹²⁰

Uitvergroot deel van Heneman's tekening van de Corantijn. Hierop te zien zijn 'Appoera' en verschillende zwarte stipjes die andere inheemse plaatsen aangeven.

¹²⁰ J.C. Heneman, "Kaart van de Colonie Suriname en de onderhoofdige rivieren en districten" (1784), herdruk in: C. Koeman ed., *Links with the past*, kaart 14 A-D.

Afsluitend

In dit hoofdstuk zijn bronnen getoond die voortkomen uit de voegkoloniale periode, die voor de Nederlanders niet zonder slag of stoot van start ging. Volgens de Nederlandse koloniale bronnen kwamen de 'Caraïben' uit centraal-Suriname in opstand tegen de Europeanen en probeerde gouverneur Heinsius hierop tussen 1678 en 1680 'vriendschappelijke betrekkingen' aan te knopen met de 'Caraïben' aan de Corantijn. De 'Caraïbische hoofdman Amasabo' zou bereid zijn gebleken zich met de regering te verzoenen en toe hebben gestemd in een verbond. Echter toen gouverneur Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck aantrad, zouden zich ook concentraties tegenstanders van het Europese bewind in het gebied langs de Para-, Coppename- en Corantijnrivier hebben bevonden. Op 25 januari 1684 vertrok de gouverneur zelf naar de Corantijn om een tocht tegen de inheemsen aan te voeren. Van Sommelsdijck heeft in een van zijn brieven verteld over opperhoofd 'Tararica' uit de Corantijn, die door de gouverneur de doodstraf zou hebben gekregen omdat hij in Paramaribo een moord zou hebben gepleegd. Volgens de gouverneur kon hij vanaf dat moment een einde maken aan 'de indiaanse oorlogen'.

Uit andere de bronnen uit deze periode bleek ook dat er veelvuldig oorlog woedde tussen de verschillende inheemse stammen onderling. Adriaan Van Berkel, die werkzaam was op fort Nassau in de rivier Berbice, schreef dat de 'Arowakken' uit deze rivier regelmatig werden aangevallen door de 'oorlogszuchtige en vijandige' 'Caraïben' uit de Corantijn (1670 – 1689). J.D. Herlein (1718) schreef over de 'Karibes' of 'Karaïbanen', 'doodsvijanden der Arouágas', die onder andere woonden aan de Corantijn.

Ook werd de reis van Salomon Sanders naar de Boven-Corantijn in 1720 besproken, die het verhaald van een koopman die van de inheemsen aanwijzingen zou hebben gekregen over goud in het brongebied, moest natrekken. Uit Sanders' kaart en verslag blijkt dat hij op acht plaatsen 'naties' ontmoet heeft en dorpen bezocht, waaronder een dorp van 'Waties' en een van 'Intoniaanen'. Hij beschreef ook nog een ander dorp, 'Macrubo' genaamd, bewoond door 'Weij-Weij's' (Wai Wai's?) en zijn ontmoeting met 'Taruma's'.

Op de kaart van J.C. Heneman (1784) staan door middel van zwarte stipjes verschillende inheemse woonplaatsen aangegeven in de omgeving van de grote bocht in de rivier, waaronder 'Appoera' aan de 'Appoera kreek'. Ook staan op verschillende plekken "Indiane" of "India. grond", of "lande pl." aangegeven.

Ondertussen waren de missionarissen van de Evangelische Broedergemeente (ook wel Herrnhutters of Moravische Broeders genoemd) al werkzaam onder de inheemsen aan de Corantijnrivier. Van 1757-1763 hadden zij een belangrijke zendingspost onder de inheemsen van de Corantijn en omstreken, Ephraïm of Ephrem geheten, en later post de Hoop tegenover de toen tot Suriname behorende post Oreala. Tot 1816 bleven de broeders in het gebied. Zij hebben veel verslagen, rapporten, en brieven met informatie over de bewoners van het gebied nagelaten. Omdat hun beschrijvingen zo'n belangrijke en uitgebreide bron van informatie over de inheemse bewoning van de Corantijn uit de 18^e eeuw vormen, is het volgende hoofdstuk volledig gewijd aan deze episode uit de geschiedenis van de Corantijnrivier.

Hoofdstuk 5. De Evangelische Broedergemeente (1748-1816)

Inleiding

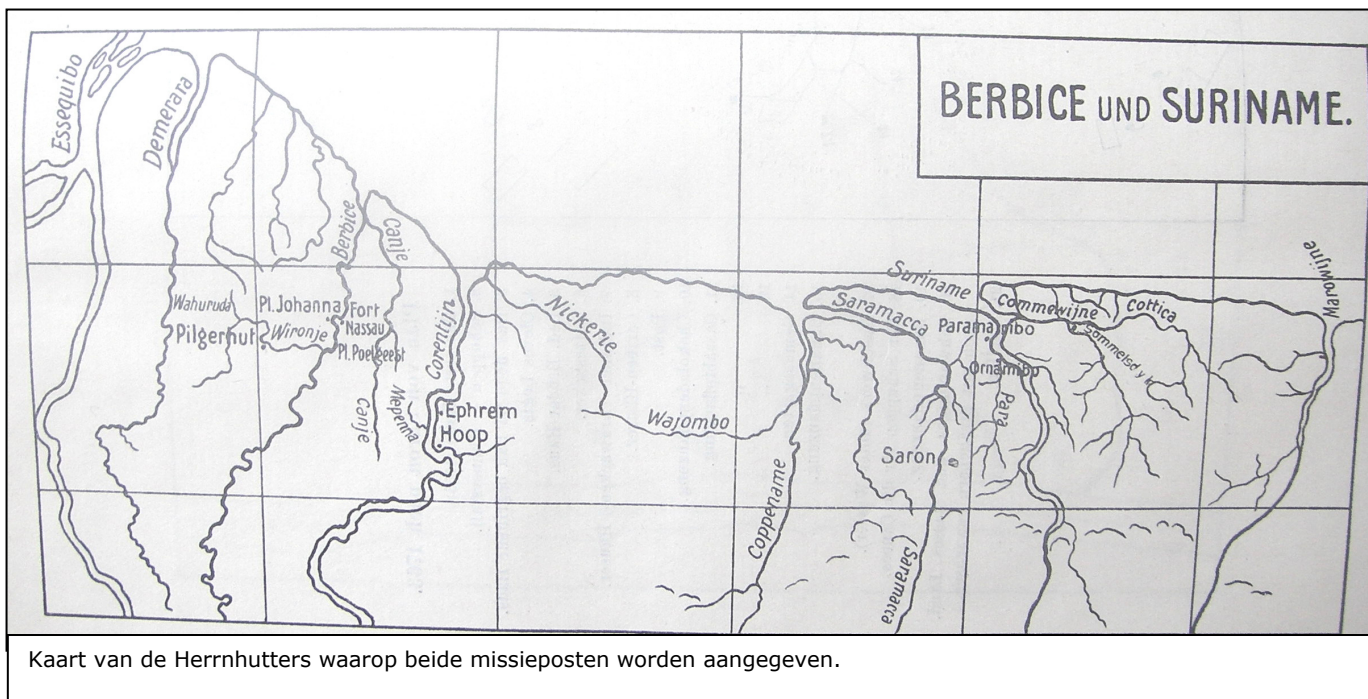
In 1722 nam een groep van enkele honderden protestanten uit Bohemen en Moravië, welke gebieden toen deel uitmaakten van het katholieke Oostenrijk- Hongaarse Rijk, hun toevlucht in het protestantse Saksen. Graaf Nicolaus Ludwig von Zinzendorf, een geestverwant, liet hen zich vestigen op zijn landgoed. In korte tijd groeide de vestiging uit tot een stadje, Herrnhut genoemd. Onder de leiding van Zinzendorf kwam in Herrnhut de Evangelische Broedergemeente tot stand, die zich kenmerkte door een strakke organisatie, een vrome en hardwerkende leefwijze, en een grote zendingsactiviteit. De leden noemden zich Moravische Broeders, maar in de buitenwereld werd de naam Herrnhutters meer gangbaar. In Nederland, waar Zinzendorf vanaf 1736 lang verbleef, ontstond de eerste, en belangrijkste Evangelische Broedergemeente in Zeist, waar een Amsterdamse koopman het slot Zeist voor hen kocht. Herrnhut bleef wel het centrum van de Herrnhutter zending en de meeste zendelingen waren Duitsers.

In 1735 ondernamen drie Herrnhutters een verkenningstocht naar Suriname. De zending naar Suriname was in het begin echter weinig succesvol. Van de kolonisten werd zoveel tegenwerking ondervonden dat de Broeders hun heil zochten in de naburige kolonie Berbice. Ook daar verging het hen niet echt goed. In 1754 werd echter een nieuwe poging ondernomen. De grootste groep 'heidenen' aan wie de Herrnhutters het evangelie wilden brengen, waren de slaven. In Suriname kregen de Moravische Broeders in 1760 toestemming van gouverneur Crommelin voor bekeringswerk onder de slaven, maar weinig slavenhouders stonden dit toe omdat ze vreesden dat de activiteiten van de broeders een negatieve invloed zou hebben op de gehoorzaamheid van de slaven. De overige doelgroepen van de broeders waren de marrons en de inheemsen¹²¹.

Van 1757-1763 hadden de Moravische broeders een belangrijke zendingspost onder de inheemsen van de Corantijn en omstreken, Ephraïm of Ephrem geheten. Toen deze verlaten moest worden, vestigde de zending zich in 1764 iets zuidelijker, tegenover de toen tot Suriname behorende post Oreala. Deze zendingspost, de Hoop genoemd, bleef tot 1808 in stand. Vanaf 1812-1816 werd de post weer af en toe bediend, daarna voorgoed verlaten.

Door hun langdurige verblijf in het Surinaamse binnenland, hun werk onder de inheemsen uit het Corantijn gebied, en doordat de broeders zeer veel brieven en dagboeken geschreven hebben, vormen de herinneringen en beschrijvingen van de Herrnhutters een van de belangrijkste en meest uitgebreide bron van informatie over de inheemse bewoning van de Corantijn uit de 18^e eeuw. Al deze informatie is samengevoegd in F. Staehelin's "*Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*", een uitgave van de originele brieven en andere berichten uit deze tijd. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste delen uit deze documenten besproken.

¹²¹ Bakker et.al, *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat*, 92.

Kaart van de Herrnhutters waarop beide missieposten worden aangegeven.

Post Ephrem aan de Corantijn (1757-1763)

Zending aan de Corantijn voor de oprichting van post Ephrem (± 1748-1755)

Voordat er een post werd opgericht in de Corantijn waren de broeders actief op plantages. Begin jaren 1740 bouwden de broeders een eigen huis aan de Wironje kreek, een zijkreek van de Berbice Rivier, waar veel inheemsen in de buurt zouden wonen. Deze plek werd Pilgerhut genoemd (zie kaartje hierboven). Van hieruit zetten ze hun werk onder de inheemsen in de omgeving verder.

De eerste keer dat de Broeders in de Corantijn Rivier kwamen, was door een vergissing van de kapitein, die hen naar Pilgerhut in de Berbice moest brengen, maar per ongeluk de Corantijn invoer, waar ze twee dagen moesten blijven. Broeder Schumann schrijft hierover op 27 december 1748: *"wir sahen uns da die grossen wüsten Büsche an, wo gar kein Europäer, aber viele Bokken wohnen..."* (er woonden in het 'grote woeste bos' geen Europeanen, maar wel vele 'Bokken'; hieraan is in een voetnoot toegevoegd dat alle in Berbice en Suriname wonende inheemse groepen ('Arawakken', 'Kariben' en 'Warauen') 'Bokken' of 'Pokken' genoemd werden). Over deze 'bokken' schrijft Schumann: "De 'bokken' zijn overigens een aardig volk, dat men zeer wel lief hebben kan". Hij geeft inzicht in het veronderstelde aantal bewoners van de Corantijn: *"Hier im Barbisser Lande sind nicht über einige wenige 1000 Seelen (etwa 3000)"*. (In de Berbice zouden er ongeveer 3000 zielen zijn). *"Im Essequibo [...] sind ihrer vielmehr und um die Corentyn herum noch mehr"*. (Aan de Essequibo zouden het er meer zijn en in de omgeving van de Corantijn nog meer).¹²²

In een andere brief uit dezelfde tijd schrijft Schumann: *"In Barbice (het land Berbice) mögen zusammen 5 bis 6000 Bokken sein [...] . Aber nach dem Essequibo zu, wo der meisten der unsrigen zu sind, desgleichen nach der Corentyn und Suriname zu, sind ihrer viel mehr"*. (In Berbice zouden er 5000 of 6000 inheemsen zijn, aan de Essequibo, Corantijn en Suriname zouden ze met veel meer zijn).¹²³

¹²² F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice im 18. Jahrhundert. Eine Missionsgeschichte hauptsächlich in Auszügen aus Briefen und Originalberichten* (Paramaribo, 1913-1919), Deel II (2), 8-10.

¹²³ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (2), 17.

In het beginstadium van de missie in Suriname, nog voordat er aan de Corantijnrivier een post werd opgericht, hadden de broeders naar eigen zeggen al regelmatig contact met de inheemsen in de Corantijn en reisden er geregeld heen om hen te bezoeken. Broeder Schumanns schrijft in zijn brief van 27 december 1748; "*Der Schall des Evangeliums breitet sich aber auch bis dahin aus: denn einige unserer Brüder haben in der Corentyn ihre Freundschaften und gehen manchmal dahin besuchen.*" (De schaal van het evangelie breidt zich uit; enkele van onze broeders hebben 'vriendschappen' in de Corantijn en gaan daar regelmatig op bezoek). De broeders gingen er dan vanuit Pilgerhut heen en namen enkele inheemsen, die bij hun op de post woonden, mee. Ze bezochten 'alle inheemsen die ze in een cirkel van ongeveer 50 Duitse mijl van Pilgerhut konden bespeuren'.¹²⁴

Uit een dagboek, bijgehouden in Pilgerhut tussen november 1748 en Juli 1749, wordt het een en ander beschreven over de bezoeken aan de "*verirrter Schäfchen im Busch*"; 'de verdwaalde, verloren schaapjes in het bos'. Een van de broeders uit Pilgerhut, Gräbenstein, bracht verscheidene bezoeken aan de Corantijn. Daar bezocht hij meerdere plaatsen van 'Arawakken'.¹²⁵

Niet alleen gingen de Broeders vanuit Pilgerhut naar de Corantijn en andere rivieren, ook zouden de inheemsen uit de omgeving zelf afkomen op de geruchten en verhalen over de witte zendelingen op Pilgerhut, die onderling door de inheemsen verspreid zouden worden. Een voorbeeld uit een dagboek van 1 augustus – 1 oktober 1749: "*Er kwamen acht 'vreemden' uit de Corantijn, 20 kilometer verderop. Een van de inheemsen uit de Corantijn die eerder op Pilgerhut geweest was, had zijn mensen erover verteld en hen meegenomen*". Op 12 september zouden er nog twaalf vreemde inheemsen uit de Corantijn op bezoek zijn gekomen. Sommige inheemsen uit de Corantijn zouden er zelfs voor lange tijd zijn gebleven: "*Eine Familie fremder Indianer von der Corentyn fingen an sich zum hier bleiben einzurichten*" (een familie onbekende indianen begon zich hier te installeren).¹²⁶

Een ander voorbeeld uit een dagboek (29 maart – 11 juli 1750):

Op 29 maart, paasdag, zou men in het huis te Pilgerhut een aanzienlijk gezelschap van zes inheemsen hebben aangetroffen, die zojuist uit de Corantijn waren gekomen, waaronder een persoon van groot aanzien uit de 'natie der Arawakken'. Ze zouden hebben gezegd, dat ze via een paar broeders van inheemse afkomst gehoord hadden over de 'Broeders en hun Woord', en dat ze waren gekomen om hiernaar te informeren. Volgens Schumann, die het dagboek bijhield, vonden de inheemsen het een 'zeer aangename boodschap'. Ze bleven 4 dagen bij de Broeders, en gingen de vijfde dag 'met bewogen hart' weer naar huis, met de bedoeling om spoedig met hun families, welke in totaal meer dan tachtig zielen telden, terug te komen.¹²⁷

Inheemsen die "bekeerd" en gedoopt waren, werden "*Geschwistern* (broeders en zusters)" genoemd en werden vaak actief in hun eigen dorp en omgeving om te vertellen over 'de Schepper'. Zij hielden vaak contact met de broedergemeente in Pilgerhut, reisden heen en weer tussen verschillende plekken of kregen zo nu en dan bezoek van het "thuisfront". Tussen 2 en 10 November 1750 maakte Broeder Kaske een reis naar de Corantijn om de broers en zusters daar te

¹²⁴ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (2), 11.

¹²⁵ Idem, 17-19.

¹²⁶ Idem, 29-30

¹²⁷ Idem, 40.

bezoeken. Hij werd vergezeld door de inheemse lijfbroeder en hulp 'Aquila'. Ze kwamen volgens de beschrijvingen van Kaske bij de huizen van inheemsen, die al eerder gedoopt waren en een Christelijke naam hadden gekregen (zoals Immanuel, Adam, Hosea). Ze zouden ook 50 andere personen aan hebben getroffen, waaronder 'Waraunen' en 'Caryben'. Hier sprak broeder Kaske over de Schepper. Overigens bezocht hij ook de 'Corantijnse post', waar een korporaal met vier soldaten verbleven. Dit waren de enige blanken in het district, meldde Kaske.¹²⁸

In 1751 woonden er volgens de bronnen 14 gedoopte actieve inheemsen in het Corantijngebied, die van tijd tot tijd nieuwe "kandidaten" naar Pilgerhut stuurden. Tussen Pilgerhut en de Demerary woonden ongeveer 40 van deze inheemsen, waarvan de meeste de broeders 'vlijtig bezochten'.¹²⁹

In het najaar van 1755 waren er drie Amerikaanse broeders op bezoek in Pilgerhut en broeder Schumann maakte van daaruit een reis met hen naar Suriname, tijdens welke ook de Corantijn werd aan gedaan: "*Den 11. brachte uns ein schöner N.O. Wind nach Corentyn. Ein paar Stunden in Corentyn hinein ist eine große Creek, da fanden wir einen schönen Hafen, etwa 1 st. von dem ersten Eiland in Corentyn. [...] Unter den etl. 20 Indianern, die wir hier antrafen, kannte uns ein Arawacke. [...]. Die übrigen waren meistens Warauen von Corentyn. Sie gaben uns reichlich von ihrer Provision, weil die unsrige ganz aufgezehrt war.*" (Een paar uur varen vanaf de monding was er een grote kreek. Daar troffen ze een haven aan, een uur vanaf het eerste eiland bij de monding van de Corantijnrivier. De ongeveer twintig inheemsen die daar waren, waren volgens Schumann 'Waraunen' en 'Arowakken'. Een van de 'Arowakken' was een bekende van hen en ze deelden hun voedsel rijkelijk met de bezoekers).

Oprichting van post Ephrem

In de loop van het jaar 1755 duikt in de brieven en dagboeken een aantal keer de wens op, om aan de Corantijnrivier een apart plaatsje te stichten, oftewel een post of station van de Broedergemeente op te richten. Men was zeer positief gestemd over de perspectieven van deze plek. Zo schrijft broeder Schumann in november 1755 over de Corantijn: "*das mir allezeit das gemütlichste u. für den Heiland Sellen zu gewinnen bequemste Plätzchen zu sein scheint [...]*". (Het lijkt mij de gezelligste en de beste plek om voor de Heiland zielen te winnen).¹³⁰

Op 3 september 1756 schrijft Schumann vanuit Pilgerhut aan Zinzendorf (de "vader" van de Herrnhutters), dat een eigen plaatsje aan de Corantijn hem van onschatbare waarde lijkt. Hij denkt dat er langs de gehele kust geen bekwaamere standplaats te vinden zal zijn om "het net van de Heiland over de heidenen uit te werpen", als daar. Het maakt volgens hem niet zoveel uit hoe groot het stuk land is, omdat er geen Europeanen in de rivier wonen, afgezien van de paar man die de militaire post bemant.¹³¹ Hetzelfde schreef hij een dag eerder al aan collega Van Laar. De broeders voerden hierover gesprekken met de Gouverneur.¹³² Men wendde zich ook schriftelijk tot de directeurs van de Surinaamse handelssociëteit (de regering).

¹²⁸ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (2), 48.

¹²⁹ Idem, 76.

¹³⁰ Idem, Deel II (3), 35.

¹³¹ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (3), 59.

¹³² Idem, 63.

In een brief geschreven door Kapitein Garrison aan Zinzendorf, op 19 november 1756 schrijft Garrison dat hij bij de gouverneur is geweest en doet hiervan verslag: "*He said he would got the passes ready and give directions to the Post (or people on the post in the Correntyne) to assist us, what they could, to let us measure 2 or 3 hundred of acres of Land on the Correntyne from the mouth up the river upwards where it did suit us best, which was all we could desire; he promised to give the same order to the post of the Saramica for 4 hundred acres [...].*" Ze hebben dus de toestemming gekregen van de gouverneur om zowel aan de Corantijn (twee tot drie hectare) als aan de Saramacca (vier hectare) een stuk grond uit te zoeken voor hun "project".¹³³

In de dagboeken bijgehouden tussen november 1756 en januari 1757 in Paramaribo (door broeders Zander, Ralfs, Hoffman, Schubert en Mente) is te lezen dat broeder Garrison het land in de Corantijn gaat opmeten en dat hij op dat moment aan het meten is in de Saramacca. Over de Corantijn-Saramacca expeditie heeft Garrison zelf ook een brief geschreven. Hij schrijft: *Dieser Fluß, (d. Corentyn), ist der schönste, den ich je gesehen habe* (de mooiste rivier die ik ooit gezien heb) *und hat das beste Wasser, das ich je aus einem Fluß getrunken habe. Wir sahen täglich viele Indianer hin- u. wiedergehen [...]* (elke dag zien we 'vele inheemsen' voorbij komen). *Und wie Br. Schumann sagt, wird hier mit der Zeit der größte Sammel Platz von Indianern sein* (Het zal een 'grote verzamelplaats van inheemsen' worden). *Es ist gewiß ein Wunder des Heilands, daß wir das land gekriegt haben [...]*. (het is werkelijk een wonder van de Heiland, dat we dit land gekregen hebben).

Tijdens deze expeditie overleed echter de broeder, die het station in eerste instantie zou gaan bemannen, broeder Graebenstein. Met de hulp van de inheemsen werd een doodskist gemaakt en hij werd begraven op het terrein van de soldatenpost in de Corantijn. In deze omgeving zouden alle inheemsen 'Arowakken' zijn, zo blijkt uit een brief van Garrison. Na de begrafenis vertrokken ze van de militaire post; ze hadden besloten niet verder stroomopwaarts te gaan want iedereen was voor het plan om een plek te kiezen 'in het inheemsen land' tussen de Post en de zee.

Op zoek naar de beste plek om zich te vestigen, gingen Garrison en broeder Dehne de kreek 'Amaca' op. Die plek beviel hen echter niet. Daarop kwamen ze op een plek waar de kreek 'Kuwewe' uitmondde in de Corantijn. Het land daar vonden ze 'zeer geschikt' voor hun doel. Enkele inheemsen die met hen mee waren, zouden daar gewoond hebben en zich er zeer lovend over uitlaten. Een paar dagen eerder waren ze er al een keer voor anker gegaan en toen beviel de plek iedereen ook goed. Dit werd aldus de plek die werd uitverkozen voor de akkers van de broedergemeente¹³⁴.

Op 24 februari schreef broeder Zander dat Broeder Garrison en broeder Dehne in Paramaribo waren aangekomen; broeder Garrison was klaar met het opnemen van het land. Nu moest er alleen nog iemand worden gevonden om het station te gaan bemannen. Op het land aan de Saramacca (welke plaats Saron genoemd werd) woonden inmiddels al vier broeders naast enkele 'indiaanse broeders'; "*Corentyn aber ist noch unbesetzt; es muß bald jemand da wohnen*" (de Corantijn is echter nog onbezet; er moet snel iemand gaan wonen), schrijft Zander.¹³⁵ Ook Schumann schrijft in een brief vanuit Pilgerhut op 31 Januari 1757: "*Das liebe Land an der*

¹³³ Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (3), 69.

¹³⁴ Idem, 75-77.

¹³⁵ Idem, 80.

Corantyn sollte besetzt werden wenigstens mit 2 Brüdern u. zw. die schon mit den Indianern sprechen können" (het land moet bezet worden door ten minste twee broeders die met de inheemsen kunnen spreken) ¹³⁶ Uiteindelijk gaat broeder Dehne op 26 april 1757 naar de Corantijn om daar een begin te maken. De missieplaats krijgt de naam "Ephrem".

Dehne schrijft uitvoerig over zijn eerste tijd op Ephrem in zijn biografische notities. Samen met een groep inheemsen zou hij de plaats hebben schoongemaakt en een hut hebben gebouwd. Daarna zouden echter alle inheemsen hem weer verlaten hebben en bleef hij slechts achter met één van hen, Christoph, met wie hij 'heel eenzaam leefde'. Deze Christoph werd spoedig ziek. De inheemsen die op doorreis waren en langs hen kwamen, zouden hem hebben gezegd dat hij bij deze blanke nooit meer gezond zou worden omdat de duivel er invloed had. Ze zouden hem gewaarschuwd hebben dat ook Dehne nog ziek zou worden. Zodra Christoph iets beter was geworden, verliet hij Ephrem aldus ook, schrijft Dehne. Een half jaar lang zat hij helemaal alleen, zonder bezoek van andere broeders¹³⁷. Begin 1758 schrijft Dehne vanuit Ephrem een brief waarin hij laat merken dat hij het zwaar heeft: hoe alleen en eenzaam hij is, daar in de wildernis waar ook post hem moeilijk bereiken kan, en wat een zwaar werk hij moet verrichten zoals bomen kappen en branden, en hij werd ook nog ziek¹³⁸.

De inheemsen zouden zich verbaasd hebben getoond over zijn aanwezigheid, blijkt uit zijn notities. Vaak zouden bezoekende inheemsen hem vragen, waarom hij daar toch een huis had gebouwd. Hij vertelde dan over zijn doel, maar zij zouden hem vertellen dat de inheemsen hem wilden ombrengen. In november zouden de 'Caraïben' dit voornemen, om Dehne dood te maken, hebben willen uitvoeren. In de middag kwamen ze volgens Dehne met vijftig man in hun kano's aangeroeid en omringden zijn hut. Enkelen hadden wapens bij zich. Hij zou hen op zijn vriendelijkst hebben verwelkomd in het Arowaks, want hij sprak en verstond geen Caraïbs. Ze zouden echter een tolk onder hen hebben, die hem zou hebben gevraagd, wie hem had gezegd dat hij daar mocht gaan bouwen en wonen? "De gouverneur", zou Dehne hebben geantwoord. "En waarom ben je op ons land gekomen", zouden ze toen hebben gevraagd. Nu richtte Dehne zich, volgens zijn beschrijving van de gebeurtenis, naar het opperhoofd en zei, dat hij gehoord had, dat er in dit land inheemsen woonden, die hun Schepper niet kenden, en dat hij uit liefde bij hen gekomen was, met de bedoeling eerst hun taal te leren om daarna verder te vertellen. Hij deelde ook mee, dat met dit doel in de toekomst nog meer van zijn collega's zouden komen. "Ben je dan wel een Spanjaard?", zouden ze hem toen hebben gevraagd. "Nee". "Of een Fransoos?". "Ook niet". "Ben je dan een Hollander?". "Ik kom wel vanuit Holland, maar dan nog verder. Genoeg; ik ben een van de broeders, die jullie lief hebben en aan gene zijde van de zee wonen". "Maar heb je dan niet gehoord, dat de inheemsen je hebben willen doodslaan?". "Jawel, maar ik heb het niet geloofd, en jij zelf hebt onder je inheemsen personen die bij mij zijn geweest en weten, dat ik jullie liefheb". "Dat is waar, en zij hebben mij ook verteld dat jij een andere Christen bent dan andere blanken". "Welnu, als je weet, dat ik jullie liefheb, hoe heb je me dan kunnen willen doodslaan?". Het opperhoofd zou daarop lachend hebben gezegd: "Dat is ook waar". Uiteindelijk gingen ze volgens Dehne 'vriendelijk' uit elkaar, nadat hij nog een tijdje verder gesproken had met het opperhoofd en deze hem wat levensmiddelen gegeven had, en hem beloofde vaker langs te komen.

¹³⁶ Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (3), 92.

¹³⁷ Idem, Deel II (2), Bijlage 2 (Biographien), 98-100.

¹³⁸ Idem, Deel II (3), 120-121.

Het contact met de inheemsen verbeterde vanaf dat moment in de visie van broeder Dehne. Ze hielpen hem af en toe met het kappen van bomen en andere taken. Toch had hij in deze tijd 'veel nood' omdat hij vaak niet wist wat hij moest eten en waar hij het vandaan moest halen. Soms deelden 'Warauen' of andere inheemsen hun cassave met hem als hij niets had. Op een dag bezocht 'een Warrau' hem met zijn gehele familie, schrijft Dehne, en hij vertelde hen over Jezus. Voordat de familie verder trok, vroeg Dehne hen, hem te helpen met het omkappen van drie bomen zodat hij een plekje had om te planten; hij zou ze dan met de vruchten terug betalen. Tijdens het kappen zou 'de Warau' echter gebeten zijn door een grote mier. Gelukkig stierf hij niet, schrijft Dehne in zijn notities, want anders had het hem veel problemen kunnen bezorgen onder de inheemsen. Kort daarna zouden enkele gedoopte inheemsen, die aan de 'Mepenna' (een kreek aan de linkeroever van de Corantijn, nog een stukje boven de Soldatenpost) woonden, op bezoek zijn geweest. Dehne zei tegen hen, dat hij daar voor hen was neergestreken, en dat hij nu hun hulp nodig had. De leider van het groepje zou hebben ingestemd en hebben gezegd dat hij na een paar dagen met een grotere groep terug zou komen om de plaats beter te maken. Ze zouden Dehne helpen, en achterop een bananentuin aanleggen, zodat ze, als de vruchten rijp waren, langer konden blijven. Tot Dehne's 'grote vreugde' hielden ze zich aan hun woord. Ook 'ongedoopten' kwamen mee om bomen te vellen en vruchten te planten, schreef Dehne later.¹³⁹

Broeder Schumann bezocht Dehne in de Corantijn in het jaar 1757 en schreef in het dagboek dat Dehne gezond en verheugd was; enkele inheemsen broeders waren bezig met het huis. "In de omgeving van de Corantijn wonen vele 'Arowakken', 'Kalepina' en 'Warauwen'", noteert Schumann in zijn dagboek, en er zou haast geen dag voorbij gaan dat er niet iemand van hen op bezoek kwam. Bijna alle inheemsen uit de "*Corentynschen Diaspora*" zouden zich al bij Dehne hebben gemeld¹⁴⁰. In november 1758 werd Dehne ziek. Broeder Schumann bezocht hem toen hij hierover bericht kreeg, en schreef in een brief toen hij terug was gekeerd naar Pilgerhut: Dehne heeft veel bezoek gehad. Vooral van de 'Warauen' en 'Kalepina', die hem 'veel liefde betuigen' [...].¹⁴¹

Nadat Dehne twee jaar lang op Ephrem geweest was, kwamen in het najaar van 1759 vier "verse" onvermoeide broeders bij hem aan; twee van hen losten Dehne af en met de andere twee reisde Dehne naar Saron. Ook in de jaren hierna werd er door de broeders veel heen en weer gereisd tussen de verschillende posten en rivieren. Van elke reis werd een verslag bijgehouden. Zo maakte Schumann in april 1760 een reis van Paramaribo naar Berbice (Pilgerhut). Hij kwam de 26^e aan in Ephrem en bezocht ook de 'Mepennakreek ten zuiden van de Post, waar zich vrij veel gedoopte inheemsen zouden hebben bevonden (zoals Immanuel, Silas, Wenceslav, Zacharis, Adolph). Uit het verslag is ook te vernemen, dat er inmiddels begonnen was met de bouw van een nieuw huis te Ephrem. Het was echter nog niet af.¹⁴² In september was het huis wel af, blijkt uit een brief van Schumann aan van Laar (4 september 1760): "*In Corentyn geht des Heilands Sache ihren seligen gang. Die Brüder sind mit dem Hausbau ziemlich fertig*". Enkele inheemse families zouden van plan zijn zich op het land van de broeders te vestigen, aldus Schumann.¹⁴³

¹³⁹ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (2), Bijlage 2 (Biographien), 98-102.

¹⁴⁰ Idem, Deel II (3), 110.

¹⁴¹ Idem, 119.

¹⁴² Idem, 171.

¹⁴³ Idem, 181.

In een dagboek van Saron, 21 juli – 3 oktober 1760: “Op de 17^e kwamen er vanuit Paramaribo twaalf ‘Arawakken’, allen uit de Corantijn afkomstig”. Uit het dagboek tussen november en december 1760: “Op 4 nov. kwam Hosea uit de Corantijn hier aan, met vijf ‘Warauen’ en twee vaartuigen vol ‘Caraïben’”.¹⁴⁴ In een andere brief, geschreven door broeder Bambey op 4 september 1760: “Ik heb op 21 juni in de Corantijn van een indiaan een vaartuig gekocht [...] en ben daarmee van Ephrem naar Pilgerhut vertrokken met vijf ongedoopte indianen, die echter graag over de Schepper horen. Ik heb me drie dagen aan de monding van de Corantijn aan zee opgehouden bij indianen, die daar wonen”.¹⁴⁵

1761 was een zwaar jaar voor de Herrnhutters. In een dagboek van Pilgerhut, september 1760 – april 1761, is te lezen, dat Broeder Bambey een reis zou maken via de Corantijn naar Saron aan de Saramacca. Op 5 maart kwam hij in Ephrem aan. Daar ontving hij echter het ‘droevige bericht’, dat Saron op 25 januari door marrons verbrand was, en dat drie inheemse broers en zusters hierbij om het leven gekomen waren, en verschillende inheemsen (meest vrouwen en kinderen) als gevangenen weggevoerd waren. Men reisde volgens het dagboek samen met drie ‘Warauen’ door naar Saron, kwam daar aan op de 20^e, waar de broeders zich nog steeds bevonden, en bezagen het afgebrande station. De inheemsen die daar woonden zouden het liefst zo snel mogelijk weg willen, en er werd geregeld dat zij naar Ephrem konden komen.¹⁴⁶

Bambey bracht het bericht weer over aan de broeders in Pilgerhut. In een brief van broeder Vögtle aan J.P. Weiss op 22 april 1761 staat hierover meer informatie: “Ons geliefde Saron is door de ‘weggelopen negers’ met de hulp van een inheemsen natie, ‘Akuttyn’ genaamd, die ver bovenin het land wonen, totaal verwoest en verbrand. Odenwald is met een kogel door de arm geschoten [...] en drie ‘Arowakse’ broeders en zusters hebben het leven gelaten. Elf personen zijn gevangen genomen”.¹⁴⁷

Eind 1761 schrijft broeder Schirmer: “es war ein hartes Jahr.” (het was een moeilijk jaar). De inheemsen zouden door de geruchten van overvallen door de marrons vaak de neiging hebben om het bos ver in te trekken en het zou de broeders dan zeer veel moeite kosten om ze over te halen om terug te komen. Aan de andere kant, door de onrust bij Saron zouden dat jaar vele inheemsen uit het Saramacca gebied naar de Corantijn zijn getrokken. Uit een dagboek in Ephrem, juli – oktober 1761, opgetekend door broeder Kaske, blijkt nog steeds dat er diverse inheemse groepen in de Corantijn zouden zijn die de post van de

5.1. De slavenopstanden en de zending

Vanaf de jaren 1760 werd het werk van de Herrnhutters in het binnenland bemoeilijkt door de strijd van de weggelopen plantageslaven, waar ook de Broeders niet aan konden ontkomen. Pilgerhut werd verwoest bij de grote slavenopstand in Berbice. Saron aan de Saramacca werd in 1761 in brand gestoken door marrons. Na korte tijd werd het werk wel weer hervat maar de post hield na enkele jaren toch op te bestaan doordat de inheemsen, vanwege de dreiging van de marrons, zouden zijn wegtrokken van de plek.

De bakens werden verzet. Naast het missiewerk onder de inheemsen begonnen de Herrnhutters ook met het zendingswerk onder de marrons. Hiermee werd een aanvang gemaakt in 1765, nadat enkele jaren daarvoor vrede met hen gesloten was.

Broeder Dehne, die eens de eerste broeder was op post Ephrem, vertrok in 1765 naar de Boven-Suriname om daar zijn werk te gaan doen. (In 1848 werd hier post Gansee gesticht, nu gelegen op de bodem van het Brokopondo stuwmeer).

Bron: C. Koeman, *Links with the past*, 66-67.

¹⁴⁴ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice* Deel II (3), 194-195.

¹⁴⁵ Idem, 180.

¹⁴⁶ Idem, 184.

¹⁴⁷ Idem, 203.

broeders bezochten. "De 7^e bezoek van 'Arowakken'; de 9^e kwamen twee vaartuigen met 'Warauen'; 24^e bezoek van 'Arowakken', de 30^e bezoek van 'Caryben'; zestig personen in vier vaartuigen".¹⁴⁸

Uit de vele brieven en dagboekfragmenten valt op te maken hoe hard het leven in het binnenland in die tijd was voor de Europeanen; de broeders hadden vaak honger, waren vaak ziek, en waren ook niet zelden zeer eenzaam. In 1762 lieten de broeders zich voor het eerst expliciet uit over het 'verschil tussen de Arowakken en de Caraïben' (in brief van Cleve aan Johannes von Watteville). Cleve schrijft dat de 'Arowakken' dag en nacht in angst leven, dat de marrons binnenkort terug zullen komen. Veel van hen zouden wegtrekken uit de omgeving van Pilgerhut en diep in het bos slapen. Ze zouden naar de 'Mepenna' willen, 'hun veiligste plek'. Daar zouden inmiddels al velen die uit Saron gekomen waren wonen, wel 'rond de 100'. Broeder Beutel zou aan de monding van de Mepenna een verzamelhuis hebben laten bouwen (zie kaartje). Dit land was echter nog betwist. "Maar als 'onze Arowakken' hier wegtrekken", schrijft Cleve, "zal het hier in de toekomst zeer slecht zijn, want de 'Caryben' helpen geen Europeanen".¹⁴⁹ Elders wordt ook geschreven dat de 'Caryben' de 'wildste natie' zouden zijn.¹⁵⁰

In de tussentijd gaf een dagboekfragment uit Ephrem, 26 juli – 31 december 1762 (broeder Kaske) de 'huidige stand van zaken' weer: *Den 26. kam ein Carybe bey uns an. Den 27. kamen 6 Fahrzeuge Warauen u. Arawacken ach Kallupin bey uns an [...]. Den 8. kamen 4 Corjar voll Warauen [...]. Den 21. kamen 3 Corjar mit Arawacken.* (De 26^e kwam 'een Caraïb', de 27^e zes vaartuigen met 'Warauen', 'Arowakken' en 'Kalepina', de 8^e kwamen vier korjalen vol 'Warauen', en de 21^e drie korjalen met 'Arowakken').¹⁵¹

Op 3 maart 1763 schrijft broeder Kaske vanuit Ephrem, dat er marrons in Berbice zijn weggelopen en op 25 februari in de Corantijn zijn aangekomen, de soldaten post hebben aangevallen en alles hebben meegenomen. De posthouder zou net bij de broeders zijn geweest toen een groep inheemsen hem dit bericht brachten. Toen hij poolshoogte gingen nemen bleek dat de marrons met zeer velen waren. De posthouder ging terug naar de broeders en droeg alle bewoners van Ephrem op alle spullen te pakken en de kreek op te varen. Eerst vertrokken de vrouwen en kinderen, de broeders en de posthouder bleven achter in het huis. Gelukkig voor hen verschenen de marrons die nacht niet op post Ephrem. De volgende ochtend gingen de posthouder en de broeders weer bij de militaire post kijken, waar ze niets dan vuur en as aantreffen. Ze wachtten net zo lang tot 'een paar inheemsen weer tevoorschijn kwamen', en die zouden hen hebben weten te vertellen dat de marrons vertrokken waren; stroomopwaarts.

¹⁴⁸ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (3), 217-218.

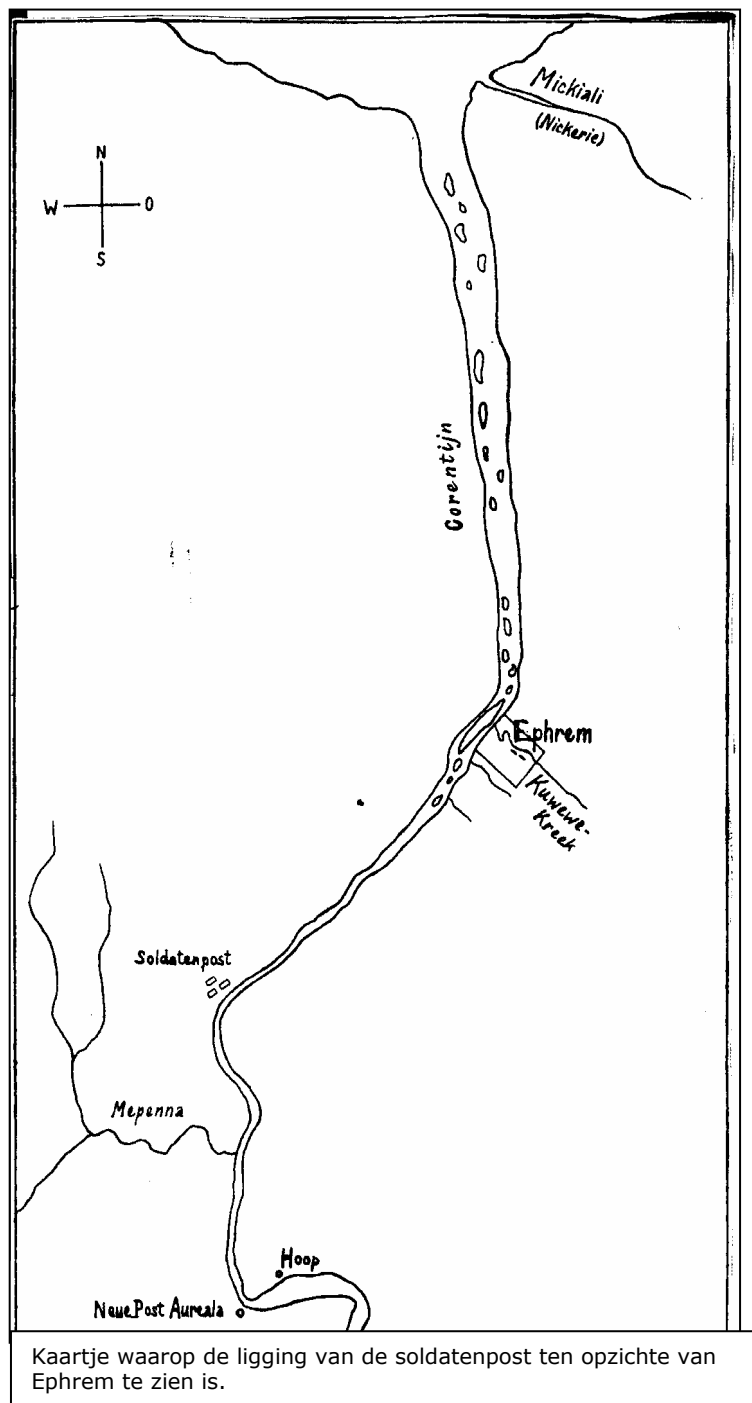
¹⁴⁹ *Idem*, 228.

¹⁵⁰ *Idem*, 254.

¹⁵¹ *Idem*, 246-247.

Daarop gingen ze de bossen in, maar 'vonden geen inheemsen meer'; iedereen was gevlucht, meldt Kaske. Pas rond middernacht vonden ze enkele mensen. Uiteindelijk keerden ook 2 soldaten terug met 'ettelijke inheemsen'. Na een tijdje gingen men toch terug naar Ephrem, hoewel men 'steeds in angst leefde'. Daar hoorden ze het bericht dat de marrons in Berbice zes plantages zouden hebben overvallen, verbrand en veel mensen zouden hebben vermoord, ook veel inheemsen, en zelfs 'kinderen gebraden en opgegeten' hebben. Toen zouden de inheemsen zo zijn geschrokken dat ze 'wegliepen' van de woonplaats. Ook voor de broeders werd het 'te gevaarlijk' en zij besloten, 'met pijn in het hart', Ephrem ook te verlaten en naar de Surinamerivier te gaan.

Onderweg naar de Suriname zouden de broeders van de inheemsen hebben begrepen, dat de inheemsen zouden willen dat de 'witte mensen' met de marrons in Holland zouden zijn. Zij zouden er genoeg van hebben en kennelijk de aanwezigheid van de blanken de schuld geven van alles wat er gebeurd was. Kaske schrijft: "*Ich glaub' auch, es wird vor die Ind. vor die Zeit gut sein, eine Zeit lang ohne die Brüder zu sein, sie sind der Brüder Müde*" [...] (Het zou wellicht beter voor ze zijn, om een tijdje zonder ons te zijn. Ze zijn ons, geloof ik, moe.)¹⁵² Zo verlieten de Broeders de Corantijn.

Toch werd de Missie aan de Corantijn een jaar later weer opgepakt. In een brief, gedateerd 18 augustus 1764, schrijft broeder Lawatsch: "ik hoop dat er binnenkort weer broeders aan de Corantijn zullen zijn. Alleen jammer, dat Ephrem een dagreis af ligt van waar de indianen zijn, omdat zij vanwege de jacht hogerop verkeren. Misschien is het goed, dat wij ook hogerop gaan wonen. De broeders hebben voordat ik hier aankwam een verzoek afgegeven bij de gouverneur".

153

¹⁵² F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (3), 271-278.

¹⁵³ Idem, 315.

In oktober 1764 werd voor het eerst weer een reis naar de Corantijn gemaakt. De posthouder, die was achtergebleven toen de broeders vluchtten, was er nog steeds. Ook aan de monding van de 'Mepenna' zou nog een groep inheemsen wonen, waaronder Hoseas en andere gedoopte inheemsen. Ephrem lag er 'totaal verwoest' bij, het huis geruïneerd, verrot, aangetast door houtluizen, het dak er half af, en alle huisraad die er ooit was, was weggehaald. Tijdens deze reis raakte men er nogmaals van overtuigd, dat het beter zou zijn een nieuw stuk land te gaan bewonen, boven de post, waar ze 'meer bezoek van inheemsen zouden hebben'. De posthouder prees dat land ook aan. Ephrem was eigenlijk niet zo geschikt geweest. Bij vloed liep het onder water, het was 'te ver gelegen van de inheemsen', en bovendien lag er in de rivier een groot eiland waar de rivier een grote bocht maakt en veel inheemsen die deze bocht wilden vermijden zouden een andere route nemen, die niet langs het huis voerde.

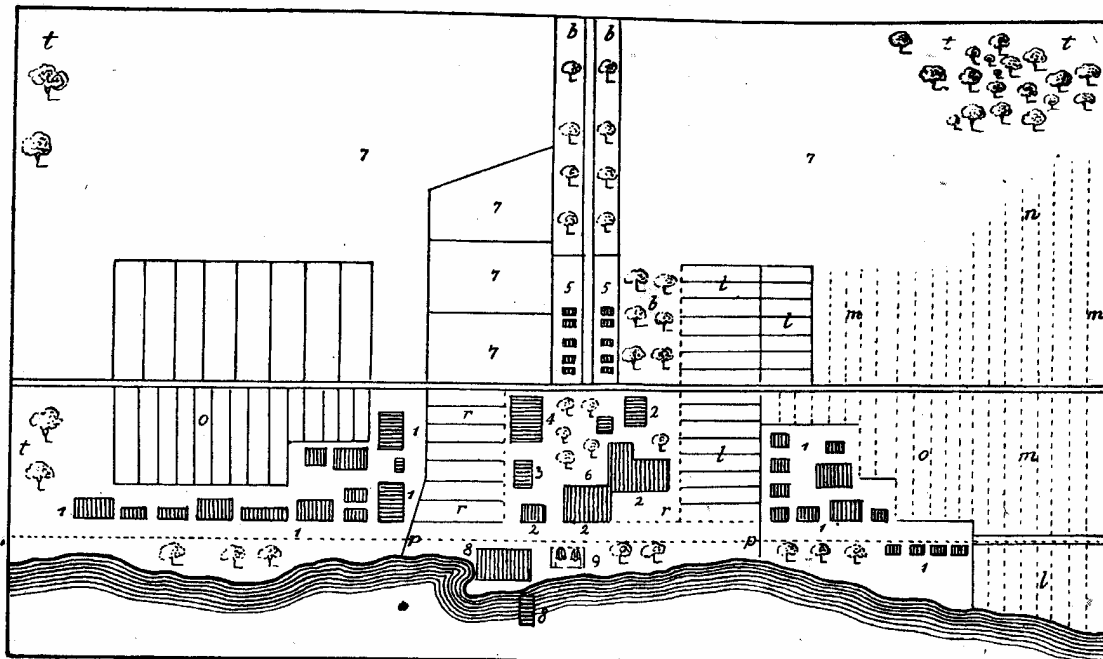
Dus in plaats van kosten te maken om het huis op Ephrem te repareren, bedacht men dat het slimmer zou zijn om in plaats daarvan de gouverneur te verzoeken, een nieuwe plaats te kunnen krijgen en daar een nieuw huis te bouwen. In de tussentijd werd Ephrem nog wel bemand door twee broeders. Ze zouden weer bezoek krijgen van 'verschillende inheemsen', zowel 'Warauen' als 'Caraïben'. In het dagboek staat: "*Es kommt nun bald die Zeit, daß wir auf unserem neuen Platz ziehen werden, wo wir uns aufs neue einrichten müssen; wir haben aber da die Indianer nahe. Die Getauften bezeugen eine große Freude darüber, daß wir hinaufziehen, haben auch schon versprochen uns fleißig zu besuchen.*" ("De tijd is bijna daar dat wij onze nieuwe plek zullen betrekken. We hebben de Inheemsen daar dichtbij. De gedoopten betuigen ons hierover een grote vreugde en hebben ons al beloofd vaak bij ons langs te komen").¹⁵⁴

¹⁵⁴ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (3), 318-319.

Post de Hoop (1765 - 1816)

Op 2 oktober schrijft broeder Lawatsch: "De gouverneur heeft ons toegestaan om aan de Corantijn een plaatsje uit te zoeken [...] dat dichterbij de Arawakken is, want de gedoopte Arawakken houden zich merendeels bij de Mepenna op, die in de Corantijn uitkomt, op ca. 3-4 Engelse mijl van de oude post."¹⁵⁵ In februari 1765 kwamen de broeders bij hun nieuwe plaats, die later "Hoop" genoemd werd. Het land beviel beter, was lichter om te bewerken, en het huis was groot en mooi.

Hoop um 1800.

1. Indianerhäuser. 2. Wohnungen der Missionare. 3. Schulhaus. 4. Kirche. 5. Gottesacker. 6. Allee von Obstbäumen. 7. Viehweiden. 8. Bootshäuser. 9. Glockenturm. l. Kaffeepflanzungen. m. Baumwollpflanzungen. n. Bananen. o. Pflanzungen der Indianer. p. Abzugsgräben in der Regenzeit. r. Gemüsegärten. t. Der benachbarte Busch.

Plattegrond van post de Hoop. 1: huizen van inheemsen, 2: woningen van missionarissen, 3: school, 4: kerk, 5: 'Gods akker', 6: fruitbomen, 7: vee weide, 8: bootshuis, 9: klokkentoren. l: koffieplantage, m: katoenplantage, n: bananen, o: kostgronden van inheemsen, p: afwateringsgreppels in de regentijd, r: groentetuin, t: bos.

Twee inheemsen uit de 'Mepenna' zouden zijn gekomen om te helpen met het kappen van de bomen om het huis. De broeders gingen daarna zelf op bezoek in de 'Mepenna'. Er zouden vier 'huisjes' zijn geweest en niet ver daarvandaan nog drie. Een van de inheemsen zou de broeders met een korjaal nog verder de Mepenna op hebben gebracht. Ze zouden bij een grote savanne zijn gekomen, waar nog eens twintig 'huisjes' zouden zijn geweest, en waar woonden ook enkele gedoopten zouden wonen. Er zouden 'een paar huizen van Warauen' zijn. Veel van de inheemsen kenden de broeders al. In totaal zouden er ongeveer honderd personen wonen. De broeders probeerden hun missiewerk weer op te pakken en hielden allerlei bijeenkomsten waarbij ze

¹⁵⁵ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (3), 321.

spraken over de Heiland. Ze zeggen: *“es ist hier ein großes Feld, da für den Heiland viel zu thun wäre”* (“Er is hier voor de Heiland nog veel te doen”).¹⁵⁶

Vanaf dat moment verbleven de broeders, in wisselende samenstelling, nog meer dan twintig jaar aan de Corantijn en omgeving, en waren werkzaam vanaf de post Hoop. Het is echter onmogelijk om in dit rapport alle bezoeken, en alle beschrijving van dorpen en gebeurtenissen die met de inheemsen te maken hebben, te beschrijven. Dat zou te veel zijn en het rapport zou veel te lang worden (het tweede deel van de verzameling brieven en dagboeken telt net als het eerste deel ruim 600 pagina's). Daarom wordt hier volstaan met een korte schets van de situatie op Hoop in verschillende tijdsvakken tot aan het uiteindelijke verlaten van de post in 1812.

In de eerste periode van Hoop, toen de broeders net weer terug waren in de Corantijn, ging het naar eigen zeggen 'boven verwachting goed'. Anders dan in 1763, toen de broeders het gevoel hadden dat de inheemsen hen 'een beetje beu' waren, leek het hen in 1766 aardig voorspoedig te gaan met het missiewerk. Er waren een paar gedoopten, met wie de broeders veel contact hadden. Het zou druk geweest zijn in Hoop. Ze zouden veel bezoek hebben gekregen, zowel van inheemsen die in Pilgerhut ooit gedoopt waren, als van personen die 'nog nooit van de Heiland gehoord hadden'. Soms waren er zelfs zoveel bezoekers, dat men niet wist waar ze logeren moesten. *“Es geht fast kein tag vorbei, da nicht ein oder mehrere familien zu uns kommen, ihre Hängematten und Brot mitbringen, um einige Nächte bei uns zu schlafen und von ihrem Schöpfer zu hören”*. (“Er gaat bijna geen dag voorbij, dat er niet een of meerdere families bij ons komen, hun hangmatten en brood meebrengen, om enkele nachten bij ons te slapen en over de schepper te horen”), werd er in de dagboeken geschreven

De bijeenkomsten werden volgens de broeders ook 'vlijtig' bezocht. Korjalen met gedoopte en ongedoopte inheemsen zouden 'af en aan' komen, en op hun beurt zouden de broeders er ook veel op uit trekken om inheemse 'dorpjes' te bezoeken. Zelfs inheemsen, die voorheen tegen de broeders waren, zijn nu volledig omgedraaid, aldus de broeders.¹⁵⁷ Alle inheemsen uit de omgeving zouden de broeders kennen en overal zouden ze hartelijk worden ontvangen. De broeders zijn optimistisch gestemd. *“Es sollen nun wohl wenig Indianer übrig sein, die nicht wissen, warum wir hier wohnen”*. (“Er zullen nu wel geen inheemsen meer zijn, die niet weten, waarom wij hier zijn”), zeggen ze.

Vanuit Hoop worden volgens de boeken verschillende plaatsen frequent bezocht: de 'Akarukreek' en 'Kiwararaurakreek', de 'Aulubiβi-', 'Marrumurribiβi-', en 'Attalikullikreek', en verder de grote savanne. Dit zouden allemaal plekken zijn waar veel inheemsen woonden. Hoop breidde zich uit; steeds meer inheemsen zouden zich in de nabijheid vestigen. In 1768 waren er tien huisjes klaar en bewoond, hoewel er nog 'meer ongedoopten dan gedoopten' in zouden wonen.

Alleen bij de 'Warauen' zou de missie minder succesvol verlopen. In een verslag staat: *“Es ist eine wilde, rauhe Nation, die unter der Geduld des erbarmenden Heilandes noch hingehet, der Spottgeist hat bei ihnen die Oberhand; wenn man mit ihnen vom Heiland redet, so fängt Jung und Alt an zu lachen. Sie wohnen hier an verschiedenen Plätzen”*. (“Het is een wilde, rauwe natie, de spot heeft

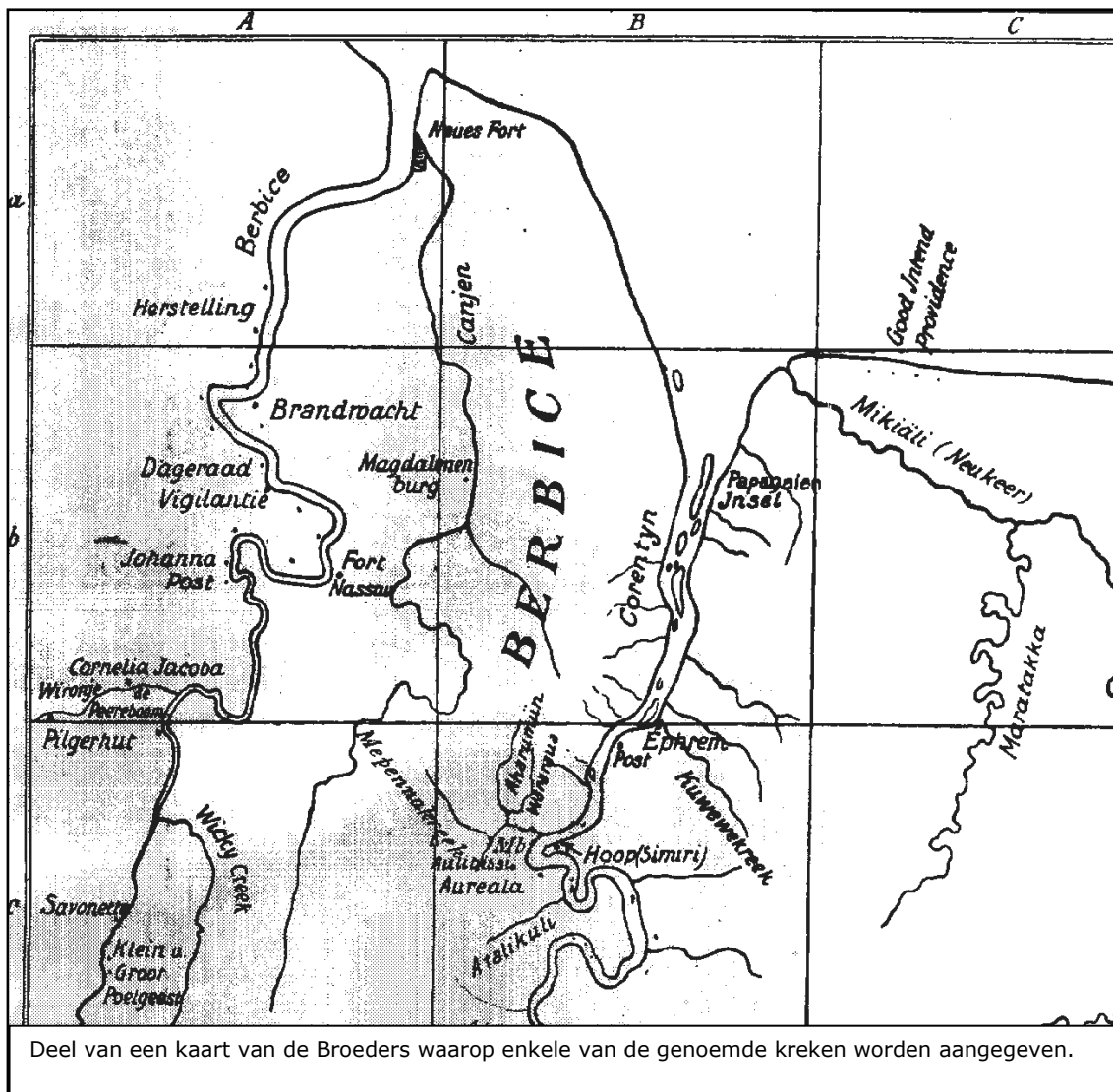
¹⁵⁶ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel II (3), 329-331.

¹⁵⁷ Idem, Deel III (1), 29-42.

bij hen de overhand: als men tegen hen over de Heiland praat, begint men te lachen. Ze wonen hier op verscheidene plaatsen").¹⁵⁸

In de jaren 1770 ging het volgens de broeders 'voorspoedig'. Ze doopten 'veel inheemsen' uit de omgeving. Nieuwe kreek die bezocht werden, worden in de verslagen genoemd: 'Aporokreek' (waarschijnlijk Apoerakreek), 'Wussiapurnam' (Washabokreek?), 'Attalikulikreek'. 'Zeer veel inheemsen' zouden in deze jaren aan de Maratakakreek wonen, vijf dagreizen van Hoop. Ook wordt er melding gemaakt van het feit dat de 'Caryben' regelmatig de 'Arawacken' en 'Warauen' lastig zouden vallen en zouden bestelen.¹⁵⁹

Nog steeds breidde de nederzetting Hoop zich uit. In 1776 waren de inheemsen klaar met de bouw van een kerkje. Er kwam een nieuwe missionaris, Quandt, die beschrijft hoe druk bewoond de omgeving is. "Ik heb hier een veel groter werkveld dan in Saron", schrijft hij. "Want de 'Arowakken' van de in de buurt liggende rivieren 'Wajombe', 'Neuker' (Nickerie) en 'Maratake' zijn 'veel talrijker', ofschoon er ook 'Waraunen' en 'Karaiben' onder hen wonen". Zijn beroep, onder de 'Arawacken' het evangelie te verkondigen, maakte hem welgestemd.

¹⁵⁸ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel III (1), 68-71.

De broeders probeerden de 'nomadische levensstijl' van de inheemsen te veranderen: "gewoonlijk wonen de indianen niet bij ons", schrijven ze, "maar bij hun kostgronden, soms twee of drie uur varen van ons vandaan, hoofdzakelijk aan de Mepenna en andere beekjes waar ze zandland hebben, dat ontbreekt in de omgeving van Hoop. Vaak komen ze om de vier weken en blijven dan een dag of acht bij ons, afhankelijk van hoeveel cassavebrood ze bij zich hebben. Om ze goed te kunnen onderwijzen is het belangrijk, hen steeds meer van hun neiging om rond te reizen, af te brengen".¹⁶⁰

In het begin van de jaren 1780 gingen de broeders meer moeite doen om de 'Caraïbse taal' te leren en zich meer onder deze groep te begeven. Toch zijn in het jaar 1783 voor het eerst sinds de aanvang van het werk op Post de Hoop weer wat teleurgestelde berichten te lezen in de dagboeken. Soms maakten ze lange reizen door zon en regen eer men mensen tegen kwam, en als men dan het Evangelie wilde brengen, ontmoetten ze 'zulke tegenstand', dat hen de moed haast in de schoenen zakte. Met name de "buitengeslotenen" (gedoopte inheemsen die zich zo 'heidens' gedroegen dat ze werden 'buitengesloten' van de activiteiten van de broeders) zouden ontoegankelijk, spottend en lasterend zijn.

Desalniettemin ging het leven in de jaren 1791-1792 in Hoop nog steeds zijn normale gangetje. Het bouwen van huisjes en kostgronden bij Hoop ging door, en de broeders schrijven dat "onze Indianen" graag bij hun zijn. In de jaren 1793-1794 ging het volgens de broeders zelfs makkelijker dan ooit daarvoor. De inheemsen zouden in groten getale bij hen aan bouwen. De broeders waren er blij om, want 'velen hebben zich in het begin verzet' en het heeft hen veel moeite en tijd gekost om 'tot de inheemsen door te dringen'.¹⁶¹

Aan de Corantijn zouden zich in het jaar 1792 ongeveer achthonderd inheemsen hebben opgehouden, waaronder driehonderdvijftig 'Arowakken', driehonderd 'Warauren' en honderdvijftig 'Caraïben'. Dertig jaar daarvoor (dus in de beginperiode van post de Hoop) zou dit getal zelfs nog tienmaal zo hoog zijn geweest.¹⁶²

Neergang in de 19^e eeuw

In de 19^e eeuw begon het echter bergafwaarts te gaan met de missie. Tegen het eind van het jaar 1801 schreef broeder Th. Schultz dat hij moest zeggen, dat de eerste gedoopten zich vaak nog 'slechter' gedroegen dan 'de heidenen' en dat het hen ontbrak aan een waar 'leven uit God'¹⁶³. In 1803 moesten achttien personen 'uitgesloten' worden, vanwege deelname aan 'heidense activiteiten', en 'overmatig drankgebruik'. In 1804 werd gesproken over de "*traurigen Zustand der gemeine*" (de 'treurige toestand' in de gemeente). "Er wordt veel gedronken en gelasterd. Er blijven er maar weinig over, die zich niet misdragen. Eenendertig personen moesten uitgesloten worden, geen een volwassene kon gedoopt worden. Een afname van negenentwintig personen. In totaal nog zesennegentig mensen."¹⁶⁴

¹⁵⁹ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel III (1), 170-171.

¹⁶⁰ Idem, 318-319.

¹⁶¹ Idem, Deel III (2), 27-33, 70-76, 111-122, en Deel III (3), 18-35.

¹⁶² Dit schrijft K. Martin, professor in de geologie aan de universiteit van Leiden, die zich baseerde op de *Forsetzung von D. Cranzens Bruder Historie*, deel II, 1789-1801. K. Martin, *Bericht über eine Reise nach Niederländisch West-Indien und darauf gegründete Studien* (Leiden, 1888), p. 92.

¹⁶³ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel III (3), 197.

¹⁶⁴ Idem, 203, 208.

In 1806 was de moed de broeders op Hoop dusdanig in de schoenen gezonken, dat er ernstig over werd gesproken of het niet beter zou zijn de post op te heffen. Het negativisme kreeg de overhand. Pas in 1808 kwam het werkelijk tot de opheffing van Hoop. *“Die sehr wenigen noch übrigen Getauften – die meisten waren ausgeschlossen – zeigten keinen Hunger mehr nach dem Worte Gottes”*. (De weinige nog overgebleven gedoopten – de meesten waren uitgesloten -, vertoonden ook geen honger meer naar het woord van God). Er was ook ‘geen hoop’ op, om te proberen onder ‘de heidenen’ nieuwe aanhang te werven en zo de gemeente weer te vergroten, omdat de meeste inheemsen de afgelopen jaren van de Corantijn naar andere rivieren en kreek getrokken zouden zijn, of zouden zijn neergestreken op de nieuwe aanplantingen van Europeanen. Deze waren, ten nadele van de Missie, reeds tot aan de monding van de Corantijn opgerukt. Volgens de broeders’ berichten waren de weinige inheemsen die nog in de rivier woonden, behalve enkele ‘Caraïben’ en ‘Waraunen’, personen die ooit gedoopt waren maar ‘teruggevallen in heidendom’, en nu elke bemoeienis van de Broeders, om ze te bewegen tot terugkeer, ‘moedwillig bespotten, belachelijk maakten’, en zo ‘het woord van God afwezen’. Daarom werd in 1808 besloten, de missiepost voor de inheemsen in de Corantijn volledig op te heffen. In het overzicht van de geschiedenis van de Broedergemeente staat: *“So endete die Mission der Brüder unter den südamerikanischen Indianern, nachdem sie ganz 70 Jahre bestanden, in Pilgerhut 1738-1763, in Saron 1757-1779, in Ephrem 1757-1756, in Hoop 1756-1808...”*. (“Zo eindigde de Broedermis­sie onder de Zuid-Amerikaanse Inheemsen, nadat die 70 jaar bestaan had”).¹⁶⁵

Toch werd er in 1812 nog één poging gedaan om de missie onder de inheemsen aan de Corantijn nieuw leven in te blazen, maar die verliep voor de broeders niet zo succesvol. Een voor de inheemse kinderen opgerichte school moest er al snel weer mee ophouden, omdat er geen kinderen meer waren; bijna alle in de omgeving wonende inheemsen zouden in de bossen voor een Engelsman werken en hun kinderen meenemen. In de dagboeken staat: *“Unsere Brüder sahen daher beim Schluß des Jahres noch keine Früchte von ihrem Wohnen unter diesem Volk [...]”*. (“Aan het eind van het jaar zagen de broeders nog geen vruchten van hun werk”). Toch hebben ze het nog drie jaar volgehouden. In 1815 leefden de broeders Genth en Hafa nog steeds onder de inheemsen aan de Corantijn, maar er was nog steeds ‘niets te zien wat wees op een veranderende toestand’ bij de inheemsen. De moed zonk ze in de schoenen, omdat er ‘geen waar verlangen naar het woord van God’ [...] te bespeuren was, zelfs niet bij de inheemsen die bij hen woonden. In 1816 werd de missiepost voorgoed verlaten.¹⁶⁶

De Herrnhutters bleven overigens wel in Suriname. In de jaren 1760 waren ze al begonnen met het zendingswerk onder de marrons, waarvan het hoogtepunt kwam na de emancipatie van 1863. In de eerste helft van de 19^e eeuw groeide het aantal posten aan de Cottica, Commewijne, Suriname, Para en Saramacca. Ook zetten de Moravische Broeders hun werk voort onder de nieuw gekomen Aziatische immigranten. De Evangelische Broedergemeente bleef een belangrijke zendingskerk in Suriname¹⁶⁷.

¹⁶⁵ F. Staehelin, *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice*, Deel III (3), 214, 219-220.

¹⁶⁶ Idem, 230, 233, 236, 240-242.

¹⁶⁷ Koeman, *Links with the past*, 46 en 66-67.

Een groepje zendingen van de Evangelische Broedergemeente in Suriname, 1894.

Bron: www.hetutrechtsarchief.nl

Afsluitend

De Herrnhutters hebben zeer veel verslagen, rapporten, en brieven met informatie over de bewoners van de Corantijnrivier nagelaten. In dit hoofdstuk is een groot aantal passages uit deze documenten die dateren van 1748 tot en met 1816, besproken. Hieruit bleek dat in de omgeving van de Corantijn vele 'Arowakken', 'Kalepina' en 'Warauwen' zouden wonen. Veel van hen woonden volgens de broeders langs de zijkreken van de Corantijn, zoals de 'Mepenna'. Andere plaatsen waar veel inheemsen woonden waren de 'Akarukreek' en 'Kiwararaurakreek', de 'Aulubiβi'-, 'Marrumurribiβi'-, en 'Attalikullikreek', 'Aporokreek' (Apoerakreek?), 'Wussiapurnam' (Washabokreek?), 'Attalikulikreek' en 'de grote savanne'.

In het beginstadium van de missie in Suriname werd het aantal inheemsen in de omgeving van de Corantijn door hen geschat op meer dan 6000. Tegen het eind van de missieperiode, in het jaar 1792, was dit aantal volgens de statistieken van de broeders enorm gedaald. Er werden toen nog ongeveer 350 'Arowakken', 300 'Warauren' en 150 'Caraiben' geteld.

In de tussentijd gebeurde er van alles op het Surinaamse politieke toneel. Tussen 1799 en 1816 kwam Suriname onder Engels gezag als gevolg van revoluties en oorlogen in Europa. Daarna werd Suriname weer bezit van Nederland en ontstond ten westen van Suriname Brits-Guyana. De Corantijn werd de grensrivier tussen de Nederlandse en Engelse territoria. In het volgende hoofdstuk, 'kartering van de Beneden-Corantijn', worden enkele bronnen beschreven die bij hebben gedragen aan een steeds vollediger en accurater beeld van de bewoning van de Corantijnrivier. Steeds duidelijker wordt dat bepaalde plaatsen, zoals de Apoerakreek en de Washabokreek, vast bewoonde plekken zijn.

Hoofdstuk 6. Kartering van de Beneden-Corantijn (1805-1885)

Inleiding

Aan het eind van de 18^e eeuw raakte Suriname in een financieel-economische crisis. De familie Van Aerssen had haar aandeel in de sociëteit van Suriname in de jaren 1770-1771 al verkocht aan de West Indische Compagnie (WIC) en de stad Amsterdam. De WIC werd in 1792 ontbonden toen zij haar schulden niet meer kon betalen.

Bovendien heerste er in Europa een grote politieke onrust, die ook effect had in Suriname. In 1789 was in Frankrijk de Franse Revolutie uitgebroken, die overwaaide naar Nederland, waar met behulp van de Fransen de Bataafse Republiek werd gesticht. De nieuwe regering maakte in 1795 een einde aan de Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname. De kolonie kwam samen met alle andere kolonies in West-Indië onder direct gezag van de Nederlandse staat te staan. In 1796 raakte Nederland, als bondgenoot van Frankrijk, in oorlog met Engeland en in 1799 verkregen de Engelsen als gevolg hiervan Suriname. Suriname bleef onder Engels gezag tot 1816 (met een onderbreking tussen 1802 en 1804). De bestaande bestuursorganisatie bleef echter vrijwel geheel in tact.¹⁶⁸

In 1814 eindigde de periode van politieke onrust en oorlog in Europa, toen Frankrijk (geregeerd door Napoleon Bonaparte) werd verslagen door een bondgenootschap van andere West-Europese landen. In Nederland ontstond toen het Koninkrijk der Nederlanden. Engeland gaf alle voormalige koloniën van Nederland terug, behalve de Kaapkolonie, Ceylon, Berbice, Demerary, Essequibo en Pomeroon. Deze laatste vier gingen samen Brits-Guyana vormen. Suriname werd weer bezit van Nederland, met de Corantijn als grensrivier. De Nederlandse koning had het absolute bestuur over Suriname, de autonomie van Suriname werd in grote mate beperkt.

De economie in Suriname was zeer verzwakt door de klap van de oorlogen en er was groot gebrek aan arbeidskrachten. Na 1840 begon bij de Nederlandse overheid het idee te leven dat afschaffing van slavernij de enige mogelijkheid was om de economie van Suriname te redden. De overheid en veel ondernemers raakten ervan overtuigd dat vrije arbeid productiever en goedkoper was dan slavenarbeid. In 1863 werd de slavernij uiteindelijk afgeschaft.¹⁶⁹

In deze periode verschenen er verschillende nieuwe Nederlandse kaarten van de Beneden-Corantijn, en werd er door de Duitse geograaf en natuuronderzoeker Robert Hermann Schomburgk vanuit Brits-Guyana een verkenningsreis gemaakt naar de Corantijnrivier, waarvan het reisdagboek met bijbehorende kaarten bewaard zijn gebleven. Deze publicaties leverden steeds meer en gedetailleerdere informatie op over de verblijfplaatsen van de inheemse bewoners van de rivier en haar omgeving.

Op het religieuze vlak duurde het na het vertrek van de Herrnhutters in 1816 niet lang of alle aspecten van het Christelijke leven waren verdwenen uit de inheemse samenleving aan de Corantijnrivier. Dit meldde de toezichthouder van de Corantijn, M. de Wolff, in 1848. Vanaf de jaren 1870 was het de Rooms-katholieke kerk die na het vertrek van de Moravische Broeders

¹⁶⁸ Bakker et al., *Geschiedenis van Suriname*, 23-25; Verschuuren, *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen*, 23-40

¹⁶⁹ Idem.

probeerde missiewerk te verrichten onder de inheemsen in het westelijk deel van Suriname. Dit lukte nauwelijks, omdat de inheemsen, met name de 'Arowakken' en 'Warrauen' zich volgens de missionarissen verplaatsten tussen de Maratacca en de Corantijn, waar de katholieke paters de inheemsen niet bereiken konden. In dit hoofdstuk zullen al deze bronnen uitgebreid worden besproken.

Reisverslag Albert von Sack (1805-1812)

De eerste bron uit deze periode die iets vermeldt over de inheemsen aan de Corantijn is afkomstig van Baron Albert von Sack. Von Sack vertrok in 1804 om gezondheidsredenen naar Suriname. Zijn artsen waren van mening dat het klimaat dicht bij de evenaar goed zou zijn voor het herstel van Von Sack's gezondheid. Hij vertrok in 1805 vanuit Madeira en in april van dat jaar arriveerde hij aan de kust van Suriname. Hij bleef de eerste keer tot 1807 in Suriname, reisde toen via Noord-Amerika terug naar Europa, maar kwam in 1811 alweer terug in Suriname en bleef daar vervolgens nog tot juli 1812. In 1821 gaf hij een driedelig werk uit onder de titel "Reize naar Surinamen".¹⁷⁰

Dit werk, dat bestaat uit een verzameling brieven, is een uiteenzetting van alles wat Von Sack in Suriname heeft gezien en meegemaakt en bevat beschrijvingen van reizen naar verschillende rivieren, plantages, observaties van verschillende bevolkingsgroepen, waaronder uitgebreide verhalen over de inheemsen. Hij schrijft vooral over de 'Arrawauken', die volgens hem de 'machtigste natie' zou zijn. Hij zou meerdere 'Arowakse dorpen' hebben bezocht waarvan hij niet precies de ligging beschrijft maar waarvan het wel duidelijk is dat ze in de omgeving van de Saramacca, nabij de Joden-Savanne zouden liggen. Op basis van deze bezoeken beschrijft hij de huizen, huisraad, kleding, en gewoonten van deze inheemsen, in een verhandeling over deze groep inheemsen over wie hij overigens zeer positief is.¹⁷¹

Hij heeft kennelijk tijdens deze bezoeken met de 'Arowakken' gesproken over andere groepen inheemsen die in Suriname zouden leven, want in het derde en laatste deel is in de bijlage een lijst van "namen van verscheidene Indiaansche stammen, die bij de Arrawouken bekend zijn" opgenomen. Hier zitten ook enkele groepen bij die, volgens de 'Arowakken' die Von Sack gesproken zou hebben, in de omgeving van de Corantijn zouden wonen. Bijvoorbeeld de 'Addaraja': "Een Indiaansche Natie naar het westen van de rivier Corentyn; zij worden beschreven als rank en sterk", schrijft von Sack. Verder de 'Akulyu': "Een stam van Indianen, die aan de Boven-Corantyn woont. Zij zijn de naburen van de Saramacca-Negers, en men zegt, dat zij Menseneters zijn". En tot slot de 'Pianokote': "Een stam aan den Boven-Corentyn".

De 'Arowakken' die von Sack gesproken zou hebben noemen in totaal tweeëntwintig verschillende 'stammen', die woonachtig zouden zijn van de Marowijne tot de Orinoko, Amazone en Demerary. Von Sack concludeert uit deze informatie dat de 'Arowakken' verre reizen moeten maken, dat ze al deze stammen kennen en weten waar zij wonen. Na deze opsomming schrijft von Sack nog het een en ander over de 'Arowakken' en hun gebruiken en schrijft ook het een en ander over de 'Warauns', die volgens hem grotendeels de grenzen van Berbice (deze grens werd gevormd door de Corantijntivier) zouden bewonen.¹⁷²

¹⁷⁰ Baron Albert von Sack, *Reize naar Surinamen, verblijf aldaar, en terugtogt over noord-Amerika, naar Europa* (Haarlem 1821).

¹⁷¹ Albert von Sack, *Reize naar Surinamen*, Deel I, 116-125.

¹⁷² Idem, Deel III, 135-144.

Brief van missionaris Bernau (1836)

In een verzameling van primaire bronnen (zoals brieven van gouverneurs, staatssecretarissen, en rapporten van opzieners of toezichhouders in de krekens, missionarissen, reizigers, enzovoorts) over de inheemsen van Brits-Guyana tussen het jaar 1803 en 1873, staat de volgende brief van missionaris Revd. Mr. J.H. Bernau, waarin hij schrijft over het uiterlijk van de inheemsen:

“Er zijn maar weinige Indianen in deze rivier (Corentyne) die behoren tot de ‘Arawaak tribe’, verruit het grootste deel is ‘Carabeese’ “. Dit zijn volgens hem ‘goed uitzierende’ en ‘sterke’ mannen, hun gedrag zou ‘vriendelijk’ zijn, maar hun ‘krijgshaftige uiterlijk’ ‘bedreigend’; ze zouden continu gewapend zijn met een geweer, pijl en boog, of een stok en een lang mes. Bernau beschrijft dat hun lichamen beschilderd zijn met een diep rood, welke kleur ze zouden verkrijgen vanuit een extract van een blad van een zekere boom, hun gezichten zijn ‘getatoeëerd’, en ‘vreemd genoeg’ is hun haar meer zoals dat van een kleurling, tussen het steile van andere stammen en dat van ‘de negers’ in. Baard en wenkbrauwen worden uitgeplukt, wanneer men nog jong is, vervolgt Bernau, en zonder uitzondering loopt iedereen naakt, “terwijl ik veel andere stammen netjes gekleed heb gezien”. Door de omgang met de Engelsen hebben ze Engels geleerd en spreken het redelijk goed, maar onderling spreken ze hun eigen taal, welke puurder lijkt dan de taal die gesproken wordt bij de ‘Carabeese’ in de Berbice en Essequibo Rivieren....”¹⁷³

Verslag verkenningstocht Robert Hermann Schomburgk (1835-1839)

Van 1835 tot 1839 doorkruiste Robert Hermann Schomburgk, een Duitse geograaf en natuuronderzoeker, de kolonie Brits-Guyana, in opdracht van het Koninklijke Geographische Genootschap te Londen. Zijn reisbeschrijvingen zijn terug te lezen in zijn verslag *“Reisen in Guiana und am Orinoko während der Jahre 1835-1839”*, dat hij publiceerde in 1841¹⁷⁴.

Nadat hij de Essequibo en Rupunnuni verkend had, bekwam Schomburgk de wens, zo schrijft hij zelf, om nog enkele van de overige grote rivieren van Guyana te bereizen. Hij hoopte dat het hem zou lukken, via een van deze rivieren tot het binnenste van de ‘Sierra Acarai’ door te dringen. Daarnaast wilde hij ook de vruchtbaarheid van de oevers onderzoeken, die bij de mogelijke toekomstige uitbreiding van de kolonie van belang zou kunnen zijn. In overeenstemming met Sir Carmichael Smyth, van de Royal Geographical Society, koos hij voor de Corantijn als doel van zijn eerstvolgende reis. Over deze rivier bestond een *“Algemeine Unkenntniss”* (algemene onbekendheid), aldus Schomburgk. De Corantijn is volgens zijn beschrijvingen bewoond door ‘verschillende stammen’, waarvan de ‘Caraïben’ zouden “heersen”.

Op 2 september 1836 verliet Schomburgk met zijn expeditie Demerara (Georgetown) en op 9 september kwamen ze aan op de plantage Skeldon, aan de westelijke oever van de Corantijn, waar ze door de eigenaar, Ross, met ‘de grootste gastvriendelijkheid’ ontvangen werden. Schomburgk hoopte dat hij op de plantage Mary’s Hope voldoende inheemsen zou kunnen vinden, die hem naar het station (Oreala) begeleiden konden. “Mary’s Hope ligt aan de monding van de Corantijn”, schrijft Schomburgk, “en de volgende ochtend reisde ik er heen”. Tot zijn verdriet vond hij er ‘slechts een paar’ inheemsen; niet toereikend om zijn korjalen te bemannen. Uiteindelijk gingen ze op 19 september toch verder en na veertig mijl te hebben gevaren vanaf de monding bereikten ze

¹⁷³ “Brief van Rev. J.H. Bernau aan D. Coates, 22 dec. 1836”, afkomstig uit de Church Missionary Society Archives, in: Mary Noel Menezes, *The Amerindians in Guyana 1803-73* (Londen en Totowa 1979), 8-9.

¹⁷⁴ Robert Hermann Schomburgk, *Reisen in Guiana und am Orinoko während der Jahre 1835-1839*, (Leipzig 1841).

het station Oreala. Tot hieraan toe waren de oevers vruchtbaar; maar behalve twee houtkap etablissementen aan de Britse zijde was dit deel van de Corantijn niet door Europeanen bewoond en niet in cultuur gebracht. Grote stukken land lagen er onbenut bij, noteerde Schomburgk. Bij het station bracht hij wat tijd door, omdat hij hier bemanning voor de korjalen wilden zoeken. "Maar dat was nog niet zo makkelijk", schrijft Schomburgk. Er heerste 'veel ziekte' onder de inheemsen, maar ook zouden zij een 'grote tegenzin' uiten om hem naar de Boven-Corantijn te begeleiden, omdat dit gedeelte door hen zou worden gezien als 'de plaats waar boze geesten huisden'. Daarbij kwam volgens Schomburgk nog de angst voor de 'Caraïben', "*die der Schrecken aller übrigen Stämme sind*" ("die de schrik van alle overige stammen zijn"). Slechts met 'veel moeite' wist Schomburgk hen over te halen, hem te volgen. Hij schrijft over het inwoneraantal: "meerdere nederzettingen van indianen staan hier onder de bescherming van de stationscommandanten, en het aantal bewoners loopt tegen de 650, waarvan ongeveer 300 behoren tot de stam der "Arawaaks", 250 tot de stam "Warraus", en 90 tot de Caraïben". Daar voegt hij aan toe: "Net als bijna alle indianen verbouwen ook deze slechts zoveel, als voor hun levensonderhoud noodzakelijk is, jagen en vissen ze, en brengen het grootste deel van hun overige tijd in hun hangmatten door". Schomburgk schrijft verder over hen, dat ze sinds kort ook werken als houtkappers, waar de 'goedgelovige inheemsen' niet zelden worden bedrogen door de gewetensloze houtkapbazen die hen vaak te weinig uitbetalen. "Als de indiaan dit bedrog ontdekt, dan ziet hij hierin een excuus om naar zijn geliefde hangmat terug te keren en weer toe te geven aan zijn hang naar traagheid", aldus Schomburgk. Op deze wijze wordt er afbreuk gedaan aan de "*Sache der Civilisation*" (de zaak van de beschaving), en daar is Schomburgk zeer op tegen, dus hij meent dat de inheemsen tegen zulk bedrog van kolonisten beschermd zouden moeten worden.

Hij nam de exacte ligging van het station op. Het lag op een heuvel, die de 'Arawakken' 'Oréala' en de 'Warraus' 'Alivavara' zouden noemen. Hij beschrijft in zijn verslag de grond in de omgeving en meldt dat aan de overkant, aan de oostelijke oever, 'Semira' lag, 'vroeger een missiepost van de Moravische broeders', terwijl veertig mijl verder stroomopwaarts zich 'de verlaten plaats van een tweede nederzetting van deze standvaste en vrome Christenen' bevond¹⁷⁵

Op 25 september verliet Schomburgk met zijn expeditie Oreala. Hij beschrijft in zijn verslag de breedte, stroomsnelheid en temperatuur van de rivier, en twee eilanden, die 'Banjabanabú' en 'Killikagro' genoemd zouden worden. Aan de linkeroever was een zandbank, maar de oostelijke oever was diep genoeg om schepen met 50 ton belading door te kunnen laten. Toen men 'Asirikani', of Longeiland naderde, zwol het water plotseling met wel drie voet en sloeg met geweld tegen de oevers aan. De hier geboren en zoudent dit plotselinge stijgen van het water 'Abapúri' noemen, schrijft Schomburgk, de kolonisten kennen het als 'Bore'. Voorbij 'Asirikani' deed zich nergens meer een zelfde verschijnsel voor. Pas 14 mijl verder stroomopwaarts, "direct tegenover het inheemse dorp 'Wasiappo' (Washabo) ", zagen ze het fenomeen weer terug. De 'bore' hief zich hier wel vijf voet op.

De tweede dag bereikten ze een nieuwe groep heuvels, die de inheemsen 'Siprúta' zouden noemen, die Schomburgk graag later wilde onderzoeken omdat hij vermoedde dat er kostbaar kolen voor kwam. Bij 'Siprúta' nam de rivier een noordoostelijke, later een zuidelijke en uiteindelijk een zuidoostelijke richting aan, waardoor de rivier bijna een cirkel beschreef. Toen men bij 'Siprúta' in

¹⁷⁵ Robert Schomburgk, *Reisen in Guiana und am Orinoko während der Jahre 1835-1839*, 164-168.

zuidelijke richting over land ging (en dus de bocht afsneed), bereikte men in drie kwartier 'Pärurú', terwijl men 6 uur nodig had, dezelfde plaats via de rivier te bereiken, schrijft Schomburgk. Daarna had de rivier een westelijke richting, en nam vervolgens na ongeveer 2 mijl ten westen van 'Pärurú' de stroom 'Epira' in zich op, welke door vele "Arawaakindianern" bewoond zou worden volgens Schomburgk. Op hun terugweg bezocht hij deze 'Arowakken', maar moest echter, voordat hij de 'nederzetting' bereiken konden, door verschillende moerassen heen waden, en het riviertje diverse keren doorkruisen. "Alleen de manicopalm gedijt in deze zompige grond tussen het riviertje en de nederzetting", schrijft Schomburgk op. De inheemsens zouden hun hutten op enkele 20 voet hoge zandheuvels hebben gebouwd, die zich naar het zuidwesten uitstrekten. Schomburgk hield deze voor de uitlopers van de zandbergen bij 'Kai'iwa'. Het aantal hier levende inheemsens zou ongeveer honderdvijftig zijn volgens Schomburgk, en via wegen, die over de savannen voerden, zouden ze met de inheemsens die in de buurt van het station Oreála woonden, in contact staan.¹⁷⁶

Bij wat volgens Schomburgk de 'eerste nederzetting van Caraïben', 'Kai'iwa' (wat vast zand zou betekenen) was, wachtte de expeditie op de wisseling van de waterstand. De nederzetting zou op een zandheuvel van ongeveer 100 voet hoog gebouwd zijn, direct aan de rivier en onder de 5°4'10" noorderbreedte liggen. De heuvels zelf zouden zich in zuidwestelijke richting landinwaarts uitstrekken, en ongeveer een mijl van 'Kai'iwa' zag Schomburgk nog een helling van ongeveer vijftig voet hoog. De inheemsens zouden een sage hebben, die zou verhalen dat deze heuvels door een slang bewoond zou zijn, die van tijd tot tijd tevoorschijn zou komen, om uit de Corantijn te drinken, waarbij hij de hellingen van alle vegetatie zou beroven.

Aan de zuidoostelijke voet van deze heuvels draaide de rivier plotseling in noordwestelijke richting en vervolgde daarna zijn weg 'een hele tijd' in noordelijke richting, hoewel hij veel bochten maakte. In een van deze krommingen kwam de stroom 'Matappi' uit in de Corantijn vanuit het oosten, noteert Schomburgk. Hierbij merkt hij op, dat deze in verbinding met de Copename zou staan, en dat via deze stroom de marrons een voortdurende communicatie zouden onderhouden tussen de Corantijn en de Copename. Dertien mijl verderop, onder de 5° breedtegraad (noorderbreedte), bemerkte Schomburgk een groep rotsen en rotsachtige eilanden. Aan de rechter oever, of zuidelijke oever, verbond de 'Cabalaba' zich met de Corantijn, die Schomburgk zo ver dat mogelijk was invoer. Aan de monding was deze stroom volgens hem ongeveer honderd Yards breed. Wilde struiken begroeiden de oevers, het water had een okerachtige kleur en was ongeveer 12 voet diep en maakte veel kronkels, en deed Schomburgk aan de Rupunnini denken.¹⁷⁷

De 'Cabalaba' volgend hoorde de expeditie op een gegeven moment het geruis van een waterval, dat uit een zijtak van de rivier leek te komen. Nadat ze de monding ontdekten baanden ze zich een weg door het struikgewas, die de ingang bijna geheel verborg, en vonden een waterval die de inheemsens 'Itáfe' zouden noemen. De zandstenen die daar te vinden waren, zouden de inheemsens als slijpstenen gebruiken. Daar hoorde de groep in het oosten een knal van een geweer. De inheemsens zouden tegen Schomburgk gezegd hebben dat de marrons deze afgevuurd moesten hebben, wat zij op buitenposten pleegden te doen om de lager gelegen posten te waarschuwen dat er vreemden in de buurt waren. Ook zouden de inheemsens hem verteld hebben dat de marrons met grote regelmaat in de 'Cabalaba' kwamen om te vissen, en dat zij via deze stroom en de zijstroom een verbinding hadden tussen de Corantijn en de Copename en Saramacca.

¹⁷⁶ Robert Hermann Schomburgk, *Reisen in Guiana und am Orinoko 1835-1839*, 168-172.

¹⁷⁷ Idem, 172-174.

Het einddoel van het uitstapje vanuit de Corantijn waren de Avanavervallen, en nadat de groep deze bereikt, opgemeten en bekeken had, keerden ze terug naar de Corantijn; naar het dorp 'Tomatai', waar de rest van de expeditie was achtergebleven. Voordat Schomburgk vanuit 'Tomatai' naar de Cabalaba af reisde, zouden de in 'Tomatai' wonende inheemsen hem beloofd hebben, bij zijn terugkomst een grote voorraad cassavebrood voor hem te hebben. Toen hij terug kwam hadden ze volgens Schomburgk echter wel honderd smoesjes waarom ze hun belofte niet hadden kunnen nakomen, en vroegen hem nog drie dagen te wachten. Toen kreeg hij alsnog acht of tien koeken van ze, die nauwelijks toereikend waren voor een dag. Op 'geen enkele manier' wist hij van hen gedaan te krijgen om hem meer te verkopen. Hoewel ze de inheemsen die Schomburgk vanaf het station begeleidden volgens hem iets beter verzorgd hadden, waren ook die voorraden op geen enkele manier voor langere tijd berekend. "Uiteraard", schrijft Schomburgk, "toonden ook de Caraïben zich buitengewoon bazig en heerszuchtig tegenover de overige inheemsen en weigerden elke ondersteuning in levensmiddelen, welke zij in overvloed bezaten".

Deel van de kaart van Schomburgk waarop hij enkele genoemde dorpen weergeeft.

Door deze omstandigheden gebeurde het, zo is in het verslag te lezen, dat vier van Schomburgks 'Arowakken' in het geheim een korjaal weg namen en er vandoor gingen. Schomburgk 'begreep het wel', maar helaas was hij toen 'nog meer overgeleverd' aan de 'Caraïben'. "Hun aantal is trouwens zeker niet veelbetekenend", schrijft hij. Het dorp 'Kai'iwa', dat aan de Britse zijde zou liggen, zou nauwelijks meer dan dertig inwoners tellen, terwijl 'Tomatai', 'Pacuima' en 'Maijari', die alle drie aan de Hollandse oever zouden liggen, ongeveer honderd inwoners zouden hebben. Velen zouden daarbij ook nog eens behoren tot het 'gemengde ras' en zouden nakomelingen zijn van een 'Carai'

en een 'Afrikaanse'. Ze zouden in nauw contact staan met de 'Caraïben uit de Copename en Wayomba'.¹⁷⁸

Op de kaart die bij dit verslag hoort, kijkende (zie deel van deze kaart op deze bladzijde), is inderdaad te zien dat Schomburgk in het gedeelte van het land ten zuiden van 'Kayiwa' en 'Matappikreek' 'Carabisi' heeft geschreven. Door de streek meer in de buurt van de kust staat 'Arawaaks' geschreven. Interessant is, dat aan de westoever van de Corantijn, niet ver van 'Kayiwa', nog een dorp staan aangegeven met een stipje: 'Maypuri'. Deze naam lijkt erg veel op het *Maiapoore* uit het verslag van Keymis (1596).

De 'Caraïben' zouden aan slavernij doen en regelmatig "raids" houden bij andere stammen. In 'Tomatai' troffen Schomburgk en de anderen enkele 'Macusi' vrouwen aan, die door de 'Caraïben' als slavinnen zouden worden gebruikt. Schomburgk schrijft: "*Dieser schändliche Handel bestehet daher immer noch*" ("deze schandelijk handel bestaat hier nog steeds"), en uit de verhalen van de 'Caraïben' zou hij hebben kunnen opmaken, dat ze al weer een nieuw plan tegen de 'Macusis' aan het uitstippelen zouden zijn.¹⁷⁹

Op 1 oktober merkte Schomburgk, dat hij werd gevolgd door drie korjalen met 'Caraïben', die niet tot zijn expeditie behoorden, en zich de volgende dag zelfs bij hem aansloten. Hij was niet gediend van deze 'onwelkome gasten' en nam 'alle voorzichtigheid' in acht. Hij liet 's nachts zijn boten met kettingen vastzetten. Overdag vormde hij met zijn korjaal, dat hij met 'Warrauen' bemand had, de achterhoede.

Ze voeren geruime tijd verder, langs rotsgroepen, de 'Assipurakreek', de eilanden 'Alapalissa' en 'Alavarlae', en 'Bacacai', en passeerden een tijd later een pad, dat de 'Caraïben' naar eigen zeggen zouden gebruiken om via de savannen en bossen in anderhalve dag de Berbice te bereiken. Op 14 oktober vorderde men langzaam in zuidzuidoostelijke richting en de rivier was vol met eilanden en rotsen. In de ochtend van de 15^e oktober voeren ze voorbij een hoogst merkwaardige rots, die de 'Caraïben' 'Timehri' noemden, schrijft Schomburgk. Er stond een aantal reusachtige figuren op, die er in waren uitgehouwen. Ook de volgende tien mijl was de rivier bezaaid met rotsen en eilanden, en behield de zuidoostelijke richting, tot dat hij eindelijk zijn vroegere breedte weer bereikte en zich zuidwaarts wendde.

Op 17 oktober kwam men plotseling in een wijd bassin, dat door heuvels omsloten werd. Schuimvlokken, donderend geluid van naar beneden stortend water, en dichte nevelwolken wezen er op dat men een zeer grote waterval naderde. Terwijl men de tent opzette, zouden de 'Caraïben' Schomburgk verkondigd hebben, dat dit het eind van de reis was. Hoewel er wel een weg was langs de waterval, was deze alleen in de regentijd begaanbaar. Schomburgk kon bijna niet geloven, dat hij pas nu hoorde over de onmogelijkheid, de waterval te passeren.

Schomburgk wilde wel graag proberen om verder te reizen, en de omgeving werd onderzocht voor een doorgang, maar toen hij zelf ging kijken zonk hem de moed in de schoenen. Het was 'werkelijk

¹⁷⁸ Robert Hermann Schomburgk, *Reisen in Guiana und am Orinoko 1835-1839*, 174-178.

¹⁷⁹ De 'Macusis' zouden een andere inheemse stam zijn, woonachtig in Brits-Guyana. Richard Schomburgk schreef later nog een boek over hen, met de titel: "On the urari: the deadly arrow-poison of the Macusis, an Indian tribe in British Guiana"(1879)

ondoordringbaar'. Later werd ook de waterval zelf bezocht. Zijn grootsheid overtrof alle watervallen, die Schomburgk tot dan toe in Guyana gezien had. Hij bestond uit meerdere rijen en de inheemsen zouden rij watervallen 'Mavari Wonotopo' noemen. Verder naar het oosten was nog een waterval, die, als ze de eerste niet eerder hadden gezien, voor groot hadden gehouden. Op de oostelijke oevers daarvan troffen ze ook "verscheidene indiaanse hiërogliefen" aan, die uitgehouwen waren. Hoe groot het genot van het aangezicht van de watervallen ook was, toch was Schomburgk teleurgesteld dat hij geen hoop meer had om de rotsen met korjalen over te steken.¹⁸⁰

Op 23 oktober werd de terugreis aanvaard. Later, toen ze bijna bij de monding terug waren, zou Schomburgk hebben ontdekt dat de 'Caraïben' die hen begeleidden, hem voorgelogen hebben. Er zou wel degelijk een pad zijn geweest om de watervallen te passeren, maar ze zouden dit 'moedwillig' hebben verzwegen om te verhinderen dat Schomburgk en zijn gezelschap de waterval over zouden steken. Dit zou hij hebben ontdekt doordat zijn gezelschap een groep 'Caraïben' uit de Wayamborivier ontmoette, die op dat moment naar de Boven-Corantijn zouden gaan om van daaruit over het land naar de Essequibo en het land van de 'Macusis' door te dringen, om daar slaven te gaan halen, samen met de 'Caraïben' uit de Corantijnrivier. Die laatste zouden gevreesd hebben dat de Europeanen hun onderneming zouden kunnen verstoren, en zouden daarom elke mogelijke list aan hebben gewend om te voorkomen dat zij de watervallen zouden passeren. Schomburgk schrijft dat hij even twijfelde of hij terug zou gaan en de 'Caraïben' zou 'dwingen' om hem het pad te wijzen, maar dat hij beseftte dat ze 'alles zouden doen om dit te verijdelen'. Bovendien waren ze de kust alweer zo dicht genaderd dat hij bij zijn eerdere besluit bleef om de Berbice te gaan verkennen. Hij hoopte hier zijn voornemen om tot de 'Sierra Aracai' door te dringen, met minder moeilijkheden te kunnen uitvoeren¹⁸¹

Hoewel hij zijn hoofddoel niet heeft kunnen behalen, was Schomburgk toch 'niet ontevreden' met zijn resultaten. Hij heeft de rivier 'goed leren kennen'. Hij spreekt in zijn verslag zijn vermoeden uit dat de drie hoofd rivieren van Guyana waarschijnlijk hun bronnen in één en hetzelfde gebied hebben, misschien zelf wel in een meer, waarover Schomburgk van inheemsen nieuwe berichten zou hebben gehoord. Op zijn kaart (zie kaart op de volgende pagina) is te zien dat de Corantijnrivier de grens vormt tussen de Engelse en Nederlandse bezittingen en dat deze rivier samen met de Essequibo ontspringt in hetzelfde gebergte, het 'Acaragebergte', tussen de eerste en de tweede breedtegraad (noorderbreedte).

¹⁸⁰ Robert Hermann Schomburgk, *Reisen in Guiana und am Orinoko 1835-1839*, 178-191.

¹⁸¹ Idem, 191-192.

Deel van Schomburgks kaart waarop de veronderstelde bron van de Corantijnrivier staat aangegeven (in het groen).

Brief van M.J. de Wolff (1848)

Toen de Herrnhutters in 1816 uit de Corantijn vertrokken waren, volgde er een lange periode dat de inheemsen in de Corantijn nog maar incidenteel met de het christelijke geloof te maken hadden. In de verzameling van primaire bronnen die al eerder genoemd werd, staat ook een rapport over de 'indiaanse missie' aan de Corantijnrivier, geschreven door M.J. de Wolff, toezichthouder van de Boven-Corantijn, in 1848. Hij schrijft: "Toen het land van Berbice in handen was van de Nederlanders, bestond er aan de Corantijnrivier een vestiging van Moravische Missionarissen, door wie het merendeel van de indianen, voornamelijk van de Arrowackse stam, gekerstend en onderwezen werden. En zij hebben een deel van het Heilige Geschrift vertaald in de Arrowackse taal, waarvan ik het resultaat nog perfect kon herkennen toen ik bij hen aankwam; ze konden de bijbel nog lezen in hun eigen taal, hun hymnen zingen en konden uit hun hoofd een vrij correcte weergave geven van de belangrijkste onderdelen van het Christelijke geloof."

"Hoewel er op dit moment nog enkele Christelijke indianen bestaan", schrijft de Wolff, "zijn de oudste en meest verlichte van hen dood en Christelijkheid kan onder hen als uitgestorven worden beschouwd, omdat zij sinds het vertrek van de Moravische Broeders nooit meer het voordeel hebben gehad van een religieuze instructie van regelmatig bezoekende predikanten of onderwijzers."

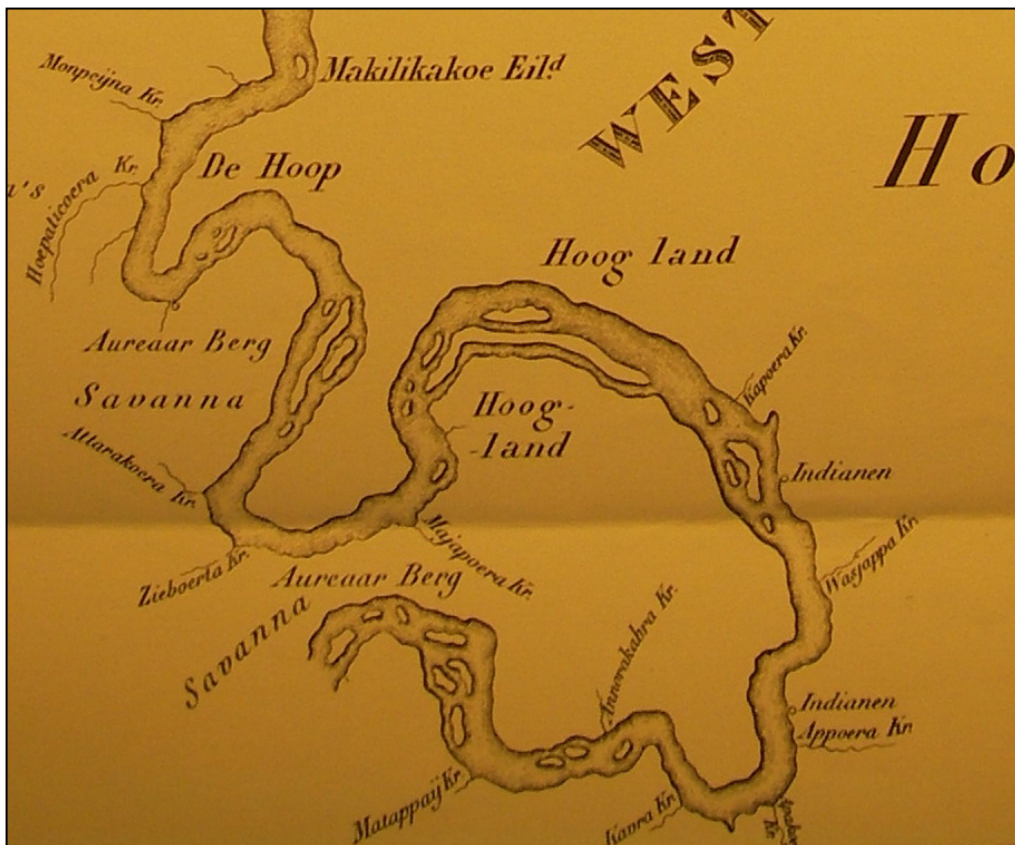
Een aantal jaren eerder bracht de Bisschop van Barbados, Dr. Coleridge, een bezoek aan de post aan de Corantijn waar de Wolff gestationeerd was, vergezeld door de Bisschop van Brits-Guyana, Dr. Austin, en enkele andere priesters. De Wolff schrijft in zijn rapport: "Mijn huis werd tijdelijk gezegend en een heilige dienst werd gehouden en enkele indiaanse kinderen werden gedoopt door "*his Lordship*", die beloofde dat hij zich op alle manieren zou inzetten om ervoor te zorgen dat zij een kerk en een priester of onderwijzer kregen. Sindsdien zijn er enkele andere priesters [...] geweest die de post af en toe bezocht hebben, gepreekt hebben en Indiaanse kinderen hebben gedoopt, in totaal ongeveer tachtig, maar alle voordelen die voortkomen uit deze incidentele bezoeken vallen in het niet bij die van een constante en ononderbroken onderricht, welke zij, de Indianen en met name de 'Arrowacks', de meest intelligente stam onder hen, graag willen ontvangen...".¹⁸²

Kaart van C.A. van Sijpesteijn (1849 -1850).

De kaart die jonkheer C.A. van Sijpesteijn maakte, is gebaseerd op de kaart uit 1784 naar aanleiding van de verkenningen van J.C. Heneman, en is verbeterd en '*naar den tegenwoordigen toestand der Kolonie*' gewijzigd. Deze kaart uit 1850 vertoont aldus overeenkomsten met de kaart van J.C. Heneman uit 1784, maar geeft meer en gedetailleerdere informatie. Van Sijpesteijn was landmeter en officier in de jaren 1846-1855, en gouverneur van 1873-1882. Hij heeft veel geschreven en gepubliceerd over Suriname. Deze kaart is een typische plantagekaart, bedoeld om het snel wijzigende plantageareaal in de kolonie in kaart te brengen. Net als vele vorige kaarten die hier besproken zijn, lag de focus van de kaart dan ook op de belangrijke plantagegebieden in het kustgebied, hoewel de Corantijn en de bovenstroomse gebieden wel op de kaart staan.

Deze kaart is overigens de laatste kaart die op deze wijze in dienst stond van de landbouw in de kolonie. De plantages waren al langere tijd in verval en de emancipatie van de slaven betekende

¹⁸² "Brief van M.J. de Wolff, Superintendent of Upper Corentyne, 1848", afkomstig uit de Colonial Office Records, in: Menezes, *The Amerindians in Guyana 1803-73*, 249-250.

Uitvergroot deel van het kaartje op de vorige bladzijde. De door Sijpesteijn getekende plaatsen van 'Indianen' zijn duidelijk te zien.

6.1. Kaarten uit de jaren 1840 – 1890: bovenloop Corantijn nog niet bekend in Suriname

Vanaf de jaren 1840 begon men vanuit de naastgelegen Engelse kolonie de bovenloop van de Corantijn, de grensrivier tussen de Nederlandse en Engelse kolonies, te verkennen (zie hierover het volgende hoofdstuk). Van de bevindingen van deze onderzoekstochten werden de Nederlandse en Surinaamse autoriteiten echter een aanzienlijke tijd niet in kennis gesteld. Kaartenmakers in Nederland en Suriname beschikten daardoor nog niet over de informatie die in Engeland al wel bekend was. De Nederlands-Surinaamse kaarten van Suriname vertonen daarom in deze periode het deel van de Corantijn boven de eerste watervallen nog steeds niet, maar geven de Corantijn slechts weer tot 4°23' noorderbreedte (Wonotobovallen).

Bron: J.B.Ch. Wekker, "De grensrivier Corantijn tegen historische en geografische achtergronden", *K.N.A.G. Geografisch Tijdschrift VIII* (1974), Nr. 5, 469-487, 477-478.

Opmetingen door J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge (1860-1879)

Johan François Adriaan Cateau van Rosevelt (1823-1891) kwam op 21-jarige leeftijd naar Suriname als kanonnier op fort Nieuw-Amsterdam. Door zelfstudie ontwikkelde hij zich tot bouwkundige, landmeter en cartograaf. In 1861 verliet hij het leger en kreeg de opdracht om als lid van de Frans-Nederlandse grenscommissie de Marowijne en de Lawa in kaart te brengen. In de jaren daarop kwam hij erachter dat er geen bruikbare kaarten van Suriname bestonden. Hij besloot er in zijn vrije tijd zelf één te maken. Het begin was er al: het resultaat van de grensexpeditie. In zeventien jaar tijd doorkruiste hij het land, waarvoor hij telkens binnenlands verlof opnam. Hij voltooide zijn kaart in 1879 met de hulp van zijn vriend J. van Lansberge, eerste luitenant der infanterie en zoon van de gouverneur.

In 1879, tijdens zijn verlof in Nederland, vond hij kaartenuitgever Smulders bereid zijn werk te laten drukken. In 1880 werd de kaart voor f. 24.000 gekocht door de Nederlandse regering, toen grote behoefte bestond aan een

betrouwbare grondslag voor de uitgifte van (goud)concessies. In Suriname heerste namelijk weer een goudkoorts door de ontdekking van goudafzettingen in het binnenland. Er werden cartografische expedities naar de binnenlanden georganiseerd om gebieden in kaart te brengen die vervolgens door goudconcessie aanvragen werden gevolgd en de kaarten vulden. Maar hierbij ontstonden problemen omdat door de beperkte kwaliteit van de instrumenten de kaarten ook niet altijd klopten en men soms meer concessies verstrekke dan dat er daadwerkelijk land was. Aan de verwarring bij de uitgifte van goudconcessies kwam door de aankoop van Cateau van Rosevelt's kaart een einde. Bij het in werking treden van de goudverordening in 1882 werd de kaart van Cateau van Rosevelt de officiële kaart van Suriname en bleef dat tot ver in de 20^e eeuw. Zijn kaart vormde de grondslag van vele latere kaarten.

De kaart gaat verder zuidwaarts dan gebruikelijk voor die tijd. Toch is het nog steeds een kust- en rivierenkaart waarop vooral het destijds economisch nuttige gebied wordt aangegeven. Een uitzondering is het stroomgebied van de Marowijne, aangezien Cateau van Rosevelt als lid van de grenscommissie dit gebied bezocht had en de Litani was opgevaren. De gegevens van Schomburgk over de Boven-Corantijn uit 1843 (zie volgende hoofdstuk) werden door de gouverneur van Brits-Guyana aangemerkt als 'voorlopig' en diens gegevens zijn dus niet door Cateau van Rosevelt verwerkt op zijn kaart. De resultaten van Barrington Brown's onderzoek in 1871-1872 (zie volgende hoofdstuk) bereikten Suriname pas in 1889, zodat ook deze niet op de kaart zijn opgenomen.¹⁸⁵

De Corantijn is getekend tot de Wonotobovallen. Tot hier maakte van Cateau van Rosevelt in 1872 een reis. Net als op de voorgaande kaarten zijn er op deze kaart langs het eerste stuk van de Corantijn, tot aan de voormalige post Hoop, geen inheemse dorpen te zien. Oreala staat wel op de kaart, en hier heeft Cateau van Rosevelt bijgeschreven: "*Inheemsen, Engelsche kerk en school*". Een eerste dorp staat aangegeven iets ten noorden van de monding van de 'Wassiabokreek'. Een 'tweede dorp' staat aangegeven iets ten noorden van de 'Apoerakreek'. Volgens de kaart is er daarna nog een dorp, gelegen aan de Engelse oever, tussen 'Epirakreek en 'Potoka-' of 'Koetokakreek'.

Als de rivier na vele kronkels en bochten weer een min of meer recht verloop heeft richting het westen, komt op de kaart de 'Kabaleborivier' de Corantijn instromen. Een van de eerste grote linkerzijtakken van de Kabalebo wordt op de kaart de 'Massirekorekreek' genoemd. Hierover heeft Cateau van Rosevelt kennelijk gesproken met inheemsen die hij daar in de buurt ontmoette, want hierbij schreef hij: "De Massirekorre zou volgens de Arrawakken door Wilde Indianen bewoond zijn. Massirekorre betekent in het Arrawaksch: ga niet te ver". Cateau van Rosevelt heeft de 'Kabalebo' getekend tot aan de Avanavero waterval, waarbij hij de aantekening geplaatst heeft: "Onder de hier wild op elkander liggende rotsblokken is er een met Oud-Indiaansche hiëroglyphen".

In de bocht waar de Corantijn rivier weer een zuidelijker verloop heeft, staat aan de rechterkant bij het eiland 'Sakora' een 'verlaten Indiaansch dorp' zonder naam op de kaart. Net ten zuiden van dit verlaten dorp bevindt zich volgens Cateau van Rosevelt de "Temehri rots met oud Indiaansch beeldenschrift". Niet ver ten zuiden daarvan heeft Cateau van Rosevelt nog een 'rots met oud

¹⁸⁵ J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge, "Kaart van Suriname, naar de opmetingen gedaan in de jaren 1860-1879" (herdruk Amsterdam 2004), bijchrift. Zie ook C. Koeman ed., *Links with the past*, 76-78 en 98-99.

Indiaansch beeldenschrift' op de kaart gezet. Tot aan de Wonotobovallen staan verder geen woonplaatsen weergegeven.¹⁸⁶

Katholieke Missie (1884)

In het laatste kwartaal van de 19^e eeuw werd een begin gemaakt met de Rooms-katholieke missionering onder de inheemsen in Suriname. Al in 1683 hadden drie katholieke paters (Franciscanen) van de religieus tolerante Van Sommelsdijck toestemming gekregen naar Suriname te komen, in het kader van de verbreiding van het geloof. Zij stierven echter alle drie en daarna duurde het een eeuw voordat er weer katholieke geestelijken een poging waagden. Ook nu was de sterfte weer hoog en door de beperkte mankracht was de katholieke missie gedwongen zich te concentreren op Paramaribo en omgeving en het district Coronie. Het merendeel van de plantagegebieden werd noodgedwongen overgelaten aan de "Christelijke concurrenten" de Herrnhutters. Toch boekten zij wel successen; in 1870 had de katholieke kerk al 7000 leden en in het jaar van de emancipatie (1863) was dat aantal al gegroeid tot bijna 12.000. De katholieke missionarissen maakten gebruik van de taal van de 'vrije gekleurden' en de slaven.

Vanwege het constante gebrek aan priesters besloot het pauselijke ministerie voor de verbreiding van het geloof Suriname toe te vertrouwen aan de paters en fraters redemptoristen (een kloosterorde). Zij deden in 1866 hun intrede in Suriname. De katholieke missie won in Suriname veel *goodwill* door hun zorg voor de melaatsen in de leprozie Batavia, bij de monding van de Coppename. De bekendste missionaris van de Surinaamse missie werd er in 1856 pastoor: Petrus Donders. Donders was degene die de missie onder de inheemsen en marrons op gang probeerde te brengen. Bij de inheemsen, zowel 'Caraïben' als 'Arowakken', had hij meer 'succes' dan bij de marrons.¹⁸⁷

In 1884 gaf de RK gemeenschap een "Beknopte geschiedenis der Katholieke missie in Suriname" uit, geschreven door een pater redemptorist uit hun midden, pater A. Bossers. Het eerste hoofdstuk is een introductie over Suriname en diens bevolking. Hierin geeft de auteur informatie over de 'oorspronkelijke bewoners' van de kustlanden en laagste streken van de kolonie: de 'Caraïben', 'Arowakken', en 'Warrauwen'. Zijn beschrijving schetst een niet al te positief beeld van zwervende, zorgeloze, luie, onverschillende en drankzuchtige indianen. De 'Caraïben' zouden met name ruw, wreed, sluw en wantrouwig zijn, de 'Arowakken' en 'Warauen' zouden volgens de auteur een iets zachtaardiger karakter hebben, en bovendien vreesachtig, vredelievender en gediensdiger zijn, en daardoor 'meer geschikt voor beschaving en godsdienst'. De 'Warauwen' zijn volgens de "Beknopte geschiedenis" 'zeer weinig in getal' en wonen 'uitsluitend' in het westelijk gedeelte der kolonie, aan de Maratacca en de Corantijn.

De auteur merkt op dat allerlei factoren samen werken om 'het zaad des Evangelies' onvruchtbaar te maken voor veel inheemsen; waaronder hun 'zwervend leven', de verre afstanden tussen de kampen, het geringe aantal bewoners van de kampen, de ingeboren liefde voor eenzaamheid, vrijheid, enzovoorts. Bovendien wordt opgemerkt dat de missie zich alleen richt op de benedenlandse inheemsen, omdat de inheemsen die in de hoge binnenlanden zouden 'rondzwerven', en die 'veel talrijker' zouden zijn dan de inheemsen in de kuststreken, voor de missie 'ontoegankelijk' waren. Van de inheemsen, die van tijd tot tijd met de overige bevolking in

¹⁸⁶ Cateau van Rosevelt en van Lansberge, "Kaart van Suriname", kaders 1,2,6, en 7.

¹⁸⁷ Bakker et.al., *Geschiedenis van Suriname*, 94-95.

aanraking kwamen, werd er in de twaalf jaar na de eerste contacten in 1868 wel een groot aantal gedoopt door de missionarissen.¹⁸⁸

In de beknopte geschiedenis is te lezen dat het 'vaak voorkwam' dat de inheemsen 'niet aan een vaste standplaats vasthielden'. In de jaren na 1870, toen het aantal door de missionarissen bezochte kampen zestien was, nam het aantal bezochte kampen eerder af dan toe, volgens de auteur omdat de missionarissen de 'verhuizende indianen' niet overal konden volgen. Een voorbeeld maakt duidelijk dat de 'Arowakken' en 'Warrauen' zich volgens de missionarissen verplaatsten tussen de Maratacca en de Corantijn. In september 1870 bezocht Donders vanuit Batavia voor het eerst de 'Arowakken' en 'Warrauwen' die in een uitgestrekt kamp van ongeveer honderddertig mensen in de rivier Maratacca zouden wonen. Zeven jaar lang zou de missionaris hen tijdens de grote droge tijd per tentboot hebben bezocht. Hierover schrijft de auteur: "*Zij vereischte een vaart van zeven of acht dagen, zoodat een bezoek bij die Indianen minstens drie weken vorderde. Dewijl zij godsdienstig gestemd schenen, en veel ijver betoonden om God te leeren kennen, getroostte men zich de offers dier moeilijke en dure reizen. Bij het eerste bezoek lieten zij al hunne kinderen doopen. In september 1871 doopte de Missionaris 45 volwassenen, welke met de kinderen te zamen, reeds het getal van 90 gedoopten uitmaakten; 16 paren gingen een wettig kerkelijk huwelijk aan. Deze inheemsen schenen wel godsdienstige gevoelens te hebben; maar hun oude liefde voor een zwervend leven vernietigt al het goede. Sinds een zestal jaren zijn zij naar de Corantijn vertrokken, op een punt, waar zij voor den Missionaris ongenaakbaar zijn*".¹⁸⁹

Het bevolkingsaantal van de inheemsen nam volgens de katholieken af. Ze zouden er ongeveer duizend geteld hebben, terwijl de inheemse bevolking in 1804 nog zou zijn geschat op drie- of vierduizend. De auteur zegt niet te weten of de drie hun bekende stammen van benedenlandse inheemsen zijn uitgestoven of dat de meeste zich in de bovenlanden hebben teruggetrokken.¹⁹⁰

Verslag onderzoekingsreis K. Martin (1885)

K. Martin, professor in de geologie aan de universiteit van Leiden, maakte in 1884-1885 een geologische onderzoekingsreis naar Nederlands West-Indië, samen met onder andere een botanist, een natuurwetenschapper, en een entomoloog, en heeft van deze reis een verslag gepubliceerd. Hij schrijft in zijn hoofdstuk over zijn "*reise zum oberen Surinam*" ("reis naar het binnenland van Suriname") ook een paragraaf over de 'Indianen van Suriname'. Op dat moment zouden de 'Arowakken' en 'Cariben' in kleine groepen over Suriname verstrooid zijn, en wonen aan de benedenloop van rivieren, gescheiden van de inheemsen die de gebergten van het binnenland bewonen. De Warauen zouden sterk gereduceerd zijn. Martin schrijft over de 'Warauen': "Zij bouwen graag hun huizen op zanderige grond en wonen daarom altijd iets van de rivier verwijderd".¹⁹¹

Verslag onderzoekingsreis Dr. Ten Kate (1885)

Dr. Ten Kate verbleef in Suriname tussen juni 1885 en februari 1886, met inbegrip van een kort verblijf in Demarary. Het hoofddoel van zijn reis was een antropologisch, etnografisch en

¹⁸⁸ (A. Bossers), *Beknopte geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname, door een Pater Redemptorist* (Gulpen 1884), 5-7.

¹⁸⁹ *Beknopte geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname*, 328-329

¹⁹⁰ *Idem*, 332-333.

¹⁹¹ K. Martin, *Bericht über eine Reise nach Niederländisch West-Indien und darauf gegründete Studien* (Leiden, 1888), 92.

zoologisch onderzoek en het aanleggen van verzamelingen op deze gebieden. Hij bereisde het grootste gedeelte van het benedenland tussen de Corantijn en de Marowijne, en bezocht onder andere de inheemsen aan de Coppename, Tibiti, Wajombo, Boven-Nickerie en Corantijn. De Corantijn bereisde hij tot aan Epira. In de omgeving van Orealla ontmoette hij 'Warauen' ¹⁹².

Ten Kate maakte tussen 1882 en 1897 verschillende wetenschappelijke reizen, maar die naar Suriname heeft het minste resultaat opgeleverd. Vooral het verloren gaan van zijn dagboeken en wetenschappelijke aantekeningen tot eind december 1885 zijn daarvan de oorzaak¹⁹³.

Afsluitend

Dit hoofdstuk belichtte de bronnen over de Beneden-Corantijn tussen het begin en het eind van de 19^e eeuw. Dit was een turbulente periode, waarin Suriname na een Engelse periode weer Nederlands bezit werd, de Surinaamse plantage-economie uit een diep dal moest klimmen en de slavernij werd afgeschaft.

Aan het begin van deze periode schreef Baron von Sack in zijn "Reize naar Surinamen" (1821) dat hij met 'Arowakken' elders in Suriname gesproken heeft over andere stammen die in de omgeving van de Corantijn zouden wonen, zoals de 'Addaraja', en de 'Akulyu' en de 'Pianokote' aan de Boven-Corantijn. Missionaris Bernau schreef in een brief uit 1836 dat de meeste inheemsen in de Corantijnrivier 'Carabeese' zouden zijn. In 1836 maakte de Duitse geograaf en natuuronderzoeker Robert Hermann Schomburgk vanuit Brits-Guyana een verkenningsreis naar de Corantijnrivier. Hij hield een uitgebreid dagboek bij en produceerde een kaart. Hij maakte melding van inheemse dorpen 'Wasiappo' (Washabo), 'Pärurú', en de kreek 'Epira', welke door 'vele Arowakken' bewoond zou worden (ongeveer 150). Verder naar het zuiden lagen volgens hem 'Caraïbse' dorpen zoals 'Kai'iwa', 'Tomatai, Pacuima' en 'Maijari'. De toezichthouder van de Boven-Corantijn, M.J. de Wolff, schreef in een brief uit 1848 dat de inheemsen van de Corantijnrivier sinds het vertrek van de Evangelische broeders niet meer met Christelijke leer te maken hadden gehad.

C.A. van Sijpesteijn's kaart uit 1850 toont aan beide oevers van de rivier verschillende cirkeltjes die dorpen aangeven, waarbij 'Indianen' staat. Tussen de 'Kapoerakreek' (Kaboerikreek) en de 'Wasjappakreek' (Washabokreek) en bij de 'Appoerakreek' heeft hij op deze manier dorpen aangegeven. Ook op een latere kaart van de hand van J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge (1860-1879) worden dorpen bij de monding van de 'Wassiabokreek', en bij de 'Apoerakreek' genoemd. De nieuwe kaarten uit deze periode, inclusief die van Schomburgk, bevestigen wederom dat de gebieden die op dit moment door inheemsen bewoond en gebruikt worden, destijds ook (al) belangrijke plaatsen waren.

Verder werd er in het laatste kwartaal van de 19^e eeuw een begin gemaakt met de Rooms-katholieke missionering onder de inheemsen in Suriname. Volgens de missionarissen verplaatsten 'Arowakken' en 'Warrauen' zich tussen de Maratacca en de Corantijn. Dit had een negatief effect op de zendingspogingen van de paters: in de Corantijn waren de inheemsen voor de missionarissen niet te bereiken.

¹⁹² K. Martin, *Bericht über eine Reise nach Niederländisch West-Indien und darauf gegründete Studien* (Leiden, 1888, 93.

Vanaf de jaren 1840 werd er, eerst vanuit het naburige Brits-Guyana en pas een hele tijd later vanuit Suriname zelf, onderzoek gedaan naar de bovenloop van de Corantijnrivier. Tot bijna halverwege de 19^e eeuw waren er nog nauwelijks Europeanen zo ver de rivier op geweest, en men wist niet hoe de bovenloop van deze rivier eruit zag. Dat deze blinde vlek op de kaart in de tweede helft van de 19^e eeuw opgevuld begon te worden, had ermee te maken dat de Engelsen en de Nederlanders, die de Corantijn als grensrivier hadden aangewezen, wilden weten waar de grens dieper in het binnenland liep.

De bronnen die in het volgende hoofdstuk belicht worden, verschaffen ons informatie over de inheemse bewoning van de Boven-Corantijn, hoewel verslagen van expeditie naar dit gebied ook nieuwe informatie opleverden over de bewoning van de Beneden-Corantijn, omdat men hier langs kwam op de heen- en /of terugweg van de bovenrivier.

Hoofdstuk 7. Kartering van de Boven-Corantijn (1850-1913)

Inleiding

Tot bijna halverwege de 19^e eeuw is er nauwelijks geschreven informatie beschikbaar over inheemsen in gebied van de Corantijn boven de eerste watervallen. De reden was simpelweg, dat hier nog bijna nooit een Europeaan geweest was, en de Boven-Corantijn nog niet in kaart was gebracht. Met wist eenvoudigweg niet hoe de bovenloop van deze rivier eruit zag, en wie er woonden. Hoewel uit verschillende bronnen die in de vorige hoofdstukken aangehaald zijn blijkt dat gebieden verder het binnenland in wel bewoond zouden zijn, was de informatie hierover (met uitzondering van Salomon Sanders) afkomstig van verhalen die de auteurs verkregen zouden hebben van inheemse groepen uit de lager gelegen delen¹⁹⁴. Niet zelden zouden deze groepen in de Boven-Corantijn geschetst zijn als 'vijandig', 'machtig', of 'afschrikwekkend'. Informatie uit de 'eerste hand', opgetekend door Europeanen, was echter niet beschikbaar. Vanaf ongeveer de jaren 1840 kwam hierin verandering. Vanaf dit moment zijn er tochten gemaakt naar het diepe achterland van de Corantijn. De grenskwestie heeft hierbij een doorslaggevende rol gespeeld (zie kader 7.1).

7.1. De grenskwestie (I): achtergrond

Het gebied dat Abraham Crynssen in 1667 veroverde op Lord Willoughby strekte zich uit tot de westkant van de Coppename rivier. Verder naar het westen bevond zich toen ook nog een andere Zeeuwse kolonie, namelijk Berbice, gesticht door Abraham van Peere. Tussen beide volksplantingen in strekte zich het stroomgebied van de Corantijn uit als een leeg niemandsland. Niet lang daarna werd er een regeling getroffen om de grens vast te stellen, vermoedelijk in 1673 of 1684. Dit werd waarschijnlijk vooral met het oog op ongewenste burens gedaan; door een gezamenlijke grens te bepalen werden in feite gebiedsaanspraken gecreëerd. De denkbeeldige grenslijn liep op ongeveer 10 mijl ten westen van de monding van de Corantijn, bijna pal noord-zuid door een nog onbekend woest gebied van bos en zwampen. De grens werd aangegeven als een rechte lijn vanaf de Duivelskreek (een niet meer bestaand riviertje dat uitmondde in de zee) langs de meest oostelijke bocht van de Canjekreek (een zijtak van de Berbice). Het hele Corantijn gebied kwam dus aan Suriname te behoren.

Op kaarten uit de 18^e eeuw liep de lijn dood, net als de Corantijn zelf, omdat alleen de benedenloop nog maar bekend was. De kaart van J.C. Heneman van 1784 bijvoorbeeld toont de westgrens van de kolonie Suriname. De monding van de Duivelskreek staat er op en van daaruit loopt de scheidingslijn in zuidwestelijke richting. De kaart is niet verder getekend dan tot 5°10' noorderbreedte; dus hier houdt de grenslijn op.

Omdat het gebied van de Corantijn tussen twee oude gevestigde volksplantingen lag, die ieder nog voldoende uitbreidingsmogelijkheden hadden in de directere omgeving, is er lange tijd weinig belangstelling geweest voor dit gebied. Pas tijdens speurtochten naar eventuele waardevolle mineralen werd het gebied aangedaan. De reis naar de oorsprong van de Corantijn van Gerrit Jacobs en Salomon Sanders, die eerder dit verslag besproken is, is daar een voorbeeld van.

¹⁹⁴ Zie bijvoorbeeld de verslagen van Berrie en Masham, Salomon Sanders, de Herrnhutters, Schomburgk, en von Sack.

Uit de tijd dat Suriname door de Engelsen veroverd was, en als gevolg hiervan een Engels protectoraat was (1799-1802), dateert het Nederlands-Britse compromis tussen de gouverneurs van beide gebieden (het Nederlands bestuurskader bleef gehandhaafd in Suriname). In dit compromis was vastgelegd, dat de westelijke oever van de Corantijn tot de Duivelskreek onder het bestuur kwam van Berbice. De grens verschoof dus naar het oosten en de laagwaterlijn aan de westoever van de Corantijn werd nu de grens.

In feite was de afspraak dat de gehele Corantijnrivier de grens vormde tussen de twee landen. Daarom werd het na de Vrede van Parijs (1815), toen definitief werd vastgesteld dat Berbice, maar ook Demerara en Essequibo Brits bleven en dat Nederland Suriname terug kreeg, toch wel van belang geacht om te gaan bekijken hoe de bovenloop nu eigenlijk liep en dus waar de grens verder in het binnenland lag.

Officieel was hier nog niets over bekend. Hoewel op de kaart van Sanders uit 1720 de ware Boven-Corantijn of, zoals de Engelsen hem noemen, de New River, al was aangegeven door een grotere breedte en gemarkeerd was als voortzetting van de hoofdriever, werd er, zoals al eerder in dit rapport werd vermeld, aan zijn gegevens weinig vertrouwen geschonken, dus deze informatie werd op dat moment buiten beschouwing gelaten.

Daarom werden in de 19^e eeuw verschillende expedities ondernomen met als doel, de bovenloop van de Corantijn te vinden en in kaart te brengen; en om te bepalen waar de grens ten zuiden van de 5^e breedtegraad liep.

Bronnen:

www.wikipedia.org ("Berbice"), 27-03-2006, www.suriname.nu ("de westgrens met Guyana"), 27-03-2006. J.B.Ch. Wekker, "De grensrivier Corantijn tegen historische en geografische achtergronden", 469-470.

Tegen deze achtergrond vonden de tochten plaats die de bronnen opleverden die in dit laatste hoofdstuk besproken worden. De eerste twee gingen uit van de Britse regering: de nieuwe expeditie van Robert Hermann Schomburgk, die er tijdens zijn vorige tocht naar de Corantijn niet in geslaagd was de eerste watervallen te passeren (1843), en de expeditie van Charles Barrington Brown (1871). Zij kozen verschillende routes: Schomburgk reisde via het brongebied van de Rupununi, probeerde eerst de bron te vinden om vervolgens de gehele rivier af te zakken naar de monding. Brown begon bij de monding van de Corantijn en had als plan de rivier op te varen en zo de bron te vinden. In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan wat Schomburgk en Brown hebben opgeschreven over de inheemsen die zij tijdens hun reizen zijn tegengekomen. Door hun verschillende conclusies over welke rivier nu de werkelijke bovenloop van de Corantijn was, ontstond er een conflict tussen de Britten en de Nederlanders over hun gezamenlijke grens. Dit geschil komt in dit hoofdstuk ook (kort) aan de orde.

Vanaf het begin van de 20^e eeuw werden er ook vanuit Suriname zelf expedities georganiseerd naar het binnenland en tussen 1910 en 1911 werd de Corantijnrivier onderzocht werd onder leiding van C.C. Käyser. Dit gezelschap reisde over de Lucierivier, die uitmondde in de Corantijn, verkende daarop het brongebied en voer de rivier tenslotte af tot aan de zeemonding. Tijdens deze tocht bezochten ze verschillende inheemsen groepen aan de Boven-Corantijn en deden ze tijdens de terugreis ook enkele dorpen aan de Beneden-Corantijn aan.

Verslag expeditie Robert Hermann Schomburgk (1840-1844)

De Britse regering gaf Robert Schomburgk in 1840 de opdracht de grenzen van Brits-Guyana op te nemen en vast te stellen. Nadat hij eerst de west- en zuidgrens had vastgesteld, werd in 1843 bepaald dat hij de Corantijn zou afzakken, nadat hij eerst een onderzoek zou hebben gedaan naar het brongebied van deze rivier. Het ging volgens de gouverneur van Brits-Guyana, die de gouverneur van Suriname hiervan op de hoogte stelde, alleen om onderzoek, een cartografische expeditie, en de reis had niets te maken met de grenskwestie.¹⁹⁵

Het verslag hiervan, geschreven door Richard Schomburgk, die de reizen van zichzelf en zijn broer Robert in de jaren 1840-1843 op papier zette, is terug te lezen in diens driedelige werk "*Reisen in Britisch Guiana in den Jahren 1840-1844*", uitgegeven in 1848 (tweede deel, hoofdstuk XII). Op de kaart die bij het eerste deel is bijgevoegd (kaart van Robert Schomburgk uit 1846), zijn alle reizen die gemaakt zijn door Robert, Richard, of Robert en Richard Schomburgk samen, aangegeven.

Voordat Robert Schomburgk naar de Corantijn vertrok, maakten de broers samen, onder begeleiding van een zekere heer Goodall, een tocht naar het brongebied van de Rupununi. Het eindpunt was het dorp 'Watu-Ticaba', een nederzetting van 'Wapisiana' inheemsen, waar Robert Schomburgk al eerder geweest was in 1838 (zie deel van de kaart op de volgende pagina). Het dorp zou vijf grote, koepelvormige huizen en achtenvijftig bewoners tellen, maar er zouden meer nederzettingen in de omgeving zijn. Hier kwam Robert volgens het verslag allerlei oude bekenden tegen. Dit was ook de plek waar de broers zich opsplitsten. Richard, die zich het meest bezighield met het verzamelen van flora en fauna, had slechte ervaringen met het terugsturen van zijn verzamelingen en wilde deze niet weer in vreemde handen achterlaten. Hij zag zich genoodzaakt terug te keren en zich van zijn broer te scheiden, en hem de reis naar het brongebied van de Corantijn alleen met de heer Goodall te laten ondernemen.¹⁹⁶

Robert Schomburgk
(foto: www.guyana.org)

¹⁹⁵ www.suriname.nu, ("de westgrens met Guyana").

¹⁹⁶ Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844* (Leipzig 1848), deel II, 369-384.

In de ochtend van 3 Juni vertrok Robert Schomburgk met zijn gezelschap, waaronder 'Macusis' en 'Wapisianas', uit 'Watu-Ticaba'. 's Middags bereikten ze de 'laatste nederzetting' van de 'Atorais'. Ze staken enkele kreekjes over en kwamen toen bij het 'Carawaimigebergte', waar ze overheen gingen. Aan de andere kant van het gebergte troffen ze een 'verlaten Atorai dorp' aan, en ook een 'verlaten nederzetting van Daurai'. Ook dit dorp zou Schomburgk al eerder bezocht hebben, tijdens zijn reis naar het brongebied van de Essequibo in 1837-1838, toen er nog veertig bewoners zouden zijn geweest; nu was het echter 'uitgestorven' en 'overwoekerd'.

Begin van de tocht van Schomburgk (in het rood aangegeven) vanuit 'Watu-Ticaba' in het brongebied van de Rupununi.

Ze bereikten de 'Cuyuwini', verbleven daar in een 'Taruma-dorp', en volgden de 'Cuyuwini' tot ze de Essequibo bereikten (zie kaartje hierboven). Die volgden ze in zuidelijke richting. De 23^e bereikten ze een 'nederzetting van Taruma's', die zou bestaan uit twee hutten, waarvan bijna alle bewoners op een vistocht zouden zijn. Op 27 juni bereikten ze 'een tweede Taruma nederzetting' aan de Essequibo. Ook hier was Schomburgk naar eigen zeggen eerder geweest en hij werd er 'feestelijk ontvangen'.

Hier ontvingen ze berichten over de Corantijn, waarover Richard Schomburgk schrijft dat ze 'zeer met elkaar in tegenspraak' waren. Een inwoner van het 'Taruma dorp', een 'oude bekende' van Robert, de 'Barokoto'-hoofdman (wat een andere inheemse stam zou zijn) genaamd 'Yarimoko', zou 'allerlei enge verhalen' hebben verteld over de geesten en stammen die zouden leven in het gebied, waar Schomburgk heen zei te willen gaan. Schomburgk en zijn gezelschap waren echter 'niet onder de indruk' en wisten 'Yarimoko' zo ver te krijgen dat hij ze zou begeleiden naar de 'Maopityans', ofwel *Froschindianern* ('kikker indianen'). Hier zouden ze nadere informatie kunnen krijgen over de 'Corentyn', die 'Yarimoko' volgens het verslag 'Curitani' zou hebben genoemd.¹⁹⁷ Richard schrijft nog dat de 'stam van de Taruma's' nog ongeveer honderdvijftig individuen zou tellen, en dat het er elk jaar minder zouden worden. Ze zouden er afschuw van hebben om met andere stammen te trouwen; het huwelijk van de 'Barokoto' 'Yarimoko' met twee 'Taruma' vrouwen zou hoogst uitzonderlijk zijn geweest.

De groep reisde met de gids 'Yarimoko' tot aan de monding van de 'Uranakreek', een zijkreek van de Boven-Essequibo. Niet lang daarna 'stonden ze oog in oog' met veertien 'Maopityans', die zich volgens Richard in alle uiterlijke kenmerken onderscheidde van alle andere inheemsen, die zijn broer tijdens zijn reizen had leren kennen. Hij beschrijft ze uitvoerig in het verslag. Na een 'welkomstceremonie' gingen ze op weg in een oostzuidoostelijke richting.

Ze gingen heuvels en bergen over en kruisten tweemaal de 'Onoro', een kreek die in de Essequibo uitkwam, en bereikten uiteindelijk een nederzetting van deze 'Maopityans'. Hun 'mooie grote hutten' beschrijft Richard met bewondering. Het aantal nog levende 'Maopityans' bedroeg volgens Schomburgk negenendertig, en ze zouden met twintig 'Taruma's' leven, waaruit ook hun hoofdman gekozen zou zijn, in de twee hutten die het dorp telde. Ze zouden zichzelf 'Mawakwas' noemen, de 'Wapisianas' (uit het brongebied van de Rupununi) zouden hen echter 'Maopityans' noemen, van 'mao', de kikker, en 'pityan', het volk of de stam¹⁹⁸.

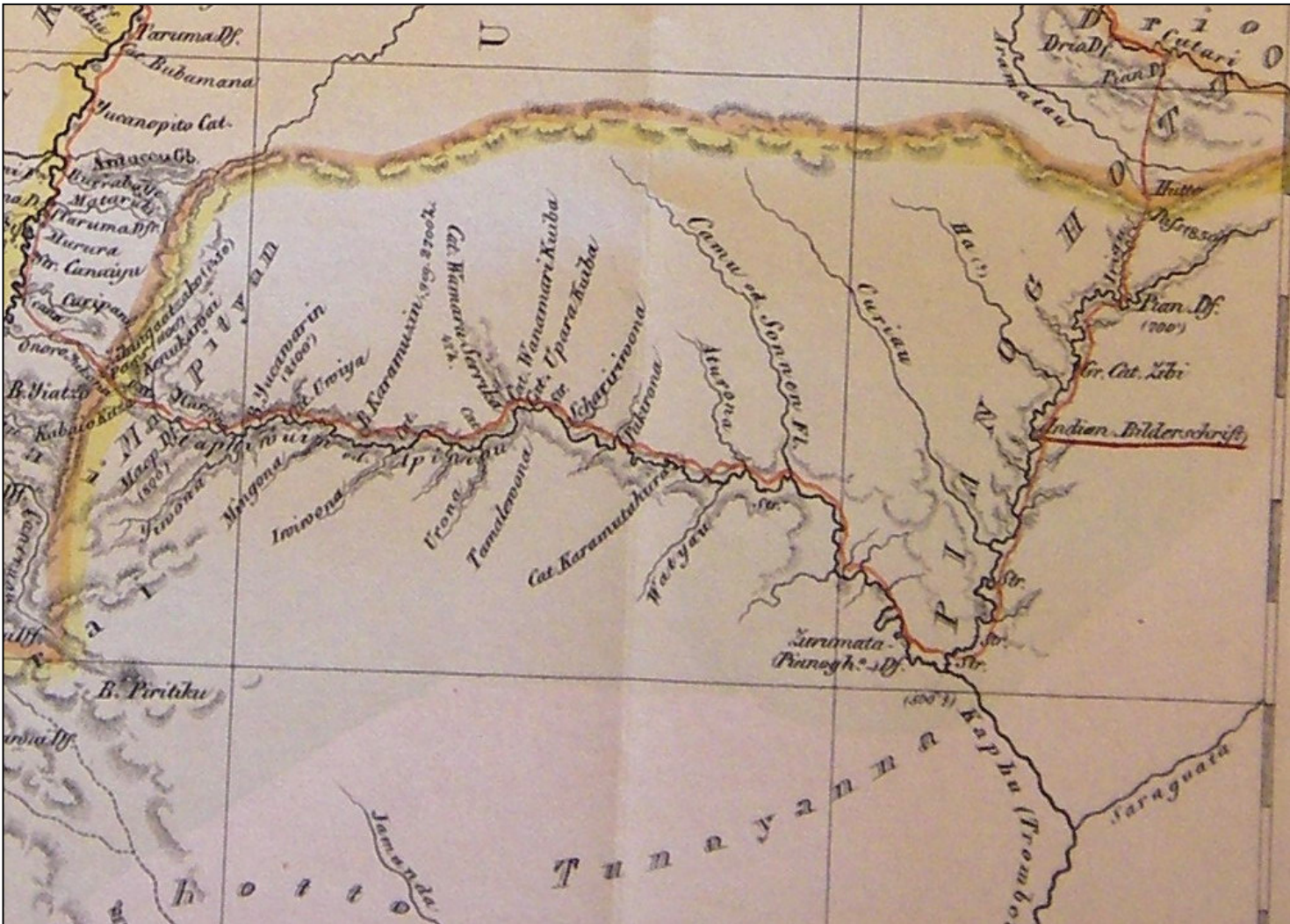
Op zijn vragen naar de 'Corentyn' zou Schomburgk slechts als antwoord hebben gekregen, dat hij, om in de rivier 'Curuni' te geraken, de 'Caphiwuin' moesten afvaren tot aan de monding van de vanuit het noorden komende 'Wanamu', en dat hij die vervolgens moest afvaren totdat hij bij de nederzettingen van de 'Pianoghottos' en 'Drios' kwam. Deze zouden in de omgeving van de 'Curuni' wonen. Twee 'Mawakwas' / 'Maopityans' werden vooruit gestuurd om de 'Pianoghottos' te berichten van hun komst.

De vloot van de 'Maopityans' zou zich in een erbarmelijke toestand hebben bevonden, zodat er ter plekke een nieuwe boot gebouwd moest worden. Op 18 juli was de boot klaar, en hadden de vrouwen cassavemeel voor de groep bereid, en onder begeleiding van zes 'Mawakwas' vertrok Schomburgk met zijn groep naar het gebied van de 'Pianoghottos'.

¹⁹⁷ Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844*, 465-468.

¹⁹⁸ Idem, 468-472.

In het verslag is te lezen dat ze zoals gezegd de 'Caphiuin' (Rio Cafuini) afvoeren, en dat ze tijdens deze tocht veel watervallen moesten passeren. Ook nam deze rivier verscheidene zijrivieren of kreen in zich op (zie kaart hieronder). Op 29 juli bereikten ze de verbinding van de 'Wanamu' met de 'Caphiuin'. Voordat de rivieren zich op dit punt splitsen, schrijft Richard Schomburgk in het verslag, vormen ze een verenigde stroom, die de 'Maopityans' en 'Pianoghotts' 'Kaphu' of 'Kaffu' noemen. Op de kaart is deze rivier ook aangeduid als 'Trombetas'. Richard schrijft dat zijn broer er naar aanleiding van later verkregen berichten geen twijfel over had dat dit de Trombetas was, die uiteindelijk uitkomt in de Amazone; de Anamoe en Cafuini zijn de bronrivieren van de Trombetas¹⁹⁹.

Deel van Schomburgk's tocht ten zuiden van de Braziliaanse grens

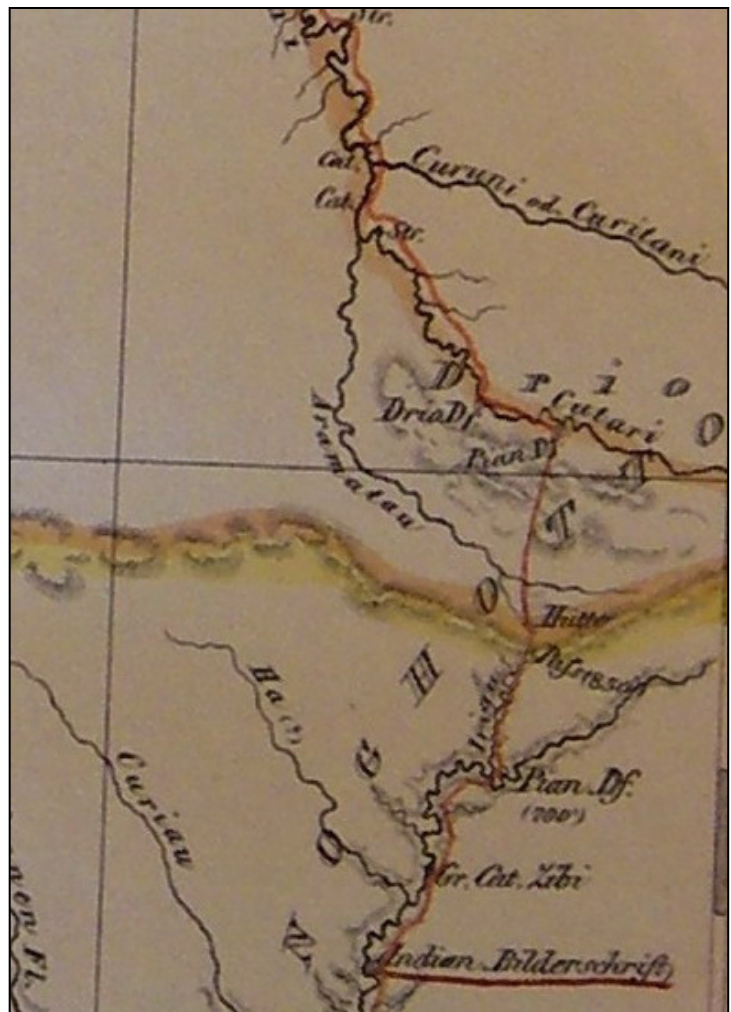
De Wanamu (Rio Anamoe), die men vervolgens opvoer, en die de inheemsen in het bovenstroomse deel zelf 'Yau-uh' zouden noemen, had net als de 'Caphiuin' 'troebel, geel water'. Even na de plaats waar de 'Curiau' in de 'Wanamu' was uitgemond, ontdekte Schomburgk langs de oever de

¹⁹⁹ Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844*, 472-474.

eerste 'indiaanse hiërogliefen' sinds hij de Essequibo verlaten had (zie op de kaart: *Indian. Bilderschrift*, rood onderstreept). Nadat er nog een tweede kreek in de 'Wanamu' was uitgemond kwamen ze, achttien dagen nadat ze uit het dorp van de 'Maoptiyans' waren vertrokken, enkele 'Pianoghottos' tegen in een korjaal, maar zodra deze 'Pianoghottos' de vreemdelingen zouden hebben waargenomen, zouden ze hun vaartuigen hebben gekeerd en er vandoor zijn gegaan; Schomburgk kon ze niet inhalen. Toen ze bij een bocht in de rivier aankwamen verried de aanwezigheid van meerdere korjalen dat hier een nederzetting was, die echter verlaten zou zijn aangetroffen, hoewel het hele hebben en houden van de bewoners achtergelaten zou zijn. Kennelijk hadden de mannen in korjalen, die de vreemdelingen zagen aankomen, met hun berichten de bewoners bang gemaakt, schrijft Richard Schomburgk. Robert Schomburgk stuurde ogenblikkelijk twee 'Maoptiyans' achter de gevluchte bewoners aan om ze te overtuigen van de vriendelijke bedoelingen van het gezelschap, maar zouden onverrichter zake teruggekeerd zijn en niemand hebben kunnen vinden. In het dorp, waar Schomburgk 'zijn expeditieleiden het bevel gaf niets aan te raken', zouden ze verschillende voorwerpen hebben aangetroffen, zoals messen van Nederlands fabrikaat, wat hen erop duidde dat de bewoners in contact zouden staan met de Surinaamse inheemsen of marrons.

De volgende dagen stonden in het teken van een opeenvolging van 'vreemde en vervelende' gebeurtenissen. De meegereisde 'Maoptiyans' zouden gerebelleerd hebben, en geprobeerd hebben goederen uit het dorp te roven, en Schomburgk's groep in het geniep te verlaten hebben. Bovendien konden de gevluchte 'Pianoghottos' niet achterhaald worden.

Uiteindelijk begon Schomburgk met een groep 'trouwe' 'Macusis' en 'Wapisianas' aan een landtocht, die begon op de linkeroever van de 'Iriau' (zie kaartje hiernaast). De 'Iriau' volgden ze een tijd via een pad over bergen en door zwampen. Toen kwamen ze bij 'een verlaten hut' (zie kaart: *Hütte*). Hier zagen ze de eerste beek, die in noordnoordwestelijke richting stroomde, waardoor Schomburgk 'wist dat ze nu het bassin van de Amazone verlaten hadden'.²⁰⁰ Hier waren ook heuvels, die de waterscheiding duidden. Die waren nauwelijks honderdvijftig voet hoog. Op de kaart is ook terug te zien, dat Schomburgk langs deze lijn de grens tussen Brazilië en Brits-Guiana heeft getekend (oranje-geel op de kaart).

Schomburgk's oversteek van de waterscheiding

²⁰⁰ Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844*, 474-477.

Op 23 augustus kruisten ze de 'Aramatau', en zetten hun tocht voort, en bereikten kort daarna een 'Pianoghotto' dorp (zie kaart: 'Pian. Df'), waar ze volgens het verslag "*von den athletischen und wohlgebildeten Bewohnern erwartet und bewillkommet*" (door de atletische en goedgebouwde bewoners opgewacht en verwelkomd) werden. Het dorp lag volgens Schomburgk aan de 'Cutari' en zou bestaan uit drie hutten. Richard Schomburgk beschrijft ook dit volk, 'gelijkende op de Maoptiyans', vrij uitgebreid.

Op dit punt zou Robert hebben gemeend, volgens Richard Schomburgk's verslag, dat de namen 'Curuni', 'Curuwini', en 'Curitani', allemaal namen voor één en dezelfde rivier zouden zijn²⁰¹. Letterlijk schrijft Richard: "*es unterlag keinem Zweifel, dass der Curuni oder Curuwini der Pianoghottos, der Curitani der Maopityans war*" (Er bestond geen twijfel over dat de Curuni of Curuwini van de Pianoghottos de Curitani van de Maopityans was).²⁰²

De expeditie bleef een tijd in het 'Pianoghottos' dorp en ze zouden er ook bezoek hebben gekregen van andere 'Pianoghottos' uit de omgeving, van welke gelegenheid Schomburgk gebruikt maakte om geografische en etnografische aantekeningen te maken. Ze zouden Schomburgk hebben gewezen op diverse andere stammen die in de omgeving woonachtig zouden zijn, zoals de 'Orokoyanna' of 'Papagaai indianen'; de 'Tschikianas' ('de schrik van de vredelievende andere stammen'); de 'Drios', 'een broederstam van de Pianoghottos'; de 'gevroesde' 'Maipurischiannas' of 'Tapir indianen'; de 'Tunayannas' ('Water indianen'), 'Caarawayannas'; en 'Barakutyos' of 'Barokotos'. Toen Schomburgk de naam 'Arawaaks' en 'Warraus' liet vallen, zouden de informanten richting het noorden hebben gewezen.²⁰³

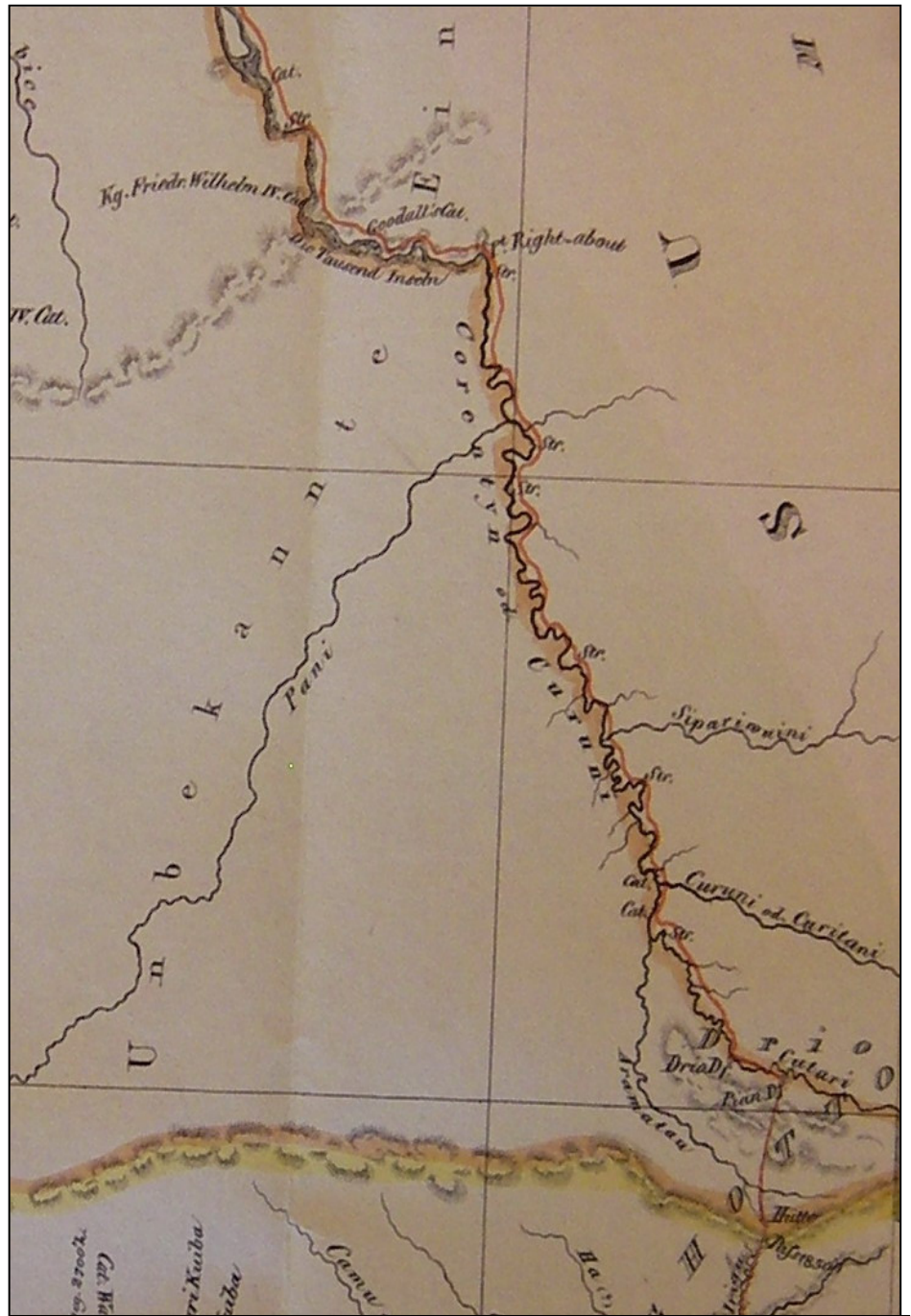
²⁰¹ Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844*, 478.

²⁰² Het lijkt er op alsof Richard Schomburgk zich vergist heeft, aangezien eerder uit de tekst blijkt dat er alleen over 'Curitani' werd gesproken door 'Yarimoko', de 'Barokoto' hoofdman in het 'Taruma' dorp aan de Essequibo, en dat het de 'Mawakwas' of 'Maopityans' zouden zijn geweest die Robert verteld zouden hebben over de weg naar de 'Curuni'.

²⁰³ Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844*, 479.

Op 1 september vertrokken ze weer en volgen ze de Cutari in noordwestelijke richting. Het volgende reisdoel was een nederzetting van 'Drios' aan de 'Cutari'. Toen ze hier voorbij waren, bereikten ze de monding van de 'Aramatau', die ze eerder overgestoken waren (zie kaart hiernaast). De verenigde stromen namen hier een noord-noordwestelijke loop.

Niet ver daarna, toen enkele stroomversnellingen gepasseerd waren, nam de rivier volgens Schomburgk de 'Curuni' of 'Curitani' op, die zich via een steile wand in de 'Cutari' stortte. Richard Schomburgk schrijft dat de 'Curuni' zeer rijk is aan stroomversnellingen en uit oostzuidoostelijke richting komt. Schomburgk voer deze rivier echter niet op, maar vervolgde zijn weg op de hoofdriever, die hij, nadat hij dit punt gepasseerd was, op zijn kaart "Corentyn oder Curuni" noemde (zie kaart hiernaast). Ook hier waren veel watervallen en stroomversnellingen en een ervan gaf Schomburgk de naam Sir Walther Raleighvallen.

Schomburgk's weergave van het brongebied van de Corantijn.

Op 14 september passeerden ze de monding van de 'Sipariuwini'. Vier dagen later kreeg de rivier een westelijke, soms zuidelijke, loop. Er waren hier zoveel eilandjes met daartussen schuimende stroomversnellingen en watervallen dat Schomburgk dit deel van de rivier "die Fälle und Stromschnellen der Tausend Inseln" noemde (vallen en stroomversnellingen der duizend eilanden; zie kaart). Op 20 september bereikten ze nog een grote waterval die Schomburgk vernoemde naar de koning van Pruisen: "Friedrich Wilhelm's IV waterval".²⁰⁴

²⁰⁴ Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844*, 479-481.

Het pad van de Corantijn naar de Essequibo.

Op 24 september kwamen ze bij een andere waterval, aan de voet waarvan ze 'enkele vervallen hutten en twee korjalen' aantroffen, en hier vonden ze ook het pad dat van de Corantijn naar de Essequibo zou leiden. Richard Schomburgk schrijft: "dit pad moet mijn broer bijzonder geïnteresseerd hebben, omdat het al sinds de 17^e eeuw bekend was [...]". De waterval was genaamd de Lord Stanley's waterval (zie kaart hiernaast: het pad staat aangegeven door middel van een stippelijntje). De korjalen zouden van een groep 'Caraiëben' zijn, die Schomburgk in maart aan de Rupununi tegen was gekomen. De 'Caraiëben' zouden Schomburgk te kennen hebben gegeven dat hij, mocht hij hun korjalen vinden, deze mocht gebruiken tot aan het 'Caraiëbendorp Tomatai', waar ze de boten bij de hoofdman 'William' zouden moeten inleveren.

Ze berekenden dat ze nog tweehonderddertig meter boven het zeeniveau zaten en beseften dat er nog vele watervallen in het verschiep zouden moeten liggen. 'Verzwakt door griep (koorts) en honger' bereikte de groep uiteindelijk de plek tot waar Schomburgk in 1836 had weten te komen. Er was nog maar weinig voedsel en men was op rantsoen gezet, terwijl het over de watervallen heen komen juist zo zwaar was. Maar uiteindelijk passeerden ze de laatste grote waterval (Wonotobo, zie kaart: 'Mavari Wonotobo'). Van daaruit, wist Schomburgk, zou het nog enkele dagen tot de eerste 'Caraiëben' nederzetting zijn.

Op 1 oktober bereikten ze het 'Caraiëbendorp Tomatai', waar ze door Schomburgk's 'oude vriend William', die inmiddels hoofdman was geworden, ogenblikkelijk herkend en welkom geheten zouden zijn. Hier kon het 'uitgehongerde gezelschap eten en aansterken', aldus het verslag. De rest van de terugreis naar de monding wordt door Richard Schomburgk in één zin samengevat: Op 9 oktober bereikten ze Nieuw-Amsterdam, op de 12e Georgetown²⁰⁵. Interessanter dan het verslag

²⁰⁵ Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844*, 481-482.

over het laatste deel van de reis, is de kaart die naar aanleiding hiervan van de Beneden-Corantijn gemaakt is (zie kaart op de volgende bladzijde).

Deel van Schomburgk's kaart waarop de benedenloop van de Corantijn afgebeeld is.

Behalve de 'Caraïbse dorpen' 'Kaiyiwa' en 'Tomatai' staan er nog verschillende andere inheemse dorpen en plaatsen op aangegeven: 'Apuur' en de 'Apuurkreek', 'Wassiappo' (dorp), en 'Caburikreek' (waarachter staat: "dorpen van Warrauen"). Ook de kreek 'Epira' staat in de kaart en ook het dorp of de kreek 'Maipuri'. 'Semira' (Ephrem) en de Hoop, de voormalige plaatsen van de

Moravische Broeders, staan ook op de kaart. De scheidslijn tussen de gebieden waar 'Arowakken' zouden leven en de gebieden waar 'Caraïben' zouden leven, is op deze kaart beter te zien dan op Schomburgk's vorige kaart. Het woord 'Aruaka' / 'Arawaak' staat nu niet alleen in de omgeving van de kust, maar ook verder landinwaarts aan de linkeroever van de rivier. Het woord 'Caraybbi' staat aan de rechter kant van de rivier en bovendien verder naar het zuiden.

Hoe waardevol de beschrijvingen van Schomburgk ook zijn, zijn resultaten wat betreft de geografische ontdekkingen zijn niet onomstreden. Een feit is in ieder geval dat hij, lopende aan de Braziliaanse kant van de waterscheiding, ongemerkt het brongebied passeerde van zowel de Boven-Corantijn of New River²⁰⁶, als het brongebied van de Oronoque. In plaats daarvan merkte hij als bronrivier de 'Cutari' aan, die zijn expeditie over land, en met het oversteken van de Aramatau, bereikte. Hij nam toen aan dat de 'Cutari' de hoofdrivier, ofwel de voortzetting van de Corantijn was. Daarna zakte hij de veronderstelde hoofdrivier de Cutari af, en vervolgens de verdere voortzetting, de 'Curuni', totdat hij de kilometers brede stroomversnelling van de eigenlijke Corantijn bereikte (door hem die *Fälle und Stromschnellen der Tausend Inseln* genoemd, thans Barrington Brownvallen).

Toen hij de Boven-Corantijn of New River passeerde, merkte hij hier niets van, of maakt er in ieder geval geen melding van. Wél tekende hij op zijn kaart de 'Pani', een vrij grote rivier, welke wel eens de foutief ingetekende Boven-Corantijn / New River kon zijn. Deze heeft een zuidwestelijke loop en nadert de Essequibo dus steeds dichter, en ontspringt in het gebergte, waarmee Schomburgk de grens tussen Brazilië en Brits-Guyana aangeeft; de waterscheiding. Het zou kunnen dat inheemsen hem hebben ingelicht dat daar nog een belangrijke rivier stroomde, maar dat hij door zijn haast de monding ervan niet meer heeft geverifieerd.

Schomburgk publiceerde in 1846 zijn kaart van Brits-Guyana, welke is bijgevoegd in Deel I van Richard Schomburgk's *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844*. Op deze kaart werd de 'Curuni-Cutari' aangegeven als hoofdbronrivier van de Corantijn, die als zodanig de voortzetting van de oostgrens van Brits-Guyana vormde. Niemand, ook niet in Suriname, twijfelde op dat moment aan de wetenschappelijke juistheid van dit nieuwe gegeven uit het nog geheel onbekende binnenland.

Sommige critici hebben echter na het bestuderen van het reisverslag beweerd dat Robert Schomburgk bewust naar een ander gebied (veel verder naar het oosten) ging dan waar hij 1837 zijn vermoeden over had uitgesproken dat de bron te vinden zou kunnen zijn. Ook is discussie ontstaan over de vraag of Schomburgk bewust de Boven-Corantijn of New River over het hoofd heeft gezien, in plaats van de gangbare verklaring dat de toegangswegen tot de Boven-Corantijn / New River gecamoufleerd werden door de grote hoeveelheid eilanden voor de ingang, terwijl tegelijkertijd de speurzinn van Schomburgk getemperd werd door honger en haast. De kritiek werd gevoed door de gevolgen van Schomburgk's conclusie: een grote lap grond moest in het voordeel van zijn Britse opdrachtgevers worden prijsgegeven, want de grens schoof op naar het oosten²⁰⁷.

²⁰⁶ Deze rivier wordt in Suriname Boven-Corantijn genoemd, omdat men er in Suriname van uit gaat dat dit de hoofdrivier is. Omdat men in Guyana die mening niet is toegedaan, wordt de rivier bij hen niet Boven-Corantijn genoemd, maar New River. Zie verder kader 7.2.

²⁰⁷ Wekker, "De grensrivier Corantijn tegen historische en geografische achtergronden", 476; en www.suriname.nu, ("de westgrens met Guyana").

Verslag expeditie Charles Barrington Brown (1871)

In 1871 verscheen het "report on the physical, descriptive, and economic geology of British Guiana", door Charles Barrington Brown en J.G. Sawkins. Brown en Sawkins waren al sinds 1867 bezig met een geologisch onderzoek in de Engelse kolonie. Zij hadden een officiële opdracht van de Engelse regering; ditmaal niet om de grenzen vast te stellen maar om geologisch onderzoek te doen. In 1870 ging Sawkins met pensioen en zette Barrington Brown het werk alleen voort. Het boek is opgedeeld in verschillende rapporten, die elk een expeditie naar een bepaald gebied of rivier beschrijven. Rapport Nummer 10 is het geologische rapport over de 'Corentyne River', geschreven door Barrington Brown in Augustus 1872. De expeditie erheen vond plaats in 1871.

In het voorwoord schrijft Brown hoe moeilijk het is geweest, om in de afgelegen, ondoordringbare gebieden onderzoek te doen. In het binnenland hebben Brown en zijn expeditieleden vooral over de rivieren moeten reizen en verder hebben ze gebruik gemaakt van de 'indiaanse paden' over het vaste land. Soms moesten ze haasten en konden ze weinig gegevens verzamelen vanwege gebrek aan voedsel; soms werden ze juist gedwongen ergens langer te blijven dan hen lief was omdat er voedsel bereid moest worden. Barrington Brown heeft tijdens zijn reizen gebruik gemaakt van de kaart van Robert Schomburgk. Op basis van die kaart heeft hij zelf ook een nieuwe kaart gemaakt, waarop resultaten van het geologische onderzoek zijn terug te vinden. Hij merkt er echter wel bij op dat hij ontdekte dat delen van Schomburgk's kaart niet correct waren, en dat hij veel tijd heeft gespendeerd om deze vergissingen te verbeteren op zijn eigen kaart.²⁰⁸

Barrington Brown (midden).
Foto: www.quyana.org.

Tijdens de jaren dat hij rondreisde in het binnenland van Brits-Guyana heeft Brown naast zijn officiële werk ook een privé dagboek bijgehouden, waarin hij elke avond schreef over de gebeurtenissen die hij had meegemaakt gedurende de dag. Twee jaar nadat zijn officiële rapport gepubliceerd was, gaf Brown zijn persoonlijke aantekeningen over deze reizen uit onder de titel "Canoe and Camp Life in British Guiana" (1877). Deze aantekeningen vormen een aanvulling op de andere beschrijvingen.

In tegenstelling tot de laatste reis van Robert Schomburgk, vertrok Brown vanaf de monding van de Corantijn (Skeldon). Geestelijke T.W. Veness vergezelde hem tot aan Oreala, waar hij de missie, die onder zijn gezag stond, ging bezoeken. Brown schrijft hierover in zijn eigen dagboek: "de woningen van de indianen zijn armoedig gebouwd en zien er vies uit, maar de leden van de Arowaak, Warrow, en Carib stammen die er in wonen, waren schoon en gekleed in beschaafde kostuums."²⁰⁹ In Oreala bleven ze twee nachten. Op maandag 4 september verlieten ze Oreala.

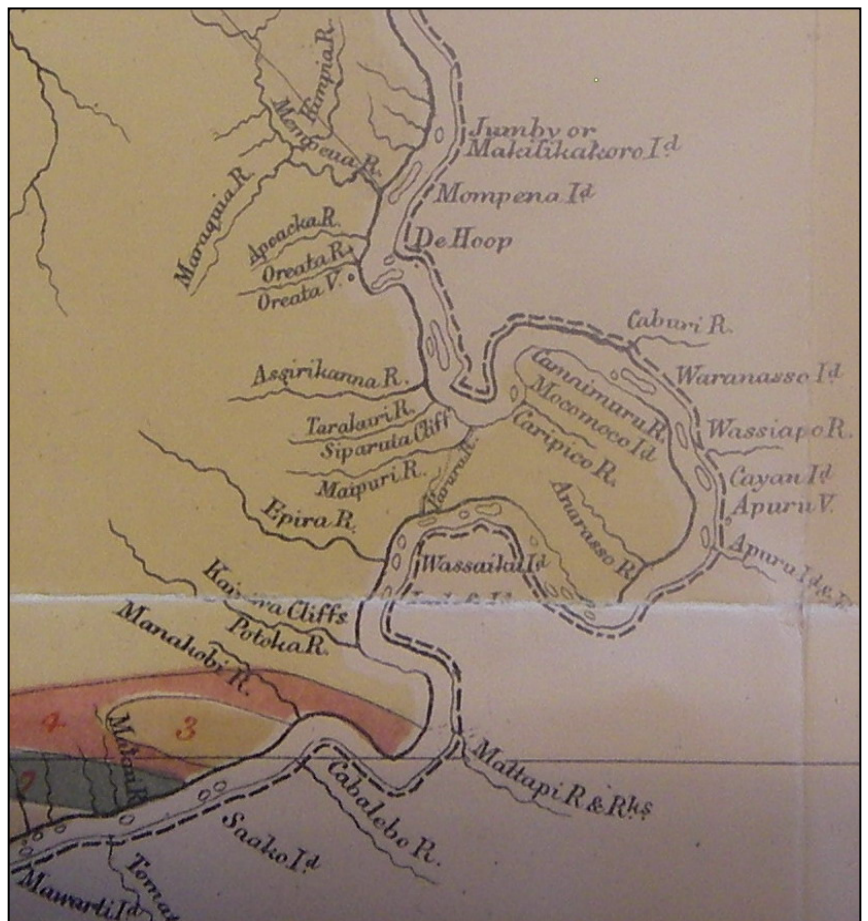
²⁰⁸ Charles Barrington Brown en J.G. Sawkins, *Report on the physical, descriptive, and economic geology of British Guiana* (Londen 1875), voorwoord.

²⁰⁹ C. Barrington Brown, *Canoe and camplife in British Guiana* (Londen 1877), 327.

Barrington Brown beschrijft de grote bocht in de rivier en meldt dat ze die nacht overnachtten in 'Apuu': "we verbleven die nacht in een klein Arowaak dorp genaamd Apuu".²¹⁰ In zijn dagboek: "we arriveerden in een Arowaak dorp, Apuu genaamd, aan de Nederlandse kant van de rivier, waar we de nacht doorbrachten".²¹¹ Het dorp 'Apuu' staat ook op zijn kaart aangegeven. De rivier 'Wasiappo' staat ook op de kaart, maar Brown geeft geen dorp aan langs deze stroom. (zie kaartje hiernaast). Ook 'Caburi River' staat op de kaart.

Ze kwamen langs de 'Matapi', en Brown noemt ook 'Tomatai', het 'Caraïbendorp' waar Schomburgk eerder was, maar heeft er klaarblijkelijk geen bezoek aan gebracht. Ook passeerden ze de monding van de 'Cabalebo', die ze niet verkenden. Zondag de 10^e bracht Brown's groep door bij de Temehri rots. Twee dagen later kregen ze de Wonotobovallen in zicht. Ze deden er vijf dagen over om een pad te kappen en een doorgang te creëren voor zichzelf en hun boten. Het stuk daarna lag de rivier vol met eilanden, watervallen en stroomversnellingen. Uiteindelijk kwamen ze aan bij de voet van de grote waterval, die Robert Schomburgk "Koning Frederik Willem IV val" had genoemd. Ook hier kostte het hen weer veel tijd om over de waterval heen te komen.

Op 4 oktober voeren ze verder de rivier op. Een boot werd terug gestuurd naar Oreala om nieuwe voorraden op te halen; Brown had van te voren geregeld dat dit op 1 oktober daarheen gestuurd zou worden vanuit New Amsterdam. Zelf voer hij verder en liet de instructie achter bij de kapitein van de 'baggageboot' dat hij, na het ophalen van de nieuwe voorraden, op diezelfde plek moest terugkomen en wachten tot dat Brown terug kwam; het was namelijk zijn intentie, zo schrijft hij, om de 'Corentyne' tot zijn hoofdbron te volgen en terug te keren naar de baggageboot met verse voorraden, en dan een andere grote tak van de rivier te exploreren, namelijk de stroom die op de kaart staat aangegeven als 'Pani Rivier'.²¹²

Brown's afbeelding van de omgeving van 'Apuu'.

²¹⁰ Charles Barrington Brown, "Report no 10; geological report on the Corentyne river" in: Charles Barrington Brown en J.G. Sawkins, *Report on the physical, descriptive, and economic geology of British Guiana*, 202-232; 203.

²¹¹ C. Barrington Brown, *Canoe and camplife in British Guiana*, 327.

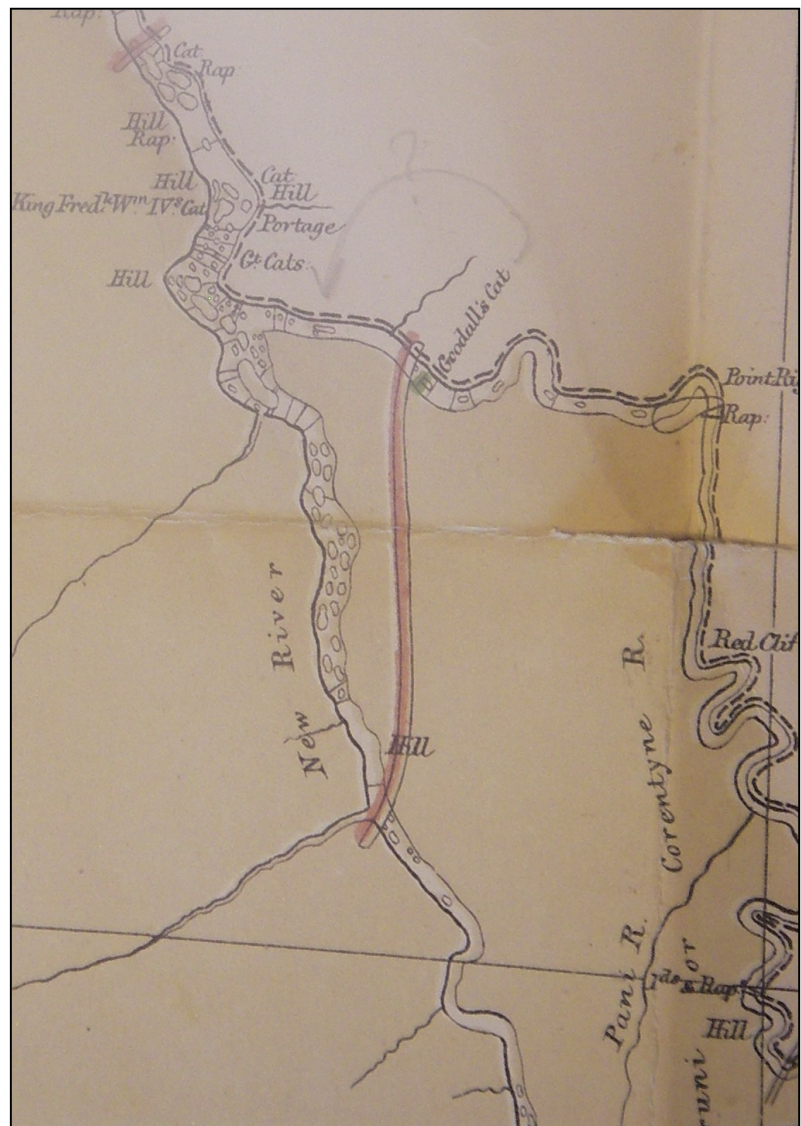
²¹² C. Barrington Brown, "Geological report on the Corentyne river", 202-208.

Toen ze het kamp bij de Koning Frederik Willem IV val verlieten en de westelijke oever van de rivier bleven volgen, kwamen ze langs allerlei watervallen en stroomversnellingen, en 'tot zijn verbazing' merkte Brown na een tijdje dat ze nog steeds een zuidelijke koers hadden, terwijl ze, als de kaart correct zou zijn, oostwaarts hadden moeten varen. Brown: "In het begin beeldde ik me in dat er een vergissing op de kaart stond, maar toen we de volgende dag nog steeds zuidzuidoost gingen, trok ik de conclusie dat we op een tak van de Corantijn zaten die tot nu toe onbekend was"²¹³.

Ongeveer 20 mijl lang had de rivier grote en kleine eilanden en vele watervallen. Daarna werd het rustiger en kon hij beide oevers van de rivier zien. Brown volgde deze rivier net zo lang, totdat ze op het punt kwamen dat de stroom nog maar zo smal was, dat Brown het niet wijs achtte om verder te gaan met de boten, en bovendien 'bevonden ze zich ook aan de limiet van de kolonie in deze richting'. Vanuit hier maakte Brown een tocht over land naar de Essequebo, om een schatting te kunnen maken van de afstand tussen beide rivieren, en om de geologie in het gebied ertussen op te kunnen nemen. Ze bereikten de Essequebo uiteindelijk ook, via een gekapt pad, ter hoogte van de monding van de 'Cassikityu' rivier.

Daarop keerden ze terug en vertrokken weer over de *New River*, zoals Brown de rivier noemde, terug richting de Koning Frederik Willem IV val, maar ze hielden deze keer de oostelijke zijde van de rivier aan. Nog voordat ze bij de val aankwamen, schrijft Brown, bereikten ze op 18 november een grote waterval, waar ze op 5 oktober al langs waren gekomen. Ze passeerden deze waterval en kwamen uit in een brede rivier, die in oostelijke richting stroomde. Hier kwam Brown 'onmiddellijk tot de conclusie' dat dit de 'Corentyne River' moest zijn van Schomburgk's kaart. Die hadden ze eerder gemist omdat ze na de Koning Frederik Willem IV waterval de westelijke oever hadden gevolgd.²¹⁴

Nadat ze gerust hadden in het basiskamp bij de val, waar ze de baggageboot met nieuwe voorraden aantroffen, voer Brown opnieuw de rivier die Schomburgk had bevaren, op. Hij zocht aan de zuidelijke oever van deze rivier, om te kijken of er een verbinding bestond tussen deze

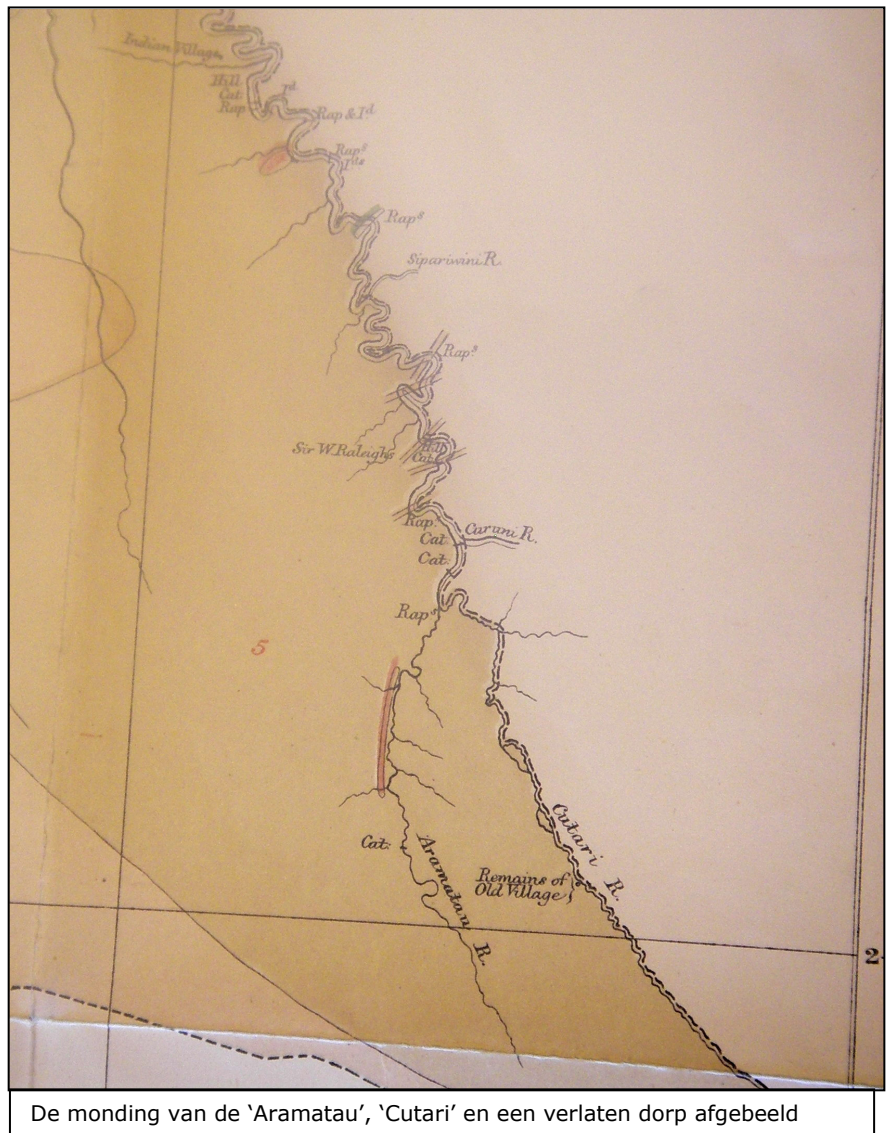
Deel van Brown's kaart waarop de New River en de rivier 'Pani' staan afgebeeld.

²¹³ C. Barrington Brown, "Geological report on the Corentyne river", 208.

²¹⁴ Idem, 208-212.

rivier en de rivier die hij 'ontdekt' had, maar dat was niet zo. Hij kon nu de punten die Schomburgk op zijn kaart had aangegeven, makkelijk terugvinden. Hij zag op een gegeven moment ook de zijstroom, die op de kaart staat aangegeven als 'Pani'. Brown 'ontdekte' dat dit 'slechts een klein stroompje' was (zie kaartje).

Toen ze verder gingen passeerden ze nog twee grote watervallen: één niet ver van de plek waar de 'Sipariwini' uitmondde, en de ander niet ver van de plek waar de 'Cutari' uitmondde in de rivier (de sir W. Raleigh's waterval). Na het passeren van de laatste kwamen ze bij een 'vork' in de rivier. Volgens Brown was de tak aan de linkerhand (vanuit hun gezichtspose; stroomopwaarts) de 'Curuni' of 'Corentyne', en die aan de rechterkant de 'Cutari'. Hoewel de eerste rivier de grootste leek, koos Brown toch voor het opvaren van de laatste omdat die op Schomburgk's kaart stond aangegeven als de grens.

De monding van de 'Aramatau', 'Cutari' en een verlaten dorp afgebeeld

Toen ze bij de monding van de 'Aramatau' kwamen volgden ze ook de 'Cutari'. Zo gingen ze vijf dagen door totdat ze bij een 'verlaten, overwoekerd dorp' kwamen wat volgens Brown 'duidelijk' de plek was waar Schomburgk toentertijd begon aan zijn memorabele reis over de Corantijn rivier (zie kaart: *Remains of Old Village*)

Hier onderzochten Brown en zijn gezelschap de omgeving en verrichtten allerlei metingen die moesten uitwijzen hoe breed en diep het water was. De 'Cutari' werd 'al zeer smal', schrijft Brown. Op de terugweg bleven ze allerlei metingen verrichten. Toen ze weer bij de 'New River' kwamen, de rivier die Brown eerder 'ontdekt' had, verrichtten ze ook daar allerlei metingen, en Brown schrijft: "Uit deze metingen blijkt, dat de Nieuwe Rivier bijna twee keer de omvang heeft van de rivier die tot nu toe beschouwd is als de Corantijn Rivier, maar welke in werkelijkheid slecht een zijtak is".²¹⁵ Naar aanleiding van zijn metingen waaruit bleek dat de nieuwe rivier breder en dieper was, trok hij de conclusie dat de 'New River' de hoofdbronrivier was van de Corantijn.

Na deze metingen en ontdekkingen begonnen ze aan de terugtocht. Bij een plaats iets boven de Wonotobovallen kwamen ze op de plek waar eens een 'indianenpad' naar de Berbice zou hebben

²¹⁵ C. Barrington Brown, "Geological report on the Corentyne river", 212-215.

gelopen. Er was echter niets meer van dit pad te zien, schrijft Brown, maar toch slaagden ze er in om zich, al open kappende, een weg naar de Berbice te banen. Op de terugweg (toen alles al open gekapt was) duurde de voettocht slechts 8½ uur.²¹⁶

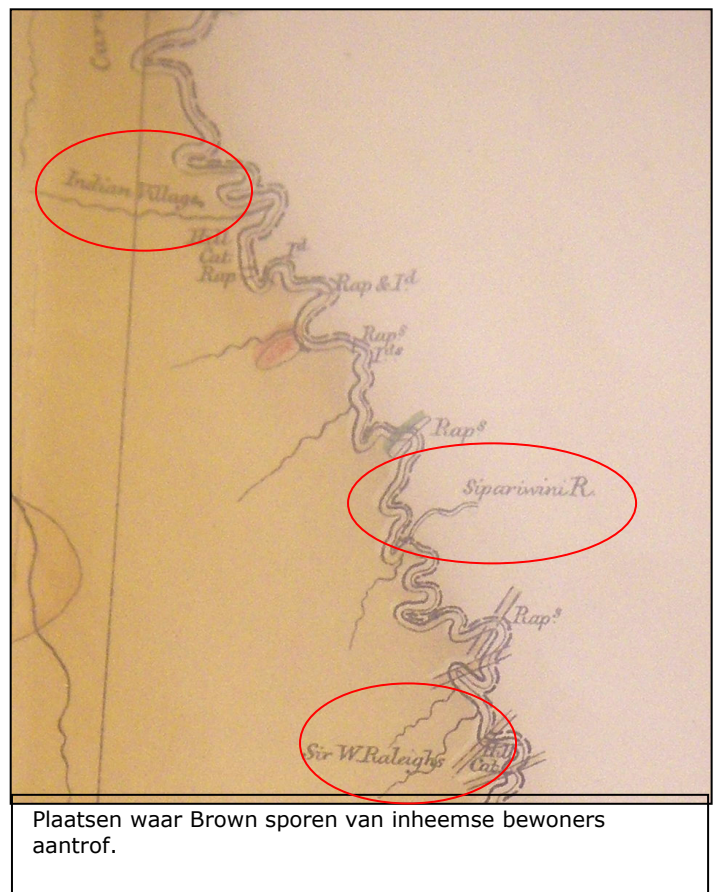
Ze kwamen ook weer in 'Apura village', waar ze 'de nacht doorbrachten in een indiaans huis'. Toen ze uiteindelijk weer waren aangekomen bij Skeldon ging Brown nog een paar dagen op onderzoek uit met de heer N. Winter, en ze vonden in het zand botten van dieren en inheems aardewerk, "wat duidelijk bewijst dat hier in de oudheid een Indiaans dorp was", noteert Brown. De heer Winter vond een voorwerp dat ooit gebruikt werd als amulet, met een afbeelding gekerfd in een soort jade. Brown: "stenen hakbijlen die hier gevonden zijn tonen duidelijk aan dat de oorspronkelijke bewoning van dit gebied teruggaat naar de steentijd van dit land".²¹⁷

In de tijd van Brown lijkt het deel van de rivier tussen de 5^e en 3^e breedtegraad (ongeveer tussen de Frederik Willem IV val en Wonotobo) (nog) maar schaars bewoond te zijn door inheemsen. Hij wijdt hierover uit in zijn *Canoe and Camp Life*, als hij schrijft over het jagen op jaguars en poema's. De tamheid van deze dieren is volgens hem te danken aan de 'bijna complete afwezigheid van mensen' in dit deel van het land "Aan de hoofdrievier de Corantijn wonen nu geen Indianen", schrijft Brown, "noch reizen er indianen over dit deel van het land en de rivier". De New River / Boven-Corantijn zou ook 'compleet verstoken' zijn van menselijke bewoning.

Vanaf de 'laatste inheemse nederzetting in het deel van de Corantijn tot waar de getijden van de zee reiken', en de rivier ter hoogte van de 'Pani' en de 'Sipariwini', zegt Brown slechts enkele tekens van inheemsen te hebben gezien.

In de buurt van de Sipariwinizijtak zou hij bijvoorbeeld twee landingsplaatsen hebben gezien, en twee paden die landinwaarts leidden, één aan elke zijde van de rivier. Het pad aan de westkant van de rivier volgende, zouden ze na een wandeling van tien

minuten in een dorp zijn gekomen, bestaande uit drie huizen, in een open gekapt stuk in het bos (dit dorpje staat ook op de kaart: *Indian Village*). Aan het onkruid om de huizen te zien, concludeerden ze dat de bewoners ongeveer twee maanden eerder vertrokken waren, en het scheen Brown dat ze slechts tijdelijk afwezig waren aangezien ze allerlei kookpotten van aardewerk hadden achtergelaten, alsook hun bogen en drie kapmessen (waarvan twee van Nederlandse

Plaatsen waar Brown sporen van inheemse bewoners aantrof.

²¹⁶ C. Barrington Brown, *Canoe and camp life*, 330.

²¹⁷ C. Barrington Brown, "Geological report on the Corentyne river" 216.

makelij en één van Engelse). "Wellicht waren ze op bezoek gegaan naar een naburig dorp", zegt Brown. In de kostgronden groeiden bakbananen, cashew, cassave en suikerriet.²¹⁸

Het pad aan de oostkant van de rivier volgden ze ook een kwart mijl en dit pad zou overduidelijk leiden naar een van de andere grote Surinaamse rivieren. Bij een kreekmonding niet ver ten zuiden hiervan zouden ze een 'oud kamp' hebben gezien en een omgekapte locusboom waarvan de bast weggehaald was, waarvan een boot gemaakt was. Op een andere plek in de buurt van het 'dorpje' zouden ze ook nog een ander kamp hebben gezien dat 'niet meer dan twee weken eerder nog gebruikt was'. Hier was ook een boot gemaakt van een grote purperhart boom.

Bij de Raleighval vonden ze volgens Brown 'een boot, gebonden aan een boom aan de rand van een eiland, waarin drie peddels lagen, een band waarmee men honden vastbond, en op het land daar dicht in de buurt een paar rijpe bakbananen, en een aardewerken pot'. Het was volgens Brown 'duidelijk' dat de eigenaars van deze kano deze mee hadden gebracht over de waterval toen Brown's gezelschap aan de voet ervan arriveerde. Ze waren 'waarschijnlijk gealarmeerd door het grote aantal mensen, en gevlucht'. Op de terugweg had men nog eens op dezelfde plek gekeken maar toen waren de kano, bakbananen en pot verdwenen. Verder hadden ze, zoals al vermeld werd, de posten van de huizen van het 'oude Trio dorp', aan de 'Cutari', bij het punt waar Schomburgk zijn eerste reis begonnen was, gezien.

Op verschillende plaatsen in de rivier aanschouwden ze verder enkele 'zeer curieuze en gigantische indiaanse rotstekeningen en geschriften', in het stuk tussen Timehri en de 'New River'. Op twee plaatsen in het bos zou men bovendien dorpen uit de Oudheid hebben gevonden, wat te zien was aan de diepzwarte aarde gemengd met gebroken aardewerk²¹⁹.

²¹⁸ C. Barrington Brown, *Canoe and camp life*, 337-338.

²¹⁹ C. Barrington Brown, *Canoe and camp life*, 339.

7.2. De grenskwestie (deel II)

Nadat Brown's onderzoeken bekend werden, verscheen de 'New River' op kaarten. In de herziene "Map of British Guiana" van de Royal Geographical Society van 1875 zijn de gegevens van Brown verwerkt, waarbij in zijn navolging de New River veel breder is getekend dan de Curuni en Cutari. Echter, deze laatste bleef door de Engelsen als (voortgezette) Corantijn, en dus als grens, aangeduid.

Pas in 1889 werd het verslag van Barrington Brown bekend in Suriname. De eerste die in Suriname kennis zou hebben gekregen van de gegevens van Barrington Brown was inspecteur van onderwijs Dr. H.D. Benjamins (zie eventueel hierover het artikel van H.D. Benjamins in het *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap*, deel 15, 1898 met kaarten). Hij zou gelijk naar de gouverneur zijn gegaan om hem te vertellen dat Suriname een stuk groter was dan tot dusver werd verondersteld.

In 1899 verscheen een kaart van W. Loth, gouvernementslandmeter in Suriname, waarop uitdrukkelijk 'Coeroeni' in plaats van Corantijn vermeld wordt, terwijl de 'Nieuwe Rivier' de grens vormt. De laatste gegevens van het Corantijn gebied vormden samen met de gegevens van Cateau van Rosevelt en Loth's eigen metingen de basis voor zijn kaarten.

De Nederlandse regering heeft de Engelse regering hiervan niet kunnen overtuigen, omdat de Britten vonden dat de Nederlandse claim 'verjaard' was. Latere onderzoeken hebben volgens de Nederlanders en Surinamers evenwel aangetoond dat Barrington Brown gelijk had en dat de New River of Boven- Corantijn inderdaad de hoofdvoortzetting is van de Corantijn. Bijvoorbeeld de wetenschappelijke expeditie onder leiding van Prof. Stahel (1926). Luchtfoto's gemaakt in 1956 toonden volgens de Nederlandse regering nogmaals duidelijk aan dat de New River forser zou zijn dan de Curuni of Coeroeni.

Volgens de Engelsen klopt dit niet. Zij halen juist weer data aan van andere wetenschappers, die het niet met Brown eens zijn over de Kutari of Koetari rivier, zoals de Amerikaan John Ogilvie die in 1913 beweerde dat de Kutari of Koetari groter zou zijn dan de New River, en de Nederlandse IJzerman, die meende dat het bassin van de Curuni of Coeroeni groter in omvang was dan dat van de New River, en op basis hiervan de Koetari-Coeroeni de bronrivier van de Corantijn noemde.

In 1965 benoemde de Surinaamse regering de New River officieel als Boven-Corantijn, maar het gebied tussen de Koetari en de Boven-Corantijn wordt echter nog steeds betwist. De Engelsen menen dat de Surinaamse bezwaren gebaseerd zijn op verkeerde aannames, en andersom vinden de Surinamers dit van de Engelsen.

Bronnen:

Wekker, "De grensrivier Corantijn tegen historische en geografische achtergronden", 478-479.

W.L. Loth, "Kaart van Suriname naar de opmetingen van J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A. van Lansberge" (1899), herdruk in: C. Koeman ed., *Links with the past*, kaart 21. Toelichting 100-102, en 79

www.suriname.nu ("de westgrens met Guyana").
www.guyana.org

Nederlandse wetenschappelijke expedities naar het binnenland van Suriname (1901-1910)

In 1876 opperde de Vereniging voor Suriname het plan om de onbekende binnenlanden aan een multidisciplinair onderzoek te onderwerpen. Weliswaar hadden enkele buitenlanders vanuit

naburige Engelse en Franse koloniën, zoals Schomburgk en Brown, een tocht door de onbekende (grens)gebieden gemaakt, maar hun informatie bleef, zoals eerder beschreven werd, lang ontoegankelijk. Bovendien ontstond binnen de Nederlandse kolonie het gevoel dat het van belang was om, naast de buitenlandse informatiebronnen over het binnenland, eigen informatie te verzamelen over de gebieden tussen de grensrivieren.

De kustvlakte, het aangrenzende savannegebied en de benedenloop van de grote rivieren waren bekend, maar er moest nog altijd tweederde van het territorium worden geëxploreerd. Het binnenland van Suriname bleef tot het begin van de 20^e eeuw grotendeels een donkere vlek op de Nederlandse kaarten, bij gebrek aan wetenschappelijk onderzoek. (zie kaart hiernaast).

Het duurde een tijd voordat de expedities daadwerkelijk van start gingen. Samen met de Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën, en het Aardrijkskundig Genootschap, werden de plannen verder uitgewerkt, en een tijd lang werd de onderneming verder voorbereid en werd er geld verzameld. Het ministerie van Koloniën meldde eind 1900 dat het parlement de begroting van het plan had goedgekeurd, mits de helft van de kosten (20.000 gulden) door de verenigingen zelf zou worden betaald, en het koloniale bestuur de rapporten met resultaten zou krijgen. De wens van de moederlandse regering om de koloniale kosten zoveel mogelijk te kunnen drukken door een mogelijke exploitatie van bodemschatten heeft zeker bijgedragen aan het feit dat er kort na de eeuwwisseling subsidies werden verleend voor een systematische verkenning van het binnenland. Pas toen konden de exploratietochten beginnen.

Kaart van F. van Eeden.

Tussen 1901 en 1911 werden zeven expedities uitgezonden, waarbij het topografisch onderzoek op de eerste plaats stond. Tijdens de expedities werd Suriname met behulp van driehoeksmeting en rivieropnames stelselmatig in kaart gebracht, wat overigens niet inhield dat het land ook daadwerkelijk in zijn geheel werd doorkruist. De rivieren werden opgevaren en in kaart gebracht, en om het reliëf van het land te verkennen werden langs de belangrijkste waterwegen heuvels beklommen, zodat men een panorama-uitzicht had op het omliggende land en metingen uit kon voeren naar andere goed kenbare toppen en terreinverheffingen. De toponiemen werden in het oostelijke gebied ontleend aan bestaande, door de lokale bevolking gehanteerde, namen. Waar 'geen bevolking' aanwezig zou zijn geweest werden koloniale gezagsdragers en expeditieleden vereerd met een heuvel, heuvelreeks of waterval. De schrijvers van een boek over deze en andere expedities van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap in de jaren 1873 tot 1960 merken op dat vele oriëntatie punten in de werkelijkheid wel degelijk een (inheemse) naam zullen hebben gehad, omdat vele gebieden langs de grotere rivieren oorspronkelijk door inheemsen waren bewoond, wat zou blijken uit 'diverse sporen' die langs de rivieren werden aangetroffen en

die duiden op inheemse aanwezigheid, zoals slijp-groeven en aardewerk. De auteurs veronderstellen dat 'Amazone indianen' zich in de tijd van de cartografische expedities al dieper in het binnenland terug hadden getrokken, met name door de komst van de marrons, en dat hierdoor geen mensen werden aangetroffen die de eigenlijke naam van de plaatsen konden aangeven aan de expeditieleden. Waar het mogelijk was, werd door de expedities ook geologisch, botanisch, zoölogisch en etnografisch materiaal verzameld en werden etnografische en linguïstische studies gedaan.²²⁰

De eerste expeditie was die naar de Coppename (Juli – December 1901), de tweede was de Saramacca-expeditie (1902-1903). Daarna werd besloten het Lawa-gebied onder handen te nemen; deze tocht werd bekend als de Gonini-expeditie (1903-1904). Daarna volgde de vierde expeditie, de Tapanahoni-tocht (1904)²²¹.

Pas bij de vijfde expeditie, de Toemoekhoekmak expeditie in 1907, kwam de Corantijnrivier voor het eerst in beeld, althans; de opdracht luidde: "de expeditie zal de Marowijne-Tapanahoni opvaren, tot het brongebied van de Paloemeu. Van daar zal men beproeven door een landtocht het gebied tussen deze rivier en het brongebied van Corantijn en Trombetas te verkennen, en zooveel mogelijk gegevens verzamelen om de waterscheiding, die [...]

de zuidgrens der kolonie zal moeten vormen, in kaart te brengen [...]." Aan de leiding van deze expeditie stond C.H. de Goeje, die al aan twee eerdere expedities had deelgenomen. Op dat

Toemoekhoekmak expeditie: De Goeie op de foto in een Trio-dorp (foto: Wentholt ed. (2002/2003)).

Tijdens de Coppename expeditie. (Foto: Wentholt ed., 2002/2003).

moment was het zuidwestelijke gebied, de bovenloop en brongebied van de Surinamerivier en het brongebied van de Corantijn nog slechts schetsmatig en met grote vraagtekens ingevuld.

De reizigers voeren de Paloemeu op tot twee dagreizen voorbij het 'Trio-dorp Majoli', en van daaruit trok de expeditie langs het 'indianenpad' in zuidwestelijke richting. Ze bereikten een kreekje, dat naar de Paroe stroomde, wat hen er op wees dat de waterscheiding overschreden was en ze zich op Braziliaans grondgebied bevonden. Bij het

²²⁰ Arnold Wentholt (ed.), *In kaart gebracht met kapmes en kompas. Met het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap op expeditie tussen 1873 en 1960* (Heerlen / Utrecht, 2003, 2002), 119-122 (Suriname; inleiding), en H.D. Benjamins en Joh. F. Snelleman (ed.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West Indië* (Den Haag en Leiden 1914-1917, ongewijzigde herprint Amsterdam 1981), "onderzoekstochten en onderzoek", 529-530

²²¹ H.D. Benjamins en Joh. F. Snelleman (ed.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West Indië*, 530.

voortzetten van de tocht werd de waterscheiding nogmaals overschreden, en uiteindelijk kwam men op Surinaams grondgebied, in het 'Trio-dorp Apikollo', niet ver gelegen van het brongebied van de Sipaliwini, en dus ook, daar ging men van uit, het brongebied van de Corantijn. Men was van plan geweest om terug te keren via de Surinamerivier, maar daar werd vanaf gezien omdat men er niet zeker van was dat er in het brongebied inheemsen zouden wonen, van wie ze hulp zouden kunnen krijgen.²²²

Spoedig volgde weer een nieuwe onderzoekingsreis: de Suriname-Expeditie (juni-november 1908), onder leiding van W.J. Eilerts de Haan, met als doel onder andere het bovenstroomgebied van de Suriname te verkennen, en ook te trachten vanuit het brongebied van de Suriname de waterscheiding met dat van de Corantijn over te trekken en dit stroomgebied vanuit een of meer punten in kaart te brengen. Men kwam er achter dat het Wilhelmina gebergte geen aansluiting heeft met het Toemoek- Hoemak gebergte. Toen men het eindpunt van de rivier bereikte, maakte men een landtocht richting het westen, naar het stroomgebied van de Corantijn, en 'ontdekte' daar een rivier, waarvan men (zoals later bleek; terecht) aannam, dat het een zijarm van de Corantijn was, die de naam Lucie kreeg. Deze ontdekking was voor een vervolgexpeditie van groot belang, want men had hiermee de scheiding tussen de stroomgebieden van de Suriname en de Corantijn bereikt en zo een weg geopend voor de exploratie van de stroomstreken van de Corantijn.²²³

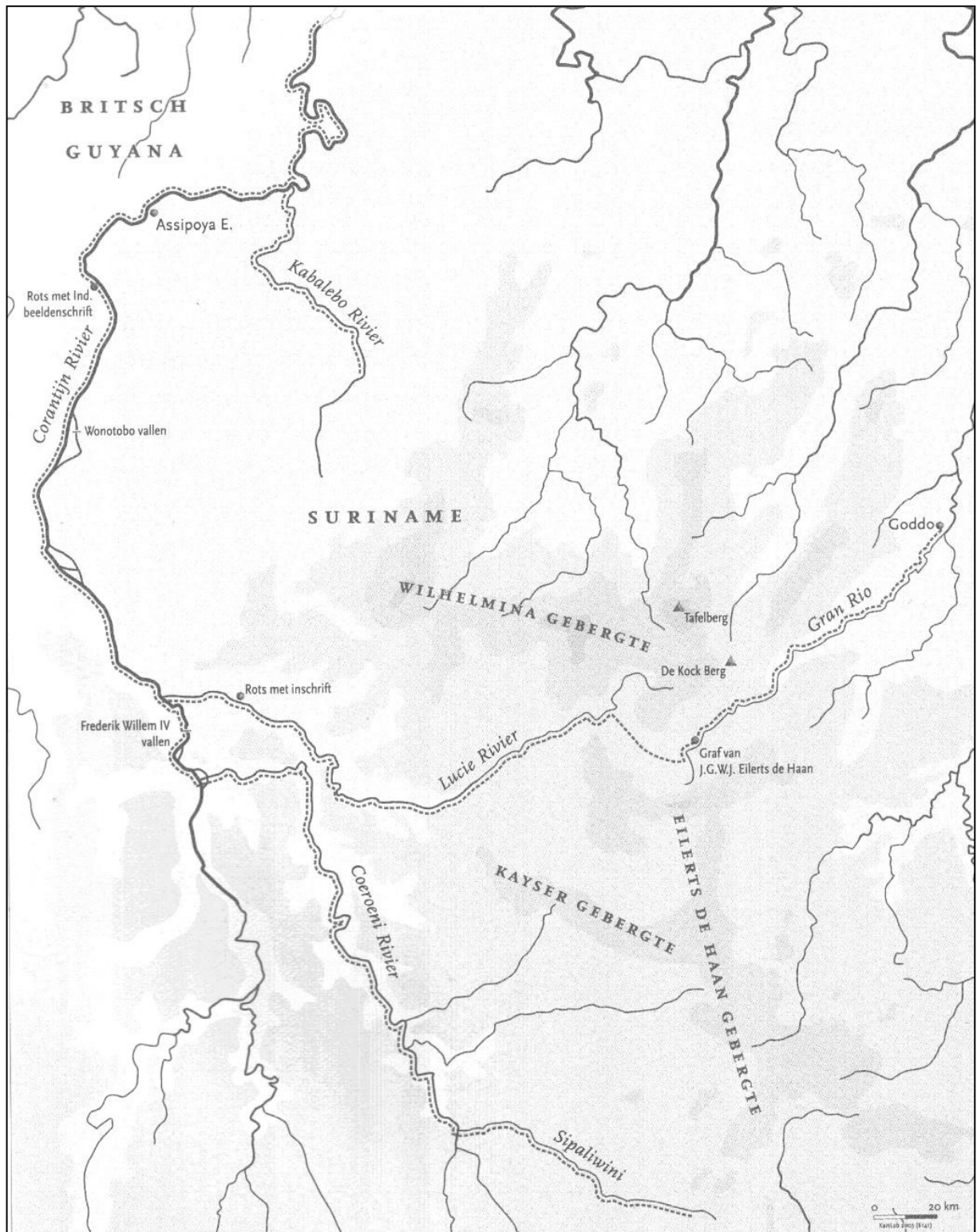
Verslag Corantijn-expeditie door C.C. Käyser (1910-1911)

Te verkennen bleef, na de eerste zes expedities, alleen nog de zuidwest hoek van de kolonie over. *"Alleen het stroomgebied van den Corantijn ontsierde de kaart der kolonie nog als een witte plek"*, begint C.C. Käyser zijn verslag van de Corantijn expeditie (1910-1911), die de taak had hierin verandering te brengen. Käyser schrijft in zijn verslag dat de reizigers Schomburgk en Brown de Corantijn weliswaar bevoeren in respectievelijk 1843 en 1871, maar er niet in slaagden iets te weten te komen omtrent de oostelijk daarvan gelegen strook (zij waren immers in dienst van de Britse kolonie). Het hoofddoel was, dit terrein te onderzoeken en meer zekerheid te verkrijgen omtrent de ligging en loop van de Corantijn. Daarnaast zou van de gelegenheid zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt, om *"de kennis aangaande de aan de Boven-Corantijn wonende, indianen-stammen te verrijken en verzamelingen te maken op het gebied van plant- en dierkunde"*. Wederom werd de leider van de vorige expeditie, Eilerts de Haan, aangesteld, met zeeofficier C.C. Käyser als tweede man, en officier van gezondheid K.M. Hulk werd verantwoordelijk voor de zoölogische en botanische collecties. De geplande route van deze expeditie naar de Corantijn (juli 1910-april 1911) was: de Lucierivier, die tijdens de vorige tocht ontdekt was, op te varen tot aan de Corantijn, om deze vervolgens tot aan de zeemonding af te varen (zie kaart op de volgende pagina).²²⁴

²²² Wentholt (ed.), *In kaart gebracht met kapmes en kompas*, 154-162 (Toemoekhoemak 1907).

²²³ Idem, 163-169 (Suriname Rivier 1908).

²²⁴ C.C. Käyser, "Verslag der Corantijn-expeditie (19 juli 1910- 1 april 1911)", *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 2^e serie, deel XXIX (29) (1912), 442-514, 442-443, en Wentholt (ed.), *In kaart gebracht met kapmes en kompas* ("Corantijn 1910-1911"), 171.

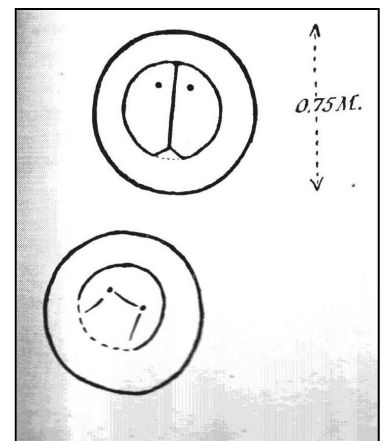
Route van de Corantijn-expeditie (stippellijn).

C.C. Käyser
(Foto: Wentholt ed., 2002/2003)

Per spoor vertrok men op 19 juli richting het kabelstation, iets ten noorden van Gansee, en bereikte vanuit daar op 2 augustus Goddo. De reis nam echter al snel een dramatische wending: allereerst stierf op 18 augustus een van de marrons aan de gevolgen van malaria, en elf dagen later stierf ook de expeditieleider, Eilerts de Haan, zelf aan malaria, en moest Käyser de leiding overnemen. Deze gebeurtenissen en allerlei andere omstandigheden veroorzaakten langdurig oponthoud. Op 10 oktober werd de Lucierivier bereikt, en na het overladen van de vracht ving op 12 oktober de eigenlijke expeditie in het stroomgebied van de Corantijn aan. De expeditie bestond naast Käyser en Hulk uit acht marrons, waarvan meerdere al voorgaande expedities hadden meegemaakt. Varende in de Lucierivier werden vele metingen verricht en werd door Hulk ook gewerkt aan de biologische verzameling.²²⁵

Op 9 december, na weken van varen op de Lucie, zagen ze eindelijk 'sporen van mensen'. Ze voeren langs een rotsachtige oever waarop tekeningen van inheemsen waren gekrast. Käyser schrijft: *"Den 9den December veranderde de rivier weder geheel van karakter. Na een aaneenschakeling van zware soela's wordt de rivier weder smaller, zonder eilanden en stroomt tusschen kleioevers. Tot nu toe hadden wij geen spoor van bewoners ontdekt, ook niet van vroegere. Hier echter zagen wij, bij het voorbijvaren, eenige figuren op een platten kant van een rots in de rivier geslepen"*. Er werd een schets gemaakt van de tekeningen. Käyser vervolgt: *"de veronderstelling mag misschien gewaagd worden, dat oorspronkelijke bewoners van het stroomgebied van den Corantijn de Lucie-Rivier tot hertoe bevoeren. – Zooals later bleek, is tot hertoe de rivier gemakkelijk; hoogerop stuitte men dan tegen de zeer zware soela's, die wij zoo juist gepaseerd waren. – De geteekende gezichten moesten wellicht dienen, om stammen, die mogelijk de Lucie-Rivier wilden afzakken, af te schrikken."*²²⁶

Tekeningen in de Lucierivier.
(Käyser 1911)

Niet veel later waren ze bij de monding van de rivier. De Corantijn werd op 18 december bereikt. Bij de monding werd een kamp ingericht dat de naam "Kamp de Goede Hoop" kreeg. Vanuit daar ondernam de expeditie een reis stroomopwaarts. Toen men de Frederik Willem IV vallen gepasseerd was, hield men links aan, de 'Coeroeni' volgend, en dus in feite de route van Schomburgk²²⁷. Men ging de 'New River' niet op; volgens Wekker (1974) koos men deze route omdat de expeditie geen grensbepaling, maar wetenschappelijk onderzoek als doel had. Wat wel

²²⁵ Wentholt (ed.), *In kaart gebracht met kapmes en kompas*, 171-173, Käyser, "Verslag der Corantijn-expeditie", 443-472.

²²⁶ Wentholt (ed.), *In kaart gebracht met kapmes en kompas*, 173, en Käyser, "Verslag der Corantijn-expeditie", 472-473.

²²⁷ Käyser, "Verslag der Corantijn-expeditie" 473-476, zie de kaart in Wentholt (ed.), *In kaart gebracht met kapmes en kompas*, op p. 170, en de kaart die is bijgevoegd bij Käysers verslag der Corantijn expeditie.

jammer is, aldus Wekker, is dat Käyser niet de naamgeving van Loth's kaart van 1899 overneemt, maar de Coeroeni nog steeds aanduidt met "Corantijn", terwijl Nederland in 1910 de Coeroeni 'allang niet meer' als voortzetting van de Corantijn beschouwde.²²⁸

Niet lang na het passeren van de vallen en het invaren van de Coeroeni, zag de expeditie langs de oevers 'sporen van menselijke aanwezigheid'. Käyser schrijft in zijn aantekeningen: *"In den namiddag van dien dag (28 december) ontdekken de arbeiders, aan wier oog niets ontgaat, aan den oever een gekapt pasje. Ons eerste vermoeden is, dat wij in het gebied van de indianen zijn gekomen. – Hulk en ik verheugen ons; de arbeiders echter trekken meest lange gezichten – het vooruitzicht van eene ontmoeting met de indianen lacht hun niet toe, waarschijnlijk tengevolgen van de fantastische nonsensverhalen, die in Paramaribo de ronde doen, zelfs nog, nadat bij de Toemoek Hoemak-expeditie was gebleken, dat de Trio's een vreedzaam volk zijn"*. Met marrons Aken en Bes, die tijdens de Toemoek-Hoemak expeditie de inheemsen 'van dichtbij' zouden hebben leren kennen, verkenden Hulk en Käyser het 'pasje', maar spoedig bleek het een pad te zijn dat gekapt was door balata bleeders. Het contact met de inheemsen was voor de expeditie van groot belang om het terrein nauwkeuriger in kaart te kunnen brengen, dus Hulk en Käyser waren teleurgesteld. Maar op 3 Januari vonden ze wel de eerste voorboden van inheemsen: in de rivier 'dreef een stuk van een rieten pijl, uitgekauwd suikerriet en een gemerkte boom'. De volgende morgen bereikten ze een groot, maar verlaten jachtkamp, en ook de dagen erna troffen ze meerdere verlaten kampen aan, waar ze overnachtten. De jachtkampen van de inheemsen worden door Käyser uitvoerig beschreven en ook maakte hij verschillende foto's. Hij beschrijft hoe ze gebouwd worden, omschrijft de 'barbakotten', waar het wild gerookt wordt, en de voetpaden die het bos in lopen, maar voor hen niet te volgen zijn.

Op 5 januari, toen men weer in een verlaten kamp overnacht had, zou Aken Käyser gemeld hebben, dat hij een boot met vier inheemsen ontmoet had, waarvan toevalligerwijs één destijds in Apikollo was geweest, toen de Toemoek-Hoemak expeditie daar was. Deze inheemse man zou Aken ogenblikkelijk herkend hebben en zo zou de eerste toenadering gemaakt zijn. Ze zouden Aken hebben meegedeeld, dat hun dorp in de nabijheid lag, maar zouden niet gewild hebben om met Aken naar Käyser toe te komen, en waren weggevaaren. Käyser schrijft: *"Een zoo schoone kans, om aanraking te verkrijgen, wilde ik natuurlijk zoo mogelijk benutten"*. Zo snel mogelijk werd er een boot met ruilartikelen in gereedheid gebracht en voeren ze achter de inheemsen aan in de hoop hen te kunnen inhalen. Maar: *"van de Indianen geen spoor meer. In den mond van de kreek, die nabij ons laatste kamp uitmondt, lag echter een boom en deze vertoonde sporen, dat daarover een boot gesleept was, zoodat vrij zeker de Indianen deze kreek waren binnengevaaren. Wij deden dit dus ook en vonden werkelijk op eenigen afstand de gezochte boot. De Indianen waren echter aan land gegaan en nergens te vinden. [...] Wij legden eenige geschenken in hun boot en keerden terug, in de hoop dat zij, hierdoor aangemoedigd, zouden komen afzakken om ruilhandel te drijven"*.

²²⁸ Wekker, "De grensrivier Corantijn tegen historische en geografische achtergronden", 480.

Tot hun vreugde, schrijft Käyser, kwamen de volgende morgen inderdaad drie boten met inheemsen de rivier op. Ze waren volgens Käyser, 'zeer vriendschappelijk', en brachten in ruil voor hun geschenken pijlen, bogen, en *mani* mee, een soort hars. Ze zouden Käyser en de anderen hebben verteld dat zij 'Trio's' waren en Käyser merkte ook op dat hun voorkomen 'geheel

Trio's uit de Coeroeni
(Foto: Käyser 1911)

beantwoordde aan de Goeje's beschrijving van de Trio's, die hij tijdens de Toemoek-Hoemak expeditie ontmoette'. Een van hen kende iets van het handelsdialect dat tussen de 'Trio's' en marrons gebruikt werd, en gelukkig kon ook Aken zich in dat taaltje enigszins verstaanbaar maken. Na lang overleg zouden vijf van de 'Trio's' ermee hebben ingestemd om de expeditieleden met twee boten naar een hogerop gelegen dorp te brengen, dat Käyser graag wilde bezoeken. Tijdens deze "gezamenlijke opvaart" trachtten Hulk en Käyser zoveel mogelijk gegevens 'omtrent land en volk' te verzamelen, maar Käyser merkt wel op: *"het verkrijgen van inlichting bij deze lieden is overigens zeer lastig, daar zij, zooals reeds bekend was, overdreven geheimzinnig doen en zeer dikwijls verkeerde inlichtingen geven"*. Hij schrijft dan ook dat de namen op de kaart, die ze van hen vernamen, met 'veel voorbehoud aanvaard moesten worden'. De 'Corantijn' (in feite de Coeroeni) zouden zij 'Sipaliwini' noemen, en daar zouden de 'Trio's' wonen. Aan de 'Koetari' zouden de 'Saloema's' wonen. De nieuwe reisgenoten waren wel vlug en behendig in hun bootjes, schrijft Käyser, en keken steeds scherp uit naar wild aan de oevers waarop zij met grote handigheid met pijl en boog schoten.²²⁹

Toen de expeditie de samenvloeiing van de Koetari en de Sipaliwini bereikte, zouden enkele inheemsen de Koetari op willen varen, maar toch werd uiteindelijk gezamenlijk de Sipaliwini opgevaren. Beide rivieren zouden op die plek ongeveer even breed zijn en de oevers rijk aan bamboe. Op 12 januari bereikte het gezelschap de aanlegplaats, van waaruit ze een bezoek zouden brengen aan het dorp 'Sikima'. Käyser zag overigens nauwelijks een aanlegplaats: *"het ongeoeffend oog ziet niets bijzonders in den eentonigen muur van groen aan den oever. Doch iets landwaarts blijkt een kampje te staan. De Indianen zijn zeer geheimzinnig met de toegangen tot hun dorpen, zóó zelfs, dat zij hun booten aan het oog onttrekken door ze te laten zinken, wanneer zij zich aan den wal begeven"*.

Käyser beschrijft dat hij en Hulk zich voordat ze zich naar het dorp begaven, *"om een niet al te barbaarschen indruk te maken"*, op aanraden van de inheemsen, lieten behandelen met roekoe, een rode verf waarmee de inheemsen zich insmeerden (*"met grooten ernst trok de meest artistieke hunner eenige lijnen op onze wangen en neus met roekoe, die hij van eigen lichaam afhaalde op*

²²⁹ Käyser, "Verslag der Corantijn-expeditie", 477- 481.

plaatsen, waar deze overdadig dik gesmeerd was"). De expeditieleden hadden moeite om de inheemsen tijdens hun tocht door het bos bij te houden en moesten soms bijna gaan rennen. Na ongeveer een uur kwamen ze volgens Käyser eindelijk bij het dorp 'Sikima' aan. Ze maakten hun opwachting bij de hoofdman, die hen eerst 'heel somber' zou hebben ontvangen, en hen zou hebben meegedeeld, dat hun komst hem niet welkom was. Nadat Aken bij herhaling duidelijk maakte, dat ze als vrienden kwamen, zou hen napiwater en suikerriet aangeboden zijn en zouden ze 'als vrienden' zijn opgenomen. Desondanks zou Käysers groep geconfronteerd zijn met een 'grote (gespeelde?) onverschilligheid'; niemand zou naar hen hebben omgekeken, door zijn gegaan met zijn werk en hebben gedaan alsof de bezoekers lucht waren. Käyser kan niet nalaten om

Hoofdman 'Assingi' voor zijn kamp in 'Sikima' (foto: Käyser 1911).

te schrijven: *"In gedachten vergeleek ik hiermede de houding, die een Hollandsche dorpsbevolking zou aangenomen hebben, indien plotseling een paar Indianen in haar midden waren verschenen"*. Het dorp maakte verder 'een armoedige indruk' op Käyser en het geheel bestond uit 'niet meer dan vijf open huizen'; er waren ook niet veel mensen en alle inwoners zagen er volgens Käyser ziekelijk uit; de dokter zou hebben geconstateerd dat bijna iedereen aan tuberculose leed. Käyser hoopte in 'Sikima' inlichtingen te krijgen over de nabijheid van bergen, omdat het voor de opname heel belangrijk was, eindelijk een goed uitzicht te hebben. De hoofdman, 'Assingi', zou hem echter hebben gezegd dat hoge bergen ver weg waren. Wel zou er een voetpad zijn vanuit 'Sikima', dat zou voeren langs de dorpen 'Pakomale', 'Soeli' en 'Anapi' naar 'Papai', en van daaruit zouden er twee paden zijn naar 'Apikollo' en naar 'Langoe'. Bij 'Apikollo' zou wel een hoge berg zijn, de 'Toekoeimoeni', maar zou erg ver weg zijn en in 'Sikima' kon Käyser naar eigen zeggen niemand vinden die hem de weg kon of wilde wijzen, en dus moest de reis over het water worden voortgezet.

De volgende ochtend vertrokken ze en namen afscheid van *"onze gastheer, die niet bijzonder onder den indruk van ons heengaan scheen te zijn"*, en keerden naar de rivier terug om de tocht voort te zetten. Een tijdje later verlieten ook de 'Trio-reisgenoten' hen, omdat ze naar een 'Salomadorp' aan de Koetari zouden hebben willen gaan, maar de naam van dat dorp zouden ze niet hebben willen noemen, en ook zouden ze de groep de weg niet hebben willen wijzen. Ze verdwenen volgens Käyser 'met stille trom en zonder afscheid te nemen'.²³⁰

Op 16 Januari bereikten ze de zijrivier 'Akalapi', maar besloten de Sipaliwini te volgen. Op 18 Januari kwamen ze bij het kamp aan waar de Goeje in 1907 de datum dat hij men zijn expeditie daar was, in een boom had gekrast, en hiermee hadden ze dus de westelijkste punt van de Toemoekhoemak-expeditie bereikt. Van hieruit ging Käyser op zoek naar een geschikt observatiepunt en besloot een tocht landinwaarts te maken, en Hulk zou in de savanne op zoek gaan naar bijzondere gewassen. De tocht vanuit de Sipaliwini naar het binnenland was 'geen groot succes'. Het dorp 'Apikollo', dat de Goeje ook bezocht had en van waaruit hij naar de Sipaliwini was getrokken, bleek verlaten en dichtgegroeid, zoals de inheemsen hem al zouden hebben gewaarschuwd, hoewel Käyser in de omgeving 'pas aangelegde grondjes' vond en paden 'verse sporen' vertoonden. Ook de dorpjes of kampjes die men in de omgeving tegenkwam, waren

²³⁰ Käyser, "Verslag der Corantijn-expeditie", 482-485.

verlaten, hoewel men aan het nasmeulende vuur kon zien dat er die nacht nog mensen geslapen zouden hebben. Ook zou men een 'piai-huisje' hebben aangetroffen. Käyser probeerde nog in noordoostelijke richting een geschikte heuvel te vinden, maar dat lukte niet. De voedselvoorraden raakten bovendien op en daarom keerde hij op 7 februari terug naar de Sipaliwini. Tijdens de terugtocht naar de Sipaliwini zou hij nog verschillende 'indianenpaden' gepasseerd zijn ("waarschijnlijk van 'Langoe' of 'Apikollo' naar 'Papai' en 'Anapi'"), maar hij had geen tijd ze te verkennen. Wel vond hij een verloren pakje pijlpunten dat met pijlgif bestreken was, en dat volgens hem kort daarvoor verloren moest zijn. Teruggekomen bij het kamp aan de Sipaliwini maakten ze alles in gereedheid voor de terugtocht.²³¹

Toen ze weer aankwamen bij de val, waar hun 'Trio-reisgenoten' ze de maand daarvoor verlaten hadden, zagen ze volgens Käyser de rook van een kamp; de inheemsen die 'blijkbaar door hen verrast waren', waren gevluht en hadden hun spullen achtergelaten. Na enige tijd zouden twee van hen terug zijn gekomen, de groep 'zeer omzichtig' naderend, hun pijlen voorzien van giftige pijlpunten. De groep zou hen er echter van hebben kunnen overtuigen, dat ze geen kwaad in de zin hadden. Weldra zou toen ook de rest van het gezelschap terug zijn gekomen. "*Spoedig waren wij goede vrienden en brachten den avond weder [...] gezellig samen door*", schrijft Käyser. Ze kwamen te weten dat er vanuit daar inderdaad een pad zou voeren naar een 'Saloema-dorp', dat echter negen dagen verder zou zijn.

De inheemsen die men ontmoette. Rechts een Saloemavrouw met 2 kinderen
(Foto: Käyser 1911)

De volgende morgen zetten ze hun afvaart voort, en bereikten op 15 februari de kreek, waar ze hun 'eerste Indiaanse vrienden' ontmoet hadden. Ze losten een schot, in de hoop dat de inheemsen, die hadden gezegd dat hun dorp niet ver was, het zouden horen en zouden komen kijken. Dit gebeurde ook, en ze zouden de groep uitgenodigd hebben tot een bezoek aan hun dorp.

²³¹ Käyser, "Verslag der Corantijn-expeditie", 486-493.

Na ongeveer een uur de kreek te zijn opgevaren bereikten ze volgens Käyser een aanlegplaats, waar aan wal 'wat kampjes' stonden en 'op indiaanse wijze' enkele boten gezonken lagen. Een halfuur daarvandaan lag het dorp, waar de hoofdman 'Ajoewa' hen vriendschappelijk zou hebben ontvangen. Dit dorp maakte op Käyser een welvarender indruk dan 'Sikima'. Hij telde vijftien mannen, tien vrouwen en een kind die er over het algemeen "gezond en flink" uitzagen. Men nam plaats in het midden van het dorp en kreeg suikerriet, *kasjave-koek* en *paloeloe* aangeboden. "Allen waren zeer verlangend de kist met ruilmiddelen, die wij hadden medegebracht, te zien opengaan", schrijft Käyser. Er werden enkele geschenken uitgedeeld en artikelen geruimd. Alle artikelen, die volgens Käyser "enige kunstzin verraden", zouden gemaakt blijken te zijn door 'Saloema's'. Deze stam scheen Käyser de 'Trio's' op het gebied van nijverheid ver vooruit te zijn.

Foto's: Ontvangst in het inheemse dorp 'Ajoewa'.

Foto 1: Ajoewa zelf (derde van links) en zijn vrouw (links).

Foto's 2 en 3: huizen in Ajoewa.
(Foto's: Käyser 1911)

De volgende ochtend vertrok het gezelschap weer. Ze werden 'hartelijk uitgezwaaid' door 'Ajoewa' en wat andere bewoners van het dorp. Zij zouden de groep dringend hebben gevraagd, de weg naar hun gebied niet te verraden aan de 'Kalinja's', "waarmee zij in het algemeen de kustindianen bedoelen", voegt Käyser hier aan toe. "Voor dezen schijnen zij een grote schrik te hebben, tenminste reeds meermalen hadden zij hun angst uitgesproken, dat wij dezen den weg naar de boven-rivier zouden wijzen. Misschien dat deze angst historische grond heeft, doch het lijkt mij ook niet onwaarschijnlijk, dat de boschnegers dezen angst opzettelijk aankweeken, in het belang van hun ruilhandel". De afvaart ging voorspoedig. Inheemsen zou men niet meer hebben ontmoet, wat strookte met de verzekering van 'Ajoewa', dat lager aan de rivier geen dorpen meer gevonden werden. Men kwam aan bij de New River, en Käyser hield hier de linkeroever aan om de monding ervan op te kunnen nemen, maar exploreerde de rivier, zoals gezegd, verder niet, maar voer door

totdat ze Kamp de Goede Hoop weer bereikten. Daar rustte men enkele dagen, repareerde het een en ander, en vertrok toen voor het laatste deel van de tocht; een zwaar traject met vele beruchte vallen. Tot aan de Wonotobovallen zouden ze geen inheemsen meer ontmoet hebben, alleen groepen Engelse balata-bleeders.²³²

Bij de vallen vonden ze na enig zoeken ook de 'rots met indiaans inschrift' en maakten er foto's van. Käyser merkt op dat de tekeningen op gelijke wijze zijn ingeslepen, als op de steen die zij in de Lucieriver hadden gezien. Op 12 maart passeerden ze de Temeri-rots. De inscriptie op deze rots is dieper ingeslepen dan de voorgaande, merkt Käyser op. Hiervan werd een schets gemaakt.²³³

De 15^e maart kwam het reisgezelschap bij de monding van de Kabalebo. De rivier is op die plek reeds onderhevig aan de invloed van eb en vloed, tekent Käyser op. Hij verkende de Kabeleborivier en bereikte de Avanaverovallen. Käyser ging op zoek naar geschikte heuvels voor een uitzichtpunt, maar omdat de regentijd was opgetreden kon hij door regen en laaghangende bewolking steeds niet veel zien. Door een beperkte voorraad levensmiddelen kon hij niet te lang op beter weer wachten en keerde terug. Er wordt niets gemeld over inheemsen dorpen langs de zijrivier Kabalebo. Op 29 maart komen ze weer aan in de Corantijn. Ze brachten nog een bezoek aan Epira, een 'nederzetting van inheemsen' aan de Engelse oever, waarover Käyser schrijft: "*wij werden ontvangen door den "teacher", die de jeugdige Indiaantjes in nette Europeesche kleeren voor ons eenige liederen liet zingen*". Om vier uur in de nacht kwamen ze aan in Oreala, eveneens een Engelse nederzetting, en vanuit daar gingen ze met een gehuurde vissersboot verder. In de nacht van 31 maart op 1 april kwamen ze in Springlands, aan de mond van de Corantijn. Van daaruit gingen ze via Nickerie terug naar Paramaribo, na tien maanden onderweg te zijn geweest. Na deze zeven expedities was in tien jaar tijd de witte plek van de kaart van Suriname ingevuld.²³⁴

Kaart van Spirlet (1913)

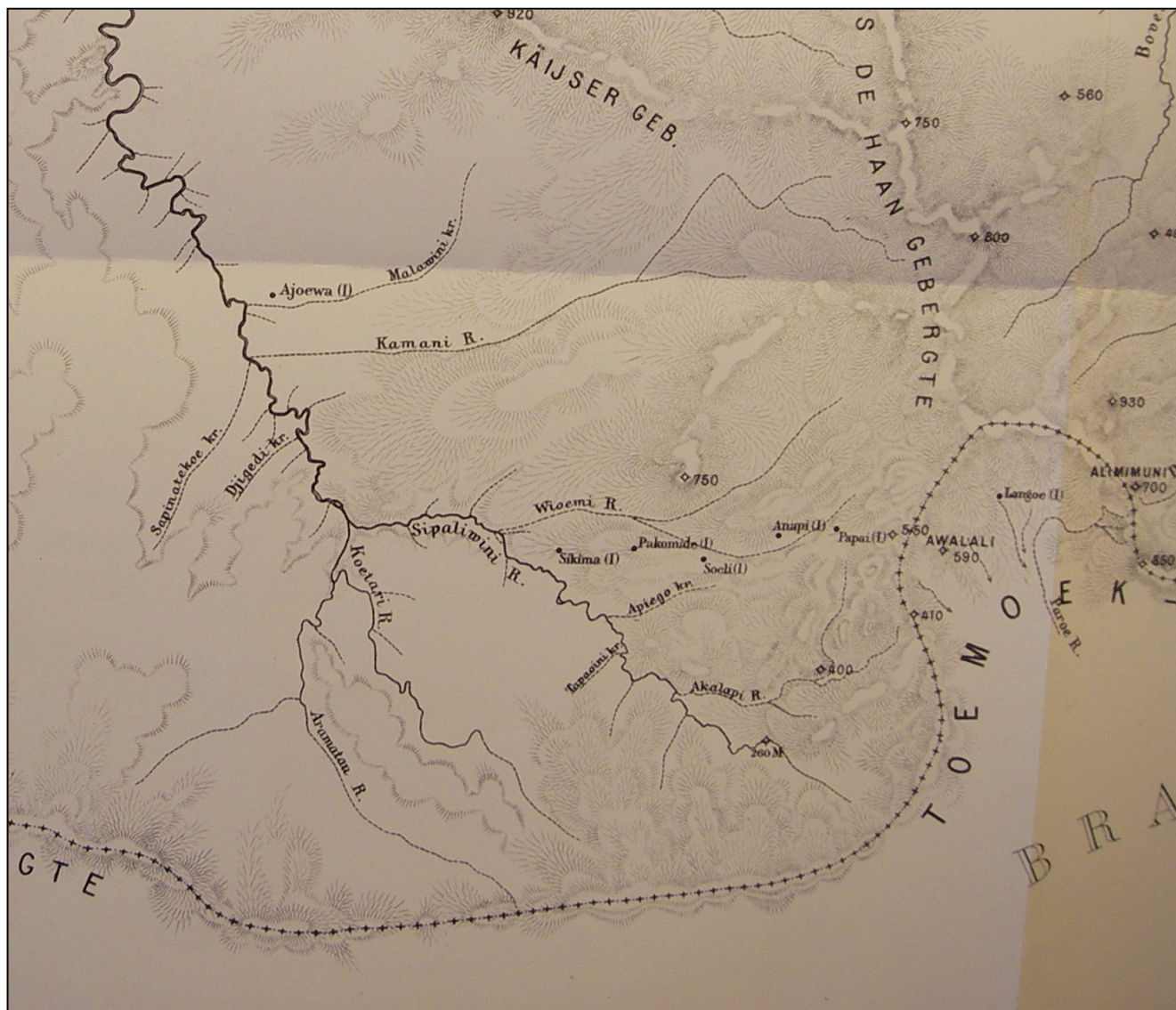
Op de kaart van F.E. Spirlet uit 1913 zijn alle bovengenoemde expeditiegegevens verwerkt. Door alle nieuwe opnamen in het binnenland kon er een nieuwe, modernere kaart gemaakt worden, die veel gebruikt werd door personen die werkzaam waren in goud, balata, hout en bauxiet. De informatie van Käyser over de bewoning van de Sipaliwini en de Coeroeni zijn er goed op terug te vinden. Het dorp 'Ajoewa' staat er op, aan de 'Malawinikreek', en in de omgeving van de Sipaliwini de dorpen 'Sikima', 'Pakomale', 'Soeli', 'Anapi' en 'Papai'. Ook de door Käyser vermelde rots met inschrift aan de Lucierivier staat op de kaart (zie deel van Spirlet's kaart op de volgende pagina).²³⁵

²³² Käyser, "Verslag der Corantijn-expeditie", 493-498.

²³³ Käyser, "Verslag der Corantijn-expeditie", 499.

²³⁴ Idem, 499-502.

²³⁵ F.E. Spirlet, "Overzichtskaart van Suriname, 1913", herdruk in: C. Koeman ed., *Links with the past*, kaart 22, toelichting 86-87. .

Kaart van Spirlet, het gedeelte met de dorpen die zijn beschreven in het verslag van Käyser.
(Foto: Koeman ed., *Links with the past*).

Afsluitend

In dit hoofdstuk zijn verschillende bronnen besproken vanaf de jaren 1840, toen er voor het eerst doelbewust onderzoek gedaan werd naar de bovenloop van de Corantijnrivier. De verslagen van de expedities en de bijbehorende kaarten bevatten informatie over de bewoning van zowel de Boven- als Beneden-Corantijn. De regering van Brits-Guyana begon als eerste deze tochten te organiseren. In 1843 gaven zij Robert Hermann Schomburgk de opdracht om de bovenloop van de Corantijnrivier te verkennen. Dat deed hij vanuit het brongebied van de Rupununi en de Essequibo. Aan de Koetari, in het stroomgebied van de Boven-Corantijn, ontmoette hij 'Pianoghottos', die hem zouden hebben gewezen op diverse andere stammen in de omgeving, zoals de 'Orokoyanna' of 'Papagaai indianen'; de 'Tschikianas'; de 'Drios', "een broederstam van de Pianoghottos"; "de gevreesde Maipurischiannas of Tapir indianen"; de 'Tunayannas' ("water indianen"), 'Caarawayannas'; en 'Barakutyos' of 'Barokotos'. Zij zouden hem ook hebben laten weten dat 'Arawaaks' en 'Warraus' in het noorden woonden. Schomburgk beschrijft ook een 'Trio'-dorp, eveneens aan de Koetari. Op de terugweg kwam hij door de Beneden-Corantijn en vermeldde op zijn kaart behalve de 'Caraïbse' dorpen 'Kaiyiwa' en 'Tomatai', ook 'Apu' en de 'Apu'kreek',

'Wassiappo' (dorp), en 'Caburi kreek' waar dorpen van Warrauen zouden liggen. Schomburgk meende dat de 'Arowakken' noordelijker zouden wonen dan de 'Caraïben'.

In 1871 gaf de Engelse regering Charles Barrington Brown de opdracht om een expeditie naar de Boven-Corantijn te maken. Brown begon deze reis bij de monding. Hij schreef dat hij de op de heen- en terugweg de nacht doorbracht in een "Arowaak dorp" genaamd 'Aporu'. Brown noemde ook 'Tomatai', het 'Caraïben dorp' waar Schomburgk eerder was. In de buurt van de Sipaliwini ontdekte hij een tijdelijk verlaten inheems dorp. Niet ver daarvandaan zag hij ook enkele kampen. Bij de Raleighval zag hij weer sporen van de bewoners van het gebied. Ook vond hij het oude 'Triodorp' aan de Koetari waar Schomburgk ook geweest was. Barrington Brown 'ontdekte' tijdens deze tocht de New River, die later door het Nederlandse bewind werd erkend als bronrivier van de Corantijn en dus de grens met Guyana, terwijl de Engelsen zijn blijven vasthouden aan de conclusie van Schomburgk: dat de Coeroenie de bovenloop is en dus de grens vormt.

Vanaf het begin van de 20^e eeuw werden er ook vanuit Suriname zelf expedities georganiseerd om het binnenland, dat nog voor een groot deel onbekend was, in kaart te brengen. De Corantijn was de laatste rivier die in deze context onderzocht werd tussen 1910 en 1911. Het gezelschap onder leiding van C.C. Käyser reisde via de Lucierivier naar de Corantijn, en verkende vervolgens het brongebied. In de Coeroeni ontmoetten ze 'Trio's', en in de Sipaliwini brachten ze een bezoek aan het dorp 'Sikima'. Naast 'Trio dorpen' zouden er daar in de omgeving ook verscheidene 'Saloema dorpen' zijn. Op de terugweg bezochten ze ook het dorp 'Ajoewa', gelegen aan een zijkreek niet ver van de Coeroeni. De inheemsen uit de kuststreek werden hier volgens Käyser aangeduid met de algemene term "Kalinja's". Toen men weer bij het lagergelegen deel van de rivier kwam bezocht men nog de dorpen 'Epira' en 'Orealla'. De gegevens die tijdens deze expeditie zijn verzameld zijn vastgelegd op de kaart van Spirlet (1913).

Bij deze gebeurtenis houdt dit rapport op. Zoals in de inleiding al werd aangegeven is dit overzicht van geschreven bronnen in de eerste plaats een ondersteuning en bevestiging van de eigen, mondeling overgedragen historische kennis. Tijdens interviews om deze mondelinge overlevering op schrift te stellen bleek dat de herinneringen van de mensen tot honderd jaar terug vrij gedetailleerd en nauwkeurig zijn. Daarom is ervoor gekozen om met betrekking tot de 20^e eeuw verder af te gaan op de mondelinge overlevering van gebeurtenissen in de dorpen en het omringende gebied. Deze vertellingen zijn te lezen in het VIDS rapport "Traditionele bewoning, gebruik en beheer van de inheemse gebieden aan de Corantijnrivier, West Suriname".

Conclusie: Bewoning van de Beneden- en Boven-Corantijn

In dit rapport is een overzicht gegeven van de geschiedenis van de inheemse bewoning van de Corantijnrivier. Het overzicht beslaat grofweg de periode tussen 1900 v. Chr. en 1900 na Chr. De informatie is verkregen uit archeologische aanwijzingen (zoals houtskoolmonsters, aardewerkvondsten, rotstekeningen), en voor de periode na 1499 uit de bewaard gebleven geschriften van Europese reizigers, onderzoekers, bestuurders, militairen, missionarissen en andere auteurs of kaartenmakers die in de loop van de eeuwen volgend op de 'ontdekking' van Amerika dit gebied bezocht en/of bestudeerd hebben. Dit materiaal dient als aanvulling op de historische overlevering van de huidige bewoners van dit gebied en hun voorouders.

Om het historische gebruik en bewoning van een gebied aan te tonen worden mondelinge overleveringen die niet op papier zijn vastgelegd maar die zeer ver terug gaan in de tijd niet altijd betrouwbaar geacht. Dit is de reden waarom tijdens dit onderzoek werd gezocht naar aanvullende geschreven informatie, die aanwijzingen kon geven over de inheemse bewoning van de Corantijnrivier en omgeving door de eeuwen heen. In de inleiding werd de kanttekening geplaatst dat kritisch naar deze informatie moet worden gekeken vanwege het feit dat de auteurs feitelijk buitenstaanders waren die slechts hún ideeën, veronderstellingen en interpretaties op papier zetten. Desalniettemin vormen de documenten die in dit rapport aan de orde zijn gekomen een waardevolle bron van informatie, die uiteindelijk toch een aardig beeld kunnen geven van het patroon van de inheemse bewoning.

De verslagen van de vroege goudzoekers en avonturiers uit de 16^e en 17^e eeuw, de beschrijvingen over de contacten tussen de inheemsen en Fransen, Nederlanders, en Engelsen die handelsposten probeerden te stichten, de koloniale documenten en de herinneringen van de missionarissen, en de meer wetenschappelijke data verkregen uit de onderzoekingstochten gedurende de 19e eeuw, én de kaarten die gedurende alle eeuwen geproduceerd zijn: allemaal geven ze weer dat de Corantijn het woon- en leefgebied was van verschillende inheemse stammen, waarvan de 'Caraïben', 'Arowakken' en 'Warrauen' het vaakst genoemd worden.

Los van alle algemene informatie over de aanwezigheid van inheemse groepen in het gebied geven bepaalde bronnen ook vaste woonplaatsen weer. Gebleken is dat de huidige inheemse dorpen van West-Suriname (met uitzondering van Section dat pas later, waarschijnlijk in de jaren 1930, ontstaan is) al zeer lang bestaan en dat de plaatsnamen al tijden als zodanig bestaan. Apoera wordt voor het eerst genoemd als 'Appoera' in 1784 op de kaart van Heneman, en later ook genoemd door Schomburgk (1843) en Brown (1871) als 'Apuu'. Washabo is als eerste vermeld als 'Wasiappo' door Schomburgk in 1836 en nogmaals in 1843. C.A. van Sijpesteijn gaf in 1850 op zijn kaart ook al inheemse dorpen aan bij de 'Wasjappakreek' en de 'Appoerakreek', net als J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge, die ook dorpen tekenden bij de monding van de 'Wassiabokreek' en de 'Apoerakreek' op hun kaart waaraan ze tussen 1860 en 1879 werkten. De 'Aporokreek' (Apoerakreek?) en 'Wussiapurnam' (Washabokreek?) worden ook door de Herrnhutters (1748 – 1816) genoemd als 'woonplaatsen van vele inheemsen'. Hoewel de mondelinge geschiedenis van deze dorpen ongeveer honderd jaar terug gaat, zijn de bewoonde gebieden dus duidelijk veel ouder.

Ook andere plaatsen van betekenis, die aan de Guyanese kant liggen, zoals Epira, Orealla, Separuta en Peruru komen al in zeer oude bronnen voor. Epira is vermoedelijk dezelfde plaats als Lawrence Keymis' 'Eppera' uit 1596, terwijl Leonard Berrie en Thomas Masham in datzelfde jaar melding maakten van een stadje genaamd 'Warrawalle', wat Orealla zou kunnen zijn. De inheemsen in Orealla werden door Schomburgk bezocht in 1836, om bemanning voor zijn korjalen te zoeken, Epira werd ook weer genoemd door Schomburgk in de jaren 1840. Barrington Brown (1871) verbleef ook in Orealla, waar de Engelsen inmiddels intensief bezig waren met missiewerk onder de inheemsen. Vanaf het begin van de 18^e eeuw waren er Nederlandse militairen gestationeerd bij Orealla, "om onder de Indiaanen een oog in 't zijl te houden" (verslag van S. Sanders 1720). In 1765 vestigden de Herrnhutters zich tegenover deze post Orealla (De Hoop) en Aureaar (Orealla) staat ook op de kaart van Heneman (1784). Orealla staat ook op de kaart van Cateau van Rosevelt (1879) met als bijschrift "Inheemsen, Engelsche kerk en school". Ook een dorp vlakbij 'Epirakreek' staat aangegeven. Ten Kate bezocht zowel Epira als Orealla in 1885. De leden van de Nederlandse Corantijn-expeditie onder leiding van C.C. Käyser bezochten in 1911 Epira, een 'nederzetting van inheemsen' aan de Engelse oever, waar rond die tijd al een blanke leerkracht was die les gaf en de inheemse kinderen in Europese kleding kleeftte. Eveneens werd de inheemse plaats Orealla bezocht. 'Siprúta' en 'Päurú' komen als plaatsnaam allebei voor in het reisverslag van Robert Schomburgk uit 1836.

Veel bewoners zijn afkomstig uit of hebben contact (via familie) met inheemse dorpen in Guyana, voornamelijk de nabij gelegen dorpen Orealla en Separuta aan de overkant van de Corantijnrivier. Veel huidige bewoners van Washabo en Apoera komen oorspronkelijk uit Epira. Het dorp Epira was volgens de ouderen vroeger erg groot, maar er brak tijdens de Eerste Wereldoorlog een dodelijke ziekte uit. Volgens een van de verhalen trokken de mensen er weg en gingen eerst naar het nabijgelegen Peruru (Guyana), en later naar andere dorpen zoals Orealla, Apoera en Washabo. De dorpen in West-Suriname zijn door hun geschiedenis dus verbonden aan deze historische plaatsen in Guyana. Nu nog gaan inheemsen van West-Suriname bij Epira jagen en vissen²³⁶.

Op verschillende kaarten staan ook andere dorpen aangegeven zonder naam langs kreken die ook nu nog van grote betekenis zijn voor de huidige bewoners en door hen gebruikt worden, zoals Kaboerikreek (vermeld in 1784 door J.C. Heneman als 'Kapoerakreek' en door Schomburgk in 1843 als 'Caburikreek', waaraan hij toevoegde "dorpen van Warrauen", en in 1871 door Barrington Brown als Caburi River).

Ook de plaats, waar op basis van archeologische vondsten de oudste nederzetting van Suriname wordt gesitueerd, Kaurikreek (± 1900 v. Chr- 550 v. Chr), is nog steeds een plaats die veelvuldig gebruikt wordt door de inheemsen van West-Suriname. Men komt er tegenwoordig alleen nog om te jagen en vissen, en medicinale planten, noten, vruchten en materialen voor de huizenbouw te verzamelen, maar uit de mondelinge geschiedenis is te vernemen dat de Kaurikreek zelf, en ook de zijkreken vroeger bewoond zijn geweest. Een andere oude nederzetting, die in het hoofdstuk over archeologische vondsten genoemd werd, Wonotobo (jaar 0), is tegenwoordig nog steeds een inheemse woonplaats, Wanapan.

²³⁶ Traditionele bewoning, gebruik en beheer van de inheemse gebieden aan de Corantijnrivier, West Suriname, VIDS rapport (concept mei 2007, eindrapport verwacht augustus 2007).

Als alle bronnen waarop dit rapport gebaseerd is, naast elkaar gelegd worden, blijkt niet alleen dat de bewoning zeer ver terug gaat in de tijd, maar ook dat deze bewoning een aaneengesloten periode beslaat, met andere woorden: dat er vanaf de ons bekende geschiedenis geen periode was, dat de inheemse groepen er niet waren in dit deel van Suriname.

Bronnenoverzicht

Geschreven bronnen

Barrington Brown, Charles, *Canoe and camplife in British Guiana* (Londen 1877).

Barrington Brown, Charles, "Report no 10; geological report on the Corentyne river" in: Charles Barrington Brown en J.G. Sawkins, *Report on the physical, descriptive, and economic geology of British Guiana*, (Londen 1875), 202-232.

Benjamins, H.D., en Joh. F. Snelleman (ed.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West Indië* (Den Haag en Leiden 1914-1917, ongewijzigde herprint Amsterdam 1981).

Benjamins, Dr. H.D., "De grenzen van Nederlandsch Guiana", *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap* (2^e serie deel XV, 1898), 797 – 862.

Berkel, Adriaan van, *Amerikaansche Voyagien, behelzende een reis na Rio de Berbice, gelegen op het vaste land van Guiana, aande Wilde Kust van America, mitsgaders een andere na de Colonie van Suriname, gelegen in het noorder deel van het gemelde landschap Guiana. Ondermengd met alle bijzonderheden noopende de zeden, gewoonten, en levenswijs der inboorlingen, boom- en aardgewassen, waaren en koopmanschappen, en andere aanmerkelijke zaken* (Amsterdam, 1695).

(Bossers, A.), *Beknopte geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname, door een Pater Redemptorist* (Gulpen 1884).

"Brief van M.J. de Wolff, Superintendent of Upper Corentyne, 1848", in: Mary Noel Menezes, *The Amerindians in Guyana 1803-73* (Londen en Totowa 1979), 249-250

"Brief van Rev. J.H. Bernau aan D. Coates, 22 dec. 1836", afkomstig uit de Church Missionary Society Archive, s, in: Mary Noel Menezes, *The Amerindians in Guyana 1803-73* (Londen en Totowa 1979), 8-9.

Bubberman, F.C., "De Boven-Corantijn in Suriname al in 1720 in kaart gebracht", *K.N.A.G. Geografisch Tijdschrift* VI (1971) Nr. 2, 177-185.

Buve, R., "Gouverneur Johannes Heinsius. De rol van Van Aerssen's voorganger in de Surinaamse Indianenoorlog, 1678-1680", *Nieuwe West-Indische Gids* 45 (1966 no 1), 14-26.

"Derde scheeps-togt door Walter Raleigh na Guiana, met de pinas de Watte, gedaan in 't Jaar 1596 en 1597, beschreeven door Mr. Thomas Masham, een der geene, die de selve heeft bijgewoont", onderdeel van: "Drie Scheepstochten na het goudrijke Koninkrijk Guiana, in Amerika geleege, door den Engelssen ridder Walther Raleigh, gedaan in de jaren 1595, 1596, 1597, etc", in: *Naaukeurige versameling der gedenk- waardigste Reysen na Oost en West Indiën, mitsgaders andere gewesten gedaan, zedert het jaar 1593 tot 1599*, 21:3, (Pieter van der Aa, Leiden 1706), 49-64.

Gonggrijp, J.W., " Sporen van voorhistorische bewoners van Suriname", *West - Indische Gids* 2 (1921), 1-16

Harris, C. Alexander ed., *A relation of a voyage to Guiana by Robert Harcourt 1613, with Purchas'transcript of a report made at Harcourt's instance on the Marrawini District*, Hakluyt Society Series II Vol 60 (1926), (herprint Liechtenstein 1967), 7-37.

Herlein, J.D., *Beschryvinge van de Volksplantinge Zuriname, vertonende de opkomst dier zelve Colonie, de Aanbouw en Bewerkinge der Zuiker-Plantagien. Neffens den aard der eigenlijke natuurlijke Inwoonders of Indianen; als ook de Slaafsche Afrikaanse Mooren; deze beiden Natien haar levens-manieren, Afgoden-dienst, regering, zeden, gewoonten, en dagelijkse bezigheden. Mitsgaders een vertoog van Boschgrond water- en Pluimgediertens; de veel vuldige heerlijke Vrugten, Melk-agtige Zappen, Gommen, Olyen, en de gehele gesteldheid van de Karaïbaanse kust* (Leeuwarden 1718).

Jonge, Jhr. J.K.J. de., *De opkomst van het Nederlands gezag in Oost-Indië (1595-1610)* (Den Haag en Amsterdam (1862-1888)).

Kambel, Ellen-Rose, *Resource conflicts, gender and indigenous rights in Suriname. Local, national and global perspectives* (Leiden 2002).

Käyser, C.C. "Verslag der Corantijn-expeditie (19 juli 1910- 1 april 1911)", *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, 2^e serie, deel XXIX (29) (1912), 442-514.

Keymis, Lawrence , *A relation of the second voyage to Guiana, performed and written in the year 1596* (Londen 1596, ongewijzigde herdruk Amsterdam en New York 1968, zonder paginanummering).

Koeman, C. ed., *Links with the past. The history of the cartography of Suriname 1500-1971* (Amsterdam 1973).

Laet, Ioannes de, *Nieuwve wereldt ofte Beschrijvinghe van West-Indien, uit veelderhande Schriften ende Aen-teeckeninghen van verscheyden Natien by een versamelt* (Leyden 1625).

Martin, K., *Bericht über eine Reise nach Niederländisch West-Indien und darauf gegründete Studien* (Leiden, 1888),

Oudschans Dentz., Fred., "Suriname vóór de verovering door Abraham Crynssen", *Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap*, Deel 39 (1918), 173-213.

Oudschans Dentz, Fred., *Cornelis van Aerssen van Sommelsdijck. Een belangwekkende figuur uit de geschiedenis van Suriname*. (Amsterdam 1938; in de serie Patria, vaderlandse cultuurgeschiedenis in monografiën, deel XIV).

Sack, Baron Albert von, *Reize naar Surinamen, verblijf aldaar, en terugtocht over noord-Amerika, naar Europa* (Haarlem 1821).

Schomburgk, Richard, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840-1844* (Leipzig 1848).

Schomburgk, Robert Hermann, *Reisen in Guiana und am Orinoko während der Jahre 1835-1839* (Leipzig 1841).

Scott, Major John, "The description of Guyana" (1669) herdruk in: V.T. Harlow ed., *Colonising expeditions to the west Indies and Guiana 1623 – 1667*. Hakluyt Society second series No. 56 (1924; herdruk Liechtenstein 1967), 132-148.

Stahelin, F., *Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice im 18. Jahrhundert. Eine Missionsgeschichte hauptsächlich in Auszügen aus Briefen und Originalberichten* (Paramaribo, 1913-1919).

Stahel, G., "Een Indiaansche rotsteekening aan de Kabalebo-Rivier (Corantijn), *West-Indische Gids* Vol 3 (1921-1922), afl. 4, 100-102.

"The Fisher Report", Appendix II in C. Alexander Harris, *A relation of a voyage to Guiana by Robert Harcourt 1613, with Purchas' transcript of a report made at Harcourt's instance on the Marrawini District*, Hakluyt Society Series II Vol 60 (1926), (herprint Liechtenstein 1967), 177-185. [In *Purchas his Pilgrims Vol IV* genoemd: Relation of the habitations and other observations of the river Marwin and adjoining regions].

Traditionele bewoning, gebruik en beheer van de inheemse gebieden aan de Corantijnrivier, West Suriname, VIDS rapport (concept mei 2007, eindrapport verwacht augustus 2007).

"Tweede Scheepstogt na het goudrijke Koninkrijk Guiana In Amerika gelegen, door den Engelssen Ridder Walther Raleigh, gedaan in het Jaar 1596", onderdeel van: "Drie Scheepstochten na het goudrijke Koninkrijk Guiana, in Amerika gelegen, door den Engelssen ridder Walther Raleigh, gedaan in de jaren 1595, 1596, 1597, etc", in: *Naaukeurige versameling der gedenk-waardigste Reysen na Oost en West Indiën, mitsgaders andere gewesten gedaan, zedert het jaar 1593 tot 1599*, 21:3, (Pieter van der Aa, Leiden 1706), 36-48.

"Verslag van eene reis naar Guyana en het eiland La Trinidad in de jaren 1597 en 1598, overgeleverd aan de Staten-Generaal door den commissies-generaal A. Cabeliau", in: Jhr. J.K.J. de Jonge, *De opkomst van het Nederlands gezag in Oost-Indië (1595-1610)* (Den Haag en Amsterdam (1862-1888), eerste deel, onuitgegeven stukken en bijlagen 1, 153-160.

Warren, George, *Een onpartydige beschrijvinge van Surinam, gelegen op het vaste land van Guiana in Africa Mitsgaders een verhael van alle vreemde beesten, vogels, visschen, slangen ende wormen; gelijk mede van de gewoonteden ende manieren van dese colonie*. (Amsterdam 1669), 17-18. [Vertaling van : An impartial description of Surinam upon the continent of America, with a history of several strange birds, beasts, fishes, serpents, insects and customs of that colony (Londen 1667)].

Whitehead, N., "Ethnogenesis end ethnocide in the European Occupation of Native Suriname, 1499-1681", in: J. Hill (ed.), *History, power and Identity. Ethnogenesis in the Americas, 1492-1992* (Iowa City, 1996).

Versteeg, Aad , *Suriname voor Columbus* (Paramaribo 2003).

Wekker, Just, "Het indiaans erfgoed", in: J. Wekker, M. Molendijk en J. Vernooij eds., *De eerste volken van Suriname* (Paramaribo 1992), 1-49.

Wekker, J.B.Ch, "De grensrivier Corantijn tegen historische en geografische achtergronden", *K.N.A.G. Geografisch Tijdschrift VIII* (1974), Nr. 5, 469-487.

Wentholt, Arnold (ed.), *In kaart gebracht met kapmes en kompas. Met het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap op expeditie tussen 1873 en 1960* (Heerlen / Utrecht, 2003, 2002).

IJzerman, J.W., "Twee reizen van Paramaribo, een naar de Parima in 1718 en een naar de Boven-Corantijn in 1720", *Tijdschrift van het Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap* Nr 28 (1911), 648-661.

"Zee-Togt van Kapiteyn Charles Leig, gedaan na Gujana, en des selfs Volk-plantinge aldaar begonnen, mitsgaders de ongelukkige Reyse van het schip de Olijf-bloesem, tot des selfs onderstand derwaards gesonden. In het jaar 1604. Door een der reizigers, die dezen togt heeft bygewoont, en de handen van de Wilden gelukkig is ontkoomen, in het Engels beschreeven, en nu alder-eerst uyt die Spraak vertaalt. Met een volkoomen register en Konst-print verrijkt". In: *Naaukeurige versameling der gedenk-waardigste Zee- en Landreysen na Oost en West-Indiën, Mitsgaders andere gewesten, ter eerster ontdekking en soo vervolgens van verscheydene Volkeren, meerendeels door Vorsten, of Maatschappyen, derwaarts gesonden, gedaan; zedert het jaar 1601 tot 1605, etc.* Deel 22 (6), (Pieter van der Aa, Leiden 1707).

Kaarten

Du Val d'Abbeville, P., "La guiane ou coste sauvage, autrement el Dorado, et pais des Amazones; auiourdhy France equinoctiale suivant les relations des Indiens, Espagnols, Anglois, Holandois, et François. Par P. Du Val d'Abbeville, geographe du Roy (Paris 1654)".

Cateau van Rosevelt, J.F.A. en J.F.A.E. van Lansberge, "Kaart van Suriname, naar de opmetingen gedaan in de jaren 1860-1879" (herdruk Amsterdam 2004).

Gerritsz., H., "Gviana ofte de Provincien tusschen Rio de las Amazonas ende Rio de Yviapari ofte Orinoqve"(1625).

Hondius, Jodocus: "Nieuwe Caerte van het wonderbaer ende goudrijcke landt Guiana" (1599).

Heneman, J.C., "Kaart van de Colonie Suriname en de onderhoofdige rivieren en districten"(1784).

Loth, W.L., "kaart van Suriname naar de opmetingen van J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A. van Lansberge" (1899).

Sanson D'Abbeville, Nicolas, "*Partie de Terre ferme ou sont Guiane et Caribane*"(1656).

Spirlet, F.E., Overzichtskaart van Suriname, 1913.

Sijpesteijn, Jonkheer C.A. van, "Kaart van de Kolonie Suriname, een gedeelte van Guijana, Nederlandsche bezitting op het vasteland van Zuid Amerika, uitgegeven in het jaar 1784, door den Ing. J.C. Heneman, verbeterd, naar den tegenwoordigen toestand der Kolonie gewijzigd, en daarop alle bestaande Plantagiën aangeduid" (1849).

Achtergrondinformatie, naslagwerken, websites, beeldmateriaal

Bakker, Eveline et. al., *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat* (Zutphen 1998).

Helman, A., *Avonturen aan de Wilde Kust* (Alphen aan den Rijn, 1982).

Kambel, Ellen-Rose, en Fergus MacKay, *De rechten van inheemse volken en marrons in Suriname* (Leiden 2003).

Verschuren, Stan, *Suriname. Geschiedenis in hoofdlijnen* (Den Haag, 1994; 3^e geheel herziene druk).

www.hetutrechtsarchief.nl

www.wikipedia.org

www.suriname.nu

www.guyana.org

Appendix 1. Tijdbalk historische bewoning West-Suriname

± 4000 v. Chr.: Ontwikkeling 'Tropisch Regenwoud Cultuur' in de Midden-Amazone	4000 v. Chr	
	⚡ (1000 jaar)	
Tussen 4000 v. Chr. en 2000 v. Chr.: Verspreiding van Tropisch Regenwoud Cultuur naar Suriname vanuit het westen (Orinoco)	3000 v. Chr.	
	⚡ (1000 jaar)	
± 2000 v. Chr.: Datering oudste vondsten bij Kaurikreek	2000 v. Chr	1900 v. Chr - ? Nederzetting van landbouwers bij Kaurikreek
	⚡ (1000 jaar)	
	1000 v. Chr.	
	⚡ (1000 jaar)	
± Jaar 0: Datering ontstaan Wonotobo (Wanapan)	Jaar 0 Begin van de Chr. jaartelling	Jaar 0 - ? Nederzetting bij Wonotobo
	⚡ (1000 jaar)	
±1000 - 1200 na Chr.: 'Koriabo cultuur' verspreidt zich over Suriname vanuit Beneden-Amazone via het oosten (Frans Guyana en Brazilië)	1000 na Chr.	1000 na Chr. – 1600 na Chr ? Koriabo nederzettingen bij Kabalebo, Matappikreek, Avanaverovallen, en Frederik Willem IV val.
	⚡ (500 jaar)	
'Ontdekking' Amerikaanse continent	1500	Alonso de Hojeda verkent als eerste Europeaan de kust van Guyana
	1525	
1560: oudst bekende Spaanse kaart van Guyana	1550	'Caribes' in het binnenland van Guyana en 'Aruacas' langs de kuststreek. Kust tussen de Corantijn en de Amazone 'land der Paragotos, vrienden van de Aruacas'.

	1575	
1595-1597: Verslagen van drie scheepstochten naar het binnenland van Guyana door Walter Raleigh		Inheemse steden in de Corantijn: 'Warawalle' (Orealla?), 'Mawranama' (Mawronama), 'Maapuere', 'Maccharibi', 'Yohoron', 'Vaperon', 'Owaripoore', 'Maiapoore', 'Cariwacka', 'Aneta', 'Manacobeec', 'Eppera' (Epira?), en 'Parawianos'
1599: kaart van J. Hondius		Volken: 'Carepini', 'Arwaccas', en 'Parawianni'. Boven de grote watervallen 'Waccawayans' (WaiWai?). 'Arwaccas' aan de Corantijn.
	1600	
1613: Verslag van Robert Harcourt		'Arwaccas' en 'Charibs' in de Corantijn en Berbice
1613: Nederlanders stichten een kolonie aan de Corantijn.		Handel tussen Nederlanders en inheemsen aan de Corantijnrivier
	1625	
1625: Kaart van Hessel Gerritsz.		Twee inheemse dorpen aan de Corantijn
1639: Fransen kolonisatiepoging aan de Corantijn		Fransen handelen met de inheemsen
1643: Engelse kolonisatiepoging aan de Corantijn		Engelsen handelen met de inheemsen
	1650	
1654: kaart van Pierre Du Val d'Abbeville		Corantijn bewoond door 'Caribes'; 'inheemse steden': 'Varraualle' / Warrawalli (Orealla?), 'Maruuaname', 'Macharibi', Maapuete', 'Yohore(n)', en 'Vapero(n)'
1656: kaart van Nicolas Sanson D'Abbeville		
1667: Verslag George Warren		'Charibes', of 'Canibalen in het hele gebied tussen de Amazone en de Orinoco
1667: Suriname wordt een kolonie van Nederland		
1669: Beschrijving John Scott		In de 'Suranam', 'Commowina', 'Suramaco', 'Copenham' en 'Currianteen' ±5000 'Careeb' families; in de 'Curianteen' ± 1200 'Sapoyes'; vanaf de westoever van de 'Curianteen'

		tot aan de 'Wina' ± 8000 'Arawahgoes'
	1675	
1678-1686: oorlogen tegen de Europeanen 1678-1680: bronnen over de periode van gouverneur Heinsius 1682- 1686: bronnen over optreden van gouverneur Van Aerssen van Sommelsdijck 1670 – 1689 verslag Adriaan Van Berkel		Poging om 'vriendschappelijke betrekkingen' aan te knopen met de 'Caraïben' aan de Corantijn; 'Caraïbische hoofdman Amasabo' stemt toe in verbond. Inheemse 'tegenstanders' in het gebied langs de Para-, Coppename- en Corantijn Rivier; Van Aerssen op een tocht naar de Corantijn tegen inheemsen. Opperhoofd 'Tararica' uit de Corantijn in Paramaribo ter dood veroordeeld wegens moord. 'Arowakken' uit rivier Berbice regelmatig aangevallen door de 'oorlogszuchtige en vijandige' 'Caraïben' uit de Corantijn
	1700	
1718: overzichtwerk J.D. Herlein 1720: reis Salomon Sanders naar de Boven-Corantijn		'Karibes' of 'Karaïbanen' zijn 'doodsvijanden der Arouágas', en wonen onder andere aan de Corantijn. Dorpen van 'boven-naties': iets voorbij Wonotobo ('Waties'), een dorp van 'Intoniaanen', en 'Macrubo' ('Weij-Weij's'). Ook 'Taruma's' ontmoet.
	1725	
	1750	
1757: Moravische broeders betrekken zendingspost Ephraïm of Ephrem in de Corantijn		1757-1763: Moravische broeders doen missiewerk onder inheemsen in de Corantijn en omstreken vanuit zendingspost Ephraïm of Ephrem. Aantal inheemsen in de omgeving van de Corantijn geschat op meer dan 6000. In de omgeving van de Corantijn vele 'Arowakken', 'Kalepina' en 'Warauwen. Veel inheemsen langs de 'Mepenna (zijkreek van de Corantijn).

1764: Nieuwe zendingspost: De Hoop		1764-1808: Broeders werkzaam vanuit De Hoop. Inheemse dorpen bezocht in de 'Aporokreek' (waarschijnlijk Apoerakreek), 'Wussiapurnam' (mogelijk Washabokreek), en 'Attalikulikreek'. In 1792 350 'Arowakken', 300 'Warauren' en 150 'Caraiben' geteld.
	1775	
1784: kaart van J.C. Heneman		Inheemse woonplaatsen aangeven in de omgeving van de grote bocht in de rivier, waaronder 'Appoera' aan de 'Appoera kreek'. Ook op verschillende plekken "Indiane" of "India. grond", of "lande pl." aangegeven
1799: Suriname tijdelijk Engels bezit		Tot 1816 in Britse handen
	1800	
1816: Moravische Broeders vertrekken voorgoed uit de Corantijn		
1816: Suriname weer Nederlands, Brits-Guyana ontstaat		
1821: reisverslag Baron Von Sack		Volgens 'Arowakken' elders in Suriname 'Addaraja' in de omgeving van de Corantijn, en 'Akulyu' en de 'Pianokote' aan de Boven-Corantijn.
	1825	
1836: brief Missionaris Bernau		Vooral 'Carabeese' in de Corantijnrivier, weinig 'Arawaak'.
1836: kaart en dagboek van verkenningsreis naar Corantijn van Robert Hermann Schomburgk.		Plaatsen bewoond door Arowakken: 'Wasiappo' (Washabo?), 'Pärurú', en de stroom 'Epira'. 'Caraiïbse' dorpen verder naar het zuiden: 'Kai'iwa' aan de Britse zijde en 'Tomatai, Pacuima' en 'Maijari', aan de Nederlandse oever.
1843: verslag en kaart van verkenningstocht van Robert Hermann Schomburgk naar bovenloop van de Corantijnrivier		In de omgeving van de Koetari een 'Pianoghotto' dorp en een 'Trio'-dorp. Volgens 'Pianoghottos' diverse andere stammen woonachtig in de omgeving:

1848: brief van M.J. de Wolff		'Orokoyanna' of 'Papagaai indianen'; de 'Tschikianas'; de 'Drios'; "de Maipurischiannas of Tapir indianen"; de 'Tunayannas'; 'Caarawayannas'; en 'Barakutyos' of 'Barokotos'. 'Arawaaks' en 'Warraus' woonachtig richting het noorden. Op de kaart staan in het Beneden-Corantijn gebied de 'Caraïbse' dorpen 'Kaiyiwa' en 'Tomatai', 'Apuu' en de 'Apuukreek', 'Wassiappo' (dorp), 'Caburi kreek' ("dorpen van Warrauen"). 'Arowakken' noordelijker dan de 'Caraïben'. Inheemsen van de Corantijn rivier sinds vertrek van Herrnhutters 'niet meer bezig met Christelijke leer'.
1850: Kaart jonkheer C.A. van Sijpesteijn 1860-1879: opmetingen J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge (kaart) 1870: RK pater Donders bezoekt vanuit Batavia voor het eerst de 'Arowakken' en 'Warrauwen' in de rivier Maratacca 1871: verslag en kaart reis Charles Barrington Brown naar Boven-Corantijn	1850	Aan beide oevers verschillende dorpen waaronder tussen de 'Kapoerakreek' en de 'Wasjappakreek' en bij de 'Appoerakreek'. Dorpen bij de monding van de 'Wassiabokreek', en bij de 'Apoerakreek'. Poging om zendingswerk te doen in West-Suriname verloopt moeizaam omdat de Arowakken' en 'Warrauen' uit het kamp in de Maratacca na enkele jaren vertrekken naar de Corantijn waar ze niet meer bereikbaar zijn. Dorpen: "Arowaak dorp" genaamd 'Apuu' en 'Caraïben dorp' 'Tomatai'. In de buurt van de Sipaliwini een tijdelijk verlaten inheems dorp en enkele kampen in de omgeving. Bij de Raleighval 'sporen van de bewoners' . Aan de Koetari het oude 'Triodorp'.

	1875	
1885 – 1886: verslag onderzoekingstocht Dr. Ten Kate		'Warrauen' bij Orealla.
	1900	
1910 en 1911: verslag Corantijn-expeditie o.l.v. C.C. Käyser		'Trio's' in de Coeroeni; in de Sipaliwini Trio-dorp 'Sikima'. Ook verscheidene 'Saloema dorpen'. Dorp 'Ajoewa', aan een zijkreek niet ver van de Coeroeni. In de Beneden-Corantijn Oeralla en Epira.

Appendix 2. English Summary

Introduction

The Corantijn is the westernmost river in Suriname and constitutes the border with Guyana. Since time immemorial both sides of this river, its branches and creeks, and surrounding forests, savannas and other lands, have been used and occupied by indigenous groups. This report describes this historical occupation. It is based on written sources (like travel journals of early explorers, reports of expeditions, diaries of missionaries, colonial letters and other documents and maps dating from the 16th- 20th centuries, and archeological data from before that time. Research for this study was done in various university libraries in the Netherlands. The sources show unambiguously that indigenous groups have always lived in this part of West Suriname.

This report was written following a request of the chiefs (village leaders) of Washabo, Apoera and Section, and Wanapan, and was made possible through a joint project of the Association of Indigenous Village Leaders in Suriname (VIDS) and the North-South Institute (NSI), Canada.

Apoera, Section and Washabo are situated along the Corantijn River, about 150 kilometres from the coast. The inhabitants of the three villages are originally mainly Arowaks (Lokono), but Caraibs (Kariña), Waraos and people from mixed descent also live in the villages. According to a census carried out by the VIDS in cooperation with the villages in february 2005, the number of inhabitants of the three villages was 1023, although children staying in boarding schools in Nickerie or Paramaribo, and inhabitants of Apoerastad were largely left out of the census. Wanapan is a Trio village that is situated further upstream²³⁷.

A few years ago, the indigenous communities of West Suriname started activities that eventually should lead towards legal recognition of their collective land rights by the Suriname government. They made a map, that indicates which areas people use and for which purposes. The West Suriname communities have to deal with several big (planned) development activities within their territory, like mining. The land rights issue therefore becomes more urgent. According to international law indigenous peoples have the right to lands, territories and natural resources that they traditionally and historically occupy and use.

The oral history of the area goes back about a hundred years. This can be concluded from the oral accounts that were documented recently in a VIDS report about the traditional occupation and use of the area, and the memoirs of Joseph Augustus Jeffrey, one of the elders of Apoera²³⁸. For the periods that are longer ago, it is not possible anymore to rely on statements by (living) eyewitnesses. That is the reason why for this study, sources written by others were used, which have recorded the presence of indigenous peoples on the Corantijn River in the past and which have been preserved in the Dutch archives. As this report should be considered complementary to

²³⁷ *Traditionele bewoning, gebruik en beheer van de inheemse gebieden aan de Corantijnrivier, West Suriname*, VIDS rapport (concept mei 2007, eindrapport verwacht augustus 2007). [Traditional Occupation, Use and Management of the Indigenous Territories on the Corantijn River, West Suriname, VIDS report, concept may 2007, final report forthcoming august 2007].

²³⁸ *Traditional Occupation, Use and Management of the Indigenous Territories on the Corantijn River, West Suriname*, VIDS report, concept may 2007, final report forthcoming august 2007.

the peoples' own oral history, it covers the period until the oral accounts can be used as reliable sources (around 1900).

The focus of the study is the part of the Corantijn River between the mouth and the first big waterfalls (where the present Trio village Wanapan is). This was primarily due to the lack of information available about the Upper Corantijn for a long time, as hardly any European traveled that far until the 19th century. Of course this does not indicate that this part of the river was not occupied before the 19th century. On the contrary: various archeological findings, sources and maps that are discussed in this report, show that this part of the river has also been occupied by indigenous groups since long. The information available about the indigenous groups that lived there were primarily based on stories told by indigenous groups in the coastal areas, which often described the groups in the Upper Corantijn as 'hostile' and 'powerful'.

The report contains a note that the information in the report is a reflection of situations that have been observed and written down by Europeans. Therefore the information has to be approached critically. It is very well possible that the Europeans have not seen things, confused things, or misunderstood things. People, places and events have been described from the outsiders perspectives and interpretations, which are not necessarily in line with the indigenous peoples' interpretations.

Concerning the mentioning of villages and other places where indigenous communities lived according to the Europeans: villages that were situated along creeks and that could not be seen from the main river, may have very well been missed. The indigenous groups, furthermore, did not live in one place but moved around, hunting and camping in the forests, and used to hide from the Europeans. For these reasons it is expected that many indigenous persons have not been noticed by the Europeans, and that the Europeans almost always under-estimated numbers of indigenous inhabitants. Also the names that the Europeans wrote down when they mentioned a village, creek, or indigenous group, must be approached with caution. They may have been misunderstood or spelled incorrectly. Nevertheless, these sources are very useful. Together they constitute the proof that this area was always inhabited.

In the many sources, written in the (old-) Dutch, English and German languages, a lot of different indigenous groups are mentioned and there are many ways in which certain names are spelled. In the report, the names are copied like they are mentioned in the documents and on the maps, but placed in quotation marks to indicate this is the spelling of the concerned author. The three most-mentioned indigenous groups are the 'Caraibs', 'Arowaks' and 'Warraus'.

The Pre-Columbian Period (± 1900 B.C. - ± 1500 A.D.)

Suriname's oldest villages have been found in West-Suriname. West-Suriname was the easternmost part of the area of influence of the earliest 'Tropical Forest Culture' that came to Suriname from the Orinoco. Kaurikreek, a creek approximately 10 kilometers south of Apoera, is, as far is known presently, the oldest area ever inhabited. Archeologists do not know exactly how old the site is and how long people have lived there, but they took charcoal samples, of which the most reliable date back to 2200 and 1750 BC. There was another very old village near the Wonotobo Falls, the present location of the Trio village Wanapan. The establishment of this village is dated around the beginning of the Christian era (± 2000 years ago). From Wonotobo these

people, who were agriculturalists, moved towards the coast around 300 AD. At all sites pottery remains were found that were used by these people.

At Kabalebo, Matappikreek, the Avanavero Falls, and the Frederik Willem IV Fall, archeologists have also found remains of pottery from the Koriabo Culture, which had its roots in the east (French Guyana and Brazil). This culture came to Suriname around 1200 BC and was still present by the time the first Europeans came to the continent. In addition to the pottery remains, the pre-Columbian drawings on the rocks in the river are of important archeological value in the Corantijn basin. Along the Corantijn and its branches a lot of these drawings have been found, while they have not been found in any other river in Suriname, except the Marowijne. Also the presence of places where pre-Columbian people used to sharpen their knives is an important indication of pre-Columbian human habitation of this area.

European travelers (1560-1613)

In the last half of the 16th century and during the entire 17th century, the first European 'discoverers' (especially people looking for gold) explored the Corantijn. In their reports and on their maps, they have regularly made note of the original inhabitants of the area and the places where they lived. On the oldest known Spanish map of Guyana, 'Caribs' occupy the interior while 'Aruacas' live in the coastal area. In the reports of three sea voyages to the interior of Guyana by the Englishman Walter Raleigh and his captains Keymis and Berrie (1595-1597), it appears that there were various indigenous cities in the Corantijn: 'Warawalle' (which could be present-day Orealla), 'Mawranama' (Mawronama), 'Maapuere', 'Maccharibi', 'Yohoron', 'Vaperon', 'Owaripoore', 'Maiapoore', 'Cariwacka', 'Aneta', 'Manacobeec', 'Eppera' (which could be Epira), en 'Parawianos' (perhaps this includes some duplicates). According to Raleigh and his staff, the following indigenous groups lived here: the 'Carepini (a tribe of 'Charibes'), 'Arwaccas', and 'Parawianni'. These groups would have told Raleigh that the 'hostile' tribe of 'Waccawayans' (possibly the WaiWai) would live above the great waterfalls. A map made by J. Hondius in 1599 shows that mostly 'Arwaccas' inhabited the Corantijn basin, and in the 'Relation of a voyage to Guyana', the report of the Englishman Robert Harcourt published in 1613, he indicates that the Corantijn and Berbice rivers are occupied by 'Arwaccas' and 'Charibs'.

Trade and first European colonisation attempts (1613-1669)

During the 17th century, the contact between the original inhabitants and the Europeans slowly got a more structural character. They engaged in barter trade, and the French, Dutch and English tried to establish longer lasting colonies or trading posts. After periods of peace, eventually the indigenous groups revolted everywhere and killed and chased away the outsiders. In June 1613, the Dutch had established a colony on the Corantijn. They traded with the indigenous inhabitants and planted tobacco. After the Dutch followed the French (1639) and the English (1643). A Dutch map from 1625 shows two indigenous villages on the Corantijn. Two French maps (1654 and 1656) indicate the cities that were mentioned by Raleigh's crew, and indicate that 'Caribs' lived on both sides of the Corantijn river. In the descriptions of the English nobleman George Warren (1667), it appears that the area is inhabited by 'Charibes'. According to the English major John Scott, a total of 5000 'Careeb families' and 1200 'Sapoyes' lived on the Suriname, Commewijne, Saramacca, Coppename en Corantijn rivers, and from the west bank of the Corantijn until the 'Wina' (the river Waini in Guyana), approximately 8000 'Arawahgoes'.

Dutch colonisation (1667-1784)

In 1667 Suriname became a Dutch colony. According to the Dutch colonial records, the 'Caraibs' from central Suriname (especially the Coppename, Suriname and Saramacca) revolted against the Europeans. The colonial records recall how governor Heinsius (1678-1680) tried to establish 'friendship' with the 'Caraibs' of the Corantijn. The 'Caraiab chief Amasabo' is said to have been prepared to make peace with the government and agreed to enter into an alliance. Other groups of 'Caraibs' extended their territory, however, and when governor Cornelis van Aersen van Sommelsdijck took office, there were 'hostile indigenous groups' along the Para-, Coppename and Corantijn rivers. In a book based on Van Sommelsdijck's own letters, a story is told about 'chief Tararica' from the Corantijn, who came to Paramaribo and committed a murder. According to the governor, he condemned him right away and put him to death the next day. This would have frightened the indigenous peoples so much, that from that moment on Van Sommelsdijck was able to make an end to what would be called later 'the Indian wars'. In this way, the end of the colony was barely prevented.

Other sources from this period also make clear that there were frequent wars between the different indigenous groups at that time. For example Adriaan van Berkel, who worked at Fort Nassau in the Berbice river, writes that the 'Arowaks' from this river were regularly attacked by the 'warlike and hostile Caraibs' from the Corantijn (1670-1689). J.D. Herlein writes about the 'Karibes', "death enemies of the Arouágas", who live in the Corantijn, in his work 'Beschryvinge van de Volksplantinge Zuriname' (1718).

In 1720, Salomon Sanders made a journey to the Upper-Corantijn, after a trader from Paramaribo named Gerrit Jacobsz, had stated that he had received important indications about the presence of gold at the source of the Corantijn in one of the indigenous villages. Sanders was sent by the government to verify this story, find out the route to the gold and draw a map. From the report that he wrote during the trip, it appears that he met 'nations' at eight different places. The first village of these 'upper-nations' was a little further than Wonotobo and the 'nation' living here were 'Waties'. Another village that he described, was inhabited by 'Intoniaanen', and another village named 'Macrubo', by 'Weij-Weij's' (Wai Wai's?). He also met Taruma's. On a map by J.C. Heneman from 1784, to conclude, he indicated the presence of different indigenous villages by black spots on the map. Next to one of them, situated on the 'Appoera kreek' is written: 'Appoera'. He also indicates several places where he added: 'Indians', "Indian ground", or "landing place".

The Moravian Brothers (1748-1816)

In the period 1748-1816 the Moravian Brothers worked among the indigenous peoples of the Corantijn. They established two mission stations along the river. These missionaries left behind an enormous amount of reports and letters containing information about the indigenous inhabitants of the area. These documents show that many 'Arowaks', 'Kalepina', and 'Waraus' inhabited the region. According to the brothers, many of them lived along the river's branches, like the 'Mepenna', 'Aporokreek' (probably Apoera Creek), 'Wussiapurnam' (possibly Washabo Creek), en 'Attalikulikreek'. Every day, the Brothers wrote down which indigenous persons (from which tribe, from which place) came to visit the Brothers at their station, or were visited by the Brothers in their own villages. In the first stage of the mission in Suriname, the number of indigenous peoples in the Corantijn was estimated over 6000. Towards the end of the mission period, around 1792,

this number had decreased enormously. Only 350 'Arowaks', 300 'Warraus', and 150 'Caribs' were counted. The station was abandoned by the last Brothers in 1816.

Mapping of the Lower Corantijn (1805-1885)

The English occupied Suriname in 1799 and it remained under British authority until 1816. After that it became a Dutch colony again and British Guyana was established west of Suriname. The Corantijn became the border between the Dutch and British territories. In this period, Baron von Sack writes in his "Travels to Suriname" (1821) that he has spoken with 'Arowaks' in other parts of Suriname about tribes that, according to them, would live in the region of the Corantijn, like the 'Addaraja' and along the Upper Corantijn the 'Akulyu' and the 'Pianokote'. Missionary Bernau writes in a letter (1836) that there are only few indigenous peoples on the Corantijn that belong to the tribe of 'Arawaak'. He says that by far most of them are 'Carabeese'.

In 1836, the German geographer and scientist Robert Hermann Schomburgk made an explorative trip to the Corantijn River. He kept a diary and made a map during this trip. He makes note of the indigenous villages 'Wasiappo' (Washabo?), 'Pärurú', and the stream 'Epira', which were inhabited by 'many Arowaks' (approximately 150). According to Schomburgk, 'Caribs' lived in the villages further south. In the village 'Kai'iwa', on the British bank, Schomburgk counted no more than 30 inhabitants, while in 'Tomataj', 'Pacuima', and 'Maijari', on the Dutch bank, Schomburgk estimated that there were approximately 100 inhabitants.

M.J. de Wolff, superintendent of the Upper Corantijn, writes in a letter (1848) about a visit that he paid to the indigenous communities on the Corantijn together with the bishops of Guyana and Barbados. Especially 'Arowaks' would have been baptised on that occasion. On a map made by C.A. van Sijpesteijn in 1850, which is based on Heneman's map from 1784, villages are indicated on both sides of the river by small circles, to which van Sijpesteijn has added "Indians". Among others he drew these circles between the 'Kapoerakreek' (probably the Kaboeri Creek) and the 'Wasjappakreek' (probably the Washabo Creek), and next to the 'Appoerakreek'.

A later map, made by J.F.A. Cateau van Rosevelt and J.F.A.E. van Lansberge and for which they have done research between 1860 and 1879, also shows villages at the mouth of the 'Wasiabokreek' and the 'Apoerakreek'. Moreover, in the last decades of the 19th century, a beginning was made with the Catholic Mission among the indigenous communities. In 1884, the Catholic Church published a 'short history of the catholic mission in Suriname'. From several examples that are described in this work, it appears that according to the missionaries 'Arowaks' and 'Warraus' moved between the Maratacca and the Corantijn. In the Corantijn, they could not be reached by the missionaries. Dr. Ten Kate, who made an explorative trip to the Corantijn between 1885 and 1886, reported that he met with 'Warraus' at Orealla.

Mapping of the Upper Corantijn (1840-1913)

From the 1840's onwards, initiatives were taken to investigate the upper part of the Corantijn. At first these trips were only organised by British Guyana. In the 20th century Suriname started to organise its own expeditions. Only then, written documents became available about the people living in this area, although the reports of the expeditions to the Upper Corantijn also provide new information about the habitation of the Lower Corantijn.

In 1843, Robert Hermann Schomburgk explored the upstream part of the Corantijn coming from the source of the Rupununi and Essequibo. After a journey in eastern and later northern direction, and after crossing the watershed, he eventually arrived in the 'Koetari'. Here he visited a 'Pianoghotto' village. These 'Pianoghottos' would have told Schomburgk about various other indigenous groups living in the surroundings, like 'Orokoyanna' or 'Parrot indians'; the 'Tschikianas' (all of the other 'peaceful' tribes would be afraid of them); 'Drios', "a brother tribe of the Pianoghottos"; "the feared Maipurischiannas or Tapir indians"; the 'Tunayannas' ("water indians"), 'Caarawayannas'; and 'Barakutyos' or 'Barokotos'. When Schomburgk mentioned the names 'Arowaks' and 'Caribs', he says his informants pointed in northern direction. In the direct surroundings Schomburgk also visited a 'Trio' village, situated on the 'Koetari' as well. On a map that was produced following this expedition, Schomburgk indicated the 'Caraib' villages 'Kaiyiwa' and 'Tomatai' on the Lower Corantijn, and further 'Apuru', 'Apurukreek', 'Wassiappo' (village), and 'Caburikreek' (to which he has added: "villages of Warraus"). Like on his previous map, Schomburgk indicates that 'Arowaks' lived more north than the 'Caribs'.

In 1871 Charles Barrington Brown led an expedition to the Upper Corantijn as well but he followed a different route, namely descending the river from the mouth. He writes that he spent the night in 'an Arowak village called Apuru'. He also mentions 'Tomatai', the 'Caraib' village that Schomburgk visited before. Not far from the 'Sipariwini branch' (the Sipaliwini), he discovered an indigenous village, but the people living there were temporarily absent. Not far south from this place, he saw a couple of camps where people had obviously been working on new boats. At the Raleigh Falls, he says he also saw signs of the inhabitants of the area, like 'a boat with three paddles, some ripe bananas, and an earthenware pot'. He also found the 'old Trio village' on the 'Koetari' that Schomburgk had described.

In the early 20th century there have also been expeditions that were organised by Suriname, in order to map the largely unknown territory of the interior. The Corantijn was the last river that was explored in this context between 1910 and 1911. An expedition headed by C.C. Käyser traveled via the Lucie River until the Corantijn, and from here they went south and explored the region east of the Corantijn River. In the Coeroeni they met with indigenous peoples who called themselves 'Trio's', and in the Sipaliwini they visited the village 'Sikima'. They were told that besides 'Trio villages', there were also several 'Saloema' villages in the area. On their way back to the Corantijn they also paid a visit to the village 'Ajoewa', situated on a branch not far from the Coeroeni. Käyser writes that the indigenous groups living in the coastal area were referred to as "Kalinja's" in the Upper Corantijn, and that people were very frightened of these 'Kalinja's'. Eventually the expedition sailed to the mouth of the river and when the expedition arrived at the lower part of the Corantijn they visited the villages 'Epira' and 'Orealla', where English teachers were teaching the indigenous children. The data that were gathered during this expedition are included in the map made by Spirlet (1913).

Conclusion: Occupation of the Upper and Lower Corantijn

The documents that have been discussed above show that the Corantijn River has always been the territory of different indigenous groups. Apart from the general information about the presence of indigenous peoples in this part of Suriname, it also turned out that the present indigenous villages of West Suriname (with the exception of Section, which was probably established in the 1930's) are very old and that the placenames exist since very long, too. Apoera is first mentioned as

'Appoera' in 1784 on the map by Heneman, later also mentioned by Schomburgk (1843) and Brown (1871) as 'Aporu'. Washabo was mentioned for the first time as 'Wasiappo' by Schomburgk in 1836 and again in 1843. C.A. van Sijpesteijn already indicated indigenous villages at 'Wasjappakreek' and the 'Appoerakreek' on his map in 1850, as did J.F.A. Cateau van Rosevelt and J.F.A.E. van Lansberge, who drew villages at the mouths of the 'Wassiabokreek' and the 'Apoerakreek' on their map that they drew between 1860 and 1879. The 'Aporokreek' (Apoera Creek?) en 'Wussiapurnam' (Washabo Creek?) are also mentioned by the Moravian Brothers (1748 – 1816) as 'living places of many indigenous peoples'. Although the oral history of these villages goes back about a hundred years, these inhabited places are clearly much older than that.

Also other important places that are situated across the river, like Epira, Orealla, Separuta and Peruru are mentioned in very old sources. Epira presumably is the same place as Lawrence Keymis' 'Eppera' (1596), while Leonard Berrie and Thomas Masham mentioned a city called 'Warrawalle' that same year which could be present-day Orealla. The indigenous peoples in Orealla were also visited by Schomburgk in 1836, who was looking for crew for his boat. Epira was also mentioned by Schomburgk in the 1840's. Barrington Brown (1871) also stayed in Orealla, where the British were already active with mission work among the indigenous peoples. From the beginning of the 18th century Dutch militaries were stationed at Orealla, "to keep an eye on the Indians" (report of S. Sanders 1720). Aureaar (Orealla) is also on the map of Heneman (1784). Orealla is also on Cateau van Rosevelt's map (1879) where he wrote "Indigenous Peoples, English church and school". Also a village close to 'Epirakreek' is indicated. Ten Kate visited both Epira and Orealla in 1885. The Dutch Corantijn-expedition led by C.C. Käyser visited Epira in 1911, a 'village of indigenous peoples' on the English riverbank, where a white teacher was teaching and indigenous children wore European clothes. They also visited Orealla. 'Siprúta' and 'Pärurú' are both mentioned as placenames in the traveljournal of Robert Schomburgk (1836).

Many people from the villages in West Suriname are originally from indigenous villages in Guyana, or have regular contact with them, especially the nearby villages Orealla and Separuta where many relatives live. Many of the inhabitants of Washabo and Apoera are originally from Epira. According to the elders, the village Epira was very large in the past, but during World War I a deathly virus spread in Epira. According to one of the stories the elders tell, people left Epira; first most of them went to the nearby Peruru (Guyana), and later to other villages such as Orealla, Apoera and Washabo. The villages in West Suriname are thus historically connected to these places in Guyana. Even now people from West-Suriname go hunting and fishing at Epira.²³⁹

Moreover, on several maps villages are indicated (without a name) along creeks that are still of great importance to the present indigenous communities and are still frequently used by them, like Kaboerikreek (mentioned in 1784 by Heneman as 'Kapoerakreek' and by Schomburgk in 1843 as 'Caburikreek' to which he added "villages of Waraos", and in 1871 by Barrington Brown as Caburi River). Also the oldest villages identified by archeologists, Kaurikreek and Wonotobo, are places that are inhabited or used even now. Kauri Creek (± 1900 BC- 550 AD) is still a place that is frequently used by the indigenous communities of West Suriname. People nowadays only go there to hunt, fish, and collect medicinal plants, nuts, fruits and materials for construction, but the oral

²³⁹ Traditional Occupation, Use and Management of the Indigenous Territories on the Corantijn River, West Suriname, VIDS report, concept may 2007, final report forthcoming august 2007

history shows that the Kauri Creek itself, and also its branches, used to be inhabited before. An other very old village, Wonotobo (year 0), is currently still an indigenous village, Wanapan.

All this information dating from different periods evidently shows that the indigenous occupation of the area not only dates back very far, but also that the occupation had a continuous character. Even before the beginning of the Christian era, during the 'discovery' of the continent, and during every subsequent period: there have always been indigenous groups along the Corantijn River.